Johann Voss

Juodasis edelveisas

WAFFEN-SS KARIO ATSIMINIMAI

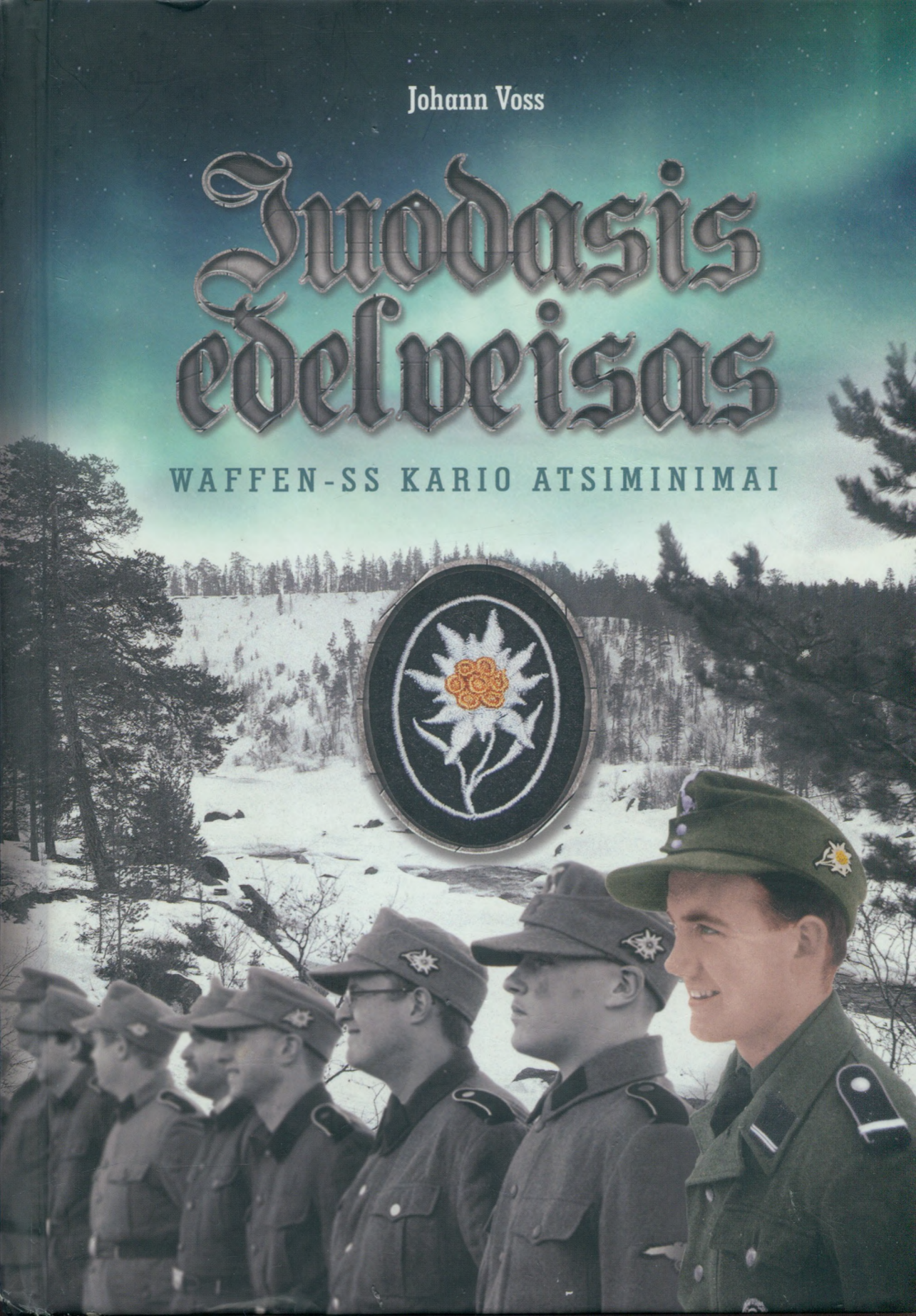

Johann Voss

Juodasis edelveisas

WAFFEN-SS KARIO ATSIMINIMAI

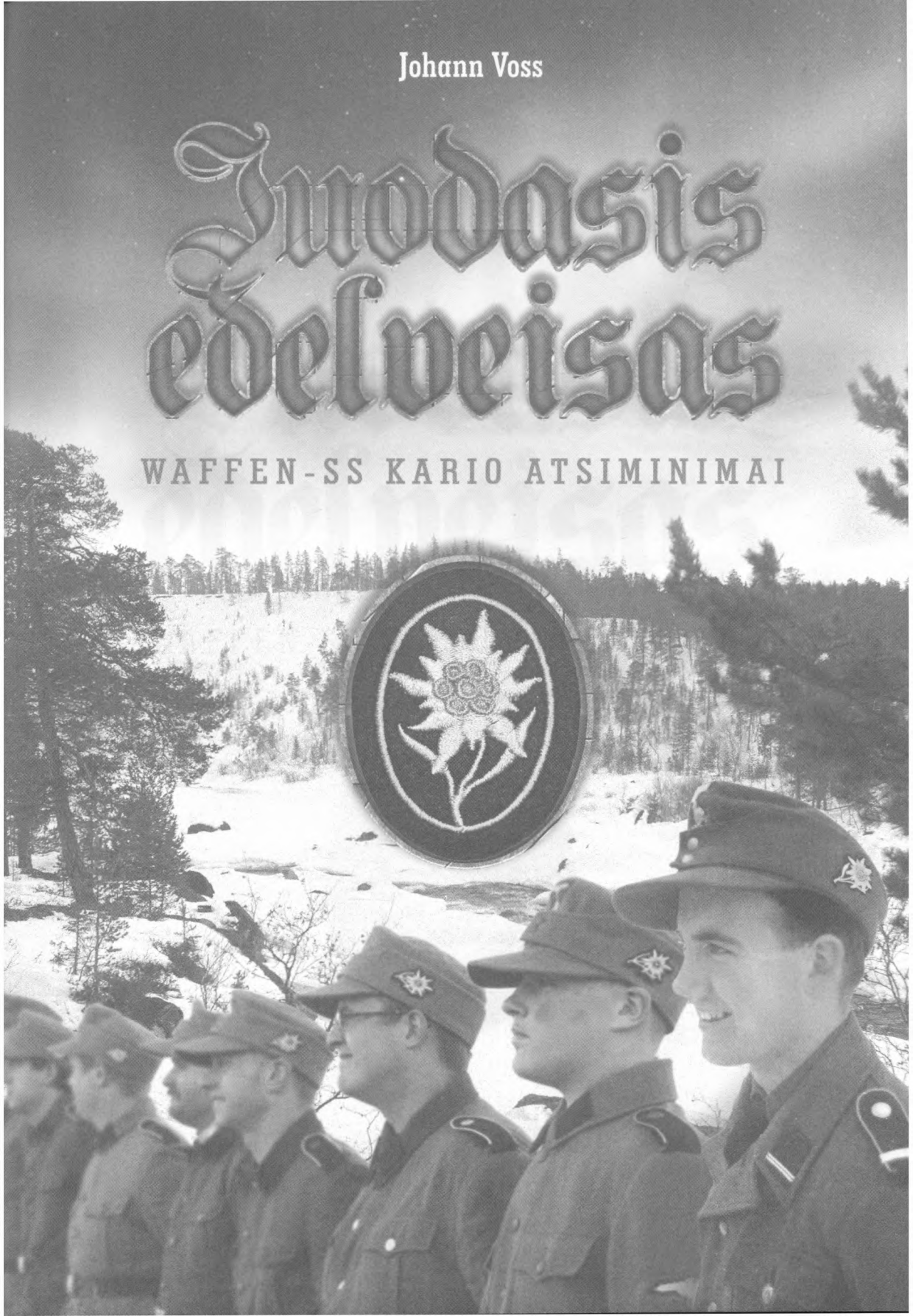

Johann Voss

Juodasis edelveisas

WAFFEN-SS KARIO ATSIMINIMAI

BRIEDIS
VILNIUS
2016

JUODASIS EDELVEISAS

***WAFFEN-SS* KARIO**
ATSIMINIMAI

Mano pulko kareiviams,
žuvusiems mūšiuose šiaurės Karelijoje,
Žemutiniuose Vogėzuose ir prie reicho sienos

UDK 355.48„1939/1945“(093.3)
Vo-185

Versta iš:
Johann Voss
Black Edelweiss: A Memoir of Combat and Conscience by a Soldier of the Waffen-SS.
The Aberjona Press, 2002

ISSN 2351-7344
ISBN 978-9955-26-556-6

© 2016 by Johann Voss.
Originally published in 2002
by The Aberjona Press
© Vertimas iš anglų kalbos,
Gediminas Sadauskas, 2016
© Leidykla „Briedis“, 2016

TURINYS

REDAKTORIAUS ĮŽANGA ____ **9**
PRATARMĖ ____ **16**
PADĖKA ____ **20**
KARINIŲ VIENETŲ SIMBOLIŲ PAAIŠKINIMAS **21**

1 ___ *ROMIJI* ____ **22**
2 ___ *NAMAS PRIE KALNŲ* ____ **34**
3 ___ *BRAUNŠVEIGAS* ____ **46**
4 ___ *PASIRINKIMAI* ____ **60**
5 ___ *ATRADIMAI* ____ **78**
6 ___ *LAUKINĖS ŽĄSYS* ____ **81**
7 ___ *JĖGERIŲ MOKYMAI* ____ **92**
8 ___ *DIRSTELĖJIMAS Į PRARAJĄ* ____ **106**
9 ___ *NIEKIENO ŽEMĖJE* ____ **112**
10 ___ *66-OJI PARALELĖ* ____ **120**
11 ___ *ŠV. MIKALOJAUS DIENA* ____ **130**
12 ___ *ŠIAURINIO SPARNO PATRULIS* ____ **140**
13 ___ *KOVOS PATRULIS* ____ **151**
14 ___ *VASARA* ____ **159**
15 ___ *SENNOZERO EŽERAS* ____ **163**
16 ___ *ĮKALINTI VOKIETIJOJE* ____ **185**
17 ___ *SUOMIJA PASITRAUKIA* ____ **197**
18 ___ *IŠ TUHKALOS Į KŪSAMĄ* ____ **204**
19 ___ *KITILĖ* ____ **216**
20 ___ *MUONIJAS* ____ **225**
21 ___ *ŽYGIS POLIARINĖJE NAKTYJE* ____ **236**
22 ___ *PERTRAUKA DANIJOJE* ____ **249**
23 ___ *REIPERTSVEILERIS* ____ **254**
24 ___ *LAMPADENAS* ____ **274**
25 ___ *PASMERKTIEJI* ____ **285**

EPILOGAS ____ **289**

REDAKTORIAUS ĮŽANGA

Knyga „Juodasis edelveisas. Waffen-SS kario atsiminimai“, kurią autorius parašė Jungtinių Valstijų kariuomenės nelaisvėje 1945–1946 m., yra tikra palaima tiek rimtiems istorikams, tiek mėgėjams, besidomintiems Antruoju pasauliniu karu. Šiuo metu, kai dauguma memuarų yra rašomi praėjus pusei šimtmečio nuo atpasakojamo laikmečio, istorikus tikrai nudžiugins autoriaus tikslumas, mat nuo įvykių buvo praėję labai nedaug laiko (nuo metų iki septynerių). Tiek vieniems, tiek kitiems skaitytojams patiks nepaprastai tiksliai ir su gausiomis smulkmenomis atpasakoti mūšių epizodai.

Autorius aprašė ne tik karo veiksmus, bet ir pateikė itin atvirą savo paties proto ir dvasios analizę. Taigi, „Juodasis edelveisas“ yra kur kas daugiau negu „įdomus pasakojimas“ ar nekvalifikuotas karo istorijos aprašymas. Knyga turi ir svarbų sociologinį aspektą.

Nuo tada, kai 1948 m. moksliniame žurnale „Public Opinion Quarterly“ buvo išspausdinta Edwardo Shilso ir Morriso Janowitzo studija „Sankiba ir dezintegracija Vermachte Antrajame pasauliniame kare“, ji tapo etalonu, pagal kurį atliekami iš esmės visi rimti tyrimai apie vokiečių kareivių motyvaciją. Nors vėlesniuose moksliniuose darbuose kai kurie smulkesni šios studijos aspektai ir buvo ginčijami, fundamentalios, esminės buvusių Strateginių tarnybų valdybos tardytojų (o vėliau Čikagos universiteto profesorių) Shilso ir Janowitzo išvados neabejotinai pasirodė teisingos.

Iš esmės Shilsas ir Janowitzas nustatė, kad daugybė vokiečių kareivių taip ilgai ir įnirtingai, nesant jokių pagrįstų vilčių laimėti, kovėsi dėl to, kad visą laiką egzistavo pirminės grupės (kuopos, būriai, komandos), galinčios patenkinti elementarius kareivių socialinius poreikius. Šias pirmines grupes išsaugojo vadai, atsidavę karių gerovei ir disciplinai, nes taip elgtis juos vertė giliai įskiepytas kareiviškos garbės jausmas. Šis garbės jausmas diktavo, kad vadai privalo būti profesionaliai pasiruošę ir kompetentingi, kartu su kareiviais dalintis visais sunkumais ir vadovauti savo pavyzdžiu. Galiausiai, netgi kai vokiečių daliniai patirdavo sukrečiančių nuostolių, organizacinį vientisumą palaikė, kaip įvardijo Shilsas ir Janowitzas, „branduoliai“ jaunų vyrų, kurių „laiminga

paauglystė praėjo pačiu dėkingiausiu nacionalsocializmo laikotarpiu". Tokiems kariams buvo „įskiepyta *Gemeinschaft* (bendruomenės solidarumo) ideologija", jie „buvo kariško gyvenimo entuziastai" ir „labai aukštai vertino „tvirtumą", vyrišką bendražygių draugystę ir grupinį solidarumą". Tyrėjai išsiaiškino, kad „kelių tokių uolių, energingų ir savęs negailinčių vyrų buvimas grupėje buvo pavyzdys silpnesniems ir skatino identifikacijos procesą". Autoriai padarė išvadą: „Kadangi elitinės SS ir desantininkų divizijos turėjo didesnius „branduolius" už kitas kariuomenės divizijas – tokius didelius, kad daugiau ar mažiau per visą karo laikotarpį jie apimdavo beveik visus grupės narius, – jų kovinis efektyvumas buvo daug didesnis."

Dar nė viena biografinė knyga taip tvirtai nepagrindė Shilso ir Janowitzo tyrimo, kaip „Juodasis edelveisas".

Be abejo, prieš šią knygą yra pasirodę kitų vokiečių kareivių memuarų ir išties svarbu suprasti šio žanro istoriografiją. Pradedant šeštuoju dešimtmečiu ir beveik iki devintojo galo dominavo aukštesnio lygio dalinių vadų ir štabo karininkų memuarai. Jie gerokai nušvietė karo veiksmus ir strateginius dalykus, tačiau jų autoriai beveik visada jautė poreikį apginti savo reputaciją, pasiteisinti dėl pralaimėjimų ir taip toliau – panašiai, kaip ir tam tikra amerikiečių karinė literatūra, atsiradusi po Vietnamo karo ir tebeleidžiama iki šių dienų.

Žemesniojo lygmens, tai yra taktinio ir asmeninio pobūdžio, memuarai kelią į dienos šviesą skynėsi daug lėčiau dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, tvirtas pozicijas buvo užėmęs vokiškų istorinių romanų žanras, itin mėgstamas pokario Vokietijos skaitytojų. Kadangi tiek Vokietijoje, tiek už jos ribų tokios knygos buvo populiarios bei komerciškai sėkmingos ir kadangi tikri atsiminimai daugeliu atvejų būtų prieštaravę anų deklaruojamam *Weltanschauung* (pasaulėžiūrai), jie tiesiog nepasirodė. Be to, Antrojo pasaulinio karo veteranams kai kuriuose svarbiuose ir įtakinguose pokarinės Vokietijos visuomenės sektoriuose buvo uždėta politinė ir socialinė dėmė, todėl daugelis jų tiesiog nusprendė savo prisiminimų neskelbti. Autentiškų memuarų išleidimas skaitytojams ne vokiečių, o, pirmiausia, anglų kalba buvo sunkus dėl daugelio keblumų, pradedant paprasčiausiu ryšių užmezgimu ir baigiant sudėtingesniais komerciniais autorystės teisių, vertimo ir kitais klausimais.

Dešimtajame dešimtmetyje prasidėjęs susidomėjimas Antruoju pasauliniu karu, kurį paskatino, *inter alia*[1], karo penkiasdešimtmečio sukakties minėjimai, specialieji efektai Steveno Spielbergo filme „Gelbstint eilinį Rajeną", įvairūs istoriniai Stepheno Ambrose'o kūriniai ir Tomo Brokaw „The Greatest Generation" („Geriausioji karta"), iššaukė iki tol neregėtą naujos literatūros apie karą antplūdį. Komerciniai veiksniai pralaužė kliūtis memuarų leidybai abiejose pusėse, bent jau anglakalbių pasaulyje. Pradedant paskutiniu XX a. dešimtmečiu knygynuose pasirodė tikra asmeninių atsiminimų lavina – tam įtakos galbūt turėjo ir plačiai prieinamos teksto apdorojimo galimybės bei nebrangūs knygų išleidimo būdai.

Šie memuarai pasižymi didele įvairove ir ji būdinga tiek vokiečių, tiek ir kitų tautų atstovų atsiminimams. Išskyrus kelis vidutinio rango karininkų darbus (tokius kaip aštuoniasdešimt septynerių metų Heinzo Güntherio Guderiano „From Normandy to the Ruhr" („Nuo Normandijos iki Rūro"), pastaruoju metu parašyti memuarai yra žemesniojo rango karininkų, puskarininkių ar eilinių, daugiausia dėl to, kad būtent šio sluoksnio veteranai dar išgyveno iki šių dienų. Be Guderiano atsiminimų, per pastaruosius trejus metus vien leidykla „The Aberjona Press" išleido dar dvejus vokiečių autorių memuarus ir jie išties labai skiriasi nuo „Juodojo edelveiso". Knygoje „Five Years Five Days" („Penkeri metai, keturi frontai") Georgas Grossjohannas pasakoja apie gyvenimą „tipiško" Vokietijos kariuomenės karo meto karininko, pakilusio nuo puskarininkio iki būrio, kuopos, bataliono ir pulko vado keliose reguliariosios kariuomenės divizijose, kurios sudarė Vokietijos ginkluotųjų pajėgų Antrajame pasauliniame kare pagrindinę jėgą.[2] Knygoje „Seven Days in January" („Septynios sausio dienos") buvęs *Waffen-SS* karininkas Wolfas Zoepfas nusprendė atkurti tikslią mūšių eigą, remdamasis tiek savo prisiminimais, tiek archyviniais šaltiniais ir pokalbiais su bendražygiais, taip pat su ne viena dešimtimi buvusių priešininkų iš 70-osios JAV pėstininkų divizijos – jis buvo šių veteranų asociacijos garbės nariu.

„Juodasis edelveisas" papildo ne tik vis besiplečiantį vokiečių karo memuarų korpusą, bet ir kur kas siauresnę *Waffen-SS* puskarininkių ir eilinių kareivių asmeninių memuarų grupę. Be to, kad tokiose knygose itin smulkiai aprašomi mūšiai, kiek tik autoriai pasisako atvirai ir sąžiningai, jie dar svarbūs ir tuo, kad atskleidžia autorių motyvaciją ir atspindi įvairius

[1] Be kita ko (lot.) *(Vert. past.)*

[2] Išties neįprasta, bet kildamas karjeros laiptais Grossjohannas pelnė netgi Riterio kryžių.

akstinus ir jų pasekmes. Iki šiol pasirodę tokio pobūdžio memuarai smarkiai skiriasi.

Vienoje knygoje, parašytoje aštuntojo dešimtmečio viduryje, bet išleistoje tik dešimtajame dešimtmetyje, pasakojama apie siaubingą, smurto kupiną autoriaus vaikystę ir vėliau pasireiškusį vergišką paklusnumą vyresnybei. Joje gausu autoriaus apgailestavimų, kad jis tarnavo *Waffen-SS*, ir tiek daug skatologinių užuominų, kad galėtų sužavėti bet kokios srities psichologą... tiesą pasakius, knyga baigiasi glaustu psichoanalitiniu veterano psichinės būklės įvertinimu. Kad toks žmogus kovėsi iki karo pabaigos, neabejotinai patvirtina daugelį Shilso ir Janowitzo teiginių, nors ir iš gan neįprasto bei šokiruojančio taško. Deja, nors knygą redagavo pripažinti mokslininkai, joje trūksta tikrų autentiškumo įrodymų (nuotraukų, dokumentų ir taip toliau), todėl kai kas gali ir nepripažinti jos visiškai patikima.

Kiti neseniai pasirodę memuarai yra prabangiai ir privačiai išleista knyga, kurią galėjo parašyti vienas iš aršesnių Goebbelso štabo narių. Knygos autorius piktas, besisvaidantis kaltinimais, atvirai antisemitiškas ir patvirtina pačius negatyviausius *Waffen-SS* kareivių stereotipus. Tai, kad knyga išleista privačiai, nemažina jos patikimumo – viena iš svarbiausių knygų apie Vietnamo karą ir jo vėlesnes socialines peripetijas „Stolen Valor" („Pavogta narsa") buvo išleista tokiomis pačiomis aplinkybėmis. Pastarojoje kruopščiai ištirtas neatsakingas ir nesąžiningas žiniasklaidos elgesys, liečiantis ne vieną žinomą žmogų, buvo pernelyg „keblus", kad knygą leisti imtųsi kokia nors komercinė leidykla. Lygiai taip ir šio *Waffen-SS* veterano atsiminimai, be abejonės, pasirodė pernelyg niekšiški ir kurstytojiški, kad komercinės leidyklos norėtų turėti su jais ką nors bendra. Vis dėlto šie memuarai, atrodo, yra autentiški ir todėl nusipelno būti galiojančia žanro dalimi. Jei šios knygos patikimumu ir galima sudvejoti, tai tik dėl to, kad autorius atkakliai nenori susitaikyti su neginčijama tikrove (taip pat ir su holokaustu) ir todėl, matyt, parašė šiuos atsiminimus būdamas ne visai racionalaus proto.

Trečioji knyga, pasirodžiusi visai neseniai ir taip pat išleista privačiai, nušviečia įvykius iš dar kitokio taško. Nors knyga ir paremta bendro pobūdžio dokumentais bei nuotraukomis, joje autoriaus tarnyba *Waffen-SS* (iš pradžių kaip jaunesniojo eilinio, o paskutiniais Antrojo pasaulinio karo metais – jaunesniojo puskarininkio) aprašoma tik kaip viena jo gyvenimo dalių. Tad apie autoriaus tarnybą *Waffen-SS* knygoje tėra nedidelis

skyrius ir mes pasigendame smulkaus aprašymo apie jo karinę patirtį ir su ja susijusias aplinkybes. Keista, nors knyga parašyta pirmuoju asmeniu, autorystė priskirta visai kitam žmogui, kuris, matyt, smarkiai nulėmė jos galutinę formą. Iš visų trijų knygų šie neįprastai sudėlioti memuarai parašyti dailiausia anglų kalbos proza, tačiau joje pastebimi šiokie tokie karinių aspektų, ypač terminologijos, dviprasmiškumai ir neaiškumai. Dėl to ši *Waffen-SS* veterano istorija yra labiau biografija žmogaus, kuris gyveno įdomų, kartais nepastovų ir, bet kokiu atveju, nepaprastai intensyvų dvasinį gyvenimą, tačiau kuriam karinė tarnyba tebuvo miglotas tarpsnis tarp daugelio kitų, kur kas geriau išlikusių atmintyje.

Žvelgiant į šio žanro knygų kontekstą, „Juodasis edelveisas" yra unikalus ir labai svarus indėlis. Knyga buvo sumanyta ir beveik visa parašyta seniai, autoriui nuo 1945 m. kovo iki 1946 m. balandžio esant JAV kariuomenės karo belaisviu. Vėlesniais metais jam net į galvą nešovė mintis šiuos atsiminimus suredaguoti ir išleisti – karas ir įvykiai iškart po jo jam buvo užverstas puslapis. Tokia mintis vėl kilo tik kai 1985 m. prezidentas Ronaldas Reaganas, kancleris Helmutas Kohlis ir generolai Matthew Ridgway'us ir Johannesas Steinhoffas Bitburge, Vakarų Vokietijoje, apsilankė vokiečių karių kapinėse. Šis apsilankymas sukėlė bangą protestų, nes tose kapinėse buvo palaidoti ir keletas jaunų *Waffen-SS* kareivių. Tokioje vietoje atlikti susitaikymo ceremoniją daugeliui pasirodė papiktinantis dalykas. Po šio įvykio autorius nusprendė ištraukti savo užrašus į dienos šviesą ir pamėginti juos išleisti, pamanęs, kad jo istorija, ko gero, atspindi likimą ir tų *Waffen-SS* karių, kurie griežtai pasmerkti guli Bitburgo kapinėse ir nebegali patys papasakoti savo išgyvenimų.

„Juodasis edelveisas" yra pasakojimas apie autoriaus gyvenimą karo laikotarpiu – iš pradžių mokykloje, o vėliau *Waffen-SS* gretose, į kurias jis įstojo 1943 m. pradžioje, būdamas septyniolikos. Pusantrų metų autorius tarnavo kulkosvaidininku 11-ajame SS kalnų jėgerių pulke „Reinhard Heydrich", daugiausia sovietų Karelijoje ir Suomijoje, o vėliau Vakarų fronte prie Trečiojo reicho sienos. Nors daugumą vardų autorius ir pakeitė, jo pasakojimo veikėjai yra tikri, o visus pokalbius ir veiksmus jis atpasakojo kuo tiksliausiai – juk tiek nedaug laiko buvo praėję nuo 1945–1946 metų.

Autorius yra ištikimas savo dalinio veteranų grupės narys, o jo kaip kareivio sąžiningumas nepriekaištingas. Prieš sutikdami išleisti knygą, mes jo prisiminimus apie karinius veiksmus prieš JAV kariuomenės 45-ąją ir

94-ąją pėstininkų divizijas kiek įmanoma patikrinome Nacionalinio archyvo pirminių šaltinių dokumentuose, peržiūrėjome išleistas dalinių istorijas ir apklausėme amerikiečius veteranus, kurie kovėsi prieš autoriaus dalinį. Ypač nuodugnius tyrimus atliko JAV kariuomenės atsargos pulkininkas leitenantas Hugh Fosteris, apklausęs šimtus amerikiečių, 1945 m. sausio mėnesį dalyvavusių nuožmiuose mūšiuose prieš autoriaus dalinį prie Reipertsvilerio, Elzase. Visi autoriaus prisiminimai buvo sulyginti su turimais įrodymais. Iš tų archyvinių bei žodinių duomenų, kuriuos pavyko surinkti, matyti, kad autoriaus didžiavimasis savo dalinio kovos istorija ir elgesiu mūšio lauke yra visiškai pagrįstas. Ši knyga unikali ne tik dėl skvarbių autoriaus įžvalgų apie vokiečių kareivių, tokių kaip jis, motyvaciją taip atkakliai kovoti, bet ir dėl skausmingos, tačiau ryžtingos analizės apie tai, kaip garbinga jo dalinio kovos istorija skyrėsi nuo iš pagrindų smerktino kitų nekovinių, užnugaryje veikusių grupių, bet nešiojusių tą pačią uniformą, elgesio. Autoriaus išvados yra neįkainojamos.

Oficialiai autorius šią knygą pasirašė pseudonimu, tačiau ne dėl įprastų priežasčių. Jis tikrai nesibaimina jokių neigiamų atbalsių, galinčių kilti dėl jos išleidimo; karo laikų nuotraukos, kuriose užfiksuotas tiek autorius, tiek jo giminaičiai ir draugai, yra autentiškos ir bet kas galėtų nesunkiai išsiaiškinti jo tapatybę. Išlikę autoriaus bendražygiai atpažins jį iškart. Tikrosios jo noro naudoti pseudonimą priežastys yra kur kas sudėtingesnės ir ne tokios įprastos.

Karo belaisvių stovykloje autorius kurį laiką dirbo vieno JAV kariuomenės generalinės karo prokuratūros karininko raštininku ir atlikdamas šias pareigas turėjo priėjimą prie gausybės nuolat augančių dokumentų apie holokaustą. Vis daugiau sužinodamas apie *Waffen-SS* narių dalyvavimą vykdant siaubingus nusikaltimus, autorius nusprendė giliai pažvelgti į savo sielą, išsiaiškinti intymiausias ir asmeniškiausias mintis bei motyvacijas ir kritiškai persijoti kertinius ligtolinio savo gyvenimo įsitikinimus. Visa tai jis užfiksavo užrašuose, tapusiuose šia knyga, ir taip virto visai kitu žmogumi. Tačiau knyga vis dėlto yra memuarai jauno žmogaus, kuriam nesvetimas romantiškumas, pyktis ir neaiškios ateities kelrodžių paieškos. Po karo autorius sėkmingai dirbo įmonių teisininku ir užmezgė daug tarptautinių ryšių. Galbūt, pranašaudama būsimą autoriaus profesinį pašaukimą, ši knyga išties gali būti laikoma savotišku kreipimusi teisti *Waffen-SS* veteranus kaip individus, o ne visuotinai pasmerkti juos kaip didžiulio nusikalstamo kartelio narius. Tiesa, iš būsimo

teisininko taško net ir šį kreipimąsi jis vertina realistiškai; autorius supranta ir netgi logiškai pagrindžia nelabai tikėtinas tokios menkos vilties perspektyvas.

Nors pokario metais autorius ir daug domėjosi Antrojo pasaulinio karo istorija, jis nusprendė nesekti kai kurių žmonių patarimu perrašyti savo karo belaisvio rankraštį iš „pranašesnės" subrendusio ir labiau apsišvietusio žmogaus perspektyvos. Jam atrodė, kad toks nešališkas praeities vaizdas, kurį suformavo per daugelį metų sukaupta įvairi patirtis, kelionės ir perskaityta literatūra, ypač apie vokiečių dalinių Rytų fronto užnugario nusikaltimus, netinkamai atspindės balsus tų kareivių – pavyzdžiui, palaidotųjų Bitburge, – kurie neturėjo galimybės augti ir tobulėti, o savo ribotą pasaulio sampratą nusinešė į kapus. Todėl autorius manė, kad ne tik neadekvatu, bet ir negarbinga to jauno veterano, koks jis buvo 1945–1946 m., atsiminimus ir mintis pasirašyti kur kas labiau apsišvietusio ir patyrusio žmogaus, koks jis yra dabar, vardu.

Atvirai, sąžiningai ir drąsiai papasakota knyga „Juodasis edelveisas" yra vertinga dovana tiek istorikams, tiek kitiems Antrojo pasaulinio karo tyrinėtojams. Ji ne tik akivaizdžiai patvirtina daugelį Shilso ir Janowitzo išvadų, tačiau jas išplėtoja ir kartu su kitais tokiais pat atvirais šio laikotarpio vokiečių memuarais, pasirodančiais tik dabar, leidžia mums žmogiškiau ir suprantamiau įsivaizduoti šaltą ir bejausmę šio tyrimo mokslinę struktūrą.

Galbūt dar vertingesnė knygos „Juodasis edelveisas" reikšmė šių laikų kariams ir piliečiams yra ta, kad ji vaizdingai nušviečia, kaip gerai išauklėtus, išsilavinusius ir mąstančius žmones apgaule galima priversti tarnauti nepaprastai piktavališkiems tikslams. Nors knygoje tiesiogiai apie tai gal ir neužsimenama, iš jos akivaizdu, kad net kai pro rūpestingai nublizgintą ir kruopščiai puoselėjamą išorę prasiskverbia kokios nors blogio apraiškos, įgudę propagandininkai vis tiek sugeba apkvailinti ir išnaudoti geraširdžius piliečius. Skirtumas tarp Trečiojo reicho rėksmingų raginimų stoti į kovą, įkvepiančių maršų per *Volksempfänger*[3] ir šiandieninės tendencingai pateikiamos informacijos lavinos, kas pusvalandį srūvančios iš televizorių ekranų beveik kiekvienuose namuose, mokyklose ir viešosiose vietose, gali būti ne toks jau ir didelis, kaip mes pasipūtę manome.

---

[3] Pagal propagandos ministro J. Goebelso reikalavimą masiškai gamintas pigus, riboto galingumo radijo imtuvas, kad visi vokiečiai turėtų galimybę klausytis vietinių radijo transliacijų. *(Vert. past.)*

PRATARMĖ

Ši knyga sumanyta ir beveik visa parašyta prieš daugelį metų. Tada, nuo 1945 m. kovo iki 1946 m. gruodžio aš buvau JAV kariuomenės belaisvis. Vėliau ištisus dešimtmečius man net į galvą neatėjo mintis, kad reikėtų šį rankraštį suredaguoti ir išleisti. Karas ir iškart po jo sekę įvykiai man buvo užverstas puslapis. Šis klausimas iškilo tik 1985 m., kai prezidentas Reaganas ir kancleris Kohlis apsilankė vokiečių karių kapinėse Bitburge. Toks jų poelgis sukėlė protestus visame pasaulyje, mat tose kapinėse buvo palaidoti ir keliasdešimt jaunų *Waffen-SS* kareivių. Tai, kad atminimo ceremonijoje kartu su kitais buvo pagerbti ir šie kareiviai, visuomenėje sukėlė didžiulį pasipiktinimą. Nuo tada beatodairiškas *Waffen-SS* kareivių smerkimas tapo tik dar masiškesnis ir atkaklesnis. Akivaizdu, kad per tuos šešiasdešimt metų nuo tada, kai šie kariai krito mūšyje, žlungančio reicho ant jų trumpų gyvenimų suversti griuvėsiai dar neišvalyti.

Ši knyga yra asmeninis pasakojimas apie mano gyvenimą karo metais – pirmiausia mokykloje, o vėliau *Waffen-SS* kariuomenėje, į kurią aš, tuomet septyniolikmetis, įstojau 1943-ųjų pradžioje. Pusantrų metų dalyvavau mūšiuose su 11-uoju kalnų jėgerių pulku daugiausia tolimojoje šiaurėje ir vėliau prie reicho vakarinio pasienio. Nepaisant visų įvairių karo teatrų, karių rūšių ir asmeninių biografijų skirtumų, aš manau, kad ši knyga yra apskritai apie mano amžiaus grupės savanorius; apie jų mąstymą ir jausmus, tikėjimą ir kančias, ir apie jų pastangas gyventi pagal savo įsitikinimus, netgi tada, kai jau nebebuvo vilties.

Mano pulkas priklausė 6-ajai SS kalnų divizijai „Nord" (*SS-Gebirgsdivision* „Nord"), kuri nuo 1941 m. vasaros iki 1944 m. rugsėjo kovėsi šiaurės Karelijos laukinėje gamtoje, netoli poliarinio rato. Divizija priklausė Vokietijos 20-ajai kalnų armijai *(Gebirgsarmee)*, gynusiai šiaurinę suomių-vokiečių fronto dalį – maždaug 900 mylių liniją, besitęsiančią nuo Arkties vandenyno iki Suomijos įlankos. Kai 1944 m. rugsėjį Suomija pasitraukė iš karo ir 20-ajai armijai teko išsikraustyti iš šios šalies, SS kalnų divizija „Nord" tapo pietinio korpuso ariergardu ir prasiskynė kelią palei Suomijos ir Švedijos sieną į šiaurės Norvegiją. Poliarinės žiemos

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai vyksta į Laplandiją.

tamsoje ir spiginant šalčiui mano pulko kariai žygiavo palei Norvegijos pakrantę, kol, pėsčiomis sukorę apie 1000 mylių, Mu i Ranoje pasiekė geležinkelį. Skubiai traukiniu nuvežti į Oslą ir kelias dienas pailsėję, mes persikėlėme į Vakarų frontą, kuriame 1945 m. sausį „Nord" dalyvavo operacijoje „Nordwind" (Šiaurės vėjas) – kruviname susirėmime su JAV Septintąja armija apsnigtose Žemutinių Vogėzų kalvose. Tuose mūšiuose ir po jų vykusiose alinančiose kovose divizijos „Nord" frontininkų daliniai pamažu buvo sunaikinti. Kai 1945 m. kovą frontas pasiekė Reiną, iš divizijos tebuvo likusi saujelė. Paskutinės divizijos pajėgos buvo sunaikintos prieš pat Velykas kalvose į šiaurės rytus nuo Frankfurto.

Neketinu rašyti karo istorijos – nesu šios srities specialistas. Aprašiau karą taip, kaip jį mačiau pats – paprastas kareivis, dažnai neturintis informacijos apie bendrą padėtį, tačiau iš arti pažinęs gyvenimą (ir mirtį) apkasuose. Šia knyga norėjau papasakoti apie jaunus savanorius, turėjusius ištverti nepaprastai sunkias fizines ir dvasines sąlygas, bei parodyti, kaip

jie su tuo dorojosi. Visi mano istorijoje aprašyti asmenys, tiek šeimoje, tiek dalinyje, yra tikri, tačiau jų vardus pakeičiau. Jie atspindi tuos europiečius jaunuolius, kurie anuo metu jautė poreikį aktyviai susivienyti ir pamėginti išspręsti pasaulinį konfliktą tarp Vakarų ir bolševizmo.

Po karo man pasisekė sukurti turiningą įmonių teisininko, turinčio įvairių tarptautinių ryšių, karjerą. Tačiau niekada nenustojau domėtis istoriniais, politiniais ir moraliniais Antrojo pasaulinio karo aspektais ir perskaičiau gausybę medžiagos, o paskui bandžiau analizuoti neatsiejamus jos trūkumus ir neatitikimus. Nusprendžiau neklausyti patarimų perrašyti belaisvio dienoraštį iš dabartinio amžiaus žmogaus perspektyvos. Toks nešališkas praeities vertinimas, kurį praturtino daugelio dešimtmečių patirtis, kelionės ir perskaityta literatūra, ypač apie nusikaltimus, įvykdytus Rytų fronto užnugaryje, pasirodė man neteisingas prieš tuos fronto kareivius, kuriems nebuvo lemta toliau brėsti ir augti ir kurie mirė jauni, pasaulį suvokdami ribotai. Tai liečia ir tuos, kurie išliko gyvi,

tačiau, būdami tokio amžiaus, buvo apkaltinti ir nuteisti kaip nusikalstamos organizacijos nariai.

Mano kartos užduotis buvo išvalyti karo griuvėsius ir atstatyti mūsų šalį. Tačiau, kaip jau minėjau, dar liko daug nuolaužų. Jei šiai knygai pavyks pravalyti nors nedidelį, seniai užversto ploto lopinėlį, jausiuosi atlikęs pareigą savo bendražygiams.

Johannas Vossas

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareivių poilsio minutė vykstant į karinę operaciją Laplandijoje.

PADĖKA

Be kompetentingos „Ducker's“ pagalbos ši knyga nebūtų pasiekusi pirmosios leidybos stadijos; jis pirmas perskaitė rankraštį ir patarė man perpus sutrumpinti tekstą. Steve'as, mano jaunasis draugas JAV kariuomenės reindžeris ir rašytojas, nuolat mane ragindavo tuo metu, kai rankraščio darbai būdavo užstrigę. Man išties pasisekė, kad galiausiai susipažinau su Kitu ir jo žmona Patti – empatiškais leidėjais, kurie buvo ne tik puikūs redaktoriai, bet, nenuilstamai triūsdami, mano tekstus pavertė tikra knyga. Mus supažindino Wolfas – mano pastarųjų dienų bendražygis ir velionis draugas; jis pasimirė prieš pasirodant tiek šiai, tiek savo paties knygai. Hugh – ištikimas Vietnamo veteranas, profesionalus karys, taip pat draugas, su kuriuo kartu išvaikščiojom Reipersveilerio mūšio lauką ir kurio apylinkes jis pažįsta daug geriau už mane; drauge su juo mudu išsiaiškinome daug svarbių klausimų. Tomas Houlihanas pateikė paaiškinančius žemėlapius; dirbti su juo elektroniniu paštu buvo vienas malonumas. Labai dėkoju Richardui Warfieldui iš firmos „Everett Books“ Geitersberge, Merilande, už maloningą leidimą naudoti jam priklausančias nuotraukas. Taip pat esu dėkingas „Munin Verlag“ leidyklai už leidimą panaudoti kai kurias nuotraukas, išleistas Alfredo Steuricho knygoje „Gebirgsjäger im Bild“ („Kalnų jėgeriai nuotraukose“). Ypatingą dėkingumą reiškiu Kenui Niemanui iš Brukfildo, Viskonsino, už didžiai maloningą leidimą panaudoti nuotrauką, pavaizduotą šios knygos viršelyje. Be to, labai vertinu Rono Wolino indėlį – iš savo išties pasaulinės klasės kolekcijos jis paskolino edelveiso ženkliuką, kuris užima tokią garbingą vietą ant knygos viršelio. Visiems jiems noriu labai padėkoti – ne mažiau ir Marit už kantrybę ištverti daugybę valandų, kurias atėmiau iš mūsų bendro senjoriško gyvenimo.

KARINIŲ VIENETŲ SIMBOLIŲ PAAIŠKINIMAS

Dalinių rūšys

amerikiečių, suomių ar sovietų | vokiečių

pėstininkai

kalnų pėstininkai/jėgeriai

medicinos punktai

kulkosvaidininkų skyrius

Pavyzdys

11-ojo SS kalnų jėgerių pulko 3-iasis batalionas

Karinių vienetų skirstymas pagal dydį

•	grupė
••	skyrius
•••	būrys
I	kuopa/baterija
II	batalionas/divizionas
III	pulkas
X	brigada/kovos grupė
XX	divizija
XXX	korpusas
XXXX	armija
XXXXX	armijų grupė

01

ROMIJI

Pastarąsias dvi savaites lijo vos su keliomis pertraukomis. Asfaltuotas pagrindinis didžiulės stovyklavietės kelias šlapias ir blizga. Mūsų stovyklos viduje keliukai permirkę; visur telkšo didelės balos. Šampanės lygumose švilpiantys oro gūsiai kilnoja palapinių brezentus ir tampo jų virves. Keletas saulės spindulių dieną širdies nesušildo; jie tik meta blausią šviesą ant eilėmis stovinčių palapinių ir stebėjimo bokštų, ryškiai išsiskiriančių apniukusio dangaus fone. Ne, mums – karo belaisviams, šis ruduo neteikia jokio džiaugsmo. Nuotaiką temdo ne tiek blogas oras, kiek tai, jog šioje stovykloje prie Senos upės esame visai atskirti nuo gamtos. Aplink stovyklos plynę nėra miškų ir vėjyje besisukančių lapų, rusvai ruda antklode nugulančių ant žemės, nėra laužų ir jų mielo kvapo ir, žinoma, nėra namų su židiniu, prie kurio galima būtų sėdėti ir ramiai laukti žiemos.

Tačiau šią vėlyvą 1945 metų spalio popietę grįždamas į palapinę aš galvoju visai apie kitką – apie tai, ką pamačiau skelbimų lentoje prie administracijos pastato: viešą pareiškimą, kad keturios šalys nugalėtojos įkūrė Tarptautinį karo tribunolą, lapkričio 20 dieną Niurnberge pradėsiantį teismo procesą, kurio metu bus nagrinėjami įvairūs karo nusikaltimai.

* * *

Šaltoje, drėgnoje ir nelinksmoje mūsų palapinės atmosferoje savo gultuose guli Pete'as ir Waltheris – mano pastarojo pusmečio likimo draugai. Pete'as yra vokietis medikas iš Hamburgo; Waltheris – studentas iš Vienos. Pete'as pasakoja Waltheriui, ką perskaitė laikraštyje „Stars and Stripes". Man nėra nuotaikos su jais kalbėtis. Reikia apmąstyti perskaitytą pranešimą ir jo reikšmę mano bendražygiams – tiek gyviems, tiek žuvusiems. Jaučiu, kad privalau tą išsiaiškinti dėl savęs.

Romiji (Romilly) stovykloje. Autorius (pirmas iš kairės) ir Waltheris (pirmas iš dešinės). (Autoriaus archyvas)

Esu tik vienas iš jų – tūkstančių kareivių, nuo gegužės mėnesio didžiuliais srautais atvykstančių į šią stovyklą, plūstančių iš nesuskaičiuojamų sunkvežimių ir traukinių; užgrūdintų kareivių, kurie su Vokietijos kariuomene pabuvojo Prancūzijoje, Graikijoje, Norvegijoje, Sicilijoje, Šiaurėje, Afrikoje ir, žinoma, Rusijos pelkėse bei plačiose lygumose. Panašūs į mane jaunuoliai po dvejų ar daugiau metų tarnybos jau irgi tapę veteranais. Yra tokių, kuriems karo metu pavyko įsitaisyti okupuotuose regionuose arba užfrontėje, bet daug ir panašių į mane, kurių dalia nebuvo tokia palanki. Čia atsidūrė netgi tie, kurie visai nedalyvavo kovose. Tarp jų penkiolikos, šešiolikos metų vaikinukai arba pagyvenę žmonės, kuriems jau per keturiasdešimt ar penkiasdešimt – paskutinio rezervo dalyviai, galbūt sučiupti dėvint uniformą ar šalmą; be to, partijos pareigūnai, kai kurie vis dar su rudomis uniformomis, taip ir nepelniusiomis prestižo, nebent tarp pačių partinių; netgi kelios moterys ir merginos – visus čionai nubloškė ta didžiulė potvynio banga, kilusi po to, kai gegužės mėnesį Vokietija pasidavė.

Paklaustas apie savo tarnybos istoriją, atsakau tik tiek, kad buvau kalnų jėgerių pulko kulkosvaidininkas. Tai toli gražu ne viskas. Teisybė, mano pulko kariai nešiojo edelveisą – kalnų gėlelės atvaizdą ir

kalnų jėgerių simbolį; tačiau jie nešiojo ir sidabrines runas – ženklą, kuris dabar simbolizuoja protu nesuvokiamus nusikaltimus, išaiškėjusius po karo pabaigos.[4] Nuo pat gegužės, kai atvykome čia ir šiame stovyklos kampe įrengėme ligoninę, mus nuolat pasiekdavo vis naujos žinios apie neapsakomus žiaurumus ir masines žmogžudystes. Iš pradžių sklido gandai, vėliau pasirodydavo vis daugiau straipsnių laikraščiuose, ypač nuotraukų iš koncentracijos stovyklų, išlaisvintų vokiečiams traukiantis, – siaubingų nuotraukų, į kurias netikėdami spoksojo karo belaisviai ir kuriose matėsi šimtai leisgyvių arba iš bado mirusių žmonių. Tai buvo vaiduokliški skeletai, suakmenėjusiais žvilgsniais iš gilių akiduobių metantys veriantį kaltinimą, arba tiesiog krūvos sustingusių kūnų, vien oda ir kaulai, su pravertomis, tarsi vis dar šaukiančiomis burnomis. Šiems vaizdams kankinamai persekiojant, ypač naktimis, aš mąstau, kad tuos nelaimėlius prižiūrėjo žmonės su tokiomis pačiomis uniformomis, kokią nešiojau iš aš, ir kad sidabrinės runos dabar simbolizuos kaltę už viską, kas iškilo ir galbūt dar iškils į dienos šviesą.

Šiandien jau aiškiau matau, kaip viskas bus. Greta politinės ir karinės reicho vadovybės visai SS, įskaitant ir karinius *Waffen-SS* dalinius, bus pateikti kaltinimai kaip nusikalstamai organizacijai, atsakingai už įvairius karo nusikaltimus. Kol kas iki galo nesuvokiu visos šių kaltinimų esmės, tačiau suprantu, kad už tuos baisius dalykus, kurie dabar išaiškėjo, atsakingi būsime visi. Šių organizacijų nariai bus patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir nuteisti pagal tribunolo chartijos nuostatas. Vadinasi, dabar tai jau oficialu: mes esame laikomi nusikaltėlių gauja.

* * *

Ši naujiena, paskelbta juodu ant balto, yra tikras smūgis, padvigubinantis tą sukrėtimą, kurį sukėlė žinios apie pačius nusikaltimus. Mano dalinio vyrai buvo fronto kareiviai, savanoriai, kurie tikėjo ginantys teisingą tikslą ir nepriekaištingai kovėsi už savo šalį. Ar galėtų kas nors sugalvoti didesnį įžeidimą karinio dalinio garbei, negu pavadinti jį nusikaltėlių gauja? Argi ne groteskiška matyti, kad mūsų idealizmas staiga įvardijamas kaip beribis žvėriškumas?

[4] Stilizuotas SS ženklas iš dviejų S raidę žyminčių sig runų. *(Vert. past.)*

Kad į mus žvelgiama su neapykanta, pirmą kartą pajutome dar kovo pradžioje, trečią mūsų nelaisvės dieną. Jau dvi dienas buvome amerikiečių fronto pėstininkų nelaisvėje.[5] Apsupti maniškio pulko, tiek mūsų sulaikytojai, tiek tie keli iš mūsų, kuriems pavyko išlikti gyviems, dabar sodybos rūsyje kentė nesiliaujančią mūsų pačių artilerijos ugnį, dalindamiesi amerikietiškus C davinius[6] ir gerai nežinodami, kas kieno belaisviais bus ateinančią dieną. Tačiau, galiausiai prasibrovę pro mūsų linijas, amerikiečiai galvotrūkčiais nugabeno mus į užnugario ešeloną, ten apieškojo ir ėmė tardyti. Pirmą dieną netekome visų išorinių pasididžiavimo ženklų: Edelveiso emblemų, apykaklių antsiuvų, rankogalių raiščių su išsiuvinėtu pulko pavadinimu.[7] Iš mūsų atėmė visus laikrodžius, paėmė net ir mano žiedą su šeimos herbu – viską abejingai, akmenine išraiška stebint vienam jų karininkui.

* * *

Tada prasidėjo tardymas. Mane pirmą pakvietė į palapinę. Tardytojas laisvai kalbėjo vokiškai su lengvu austrišku akcentu. Atsakinėjau kaip liepta: vardas, laipsnis ir – kadangi buvo išsiuvinėtas ant rankogalio – pulkas. Reikalai ėmė prastėti, kai nesutikau pateikti informacijos apie mūsų pastarųjų savaičių ir mėnesių dislokacijos vietas, naiviai pasikliaudamas Hagos konvencija, ginančia karo belaisvius, atsisakančius atskleisti karines paslaptis. Tai buvo negirdėtas įžūlumas; tardytojas ėmė rėkti ir tyčiotis, kad mūsų kareiviai yra pagarsėję visokiais žiaurumais, ypač kad šaudo amerikiečius belaisvius; mūsų teisės pagal konvenciją nebegalioja ir kad jie žino būdų, kaip mus prakalbinti. Nugirdau minint Malmedi ir supratau, kad 1-oji SS tankų divizijos „Leibstandarte Adolf Hitler" kovinė grupė ten sušaudė amerikiečių belaisvius. Štai todėl jie ir norėjo išsiaiškinti, kur kiekvienas iš mūsų buvome pastaruosius mėnesius. Kol kas aš buvau išstumtas laukan, į vidų įstumtas kitas mano bendražygis, ir prasidėjo ta pati procedūra.

---

[5] Po daugelio metų sužinojau, kad šie kariai buvo iš 94-osios JAV pėstininkų divizijos. *(Čia ir toliau, jei nepaminėta kitaip, autoriaus pastabos.)*

[6] C tipo davinys – konservuotas virto maisto davinys JAV kariuomenėje. *(Vert. past.)*

[7] Mūsų pulko titulas „Reinhardas Heydrichas" buvo suteiktas 1942 m. po to, kai Heydrichą Prahoje nužudė čekų komandosų būrys. 1941 m. Heydrichas tapo Reicho protektoriumi Prahoje. Prieš tai jis buvo Saugumo policijos (Sicherheitspolizei) ir Saugumo tarnybos (Sicherheitsdienst arba SD) viršininkas ir organizavo Galutinį sprendimą – Europos žydų išnaikinimo projektą. Po karo sužinojus tokius dalykus, tapo akivaizdu, kad didžiuotis tokiu pulko titulu nėra jokio pagrindo.

1944 m. gruodžio 17 d. prie Malmedi, Belgijoje, vokiečiai nužudė 84 karo belaisvius amerikiečius.

Vėliau amerikiečiai surinko mūsų dešimtį. Suvarė į arklides ir įsakė išsirikiuoti palei plytų sieną. Priekyje stovėjo du sargybiniai su paruoštais šautuvais, nuleidę pirštus ant gaidukų. Garsiai nuskambėjo dvi komandos: rankas virš galvos, aplink į sieną – buvo pasistengta, kad mes jas tikrai suprastume. Sutraškėjo užrakinamos šautuvų spynos. Pagalvojau: „Štai kaip jie mėgins mus prakalbinti. Nušaus vieną ir trauks informaciją iš kitų. Bet juk informacija apie mūsų dislokacijos vietą negali būti tokia svarbi ir jie tikrai neturėtų rizikuoti nušauti vieną iš mūsų ir palikti devynis karo nusikaltimo liudininkus. Vadinasi, mus visus? Ne, tą daryti taip pat nėra jokios prasmės."

Laukėme, kas bus. Tada kitas balsas riktelėjo komandą, kurios aš nesupratau. Vėl sutraškėjo šautuvų spynos. Mes apsisukome ir raginami sargybinių riksmų „Greičiau, greičiau!" buvome suvaryti į medinę pašiūrę, kurioje praleidome naktį kaip sardinės, sušalę į ožio ragą.

Po savaitės ar dviejų Liuksemburge mus užsipuolė įtūžusi minia. Laukė nelinksmos dienos, kurias aš prisimenu miglotai dėl dar vienos mane

Amerikiečių suimtas kareivis iš 1-osios SS tankų divizijos „Leibstandarte Adolf Hitler", kuri įvykdė žudynes prie Malmedi. >

Su „šiukšlių brigada", į kurią autorius buvo paskirtas už nepaklusnumą amerikiečių karininkui. Autorius stovi pirmas iš kairės. (Autoriaus archyvas)

tuo metu užpuolusios bėdos. Alkani, sušalę ir neturėdami nieko apsikloti, esant maždaug nuliui laipsnių Celsijaus, mes leisgyviai drybsodavome ant plytelių grindų kažkokiose apleistose kareivinėse. Mane sugriebė stiprus pūslės uždegimas ir aš beveik visai nelaikiau šlapimo. Gauti medicininės pagalbos čia nebuvo įmanoma, todėl prie fizinio skausmo prisidėjo dar ir gėda dėl šlapių ir dvokiančių kelnių. Paskui atviruose sunkvežimiuose per kalvotas vietoves vingiuojančiais keliukais mus vežė į Liuksemburgą, mūsų išprotėjęs vairuotojas vieną koją laikė ant akseleratoriaus, o kitą nukoręs lauke. Galiausiai įvyko triumfo procesija – konvojui važiuojant pro miestą, siaurose jo gatvelėse prisigrūdo piktų žmonių pavėpsoti, kaip vežami *Waffen-SS* belaisviai. Į mus iš minios nuolat atskriedavo plytgalių. Mes čia pat atsimokėdavome panaudotomis C davinių skardinėmis su šlapimu.

Didelėje aikštėje prie pagrindinės stoties mūsų laukė dar viena minia. Kad suliptume į traukinį, mums reikėjo pereiti aikštę. Atvažiuojant naujiems sunkvežimiams minia ėmė vis labiau bruzdėti. Girdėjosi šūksniai ir užgauliojimai prancūzų ir vokiečių kalbomis. Žmonės priekyje spoksojo, mėgaudamiesi mūsų pažeminimu, ir laidė akmenis. Mums žygiuojant pro minią, žmonės, svaidydami į mus akmenis, plūstelėjo link vidurio, o mes greitai nėrėme pro tarpą. Šūksnių daugėjo, jie susiliejo su dabar jau sunerimusių sargybinių riksmais. Tačiau sargybiniai nesiteikė ginti

mūsų nuo grėsmingai į priekį besibraunančios minios. Pačiu laiku atvyko karo policija, jų triukšmingas pasirodymas aikštėje minią sustabdė. Stoties platformą pasiekėme daugmaž nenukentėję.

Aš vis tebebuvau naivus ir man dar prireiks ne vieno atviro perspėjimo, kol suprasiu, kad nors ir labai nelinksmos mūsų dabartinės sąlygos, *Waffen-SS* karių laukia dar liūdnesnė dalia. Tokį perspėjimą vieną dieną man davė užgrūdintas kariuomenės feldfebelis buvusiame prancūzų kariuomenės poste Maji le Kane, kur mus išmetė iš Liuksemburgo traukinio gyvulinių vagonų. Tai buvo didžiulė karo belaisvių stovykla, padalinta į daugybę korpusų. Kai mus atvedė į vieną iš jų, iškart pasklidome tarp kitų čia besitrinančių belaisvių. Maji le Kane daviniai buvo tokie maži, kad net jauniausi ir sveikiausi iš mūsų suprato: jei per kelias ateinančias savaites reikalai nepasitaisys, greičiausiai visiems iš bado teks pakratyti kojas.

Kartą per dieną, per pietus, dideliuose katiluose buvo tiekiama pieniška sriuba. Nors ir labai skysta, bet joje buvo šiek tiek kietų gabalėlių. Palapinių gyventojai susirinkdavo aplink katilus ir stebėdavo neįprastą sriubos dalinimo ritualą – procedūrą, turinčią užkirsti kelią vilkiškam, viską nustelbiančiam godumui. Patikimu laikomas žmogus, dalindamas kiekvienam porciją, katile samčiu suraitydavo įmantrią trimatę figūrą, kad būtų kuo didesnė tikimybė pagauti kokį nors kietą kąsnelį. Menkiausias nusižengimas iškart sukeldavo pasipiktinusius burbėjimus.

Aš stovėjau kiek atokiau su kariuomenės feldfebeliu. Man patiko jo tvarkinga išorė ir akivaizdi panieka priešais mus vykstančiai scenai.

– Vaikine, – pasakė jis po kiek laiko, – tavim dėtas aš atsikratyčiau šitos uniformos. Kuo greičiau!

– Kodėl? – paklausiau šiek tiek susierzinęs.

Jis dėbtelėjo į mano kairį rankogalį, po to į apykaklę, tada į dešinę rankovę, kur ant audeklo nuo dalinio atributikos buvo likusios išblukusios vietos – aiškūs buvusio *Waffen-SS* nario skiriamieji ženklai.

– Klausyk, – pasakė jis, – stovykloje pradėjo jūsų paiešką ir suradę atskirs nuo kitų. Kituose korpusuose paieška jau vyksta visu pajėgumu. Nepalengvink jiems darbo.

Jis matė, kad aš dvejoju ir toks pasiūlymas man nepatinka.

– Gal tu labai trokšti stoti prieš teismą kaip karo nusikaltėlis ir būti nuteistas priverstinių darbų? Nori praleisti dešimtį metelių už spygliuotos vielos tvoros? Aš ilgai nedvejočiau.

Tai taręs jis nusitempė mane prie savo palapinės.

– Eime, duosiu tau kitą švarką. Turėtų tikti. Jį nešiojo vienas vaikinas iš mano palapinės. Šįryt jį išgabeno. Neišgyveno, vargšelis.

Nuo tada aš nešiojau mėlyną parašiutininkų *(Fallschirmjäger)* švarką. Tikrai nesididžiavau šiuo poelgiu, tačiau į įspėjimą reagavau ir perdaviau jį Heinrichui, su kuriuo vis dar buvome kartu. Jis pasielgė kaip ir aš. Heinrichas buvo mano kovos draugas ir bendražygis nuo pradžios iki pabaigos. Deja, netrukus buvome išskirti. Vieną rytą buvo sušauktas eilinis patikrinimas. Išsirikiavome per kelis kvartalus; senoji karinė drausmė vis dar funkcionavo. Vokiškai mokantis amerikiečių karininkas skelbdavo buvusių Vokietijos ginkluotųjų pajėgų dalinių pavadinimus, o mums buvo įsakyta susirinkti į grupes pagal tuos dalinius. Kai buvo paskelbtas desantininkų pulkas, aš greitai nuėjau į jam skirtą būrį, kartu su savimi nusitempdamas ir Heinrichą.

Buvo karšta diena, procesas užsitęsė. Todėl apsidžiaugėme išgirdę įsakymą nusivilkti švarkus, marškinius ir išsirikiuoti eilėmis. Galiausiai prasidėjo atranka. Du amerikiečių seržantai ėjo tarp eilių, rankos mostu liepdami kiekvienam belaisviui pakelti kairę ranką. Jų tikslas buvo visiškai aiškus: pažastyse jie ieškojo kraujo grupės tatuiruočių – išskirtinio *Waffen-SS* narių ženklo. Taip buvo atrinkta daug nusidėjėlių. Tarp jų ir Heinrichas. Visiems jiems buvo liepta susirinkti į būrį, kurį prižiūrėjo dar vienas sargybinis.

Savo laimei, aš tatuiruotės neturėjau. Kai mūsų mokomajai kuopai Alpėse buvo atliekama ši procedūra, kaip tik buvau gavęs laisvą dieną; mane netikėtai aplankė tėvas, keliaujantis iš Rytų fronto į Italiją. Vėliau šis reikalas pasimiršo, ir tiek.

* * *

Dabar aš belaisvių ligoninėje tarnauju vertėju. Mano pareiga lydėti vokiečius gydytojus ir jų amerikiečius viršininkus, kai šie atlieka kasdienines vizitacijas palatose, įrengtose vienuolikoje viena eile sustatytų palapinių. Kartais su kuriuo nors iš mūsų gydytojų visureigiu esame vežami į kitą korpusą. Tačiau niekada neteko lankytis karo nusikaltėlių korpuse, įsikūrusiame priešingame stovyklos kampe. Mačiau jį tik iš tolo, paskutinį kartą prieš du mėnesius. Ten girdėjosi šūksniai kaip pratybų aikštėje ir matėme būriais bėgiojančius belaisvius. Sargybinis sakė, kad

Amerikiečių nelaisvėje Romiji prie Senos (Romilly-sur-Seine). Autorius stovi antroje eilėje ketvirtas iš kairės, penktas iš kairės – Pete'as. (Autoriaus archyvas)

tai įprasta JAV kariuomenės kalėjimų dienotvarkė – visą dieną belaisviai verčiami bėgioti, o nuobaudos už menkiausią nusižengimą būna drakoniškos. Man paaiškino, kad tų korpusų belaisviai yra *Waffen-SS* nariai ir jie bus teisiami Niurnbergo teisme. Tik gandai? Prieš dvi savaites jie buvo išvežti, kuria kryptimi – neaišku.

* * *

Kartoju sau, kad būtų beprasmiška pranešti stovyklos vadovybei savo tikrąją tapatybę ir pasiprašyti būti perkeltam į tą korpusą. Čia, ligoninėje, aš galiu bent šiek tiek pasitarnauti – pavyzdžiui, padėjau mūsų pulko unterštурmfiureriui, kuris prieš kelis mėnesius atkeliavo čia siaubingos sveikatos būklės ir kuriam kaip pirmąją pagalbą slapta perdaviau kepalą duonos. Tačiau naktimis savo gulte, kai racionalaus proto įtaka ima silpti, o emocijos stiprėti, aš vis galvoju apie Heinrichą.

Praėjus kelioms dienoms po atrankos, pamačiau jį gretimame korpuse, aptvertame spygliuota viela ir patruliuojamame čekų sargybinių. Negaliu pamiršti to vaizdo, kaip jis stovi vienišas, atokiai nuo visos minios. Mojavau, šaukiau jam, bet jis neatsiliepė. Kažin, ar žilpinant saulei pažino mane? Nežinau. Nuo to laiko nieko apie jį negirdėjau.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kapinės Suomijoje.

Šią žvarbią spalio dieną stovykloje užslinko tamsa. Vėjas nurimo. Mūsų palapinėje susirinko kiti vyrai, dirbantys ligoninėje. Tarsi pagal kažkokį nebylų susitarimą jie gerbia mano norą būti paliktam ramybėje. Mintys klaidžioja nuo tų, kurie kaltinami nusikaltimais, prie tų, kurie žuvo ir yra palaidoti po kryžiais ir gyvenimo runomis[8] mūsų kapinėse prie poliarinio rato, taip pat visų kitų, kurie guli išsimėtę Žemutinių Vogėzų žemėje ir kalvose į vakarus nuo Reino. Jie taip pat buvo „šitos kariuomenės" nariai, todėl netiesiogiai yra nusikaltėliai ir jiems galioja tas pats kaltinimas. Ar jie žuvo užsitraukę gėdą, nors ir buvo toli nuo tų nusikaltimų, apie kuriuos dabar girdime? Iš kur aš galiu žinoti? Aš, kuris pats turėčiau būti patrauktas į teismą kaip nusikaltėlis!

Vėl, kaip jau ne kartą, mintimis grįžtu į praeitį, kuri, kaip dabar mums nuolat kartoja, yra mūsų kaltė ir gėda. Bet, nepaisant visų siaubingų pranešimų, susijusių su mūsų pavadinimu, mano praeities prisiminimai man mieli ir aš dėl jų nesigailiu. Tiesą pasakius, jie teikia man

[8] SS narių kapus vietoj kryžiaus dažnai žymėdavo gyvenimo runos ženklas. *(Vert. past.)*

nusiraminimą ir paguodą, savotišką šventovę, kurioje jaučiuosi saugus; saugus nuo kaltinimų ir neapykantos tvano, grasinančio paskandinti, nuo baimės netekti savigarbos ir pasididžiavimo; saugus nuo galutinio pasidavimo. Nes mano dalinio praeities prisiminimuose nėra nieko žvėriško, jokių nusikaltimų ar gėdingų poelgių, niekas net nenutuokė apie tuos siaubingus įvykius. Aš regėjau tik pasiryžusį jaunimą, nuoširdžiai tikėjusį, kad bolševizmas yra jų bendras priešas; jų manymu, šis tikslas buvo kilnus ir netgi didesnis už patriotizmą, nes vienijo jaunus daugelio Europos šalių patriotus. Šiam jaunuolių nesavanaudiškumui nebuvo ribų, jis buvo stipresnis net už mirtį, tarsi nuo jų būtų priklausiusi Europos ateitis – tiek nuo kiekvieno savanorio, tiek nuo kovinių grupių, tiek nuo viso dalinio.

Mūsų praeitis yra tas laikotarpis, kai prasidėjo karas, o mes išaugome; kai mūsų šaliai atsidūrus didžiulėje nelaimėje savanoriškai įstojome į kariuomenę, norėdami padaryti viską, ką galime, ir kovėmės su priešu kalnuose ir miškuose. Tai praeitis, vos keleri metai, tačiau per juos įvyko neįtikėtinai daug; keleri mūsų kalnų jėgerių bataliono gyvenimo ir pražūties metai, per kuriuos kovėmės iš pradžių tolimojoje Šiaurėje, o vėliau Vakarų fronte; laikotarpis, kai mūsų eiles ėmė šienauti netektys ir mirtis, ir kai, nepaisant visų aukų, supratome, kad kova pralaimėta.

Be abejo, per tą laiką buvo ir dvejonių; akimirkų, kai jaučiau, kad egzistuoja ir kažkokia tamsi, grėsminga reicho pusė: pirmas susidūrimas su rusų karo belaisviais mano gimtojo miesto stotyje, kai kurie tėvo perspėjimai, atsitikimas su žydais pakeliui į Suomiją. Šios dvejonės taip pat priklauso praeičiai. Dabar jos grįžta nerimą keliančiu klausimu, ar neprivalėjau anksčiau „pastebėti ženklų“, – klausimu, į kurį privalau rasti atsakymą, bent jau dėl savęs.

02

NAMAS PRIE KALNŲ

Vieną ankstų 1938-ųjų rugsėjo rytą, kai man buvo trylika metų, pirmiausia išgirdau negarsų grėblio, lyginančio sodo žvyrą, brūžavimą. Kambarys, kuriame miegojome su vyresniuoju broliu Nicku, buvo palėpėje, iš ten matėsi kitoje gatvės pusėje į kalvą kylantis miškas. Per rudens atostogas mes savaitgaliui atvažiavome paviešėti pas močiutę: mano tėvai, sesuo, du broliai ir aš. Pusiau rąstinis namas buvo didelis ir žavingas, įrengtas kaimo stiliumi. Išgirdęs šį pažįstamą garsą pajutau džiugesį ir malonų lūkestį, mat jis pažadino tiek daug šiuose namuose praleistų laimingų vasaros atostogų akimirkų ir priminė, kad šiandien močiutės (iš mamos pusės) šešiasdešimt penktasis gimtadienis.

Ant sienos priešais langą, pranašaudami dar vieną šiltą dieną, linksmai šokinėjo skaistūs saulės zuikučiai. Iššokau iš lovos ir palaimingai pažvelgiau žemyn, kur senasis Brakelis – močiutės sodininkas – grabojo

nuo vartų iki namo einančio keliuko vingį. Trokšdamas gimtadienio proga pradžiuginti nepriekaištingai sutvarkyta aplinka, jis storame, gelsvai rusvame žvyre grėbliu vagojo gražias lygiagrečias linijas.

Per lodžijos turėklus persisvėrė mamos jaunesnioji sesuo Stena; vilkėdama šviesiai mėlyną suknelę ir baltą prijuostę ji iškišo galvą, tarsi norėdama sužinoti, koks oras.

– Ei! – sušuko ji, pamačiusi mane. – Labas rytas! Lipk žemyn. Padėsi man padengti stalą. Turbūt pusryčiausime lodžijoje.

– Ateinu! – sušukau jai. Netrukus jau buvau apačioje esančiame namo priestate su atviromis sienomis, šachmatinėmis plytelių grindimis ir prašmatniais baltais sodo baldais.

Visai prie pat namo prasidėjo Harco miškai, per kalnus nusidriekę aštuoniasdešimt mylių į pietus. Nuo samanų ir paparčių, upelių ir upokšnių miškas skleidė stiprų, nuostabaus gaivumo kvapą – raminantį, teikiantį energijos ir tokį pažįstamą mums, kaskart kai atvažiuodavome į Bruckmannų namus Hardenburge.

Namų ūkis buvo Stenos karalija. Ji liko netekėjusi, kaip ir jos vyresnioji sesuo Eda, ir gyveno su močiute. Lodžijoje mudu ėmėme dengti stalą, ypač rūpestingai šiai ypatingai dienai: ant baltos staltiesės išdėliojome balto ir mėlyno porceliano indus, šalia jų daugybę stalo sidabro ir viską gausiai papuošėme gėlėmis. Palyginti su serviravimu, vėliau ant stalo atkeliavę pusryčiai buvo išties kuklūs: duona ir bandelės, sviestas, kelių rūšių naminės uogienės bei džemai ir, žinoma, karšta garuojanti kava su grietinėle. Vaišės pas Bruckmannus buvo puiki proga paskanauti kuklių, gražiai paserviruotų patiekalų, užuot pasinėrus į piktnaudžiavimus stalo malonumais. Neturėdami mėsos, kiaušinių, kumpio ar sūrio, jie ant stalo patiekdavo didelį sidabrinį dubenį mažų, kryžmai išraižytų sviesto rutuliukų, kuriuos meistriškai sukočiodavo Stena, – tai buvo tipiškas Bruckmannų pusryčių akcentas. Tokių papročių gana griežtai laikytasi netgi tada, kai namuose jau nebebuvo tarnaičių.

Tądien namuose buvo suvažiavę daug giminaičių. Nebuvo tik Edos. Be visų šešių maniškės šeimos narių, atvyko ir gana nedažni svečiai: tėvo jaunesnysis brolis Peteris su švede žmona Greta. Prieš porą dienų jie užsuko čia mūsų aplankyti pakeliui iš Londono į namus Stokholme. Tuo metu jau visi susirinko prie stalo. Vadovavo rami ir santūri močiutė – neginčytinas autoritetas. Stena, kaip visada savotiškai paniurusi, žiūrėjo,

< „Namas prie kalnų" Harco apylinkėse, kur prabėgo vienos laimingiausių autoriaus prieškario dienų. (Autoriaus archyvas)

kad niekam nieko netrūktų. Mano mama, kaip įprasta šiek tiek pavėlavusi, plepėjo su Greta, meiliai įbedusi į ją akis. Tėvas su Peteriu juokavo beveik apie viską, apie ką pasisukdavo jų pokalbis, o Peteris vis imdavo griausmingai kvatotis. Tai išgirdusi močiutė vis suraukdavo antakius, kaip būdavo kaskart, kai Vossai, tai yra mano tėčio giminė, kėsindavosi perimti viešpatavimą jos namuose.

Po pusryčių, kol dar neatvažiavo kiti močiutės sveikintojai, mudu su Nicku vaikščiojome po sodą. Tai buvo žavus kampelis, kuriuo Bruckmannai visada labai didžiavosi. Dvi didelės pievutės su senais medžiais, žvyro takeliai su šonuose augančiais tvarkingai apkarpytais krūmais, dviejų su puse akro plotas – viskas labiau priminė nedidelį parką negu sodą. Vienos pievelės pakraštyje buvo iškilęs gražus paviljonas – erdvi rotonda su viduje kabančiu pasakišku venecijietišku sietynu, kurią mano seneliui padovanojo pramonininkas ponas Siemensas. Mums, vaikams, šis sodas buvo be galo įdomi žaidimų vieta. Jame buvo įrengtas „raganų namelis", kuriame vaikystėje žaidė ir mama su savo seserimis; bitynas, daržinė šienui, nebenaudojama kiaulidė, buvęs teniso kortas – tuo metu jame per Velykas jau buvo kuriami laužai; ir, paslėptas atokiame kampelyje, *Luftbad* – baseinas po atviru dangumi, kurį aš dabar vertinu kaip ankstyvą ir drąsų mano senelių žingsnį į modernius laikus. Galiausiai, nors ir ne mažiau svarbu, čia buvo daugybė obelų, kriaušių ir slyvų, taip pat didžiulis graikinis riešutmedis.

– Klausyk, – paklausė Nickas, kai prisėdome ant laiptų priešais paviljoną, – kas vakar nutiko per jūsų iškylą kalnuose? Ryte nugirdau, kaip tėtis kažką sakė mamai apie dėdę Peterį; nelabai supratau, kas ten įvyko.

Jaučiau, kad Nickui rūpi sužinoti apie įvykį, kuris man pasirodė labai linksmas, nors kitiems, regis, gana nesmagus. Vakar mes aštuoniese iškylavome kalnuose: tėvai ir Peteris su Greta mūsų mašina; be to, šeimos draugai Philippas von Burgdorfas su seserimi Nora, kurių mašinoje važiavau ir aš. Nickas liko taisyti radijo, kad vakare visi galėtume pasiklausyti fiurerio kalbos.

Norėjau šiek tiek pakankinti Nicką nežinia, todėl pasakojimą pradėjau iš tolo.

– Labai šauni iškyla, – ėmiau pasakoti. – Dar buvo šilta, todėl mes trise nuvažiavome maudytis į Bodės upelį: Philippas, Nora ir aš. Vanduo ledinis, bet vis tiek labai smagu. Paskui mes su Philippu bandėme gaudyti upėtakius. Matėme juos stovėdami prie krantinės, tačiau kai tik mėgindavome pagauti, jie nerdavo šalin. Nuostabiai paiškylavome, o vėliau senu tėčio papratimu ėjome grybauti.

Nickas ėmė nekantrauti, sakydamas, kad tėvas tikrai kalbėjo ne apie tai.

– Taip, buvo įvykis su dėde Peteriu per fiurerio kalbą, – pasakiau ir papasakojau, kas nutiko kaimo užeigoje.

Mes sustojome ten užkąsti. Tėvas užsakė didelę kiaušinienę, po tris kiaušinius kiekvienam. Kai prie stalo atkeliavo milžiniška mūsų keptuvė, žmonės spoksojo į ją net išsižioję. Dar nespėjus baigti valgyti, buvo įjungtas radijas ir pasigirdo fiurerio kalba, o žmonės iškart nutilo ir ėmė klausytis. Iš pradžių Hitleris kaip visada ilgai kalbėjo apie partijos kilimą į valdžią. Peteriui radijas tik trukdė ir jis mėgino tęsti pokalbį prie stalo. Kiti žmonės užeigoje: ūkininkai, miškininkai ir kelios moterys – visi šiaip jau geraširdžiai žmonės – ėmė svaidyti į jį piktus žvilgsnius. Galiausiai perėjęs prie Sudetų temos, Hitleris ėmė kalbėti vis garsiau; galima buvo įsivaizduoti jį stovintį ant pakylos Niurnberge ir kratantį kumščius priešais daugiatūkstantinę minią. Štai tada Peteris pradėjo juokauti. Apdegusiu kamščiu pasisuodino viršutinę lūpą, o plaukus nusibraukė per kaktą. Viskas įvyko labai greitai ir kai aš į jį pažvelgiau, jis jau mėgdžiojo fiurerį, rodydamas įtūžio išraiškas užeigos žmonėms tarsi auditorijai. Tai truko neilgai, bet žmonės spėjo pastebėti ir dabar jau ne juokais įširdo. Mama

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai mūšyje.

taip pat labai supyko; ji sėdėjo šalia Peterio ir alkūne stuktelėjo jam į šoną. „Gal išprotėjai? Baik tas nesąmones, – pasakė ji. – Tu ne Anglijoje ir ne Švedijoje!" Peteris iškart liovėsi, tačiau buvo aišku, kad savo nedideliu pasirodymu liko patenkintas. Tėvas greitai paprašė sąskaitos ir mes išvažiavome net nesibaigus kalbai.

Nickas papurtė galvą.

– Neįtikėtina! Jis išties nepakenčiamas, ar ne? Dabar suprantu tėvo žodžius: „Nieko sau vakarykštis Peterio spektaklis", ir mamos atsakymą: „Ką jis sau galvoja?!"

Peteris – mūsų aukštasis, elegantiškasis, visada linksmas dėdė! Tais retais atvejais, kai apsilankydavo, man jis visada atrodė labai įdomus žmogus iš kitokio, keisto ir masinančio pasaulio. Linksmi ir kažkuo „skirtingi" abu broliai lengvai bendravo su kitais žmonėmis, nepriklausomai nuo jų lygio, kilmės ar rango. Peteris gimė Bandaberge, Australijoje, o tėvas Sidnėjuje. Dešimtį metų vyresnis už brolį tėvas ten praleido beveik visą jaunystę ir kai šeima grįžo į Vokietiją, sunkiai susikalbėjo vokiškai. O dabar Peteris įprato keliauti su britišku pasu – neįsivaizduojamas dalykas mano tėvui, kuris buvo karininkas ir kovėsi Pasauliniame kare. Per ekonominę krizę trečiajame dešimtmetyje baigęs Vienos universitetą, Peteris atgręžė Vokietijai nugarą ir išvažiavo darbuotis į Angliją. Dabar jis Stokholme atstovavo vienai britų firmai. Sunku įsivaizduoti labiau kosmopolitišką ir miestietišką žmogų. Greta jam išties buvo lygi pora – pagal kilmę vokietė, vėliau įsidukrinta švedo gydytojo. Ji buvo patraukli, sportiška moteris, gerai mokanti groti pianinu ir, kas man atrodė dar svarbiau, buvusi žolės riedulio žaidėja. Bet išties, ką jis sau galvoja?

Mudu su Nicku sėdėjome ant laiptų į paviljoną, arba „Šventovę", kaip jį vadino giminė. Netoliese pusračiu į paviljono sieną augo tujos, visiškai atitverdamos nedidelį kampą. Ten, tamsioje nišoje, stovėjo paprastas medinis kryžius su užrašu „Oberleitenantas Güntheris Bruckmannas, gimęs 1895 04 12, žuvęs mūšyje Voluinėje 1917 07 20."[9]

Kažkokiu būdu prie šio paminklo visada buvo gėlių. Aš gerai pažinojau mielą vienintelio močiutės sūnaus, su leitenanto uniforma, atvaizdą iš nuotraukos, kuri stovėjo namuose ant mamos komodos.

Tą rytą pirmą kartą ėmiau miglotai nutuokti, kaip nevienodai mano giminiečiai suvokia praėjusius ir dabartinius pasaulio įvykius. Skirtingai

[9] Pirmojo pasaulinio karo metu Voluinė priklausė Ukrainai, tuo metu įėjusiai į Rusijos imperijos sudėtį.

nei mano tėvai, Peteris nejautė jokių sentimentų prieš dvidešimt metų pasibaigusiam karui. Pokarinę santvarką jis turbūt suprato irgi visai ne taip, kaip dauguma vokiečių, kurie matė tautas, padalintas į nugalėtojas ir pralaimėtojas. Jaunystėje karas nesuvaidino jam tokio lemiamo vaidmens, kaip mano tėvams. Hitleriui kritikuojant pokarinę tvarką – kaip vakarykštėje kalboje – dramatiškas jo masių išjudinimo stilius Peteriui išties galėjo sukelti juoką. Tačiau mano tėvai šią situaciją matė kitaip. Nors tėvas visą laiką mėgo pasišaipyti iš politikos, ši tema užkabino net ir jo gilesnius sąmonės sluoksnius – tuos sluoksnius, kuriuos simbolizavo medinis kryžius prie „Šventovės“. Tėvas negalėjo pakęsti bet kokių postringavimų ir aukštų kalbų apie kieno nors įsitikinimus, todėl valiojo nekreipti dėmesio į Peterio lengvabūdiškumą, bet mama nusprendė pasisakyti kur kas atviriau.

Visgi šiandien buvo močiutės diena. Kiek vėliau ryte ji stovėjo bibliotekoje, kalbėjosi ir atsakinėjo į sveikintojų linkėjimus. Nedidukė, apsirengusi juodai, kaip buvo įprasta našlėms; vienintelė nuolaida gimtadienio proga – šiek tiek didesnė negu paprastai apykaklė. Tiesi laikysena, stulbinančiai tankūs ir garbanoti juodi ir šiek tiek žilstelėję plaukai, nukirpti trumpai ir sušukuoti į viršų – gana neįprastai jos amžiaus moteriai. Kiekvieną svečią ji pasitikdavo skvarbiu dėmesingu žvilgsniu. Kartais vis pasiimdavo lornetą, pritaisytą prie ilgos auksinės grandinėlės, kabančios nuo kaklo, kad atidžiau apžiūrėtų sveikinimo atviruką.

Man močiutė simbolizavo tą kartą, kuriai teko laimė pasidžiaugti netrikdoma prieškario gerove. Aktyvūs ir verslūs žmonės, tokie kaip mano senelis, įsigijo gana nemažai nuosavybės, kurią dabar išmintingai valdė močiutė, draugiškai, bet griežtai vadovaudama visai giminei. Mano velionis senelis, apsišvietęs žmogus, labai vertinamas Braunšveigo komercijos ir pramonės pasaulyje, asmeninis kunigaikščio patarėjas iš dalies vis dar buvo šalia; iš salėje kabančio portreto gyvomis mėlynomis akimis stebėjo visus, einančius pro šalį.

Tuo metu visi giminaičiai ir svečiai jau patraukė į sodą ir šnekučiavosi prie baltų sodo suoliukų ir kėdžių. Tarp svečių buvo Bruckmannų kaimynai ir draugai Burgdorfai – jau trečios kartos atstovai nuo tada, kai abi šeimos nusipirko šią žemę ir pasistatė čia namus. Burgdorfams priklausė Braunšveigo firma, įvairiose pasaulio šalyse gaminanti grūdų malūnus ir augalinio aliejaus presus. Burgdorfų sodas buvo dvigubai didesnis už

mūsų. Nors pas juos lankydavausi dažnokai, vis nesiliaudavau stebėtis didingu jų namo interjeru ir praėjusių dienų prabanga, kuria spinduliavo tiek namas, tiek sodas. Mačiau jų sode darytas mamos vaikystės laikų nuotraukas, kuriose nufotografuotos Burgdorfų ir Bruckmannų mergaitės. Apsirengusios ilgomis baltomis sukniomis, su plačiakraštėmis skrybėlaitėmis ant vilnijančių plaukų, jos tiesiog tobulai derėjo prie fachverko *art nouveau* stiliaus namo architektūros.

Atvyko ir Philippas von Burgdorfas. Jis buvo trejais metais už mane vyresnis. Nors tokiame amžiuje treji metai reiškia labai daug ir mes gyvenome skirtinguose miestuose (jis Braunšveige), mes vis tiek buvome draugai. Per atostogas Hardenburge kartu eidavome slidinėti ir laipioti į kalnus, o dar ankstesniais metais nuo Burgdorfų vyšnių nušluodavome visas uogas. Neretai kartu būdavo ir jo sesuo Nora. Pernai mes drauge praleidome dvi savaites Jungfolko[10] vasaros stovykloje Harco kalnuose. Philippas vadovavo *Fähnlein*[11], o aš buvau paskirtas į stovyklos sargybą. Vieną vakarą, kai prižiūrėjau laužą, Philippas, baigęs savo darbus, prisėdo prie manęs ir mes ėmėme kalbėtis apie jo giminę, Braunšveigą ir jo protėvių veiklą šiame regione; taip pat apie vokiečių ir romėnų istoriją, apie kurią jis net ir tada jau gana puikiai nusimanė.

Prisimenant tą vasaros stovyklą, man dingteli, kad abiem ji patiko būtent dėl tos mums suteiktos atsakomybės už tiek daug vaikų – jam kaip *Fähnlein* vadui, man kaip stovyklos sargybiniui. Man patiko eiti sargybą, kol kiti miegojo. Vėliau, fronte, sargyba ir įsipareigojimai tapo našta, kartais tiesiog nepakeliama. Bet tada, pačioje pradžioje, visa tai sužadino manyje jausmus, kurie puikiai derėjo su netrukus išsirutuliosiančiais įvykiais.

Philippas atrodė išties įspūdingai: stiprus, sportiškas, bet kartu subtilus – „gero išsiauklėjimo", kaip pasakytų mano mama. Tiek su Jungfolko vaikinais, tiek su suaugusiais žmonėmis jis puikiai sutarė dar ir dėl to, kad bendraudamas su Philippu jautei, jog jis tau skiria visą savo dėmesį. Atviras jo veidas buvo tvirtas ir gražus. Be galo ypatingos buvo dvi linijos aplink burnos kampus, kurios, atrodė, išduoda kažkokį užslėptą liūdesį, tačiau staiga galėdavo virsti užburiančia šypsena su duobutėmis skruostuose.

---

[10] Jungfolkas – Hitlerjugendo padalinys, į kurį buvo renkami 10–14 m. berniukai, iš pradžių savanoriškai, vėliau privalomai. Vyresni galėjo likti organizacijoje kaip vadovai; tokie dažniausiai lankydavo gimnaziją, todėl savo pareigas galėdavo atlikti antroje dienos pusėje.

[11] Šimto būrys.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviui mūšio metu suteikiama medicininė pagalba.

Po pietų, kai svečiai jau išėjo ir giminės vaikštinėjo kas sau, mudu su Philippu išsiruošėme pasivaikščioti į kalnus. Norėjome šiek tiek pajudėti; pabėgioti reikėjo ir šunims. Nekreipdami dėmesio į takelius, mes ėmėme kopti tiesiai į kalną, repečkojome uždusę ir suprakaitavę, kol po pusvalandžio užsikabarojome į viršūnę. Čia pailsėjome, girdėdami, kaip tyloje plaka mūsų širdys, klausydamiesi vėjo, šiurenančio aukštą gelsvą žolę ir mėgaudamiesi spygliuočių kvapu. Kaip aš mylėjau šiuos kalnus! Toli apačioje matėsi mažyčiai raudonų čerpių Hardenburgo stogai, susispietę aplink bažnyčią, o languota dirbama žemė driekėsi iki pat horizonto.

Ar mes tada suvokėme, kokie esame laimingi?

Kitąkart Philippą sutikau tik po dvejų metų, kai jis jau dėvėjo pilką lauko uniformą, ant kurios puikavosi Geležinis kryžius.

Prisiminus tą nuostabią 1938 metų rugsėjo dieną, iš atminties labai aiškiai išplaukia pavakarys. Visa giminė svetainėje susirinko aplink fortepijoną

pamuzikuoti. Mano sesutė, jauniausia iš mūsų, pradėjo skambinti kūrinėlį pianinu. Aš smuiku pagriežiau Pergolesio ariją. Mano tėvas violončele pagrojo savo mėgstamą kūrinį, Čaikovskio noktiurną d-moll, o jam akompanavo mama. Tai romantiškas kūrinys, kuriame violončelė gali atskleisti savo gražiausias savybes. Greta ta proga pasipuošė tautišku švediškų kostiumu. Jį sudarė balta palaidinė, ant jos juoda aksominė liemenė, raudona suknia ir baltos vilnonės kojinės. Šį nedidelį namų koncertą ji užbaigė nuostabiai iš atminties atlikdama Chopino noktiurną. Tačiau mes neleidome jai taip greitai pabėgti ir ėmėme reikalauti pagroti dar. Po trumpų įkalbinėjimų, akompanuodama sau pianinu, ji pradėjo seną švedišką liaudies dainą *Ack Värmeland Du Sköna* („Ak, gražusis Vermlande"[12]). Mane giliai sužavėjo paprastas melodijos grožis, kuris taip nuostabiai derėjo prie merginos ir jos kostiumo.

O tada staiga pasirodė Eda, tiesiai iš partijos suvažiavimo Niurnberge. Išdygo priešais mus liekna, graži, o dėl dailiai figūrą išryškinančio kostiumėlio atrodė labai pasitempusi.

Švarko atlape segėjo apvalų partijos ženklelį, o po juo Hitlerjugendo rombą paauksuotais kraštais – narystės ankstyvuoju organizacijos laikotarpiu trečiajame dešimtmetyje simbolį. Ji apsidairė įdėmiomis plėšrūno akimis iš po tamsių antakių, į kuodą ant kaklo surištais tamsiais plaukais, kilstelėdama šiek tiek erelišką nosį – vienintelę taip apdovanotą mūsų giminėje. Pasisveikino su mumis tvirtai riktelėdama: *Heil Hitler!* Taip kreiptis į giminaičius jai buvo visiškai natūralu. Eda niekada neslėpdavo savo jausmų ir buvo aišku, kad ji troško išreikšti nepalaužiamą tikėjimą fiureriu – tikėjimą, kuris ką tik buvo atnaujintas Niurnberge. Vis dėlto, net ir gerai ją pažinodami, giminaičiai buvo priblokšti tokio netinkamo pasisveikinimo, žinant, kad šiandien močiutės gimtadienis ir yra atvažiavę „švedai".

Tačiau netrukus ji šiltai apkabino močiutę ir su visais atskirai pasisveikino. Atėjus Peterio eilei, jis ją pasitiko visai nuoširdžiai, sušukdamas: „*Heil Hitler*, brangioji! Džiugu, kad saugiai sugrįžai." Mano mama, pernelyg gerai pažinodama abu brolius, pačiu laiku sustabdė tėvą nepradėti varžytis su Peteriu, nes viskas galėjo išvirsti į nejaukią situaciją.

Per pietus kurį laiką tvyrojo visiška darna. Susėdę už apvalaus stalo giminaičiai kantriai leido Edai atpasakoti kelių pastarųjų dienų Niurnberge įvykius. Ji didžiavosi, kad ten dalyvavo, pamatė suvažiavimą, paradus

[12] Vermlandas – pietvakarių Švedijos provincija.

ir netgi, renginio pabaigoje, vidurnakčio *Grosser Zapfenstreich*[13]. Eda akivaizdžiai buvo įsitikinusi, jog dalyvavo istoriniame įvykyje. Giminaičiai kantriai taikstėsi su jos entuziazmu, tačiau į galą politinė polemika, kilusi dėl įtemptos, karštligiškos pasaulio diplomatinės situacijos, vis dėlto sugadino mūsų stalo atmosferą.

Žinoma, tokiame amžiuje aš toli gražu nesuvokiau visų aptariamų klausimų. Tačiau aiškiai prisimenu nerimą, kilusį Edai ėmus tiesmukai ginti griežtą fiurerio perspėjimą Vakarų valstybėms nesikišti į Sudetų krašto klausimą arba referendumą, kurį Hitleris buvo užsibrėžęs surengti. Tada supratau – ir man tai paliko neišdildomą įspūdį, – kad labai tikėtina, jog kils dar vienas karas.

– Kad jūs būtumėte dalyvavę ir regėję tą milžinišką žmonių entuziazmą, kai fiureris pareiškė, kad daugiau netoleruos, jog Sudetų vokiečiams atimama apsisprendimo teisė, – savo pasakojimą tęsė Eda. – Šiuo klausimu fiurerį remia visa tauta.

– Aš asmeniškai, – įsiterpė mama, – nebūčiau tokia užtikrinta. Reikia tikėtis, kad čia tik bravūriškos kalbos. Antraip visa tai gali atvesti prie karo, o jo, mano manymu, tauta tikrai netrokšta.

– Ko gero, Edith teisi, – prabilo močiutė. – Sklinda gandai, kad jei Čekoslovakija bus užpulta, Anglija ir Prancūzija garantuos jai pagalbą. Taip rašo šiandienos laikraštis.

– Britams ir prancūzams yra aiškiai pasakyta nesikišti, – atšovė Eda. – Nei prancūzų, nei britų šis klausimas neliečia. Taigi, tai ne jų reikalas.

– Taip, žinoma, visiškai teisingai, kaip ir pasakė fiureris, – įsiterpė Peteris. Jis norėjo tęsti, tačiau Eda jį pertraukė:

– Ir jis teisus! Tikiuosi, vakar vakare jis visiems tą aiškiai pareiškė.

– O gal jis neteisus, brangioji, – tęsė Peteris. – Gal yra kaip tik priešingai ir jis kišasi į britų ir prancūzų reikalus. Argi Čekoslovakija nėra jų kūdikis? Gal jie juo rūpinasi, kaip ir derėtų rūpestingiems tėvams, ir visai nenori, kad kažkas jų vaikui nurodinėtų, kaip elgtis.

– Akivaizdu, brangusis, šiek tiek nesigaudai, kas pastaruoju metu vyksta Vokietijoje, – atrėžė Eda žaibuodama akimis. – Regis, esi atitrūkęs nuo naujoviško mąstymo. Mes jau nebemanome, kad pokario tvarka yra šventa ir neliečiama; mūsų nuomone, ji nebeturi ateities. Šiuo metu čekai

[13] „Didysis trimito signalas" yra iškilmingas ir įmantrus karinis ritualas, inscenizuotas su deglais, per kurį būgnais, trimitais ir dūdelėmis kareiviai kviečiami į kareivines.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai mūšyje.

engia daugiau nei tris su puse milijono vokiečių! Drąsiai sakau, fiureris to neleis, jis sustabdys šią savivalę!

– O jeigu britai su prancūzais jam neleis? Ką, jeigu jiems visai nesvarbus tasai „naujasis mąstymas" ar tai, kas vadinama „tautiniu atgimimu"? – nenusileido Peteris.

– Galiausiai nusileis. Mes tikime, kad mūsų tikslas teisingas. Tai mūsų stiprybė. Fiurerį remia visa tauta!

– Dėl Dievo meilės, gal galime baigti tas kalbas apie politiką?! – suniurzgė tėvas. – Nėra jokios prasmės. Ar mes žinome visus faktus? Žinoma, ne! O kadangi nežinome, koks skirtumas, kaip, mūsų nuomone, reiktų pasielgti? Prašau, liaukitės vaidinę politikus, tarsi sprendimas priklausytų tik nuo mūsų! Negaliu to pakęsti.

Tačiau kai Eda užsiveda, jos nebenutildysi.

– O aš negaliu pakęsti tokių užkietėjusių skeptikų ir nesiliaujančių bambeklių, kurie, vos tik iškyla kokia nors krizė, abejoja fiurerio sprendimų teisingumu. Štai kas turėtų liautis!

– Jei tai tęsis ir toliau, aš išeinu, – sumurmėjo tėvas, ruošdamasis kilti nuo stalo.

Kažkokiu būdu močiutei pavyko visus nuraminti ir užbaigti diskusiją. Jau ne pirmą kartą politika įsibrovė į mūsų giminės gyvenimą ir sukūrė nejaukią nuotaiką.

Po dviejų savaičių įvyko Miuncheno konferencija. Joje ši problema buvo taikiai išspręsta Sudetų krašto vokiečių naudai. Pirmą kartą aš sąmoningai sekiau įvykį iš tarptautinių santykių sferos. Karo pavyko išvengti. Tačiau nuo to karto jaučiau, kad karas – realus ar gresiantis – greičiausiai bus mano ir mano kartos gyvenimo dalis, taip, kaip jis teko ir ankstesnėms kartoms.

03

BRAUNŠVEIGAS

Buvo jau vėlu, kai atvykau į Braunšveigą porą dienų paviešėti pas senelę Voss. Mano šeima buvo Hardenburge, kur sutikome Kalėdas, trečiąsias nuo karo pradžios. Tėvas, kaip atsargos karininkas, buvo pašauktas į kariuomenę 1939-ųjų rugpjūtį ir dabar kariavo Rytų fronte kažkur prie Smolensko. Daugiau apie jo buvimo vietą nežinojome nieko.

Prisnigo dar labiau. Apylinkės tarp Hardenburgo ir Braunšveigo buvo tarsi užklotos balta marška, tylios ir švytinčios tamsoje, netrikdomos pravažiuojančių traukinių. Čia, pagrindinėje stotyje, žmonės šaltyje skubėjo ten ir šen – blausūs šešėliai, apsirengę paltais su pastatytomis apykaklėmis, paskui save palikdami baltų garų debesėlius.

Kai atėjau į aikštę, mane iškart pribloškė pasikeitusi miesto dvasia, nepaprastai besiskirianti nuo įkvepiančiai gyvybingos prieškario atmosferos. Dabar, 1942 metų pradžioje, šviesos maskavimas, sniegas, prislopinti eismo garsai ir blausios automobilių bei tramvajų šviesos darė miestą kažkokį teatrališkai netikrovišką. Ši keista atmosfera nebuvo visiškai slegianti – vis dar buvo galima jausti miesto gyvenimą, tačiau šis gyvenimas, atrodė, labiau vyksta ne viršuje, o požemyje.

Žmones labai slėgė karo naujienos. Pirma, Perl Harboras ir suvokimas, kad dabar mes kariaujame dar ir su Jungtinėmis Valstijomis. O tada, lygiagrečiai, bet keldamos kur kas didesnį nerimą, trumpos vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės suvestinės, kurios daugiau ar mažiau išdavė, kad Raudonosios armijos kontrpuolimas ima pralaužti Rytų fronto vidurį. Pompastiški spaudos pasakymai, tokie kaip „gigantiškas gynybos mūšis“, nevykusiai bandė nuslėpti, kad reikalai dramatiškai krypsta blogyn. Visi galvojo apie ten esančius mūsų kareivius, iš pradžių įstrigusius rudens purvynėje, o dabar besikaunančius dėl išlikimo be padorių žieminių drabužių rūsčią rusišką žiemą, kai temperatūra svyruoja nuo minus 20 iki 30 laipsnių. Iš traukinio žiūrėdamas į baltą žemę, prisiminiau kadaise skaitant

Sienkewicziaus romaną „1812" vaizduotėje susiformavusius vaizdus, kaip pakrikusi kariuomenė mėgina išvengti negailestingų kazokų smūgių ir išsikrapštyti iš nesvetingų Rusijos platybių.

Vos prieš savaitę iš vyriausiojo kariuomenės vado pareigų buvo atleistas feldmaršalas von Brauchitschas. Jo vietą užėmė pats fiureris. Buvo pranešta, kad von Brauchitschas atleistas dėl sveikatos priežasčių, tačiau, žinant blogėjančią Rytų fronto padėtį, sutapimas pernelyg akivaizdus. Mano dėdė Wolfas Vossas tarnavo feldmaršalo adjutantu. Kokių paslapčių galėjo žinoti Wolfas? Koks jo vaidmuo? Ar ir jis turės atsistatydinti?

Esant šviesos maskavimui pasirodė ne taip paprasta atrasti kelią į senelės namus. Vos buvo galima įžiūrėti pačiame miesto centre esančias gatveles ir skersgatvius su stačiais fachverko frontonais, kurie taip gražiai atrodė dienos šviesoje, tačiau kuriuos dabar, regis, prarijo tamsa. Man patiko šis miestas, jo viduramžiškas centras, romaniška pilis ir katedra, kiekviena su savo įdomia istorija; parkai, dvi Okerio upės atšakos, gaubiančios centrą ir apaugusios dideliais gluosniais į blizgantį vandenį nukarusiomis šakomis. Šiame mieste gyveno jau kelios Vossų kartos, į jį atvažiavo gyventi ir mano mamos šeima. Jame kažkada karaliavo Henrikas Liūtas, prieš maždaug 800 metų atvėręs Europai duris į Rytų kraštus. Pilies kieme stovinti bronzinė liūto skulptūra vis dar alegoriškai atsisukusi į rytus.[14]

Mano senelės namai buvo ant Sienos, tai yra senamiestį juosiančio pylimo, nuo kurio atsiveria upės atšakos. Ilgos Sienos atkarpos buvo apsodintos senų kaštonų eilėmis. Namas buvo jaukus, dviaukštis, baltas, su dailiu frontonu priekyje. Kaip man pasakojo dėdė Peteris, pro apvalų frontono langą anksčiau švenčių dienomis kabodavo Australijos vėliava,

---

[14] Henrikas Liūtas, brandžiųjų viduramžių Europos princas, Velfų dinastijos palikuonis, Saksonijos ir Bavarijos kunigaikštis, iš pradžių buvo pagrindinis karaliaus Frydricho (nuo 1155 m. kaizerio Frydricho I Barbarosos) vasalas per pastarojo kampaniją į aukštutinę Italiją 1154–1155 metais. Savo tėvynėje, be kitų miestų, jis įkūrė Miuncheną ir Liubeką, o svarbiausia, vykdė teritorijos plėtimo į slaviškuosius Rytus už Elbės upės politiką. 1179 m. Henrikas atmetė Frydricho prašymą paremti jo kampaniją į Lombardiją – nepaklusnumo veiksmas, taip pat veiklos Rytuose išraiška (priešingai nei reicho imperinės ambicijos Italijoje). 1180 m. jis buvo ištremtas, neteko žemių ir pasitraukė į savo uošvio Anglijos karaliaus Henriko II rūmus. Vėliau grįžo ir galiausiai mirė būdamas likusių savo žemių – Braunšveigo ir Liuneburgo – kunigaikščiu. Nepaisant to, jo sūnus Otonas 1198 m. išrinktas Vokietijos karaliumi, o 1209-aisiais – kaizeriu Otonu IV.

Autoriaus mokykliniais laikais Henrikas Liūtas buvo labai vertinamas dėl savo politikos plėsti teritorijas į Rytus, o reicho užsiciklinimas ties Italija traktuojamas kaip beprasmiškas reicho išteklių švaistymas. Todėl Henriko nuopuolis buvo laikomas kovos tarp šių politikų pasekme. Šiandien vokiečių istorikai linkę manyti, kad Henriko žlugimą lėmė jo beatodairiškas valstybės tipo nepriklausomybės siekis ir reicho teisėtos valdžios neįvertinimas.

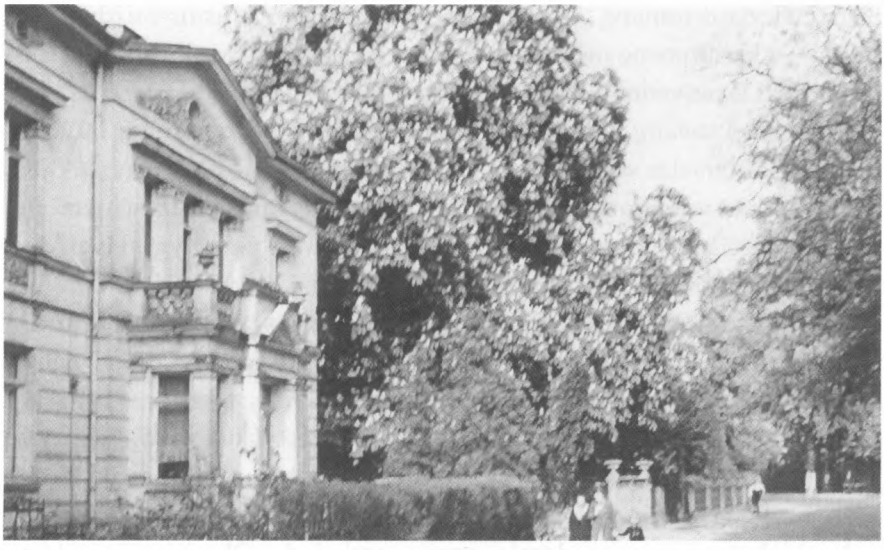

„Namas prie Sienos" Braunšveige, kuriame autorius pirmą kartą susižavėjo mintimi tapti SS kalnų jėgeriu. (Autoriaus archyvas)

kurią vėliau, kai per Pirmąjį pasaulinį karą senelis, kaip pavadino Peteris, „virto patriotu", pakeitė Vokietijos.

Praėjau pro didingą Šv. Andriejaus bažnyčios bokštą, laiptais užlipau į Sieną ir galiausiai priėjau namus. Jie skendėjo visiškoje tamsoje. Eidamas prie vartų, nusistebėjau prie namo pamatęs stovinčią kariuomenės mašiną, kurios vairuotojas vaikštinėjo pirmyn ir atgal palei turėklus.

Viduje mane pribloškė staigus pasikeitimas – nuo užtemusio pasaulio lauke į ryškiai apšviestų kambarių puošnumą. Dabar prisiminus tą akimirką, užlieja stiprus šviesos jausmas, atmintyje atgaivindamas Vossų gyvenimą name, kurio šiuo metu jau nebėra. Jei Bruckmannų namuose, kad ir kokiuose elegantiškuose, vis tiek buvo galima jausti tam tikrą taupumą, šis namas ant Sienos spinduliavo gausą ir įmantrumą – žavingą atmosferą, sukurtą šviesų, apstatymo, spalvų ir iškart atpažįstamo kvapo, kurį aš įvardinčiau kaip levandų ir stiprios kavos derinį. Čia buvo visokių baldų: puikaus Bidermejerio laikotarpio uosio kartu su mano senelio senelių portretais; indiško rotango su ryškiais, spalvotais audeklais; angliško raudonmedžio knygų lentynų; indiškų vario ąsočių su šviežiomis gėlėmis. Svetainėje ant sienos kabojo tapa – rusvas polinezietiškas audeklas iš šilkmedžio žievės, išmargintas stambiais

juodais ornamentais, Fidžyje senelio praleisto laikotarpio palikimas. Ant šio audeklo buvo paskleistos ietys, vėzdai, strėlės ir kiti to tolimo pasaulio gyventojų ginklai. Nežinau, kokią etnologinę vertę jie turėjo, tačiau dekoratyvinis jų efektas buvo tiesiog stulbinantis. Man pats gražiausias ir brangiausias dalykas buvo tai, ką senelė vadindavo „mano Gainsborough" – gražus didelis paveikslas, kuriame pavaizduoti trys jos vaikai iškart po to, kai visa šeima grįžo iš užsienio.

Senelę radau ant sofos, kaip tik po jos „Gainsborough". Atrodė ji gležna, nosis dar labiau pasmailėjusi nuo tada, kai mačiau ją paskutinį kartą, tačiau, regis, gerai nusiteikusi. Ji vilkėjo šilkinę suknią su juodais ir baltais, gana žaismingais raštais, tinkančiais prie jos žilų moderniai apkirptų plaukų. Ant staliuko priešais buvo išsidėliojusi kortas – akivaizdu, kad sprendė kažkokį bridžo galvosūkį, kaip dažnai mėgdavo po pietų.

– Žiūrėk, ką parodysiu, – pasakė senelė, kai prisėdau. Nuo stalo krašto ji padavė man nedidelę knygą su rankų darbo tapos viršeliu. – Mano atsiminimai apie Australiją. Gali pasakyti mamai, kad galų gale aš juos parašiau!

Knygą, kurią laikiau rankoje, tvarkingai mašinėle atspausdino mano teta Isa, joje buvo įdėta ir pageltusių nuotraukų. Iš to, ką galėjau suprasti perversdamas pirmuosius puslapius, čia buvo aprašytas jaunos ir drąsios moters, pasirinkusios sekti paskui jauną verslininką į tolimą šalį, gyvenimas ir nuotykiai. Tasai jaunuolis, kuris vieną dieną pasirodė mieste, apsirengęs nuostabiu rusvu kupranugario vilnos paltu, buvo nusiteikęs išsirinkti nuotaką ir susituokti per kelias savaites, likusias jam iki grįžimo į Australiją. Labai aiškiai prisimenu, kad tada pirmą kartą pamačiau nuotrauką, kurioje mano tėtis dar mažas berniukas. Jis palinkęs į priekį šleivomis kojomis, ant pakaušio linksmai atsmaukęs šiaudinę skrybėlę ir patenkintas čepsi didžiulę riekę arbūzo, o šalimais plačiai šypsodamasi žiūri jo aborigenė auklė. Kai tik pamačiau tą nuotrauką, mane persmelkė įžvalga, daugsyk vėliau pasitvirtinusi – veriantis suvokimas, kokie laikini yra žmogaus gyvenimo laikotarpiai. Koks trapus atrodė tas laimingas berniukas su šiaudine skrybėle, lyginant su vėlesniais, taip pat greitai besikeičiančiais jo gyvenimo laikotarpiais: kaip Pirmojo pasaulinio karo vokiečių artilerijos karininko, kaip šeimos tėvo tarpukariu su naujais, gal kiek kuklesniais lūkesčiais, o tada vėl kaip karininko, aktyviai dalyvaujančio žūtbūtinėje kovoje atokiose Rusijos stepėse!

Kokia gi tada yra žmogaus tapatybė? Kas yra vien tik mano? Tik daug vėliau aš užduosiu sau klausimą, ką tasai vaikinukas, griežęs smuiku močiutės svetainėje, turi bendro su jaunuoliu, vos po kelerių metų pleškinančiu iš kulkosvaidžio.

– Spėk, kas atvažiavęs? – pasakė Isa, įeidama su man paruoštos vakarienės padėklu. Už jos į kambarį įžengė dėdė Wolfas. Aš pašokau, virpėdamas iš susijaudinimo, jaunatviškai apžavėtas didžiosios istorijos auros, mat dėl dėdės artumo feldmaršalui von Brauchitschui įsivaizdavau, kad jis nuolat dalyvauja istorinės svarbos sprendimuose. Mano giminaičiams jo atvažiavimas nebuvo toks netikėtas, nes prieš karą jis dažnai čia lankydavosi.

Wolfo išvaizda buvo įspūdinga. Nelabai aukštas, tačiau dėl to atrodė tik dar lieknesnis ir tiesesnis. Dėvėjo generalinio štabo lauko uniformą su juostelėmis ant kelnių – raudonomis plačiomis ir, man, įkvepiančiomis nepaprastą susižavėjimą. Iš po tankių antakių įdėmiai žvelgė pilkos akys. Sveikas veido raudonis ir ypač ramus jo būdas dar labiau prisidėjo prie tobulo generalinio štabo karininko įvaizdžio. Nors moterims patiko, tačiau taip ir liko nevedęs. Giminėje sakydavo, kad jis būtų buvęs

geras aktorius, nes jaunystėje mėgdavo aiškiu, nepriekaištingu balsu deklamuoti dramatiškus eilėraščius. Be abejonės, jis turėjo žavesio. Prieš stodamas į karo tarnybą, dalyvavo Jaunimo judėjime – greičiausiai taip atsiskleidė jo jausminga prigimtis, kurią slėpė po santūria laikysena.

Visą vakarą Wolfas niekaip neparodė to gilaus susirūpinimo, kurį neabejotinai turėjo jausti dėl to, kaip klostosi įvykiai Rytuose, ypač Vyriausioje vadovybėje. Pokalbis tekėjo lengvai ir daugiausia sukosi apie šeimą, ypač dabar, kai senelė užbaigė savo memuarus. Jie atgaivino jos prisiminimus ir ji papasakojo apie senus draugus, vakarėlius ir iškylas Australijoje ir Polinezijoje – istorijas iš prarasto rojaus, ypač skaudžias dabartinėmis niūriomis aplinkybėmis.

Tą vakarą manęs laukė ir dar viena staigmena. Senelei jau nuėjus gulti Wolfas užsiminė, kad iš ryto pas jį atvyks Philippas von Burgdorfas. Labai nustebau; net ir nežinojau, kad jie pažįstami. Wolfas paaiškino, kad pažįsta Philippo seserį Norą, kuri dirbo OKH (*Oberkommando des Heeres*, Vyriausioje sausumos kariuomenės vadovybėje) Berlyne ir kad prieš kelias dienas jis buvo su jais abiem susitikęs. Mat Philippas užsuko aplankyti Noros, kai, gavęs atostogų, iš Suomijos važiavo į Braunšveigą, o vėliau planavo stoti į SS karininkų rengimo mokyklą. Wolfas papasakojo, kad jis pats dar nuo Pirmojo pasaulinio karo jaučia su Suomija artimą ryšį, ir paprašė, kad Philippas pasidalintų tuo, ką matė ir žino apie karą Šiaurėje.

Wolfas nujautė, kad aš taip pat norėčiau susitikti su Philippu, ir pasiūlė ryte kartu su jais pasivaikščioti.

Visą likusį vakarą prakalbėjome apie Suomiją, o Wolfas kantriai atsakinėjo į mano klausimus apie jo „ypatingą ryšį" su ta šalimi. Mane sužavėjo Wolfo pasakojimas apie suomių kovas už nepriklausomybę, iš pradžių 1918 metais, kai bolševikai mėgino nuversti naująją Suomijos valdžią, o tada po dvidešimties metų per Žiemos karą, kilusį, kai rusai užpuolė suomius 1939 metais. Tarp suomių karininkų jis vis dar turėjo daug draugų. Tokioje nelygioje nykštuko ir milžino kovoje negalima buvo nesižavėti šios nedidelės šalies kareivių ir paprastų žmonių drąsa ir ryžtu. Be to, ji man priminė kovą, aprašytą Edwino Ericho Dwingerio knygoje „Zwischen Weiß und Rot" („Tarp baltųjų ir raudonųjų"). Prieš metus ar dvejus aš tiesiog ryte prarijau tą knygą; joje pavaizduota Gėrio ir Blogio kova padarė man didžiulį įspūdį ir sustiprino įsitikinimą, kad bolševizmas yra pats didžiausias šio

< SS kalnų jėgeris pasaloje.

pasaulio blogis. Tą vakarą Braunšveige net negalėjau numanyti, kad šis pokalbis taps įžanga į mano paties netolimą ateitį, tačiau būtent per tą pokalbį su Wolfu užsimezgė mano meilė ir prijautimas Suomijai bei jos drąsiems žmonėms.

Kitą rytą susitikimas su Philippu buvo šiltas ir nuoširdus. Jau kelis mėnesius jis tarnavo kalnų pėstininkų pulke šiaurės Karelijoje. Philippas dėvėjo jų uniformą su kapralo skiriamaisiais ženklais. Munduro sagos kilpoje buvo įsegtas 2-ojo laipsnio Geležinis kryžius. Jis buvo tapęs dar lieknesnis, brandesnis ir gal kiek niūresnis; linijos palei burną pagilėjo. Tačiau mums kalbantis jo veide, kaip ir prieš dvejus metus, žaidė ta pati sena ir užburianti šypsena.

Vis dėlto mūsų ankstesni santykiai – tarp vyresnio ir jaunesnio Jungfolko vadovų – buvo pranykę. Nuo jo sklido šioks toks atokumas; o gal tiesiog aš pats jaučiausi nelabai pritampantis prie tikro fronto kareivio, gal kliudė mano paties suvokimas, kad dar turi praeiti laiko, kol ir aš galėsiu pasigirti tokiomis pačiomis kareiviškomis pareigomis.

Mes trise su Wolfu ir Philippu išėjome valandėlę pasivaikščioti ant Sienos. Philippo pasakojimai apie kovas šiaurės Karelijoje man atrodė tarsi istorijos apie indėnus. Kalnų pėstininkai klaidžiojo laukinėje pelkėtos tundros ir miškingos taigos gamtoje, toli nuo bazių, atsargų gaudami tik nenutrūkstančiomis mulų vilkstinėmis. Buvo ir įnirtingų susirėmimų su „ivanais“, dažnai tiesioginėse kautynėse vienas prieš vieną, pasitelkus tik pėstininkų ginklus – ir visa tai ilgomis vasaros dienomis, puolant uodų spiečiams, o vėliau, kadangi tolimojoje šiaurėje žiemos prasideda anksti, negailestingame šaltyje ir beveik nuolatinėje tamsoje.

Aš maniau, kad jungtinė vokiečių ir suomių kampanija nuo pat pradžių buvo nukreipta į geležinkelio liniją, jungiančią neužšąlantį Murmansko uostą su Leningradu. Bet tik daug vėliau prisiminiau ir supratau, kodėl Philippas klausinėjo Wolfo apie tolesnius operatyvinius ketinimus dėl šios linijos. Wolfo atsakymai buvo atsargūs ir aptakūs. Jis kažką pasakė apie tai, kad tarp Vokietijos ir Suomijos nėra sąjungos ir šiaip jau Suomija nekariauja su Anglija ir Jungtinėmis Valstijomis, bet viskas gali pasikeisti, jei tą geležinkelio liniją pavyktų užimti. Tuo metu man netilpo galvoje, kaip tokių „ginklo brolių“ kaip Suomija ir Vokietija karo tikslai gali būti skirtingi.

Philippas liko pietauti. Prie stalo mes kalbėjomės apie mano dėdę Peterį ir nesaugią jo šeimos padėtį Stokholme. Peterio anglai darbdaviai jį

atleido; bent jau tiek buvo aišku iš jo laiško senelei. Tačiau iš jų susirašinėjimo galima buvo suprasti ne viską – matyt, laiškuose kai kuriuos dalykus buvo sunku paaiškinti. Peteris svarstė grįžti į Vokietiją, nes kol kas užsienyje jam nepavyko rasti tinkamo darbo. Senelė labai pritarė tokiam Peterio sprendimui, tačiau šis žingsnis jam būtų reiškęs karo tarnybą ir dalyvavimą kare, į kurį, mes žinojome, jis visiškai nenorėjo veltis.

Staiga Peterio gyvenimas man atsivėrė visai kitoje šviesoje. Kosmopolitas Peteris, gimęs Australijoje, baigęs Vienos universitetą, Londone vedęs švedę, keliaujantis su britų pasu, susikūrė sau gyvenimą nepaisydamas jokių politinių sienų ar bent jau laikydamas jas vis labiau nereikšmingomis. Dabar toks jo gyvenimas atsidūrė aklavietėje. Staiga jis pamatė, kad jam tenka taikytis prie naujų taisyklių, sukurtų ne kosmopolitams, o atskirų šalių atstovams. Sienos darėsi nepaprastai svarbios. Ką gi jam reikėjo daryti?

Po pietų Philippas pasiliko, be abejonės, sužinoti, kaip Wolfas vertina situaciją Rytų fronte. Nebyliu sutarimu man buvo leista klausytis. Mes įsitaisėme svetainės kampe. Lauke temo. Wolfui niūriai pasakojant apie tai, kas vyko Rytuose, ypač armijų grupėje „Centras“, kambario prieblandoje abiejų kariškių bruožai darėsi vis sunkiau įžiūrimi.

Wolfas pasakė, kad gali nutikti bet kas. Vyriausioji vadovybė galėjo tik viltis, kad fronto linija atlaikys. Kai gruodžio pradžioje rusai pradėjo kontrpuolimą, buvo per vėlu tvarkingai atsitraukti ir tinkamai išsirikiuoti, todėl teko laikytis ir įsakyti kareiviams ginti esamas pozicijas. Wolfas pareiškė, kad visi veiksniai buvo ne mūsų karių pusėje. Mūsiškiai, kuriuos rusų rezervo kariai ne tik lenkė skaičiumi, bet ir geresne, kailiais pamušta žiemine apranga, buvo priversti gintis ne tik nuo šviežių priešo pajėgų, bet ir nuo atšiauriausios, kiek tik mena žmonės, rusiškos žiemos. Norėdama išvengti katastrofos, vyriausioji vadovybė buvo priversta iš kareivių pareikalauti didžiausio pasiaukojimo, įsakyti, jog teritorija būtų išlaikoma bet kokia kaina, nesvarbu, kad žmonės buvo išvarginti kovų rudens purvynuose ir neturėjo tinkamos apsaugos nuo žiemos speigo.

Kartais atrodydavo, kad Wolfas ketina nutraukti šią niūrią padėties apžvalgą, tačiau gerai pažįstama namų aplinka ir Philippo patikimumas, atrodo, sušvelnino jo įprastą santūrumą ir jis tęsė pasakojimą.

Per paskutinį apsilankymą Rytų fronte prieš tris savaites Wolfas girdėjo visokių pranešimų ir pats matė neapsakomus vargus ir kančias. Jis

Sužeistas kareivis gabenamas iš mūšio lauko per pelkę.

pasakė, kad viskas jam priminė Caulaincourto aprašymą apie 1812 metų Napoleono kampaniją. Kai Wolfas dar buvo ten, vadovaujantis generolas savo nurodymus užbaigė žodžiais: „Pasiaukojimas yra pareiga." Ar gali būti tiesmukiškesnis įsakymas? Vis dėlto, pasak Wolfo, jis visiškai tiksliai atspindėjo armijų grupės „Centras" padėtį ir poreikius. Be abejo, tuo metu niekas negalėjo žinoti, ar tos plonos pėstininkų užtvaros, neaprėpiamose platybėse sudarančios fronto liniją, sugebės atsilaikyti ir užkirsti kelią visiškam krachui.

Philippas ištarė:

– Atvirai kalbant, pone, visiškai akivaizdu, kad kampanija, štai taip įstrigusi žiemą Rusijoje, nepavyko. Ar dėl šios priežasties ir teko atsistatydinti feldmaršalui?

– Mums reikėjo užbaigti kampaniją iki lapkričio pabaigos; ji buvo planuota kaip dar vienas žaibiškas smūgis, – atsakė Wolfas. – Ką gi, šį kartą nepavyko. Dabar jau aišku, kad pabaigos teks laukti ilgai. Į frontą, matyt, ir toliau plūs naujos rusų pajėgos, o amerikiečiai paramą jiems

greičiausiai teiks per Murmanską – jei mūsų laivynas ir Liuftvafė[15] jiems leis. Mes neįvertinome rusų pajėgumo ir jų karių ištvermės. Negana to, kartais priimant svarbius sprendimus buvo bereikalingai delsiama – tikrai ne feldmaršalo kaltė. Bet kuriuo atveju, jis žmogus ligotas. Jo širdis... Įtampa atsiliepė neigiamai.

– Kaip manote, ar karą vis dar galima laimėti? – tyliai paklausė Philippas.

Wolfas dvejojo. Jo tylėjimas darėsi nebejaukus.

– Kalbant atvirai, negaliu pasakyti, nes nežinau, – galiausiai pasakė. – Kaip jau minėjau, dabar visi veiksniai yra ne mūsų naudai. O tai, kaip reikalai klostysis Rytų fronte, laikui bėgant, ko gero, nulems ir bendrą situaciją. Žvelgiant iš štabo karininko pozicijos, mūsų perspektyvos yra mažų mažiausiai abejotinos.

Toliau jis ėmė kalbėti apie kažką, ko, anot jo, jis gerai negali paaiškinti. Generalinis štabas turėjo didelių ir labai gerai faktais ir skaičiais pagrįstų abejonių dėl kitų, ankstesnių kampanijų, tačiau kažkaip galiausiai fiureriui visada pavykdavo išsklaidyti šias abejones. Jo sugebėjimai įtikinti tiek savo aplinkos žmones, tiek svečius buvo beveik stebuklingi. Wolfas sakė ne kartą regėjęs tai savo akimis ir pridūrė:

– Bet svarbiausia, kad iki šiol jis visada pasirodydavo teisus! Nepaisant visų nepalankių faktorių.

Dabar mes jau sėdėjome visiškoje tamsoje. Niekam iš mūsų nekilo mintis uždegti šviesą. Philippas prisiminė, kad jam jau metas eiti. Jis pakilo. Atsistojo ir Wolfas.

– Esu jums labai dėkingas, pone, už jūsų pasitikėjimą, – pasakė Philippas, atsistodamas priešais Wolfą išsitempęs, tarsi tuo parodydamas, kad šią atvirumo valandėlę dabar vėl turi pakeisti įprastas tarnybinis bendravimas. – Gal pasirodys keista, tačiau galiausiai šis jūsų atvirumas ne tik neatvėsino mano entuziazmo, o priešingai, dar labiau įkvėpė. Reikia tikėti nepaaiškinamais dalykais. O kas gi mums daugiau belieka, pone!

Wolfas neatsakė nieko, tik šiltai nusišypsojo. Jie paspaudė vienas kitam ranką.

– Tikiuosi, netrukus vėl pasimatysime. Sėkmės, jaunasis drauge. Telaimina tave Dievas!

Pasisiūliau palydėti Philippą namo, nekantraudamas su juo pasikalbėti vienudu. Wolfas mus išlydėjo. Prieš pasukdamas už namo kampo

---

[15] Trečiojo reicho karinės oro pajėgos. *(Vert. past.)*

Philippas atsigręžė ir pakėlė ranką prie kepurės. Wolfas – neaukštas, lieknas, tiesus su aptemptu munduru ir susimąstęs – iš tarpdurio atsakė į Philippo saliutą.

Eidami per Sieną tamsoje, kurią šiek tiek pašviesino tik sniegas, abu buvome paskendę mintyse.

Galiausiai tylą nutraukė Philippas.

– Ką gi, mums pavyko pažvelgti į užkulisius, ar ne? Ką pamatėme, tikrai neteikia daug vilčių.

– Bet juk sakei, kad tave tai įkvėpė!

– Privalėjau taip pasakyti, bet, mano manymu, šioje padėtyje šaltakraujiškas, kariškas tavo dėdės požiūris yra dar ne viskas. Man tavo dėdė išties patinka. Jis daro įspūdį ir kartu nėra nei neprieinamas, nei susireikšminęs. Tačiau kaip ir daugelis kariškių jis į šį karą žvelgia kaip į šachmatų partiją – du priešininkai, vieni žaidžia baltaisiais, kiti juodaisiais; kitą žaidimą atvirkščiai, bet viskas tas pats. Jei matai, kad laimėti nebeįmanoma, ką gi – žaidimas baigtas. Kare tokiu atveju jų sprendimas, deja, yra sustabdyti bereikalingas kančias ir aukas ir nedelsiant siekti sudaryti taiką.

– Palauk, palauk, Philippai, juk jis to nesakė, – įsiterpiau aš.

– Ne, žinoma, nesuprask manęs neteisingai. Aš tik noriu pasakyti, kad mes negalime į šį karą Rytuose žiūrėti kaip į šachmatų partiją, žaidžiamą pagal taisykles. Tai susidūrimas tarp kultūros ir nihilizmo, tarp Vakarų vertybių ir sistemos, neigiančios visas praeities vertybes. Kita pusė *nepripažįsta jokių taisyklių. Vienintelė jų taisyklė yra proletariato valdžia. Tik pažvelk, kiek dėl jos įvykdyta nusikaltimų: kad išgyvendintų privačią* nuosavybę jie išskerdė milijonus kulakų, dvylika milijonų vien Ukrainoje; kad atsikratytų Dievo, bažnyčias pavertė kiaulidėmis; jie sutrypė visas vertybes, puoselėjamas prieš prasidedant jų erai; tada ėmė žudyti saviškius; ir nuo pat pradžių buvo pasiryžę pasinaudoti bet kokia proga, kad primestų savo sistemą Vakarams. Pirma mėgino Vokietijoje, vėliau Ispanijoje.

Visa tai jis sakė ramiai, tarsi kalbėtųsi pats su savimi, o ne stengtųsi paprieštarauti Wolfui. Todėl aš jam netrukdžiau ir klausiausi.

– Kai pagalvoji, juk tai Europos kova prieš bolševizmą; Vokietija yra jos priešakinis būrys ir ištie dėl svarių priežasčių: dėl pavojingiausios geografinės padėties, dėl pasiryžimo stoti prieš grėsmę ir dėl

savo vadovybės. Tai ne šachmatų partija, ne riterių blizgančiais šarvais turnyras, ne toks karas, kurį būtų galima laimėti tik karine galia ir profesionalumu.

Prisimindamas Dwingerio „Tarp baltųjų ir raudonųjų", širdyje sutikau su Philippu. Tačiau aš ir anksčiau esu girdėjęs panašių kalbų iš sluoksnių, kuriuos mano giminė ne itin gerai vertino, – propagandinių pareiškimų iš geltonai rudomis uniformomis apsirengusių, susireikšminusiai ir pasipūtusiai postringaujančių apsimetėlių. Todėl spontaniškai ėmiau ginti priešingą požiūrį.

– Nejau nemanai, kad karo metu svarbiausias dalykas yra profesionalumas? Man atrodo, rizikinga tikėtis, kad *Weltanschauung* (pasaulėžiūra) gali būti svarbiau už karinį profesionalumą. Argi pasaulėžiūra padės mūsų kareiviams tenai, šaltyje? – paklausiau kažkaip šiurkštokai.

Jis patylėjo, o tada atsakė:

– Mums reikia ir vieno, ir kito! Aukšto karinio pasirengimo ir platesnio požiūrio, kad tai nėra tik dar vienas karas tarp Europos tautų, besiaiškinančių senus santykius; vizijos apie Europą, pasiryžusią sustabdyti bolševizmą taip, kaip tą daro Vokietija, – vizijos, dėl kurios ir kiti jauni europiečiai būtų pasiryžę eiti į karą, jauni idealistai, nusprendę pasiaukoti šiam tikslui. Tavo dėdė galbūt teisus. Gal pasirodys, kad Vokietija viena nėra pajėgi, bet ilgainiui ši nauja vizija gali pritraukti į pagalbą šimtus tūkstančių savanorių.

Mes jau atėjome prie Philippo tėvų namo. Tamsoje jis mėgino įžiūrėti mano akis, sugriebė už rankos.

– Manai, aš tiesiog skleidžiu propagandą? Ne, tikrai ne! Tokia vizija jau pildosi. Savanoriai atkeliauja iš beveik visų Europos šalių – Norvegijos, Švedijos, Danijos, Nyderlandų, Belgijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Pietų Tirolio. Visi jie įtraukti į *Waffen-SS*, kuri ruošiasi formuoti germanų divizijas. Netrukus *Waffen-SS* pajėgos kausis ne tik už mūsų šalį, bet ir už bendrą Europos paveldą.

Jaučiau, kaip mane užvaldo Philippo entuziazmas, troškau išgirsti daugiau. Jis man kalbėjo apie jaunus kareivius, kurie visi stojo tarnauti savanoriais; apie modernų kariavimą, kai nedidelės jėgerių grupės veikia nepriklausomai; apie sutiktus jaunus karininkus, jų aukštą karinę patirtį, įgautą iš mūšiuose užgrūdintų frontininkų, o kai kuriuos iš jų jau pelniusius aukštų apdovanojimų. Grįždamas iš Karelijos jis susitiko su

SS kareiviai miško šukavimo operacijos metu. Būtina amunicijos dalis – tinklelis nuo uodų.

jais Berlyne. Neabejotinai jie Philippą labai sužavėjo, jis mato juose naują šiame kare atsirandantį elitą. Šie žmonės, sakė Philippas, visiškai skiriasi nuo tų SS narių, apie kuriuos mes girdėjome, jau nekalbant apie partijos narius.

Staiga vėl atgijo mūsų senasis ryšys. Mes galėjome dalintis šiais naujais ir be galo įdomiais dalykais. Klausydamasis Philippo aš beveik pamiršau, kad jis tarnauja kariuomenėje. Kai jam tą pasakiau, Philippas prisipažino, kad ką tik padavė pareiškimą pereiti į *Waffen-SS*, ir tikėjosi iki atostogų pabaigos būsiąs paskirtas į jų karininkų rengimo mokyklą. Jis dar nepranešė apie tai savo šeimos nariams ir gerai nežinojo, kaip jie sutiks šią žinią. Kad ir kaip ten būtų, Philippas pasakė jau ir taip visko prikalbėjęs per daug ir jam išties metas eiti. Philippas pasuko link savo namo ir pranyko. Atsisveikindamas aš jam tesugebėjau ištarti:

– Geros tau kloties.

* * *

Grįždamas namo mėginau aiškiau susidėlioti viską, ką šiandien sužinojau. Patraukiau link namų ne tiesiu keliu. Man reikėjo laiko.

Pirmiausia, dramatiškas vokiečių generolo įsakymo Rytų fronte tiesmukiškumas – „Pasiaukojimas yra pareiga", kuris skambėjo galvoje ir vertė mano idealistinę bei šiek tiek romantišką dvasią atsiliepti. Tokio amžiaus įmestas į kunkuliuojantį karą, kaip ir daugelis kitų, troškau įnešti savo indėlį iškart, kai tik būsiu pakankamai suaugęs. Daug apie tai svajodavau. Tarnyba turėjo būti ypatinga, pavyzdžiui, tapti desantininku ir būti paskirtam atlikti kokį nors nutrūktgalvišką šuolį į rusų užnugarį. Apėmus tokioms nuotaikoms, Philippo nupasakota *Waffen-SS*, aprėpianti visą Europą, skleidė naują ir stiprų žavesį. Be vilties, kurią ji teikė šioje niūrioje žiemos atmosferoje, aš miglotai ėmiau įsivaizduoti kažkokį naują darinį, visiškai naują perspektyvą, galbūt net peržengiančią karą ir senuosius prieštaravimus tarp Europos tautų. Gal tai galėtų būti Naujasis reichas, apdainuotas Stefano George'o poemoje, kurios prisimenu tik paskutines eilutes:

Er führt durch sturm und grausige signale
Des frührots seiner treuen schar zum werk
Des wachen tags und pflanzt das Neue Reich.[16]

Nepaisant visko, aš dar nebuvau pasiruošęs aukotis šiam tikslui. Tai ateis vėliau. Šiuo metu tiesiog jaučiau poreikį išsiaiškinti. Gal, jei Wolfas dar bus nenuėjęs miegoti, apie tai galėčiau pasikalbėti su juo. Tačiau grįžęs namo jo jau neberadau. Jam paskambino ir liepė rytojaus dieną prisistatyti į Berlyną. Sėdęs į mašiną jis išvažiavo.

[16] Per audrą veda jis ir per bauginančius signalus
Blyškiai rausvos aušros savo karius ištikimus į darbą
Nubudusios dienos ir Naująjį pastato reichą.

04

PASIRINKIMAI

Sunku paaiškinti, kodėl galiausiai aš vis dėlto pasirinkau stoti į *Waffen-SS*. Tada, 1942-aisiais, tokio klausimo sau neuždaviau, tačiau dabar, 1945-aisiais, jis pasidarė svarbus. Kas privertė septyniolikmetį jaunuolį, kilusį iš padorios šeimos, nueiti klaidingu keliu ir tapti nariu organizacijos, kurią dabar Sąjungininkai paskelbė nusikaltėlių gauja? Kaip tai įvyko? Kurioje vietoje buvo padaryta klaida?

Suteikus pirmąją medicinos pagalbą SS kareivis grįžta į priešakines kovos linijas.

Pirmiausia, manau, prie to prisidėjo itin nepalankiai tą 1942-ųjų rudenį krypstanti karo eiga ir skirtinga mano bendraamžių reakcija į prastėjančias perspektyvas. Vienoje pusėje buvo tie, kurie troško išgyventi karą nenukentėję; kitoje – tie, kuriems atrodė, kad reikia padvigubinti pastangas karui laimėti. Žvelgiant iš dabarties, akivaizdu, kad šie du požiūriai vis labiau tolino mus į dvi priešingas stovyklas. Tačiau, norėdamas tą paaiškinti, turėčiau pradėti iš anksčiau ir pirmiausia papasakoti apie gyvenimą namuose trečiais karo metais.

Tai nutiko vieną rugsėjo pradžios dieną, kai vaikščiojau po mišką su Christina. Išraudusiu iš džiaugsmo veidu ji užlipo kopėčiomis į nedidelį medžiotojų bokštelį medyje. Jos šviesiai rudos akys, švytinčios ir kaip visada šiek tiek šelmiškos, tarsi sakė: „Matai? Užlipau! O tu manei neužlipsiu, ar ne?“, nes nebuvo lengva peržengti du išpuvusius laiptelius. Po žemu stogu nelabai galėjome atsistoti, todėl teko susigūžti ant nedidelio suoliuko.

Pro bokštelio angą atsivėrė vaizdas į plačią laukymę, besileidžiančią prie upelio ir apsuptą eglynėlių. Saulėje švytėjo tarp eglių įsimaišę keli klevai ir beržai. Nesigirdėjo jokio garso, tik aukštą geltoną žolę šiurenantis vėjas, draikantis ore voratinklius, kurie, pajudinti, imdavo lėtai, banguojančiai kilti link medžių viršūnių. Oras kvepėjo spygliuočiais ir nukritusiais jų spygliais, kurie, prisigėrę saulės šilumos, dabar aplinkui skleidė savo aromatą.

Mums labai patiko ši mūsų „slėptuvė“ miškais apaugusiose kalvose, gerokai nutolusi nuo Blesheimo pilies, nuo kurios ėjome beveik valandą. Ši vieta mums simbolizavo namus. Mes čia buvome savi ir ji mums buvo sava. Tai buvo laimės vieta ir joje mes labiausiai jautėmės vienas kitą įsimylėję.

Tačiau atkeliauti į ją pavykdavo nedažnai, o norint mudviem išsmukti ir niekam nežinant čionai ateiti, reikėdavo griebtis šiokių tokių gudrybių. Be to, dėl įvairių pareigų ir užsiėmimų mums nelikdavo tiek laiko, kad galėtume kartu leisti visą popietę. Mokykla, namų darbai, daugybė pareigų kaip Jungfolko ir Jungmėdelio – jaunimo organizacijų berniukams ir mergaitėms – vadovams, sportas (vasarą įvairi atletika, o žiemą gimnastika bei slidinėjimas), be to, muzikos užsiėmimai, konkrečiai man – smuiko pamokos ir mokyklos orkestras. Nedaug laiko likdavo net mokyklai ir tuo galima paaiškinti, kodėl mokiausi gana prastai ir

SS kareiviai kelionėje snaudžia iš nuovargio.

gimnazijoje laviravau sužibėdamas tik kai kuriuose man patinkančiuose dalykuose – sekėsi vokiečių, užsienio kalbos, istorija, o kitus palikau daugiau ar mažiau šone, ypač matematiką. Kad ir kokia svarbi, mokykla buvo tik vienas iš daugelio to meto užsiėmimų.

Christinos motina manė, kad jos dukra tą popietę užsiėmusi kuria nors iš šių veiklų. Sužinojusi apie mus miške, ji neabejotinai būtų nepatenkinta. Šiaip jau mudviejų tėvai pažinojo mūsų draugų ratą, žinojo visų vardus nuo pat pirmos šokių klasės ir tikrai suprato, kad kažkaip čia įsipynusi meilė. Mano mama nepageidavo žinoti pernelyg daug. Kaip pati sakydavo, ji negalinti sužiūrėti, ką daro visi keturi jos vaikai, o kadangi tėvo jau trejus metus nebuvo namie, jai neliko nieko kito, kaip pasikliauti savo atžalų „supratingumu".

Christinai tuo metu buvo šešiolika. Liekna, energingos sportiškos eisenos, kurią dar labiau paryškino šokinėjantys rudi į uodegą surišti plaukai. Iš prigimties rusvaodė, dėl šiek tiek įkypų akių ilgomis blakstienomis virš aukštų skruostikaulių ir mažos nosytės ji atrodė nepaprastai graži. Visą laiką bokštelyje mes kalbėjomės, dalinomės įvairiausiomis smulkmenomis apie mokyklą, mokytojus, draugus ir jų tarpusavio santykius – tokiame amžiuje neišsemiama tema. Kalbėtis ir būti kartu – tai buvo ir viskas, ko galėjai tikėtis iš šio mūsų švelnaus meilės ryšio. Išskyrus vieną kitą apsilankymą kine, karo metu nelabai galėjome tikėtis daugiau pramogų ir nuotykių. Tačiau mudviem neatrodė, kad ko trūktų.

O dabar slėptuvėje mes tylėjome ir jautėme harmoniją su mus supančių apylinkių tyla.

Po kiek laiko Christina pakėlė akis ir tyliai pasakė:

– Užsimerkime ir kiekvienas sugalvokime po kokį nors norą.

Tai pasakiusi ji užsimerkė ir aš žiūrėjau, kaip jos blakstienos nusileidžia ant skruostų, lengvai kaip drugelis, nutupiantis ant saulėje įšilusio akmens.

– Pasakyk savo norą, – paprašė ji.

– Noriu tave pabučiuoti, – pasakiau.

– Žinojau, kad taip pasakysi, – atsakė ji ir šelmiškai pridūrė: – todėl sau sugalvojau kitokį.

– Pasakysi po to, – tariau ir pabučiavau jai akių vokus, o paskui lūpas.

– Liaukimės. Prašau! – pasakė ji išsilaisvindama, o po kiek laiko paklausė: – Nejau nenori sužinoti mano noro?

– Žinoma! Beveik ir pamiršau. Sakyk.

Susimąsčiusi žiūrėdama į laukymę ji palūkuriavo. Kai mūsų žvilgsniai vėl susitiko, Christinos akys atrodė patamsėjusios. Kiek duslesniu nei įprastai balsu ji pasakė:

– Noriu, kad pasibaigus šiam karui mes vėl čia susitiktume, šioje vietoje, aš ir tu, iškart, kai tik sugrįšime.

Mes vėl pasibučiavome, suprasdami, kad tikrai mūsų meilei dar neatėjo laikas ir kad kai jis ateis, mes būsime kažkur, tarnyboje, toli vienas nuo kito. Karo šešėlis, nuo pat pradžios kabojęs virš mūsų jaunystės, pasiekė mus net čia. Nuo jo mes niekur negalėjome pasislėpti.

Tačiau Christina meilės kupinomis akimis nusišypsojo drąsia ir kiek liūdnoka šypsena. Jau temo, buvo laikas eiti.

Kai grįžau, mama pasakė, kad man atėjo laiškas nuo tėvo. Jis važiavo namo atostogų ir turėjo gerų naujienų apie brolį Nicką, kuris, išlaikęs baigiamuosius egzaminus gimnazijoje, buvo pašauktas į kariuomenę ir dabar tarnavo Rytų fronte, matyt, kažkur ne per toliausiai nuo tėvo. Taip pat gavau laišką nuo savo draugo Hanso, įstojusio į desantininkus, ir jis entuziastingai rašė, kaip mokosi šokinėti su parašiutu. Vakar sužinojau, kad mano dabartinių pareigų Jungfolke pirmtakas buvo pakeltas į jėgerių leitenantus. Aš ėmiau vis labiau nenustygti gyvendamas tokį palyginti ramų gyvenimą.

Laukdama grįžtančio tėvo mama buvo kalbi, todėl po vakarienės mes ilgai šnekučiavomės – taip dažnai darydavome paskutiniais mano metais namuose. Aptarti einamuosius įvykius – šiaip jau apie absoliučiai viską –

mamai buvo gyvybiškai svarbu, panašiai kaip katėms reikia retsykiais pasigaląsti į žievę nagus. Be jos, tada namuose buvau vyriausias šeimos narys, todėl man teko būti jos pokalbininku.

Kai dar kartą užsiminiau ketinąs stoti į kariuomenę, mama neprieštaravo. Jai, matyt, atrodė visai natūralu, kad mano amžiaus jaunuoliai tokiu būdu atsiliepia į pareigos šauksmą, nes daugiau nei prieš dvidešimt metų panašiomis aplinkybėmis lygiai taip pat elgėsi ir jos kartos žmonės. Tiesa, jos karta patyrė Pasaulinio karo pralaimėjimą ir visus tuos metus prieš dabartinį karą mama atvirai reiškė dvejones apie mūsų vadovybę po „Versalio *diktato*" ir jos gebėjimą atkurti tautos garbę išmintingai... tai yra nepradedant karo. Kalbant apie keistoką partijos pareigūnų rinkinį tiek vietiniame, tiek regioniniame lygyje (tėvas juos vadino „partijos komikais"), anot jos, kaip galima tikėtis, kad šis politinis personalas sugebės susidoroti su dabar valstybei iškilusiomis užduotimis? Juk galų gale daugelio iš jų patirtis, kaip spręsti konfliktus, apsiriboja barų muštynėmis ir gatvių riaušėmis iki 1933-iųjų. O dabar mes kariaujame beveik su visu pasauliu.

Pagrindinė visas mūsų kalbas lydinti tema buvo tėvų nevienalypis požiūris į nacionalsocializmą. Abu jie buvo kilę iš šeimų, kurių ne viena karta buvo pirkliai, bankininkai, žemės savininkai, vadovai ir valstybės tarnautojai. Jų pasaulėžiūrą suformavo iš esmės konservatyvus požiūris, taip pat Pirmasis pasaulinis karas ir įvykiai po jo. Nepaisydami savo kertinių įsitikinimų, jie manė, kad neišvengiama ir morališkai tiesiog

Laiškai kareiviams.

būtina, jog po karo įvyktų tam tikras visuomenės persitvarkymas. Negalima buvo tiesiog imti ir pamiršti per ketverius ilgus karo metus susikūrusios *Fronterlebnis* – frontininkų bičiulystės, kartu kovos lauke ištvertų sunkumų ir bendrų visų klasių pastangų dėl to paties tikslo. Priešingai, būtų teisinga sukurti modernią visuomenę be klasinių barjerų, paremtą lygiomis galimybėmis ir žmogaus individualiomis pastangomis bei pasiekimais. Klasinių barjerų panaikinimas ir bet kokių naudingų ar kūrybiškų darbų vertės pripažinimas buvo viena iš mano mamos mėgstamiausių idėjų. Kita vertus, išgyvenimai dėl Vokietijos pralaimėjimo ir Versalyje užkrautos nuobaudos – suvokiamos kaip neteisingų baudžiamųjų veiksmų – skatino juos pritarti „nacionalinio identiteto" ir tautos pasididžiavimo atgaivinimo idėjoms.

Reikšmingą įtaką mano tėvų nuomonei padarė ir įvairūs bolševikų bandymai uzurpuoti valdžią pokarinėje Vokietijoje. Tėvas po karo kurį laiką buvo prisijungęs prie Baltijos savanorių korpuso[17].

[17] Savarankiški kariniai daliniai, kovoję su bolševikų infiltruotais nereguliariaisiais kariais, mėginusiais destabilizuoti ir nuversti nekomunistinę Vokietijos valdžią po Pirmojo pasaulinio karo.

< Suomių ir 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareivių vilkstinė Laplandijoje.

Vėliau, 1920-aisiais, jis matė, kaip komunistai surengė ginkluotą sukilimą Rūro regione ir kaip iš Rusijos atvyko politiniai komisarai. Esant tokiai atmosferai, tėvai stebėjo nuožmią komunistų kovą dėl valdžios Berlyne. Motina pasakodavo apie komunistų kvartalus Braunšveige, kuriuos „jos tipo" žmonėms būdavo patariama aplenkti, kad nebūtų užmėtyti akmenimis. Tiek tėvams, tiek daugeliui to meto vokiečių visi tokie dalykai reiškė akivaizdžius įrodymus, kad Vokietijai nuolat gresia pavojus būti užgrobtai bolševikų. Dažnai girdėjau juos kalbant, kad reikia atsispirti bolševizmo grėsmei ir kad tam labai svarbu nuoširdžiai sutaikyti visas klases, o tokį tikslą, jų nuomone, realiausiai galėjo pasiekti nacionalsocializmas.

Žinant visa tai, tėvų nuomonei įtaką darė ir prastą įvaizdį turinčios, silpnos tuometinės parlamentinės valdžios bei jų nesugebėjimas dorotis su pokario problemomis, ypač su komunizmo grėsme. Jiems atrodė, kad išties laikas kažkam sukaupti visą politinę galią, kuri veiktų vieningai ir galėtų duoti tvirtą atsaką.

Dėl šių priežasčių, nacionalsocializmą iš esmės vertindama palankiai, po 1933-iųjų motina nusprendė prisijungti prie „Judėjimo", ir ne šiaip sau, bet kaip aktyvi narė. Visuomeniniais reikalais ji pradėjo domėtis dar tada, kai namuose Braunšveige ir Hardenburge klausydavosi tėvų pokalbių. Jos tėvas filosofijos daktaro laipsnį gavo iš tezės apie Marxo „Kapitalą" ir visą gyvenimą buvo įsitraukęs į visuomeninius reikalus. Iš jo mama pamėgo polemikos meną. Ji jautė pareigą įnešti savo indėlį ir niekino tuos iš „apsišvietusiųjų klasės", ypač intelektualus, kurie laikėsi nuošalyje ir manė, kad jiems per žema kažką daryti dėl „darbininkų" klasės. Kartą ji man pasakė, kad kritikuoti teisę turi nebent tas, kas pats aktyviai dirba, norėdamas pagerinti padėtį.

Tačiau per mūsų vakarinius pokalbius namuose motina imdavo ginti priešingą požiūrį. Ji užginčydavo bet kurią oficialią politinę poziciją, kad aš pats galėčiau susiformuoti nuomonę apie tokius politinius klausimus, kaip nuolat besiplečiantys karo frontai, pagyrūniškos šnekos, išduodančios nepakankamą mūsų priešininkų įvertinimą, brutalūs veiksmai prieš politinius disidentus ir kitas partijos pareigūnų piktadarystes. Vis dėlto jaučiau, kad iš šių pokalbių mama tikėjosi patvirtinimo, jog mūsų tikslas teisus. Visą savo aštresnę kritiką ji mėgo išreikšti priekaištu, kad „naciai" – jau tada menkinamas nacionalsocialistų apibūdinimas – elgėsi ne ką geriau

SS kareiviai mūšyje užima pozicijas.

už bolševikus. Tada ėjo mano eilė išdėstyti priežastis, įrodančias, kad nacių elgesys teisingas, kad pagrįstas tikslas pateisina priemones, reikalingas atkeršyti už negailestingus mūsų priešų Rytuose padarytus žiaurumus. Vis dėlto ji nuolat laikėsi tokių nuostatų kaip: „Blogio niekada nesunaikinsi; paprastai jį perima kita pusė" – tai viena iš mamos kruopščiai sudėliotų, kartais prieloškiančių išvadų, kilusių dėl jos pomėgio ištisas dienas, kartais savaites ginčytis dėl jai nerimą keliančių visuomenės gyvenimo aspektų.

Mūsų pokalbiuose visada dominavo viena tema: kad po tokio trumpo laiko – nepraėjo nė dešimt metų – Trečiasis reichas transformuojasi ir juda į naują Vokietijos visuomenės bei jos padėties pasaulyje stadiją. Hohencolernų monarchijos grąžinimas bet kokia forma buvo neįsivaizduojamas, tačiau buvo aišku, kad pamainos reikėjo ir tam politiniam elitui, kuris iškilo iš *kampfzeit*[18].

Mes tikėjomės, kad naująjį elitą padės išugdyti karas; iškart po karo, užgrūdinti tarnybos sunkumų, tokie žmonės pradės arba toliau tęs savo profesinį gyvenimą ir užims partijos žmonių vietas. Mes ypač vylėmės, kad šis naujasis elitas itin gerai supras, ką reiškia tarnauti – tarnauti

[18] Laikotarpis iki 1933 m., kai nacionalsocialistai kovojo dėl politinės valdžios.

bendram labui. Tačiau puikiai suvokėme, kad kuo ilgiau tęsis karas, tuo tokia idėja darysis mažiau įmanoma, nes karas retino gretas, iš kurių šis elitas galėjo išaugti.

Gal tai ir nebuvo pati racionaliausia politinė išmintis, tačiau tuo metu ji atrodė bent šiek tiek įtikima. Bet kokiu atveju ji visiškai skyrėsi nuo to „nacizmo" paveikslo, apie kurį aš galiausiai skaitysiu „Stars and Stripes" laikraštyje, esą piktybinis nacių sistemos kursas buvo aiškus nuo pat pradžios. Tiesa, kad totalitarinėje sistemoje *gali* atsitikti bet kas, tačiau taip pat tiesa, kad nebūtinai tai *turi* atsitikti.

Savo pokalbiuose paties Hitlerio mes nekritikavome. Laikyti jį neatsakingu aferistu ir fanatiku – kokiu aš jį dabar pradedu matyti (jo savižudybė tokį teiginį tik patvirtina) – arba net pagalvoti, kad jis galėtų imti naikinti visus vokiečiams pavaldžių kraštų žydus, mums būtų buvę visiškai nesuvokiama. Mano tėvai bjaurėjosi Hitlerio neapykanta žydams. SS laikraštį „Der Stürmer" – su bjauriomis žydų karikatūromis – tėvai dažnai apibūdindavo kaip politinio vulgarumo pavyzdį, tačiau šią propagandą jie laikė tik dar viena revoliucinga judėjimo priemone ir perdėtais įsikarščiavimais, kurie, pasibaigus karui, iškart turėtų nuslūgti. Kita vertus, iš to, ką Trečiajame reiche mačiau, girdėjau ar skaičiau, nepastebėjau jokių požymių kokių nors stambaus masto nusikaltimų, apie kuriuos dabar rašoma ir kurių apimties aš vis dar niekaip negaliu suvokti.

Žinoma, kai 1938 metais Paryžiuje žydas Grynszpanas nušovė vokiečių diplomatą, įvyko Krištolinė naktis, mūsų mieste buvo daužomi žydų parduotuvių langai ir atliekami kiti smurtiniai veiksmai. Tai vienas iš tų įvykių, kurį mama itin aršiai pasmerkė vietinėje moterų organizacijoje, pareiškusi, kad atsakingi už tai asmenys daro Partijai gėdą ir yra nė kuo ne geresni už bolševikus – tokie patys „radikalinskiai". Jos nuomone, tokius veikėjus reikėtų „sutramdyti".

Aš beveik nieko nežinau apie savo giminių ryšius su žydais. Jei tokių ir buvo, apie juos plačiai nešnekėta. Žinojau tik apie vieną aukštą teisėją, gyvenusį Braunšveige, kitoje gatvės pusėje, priešais mano senelius, – garbaus būdo žmogų, mėgusį groti styginių kvartetuose ir praeityje kartais kvietusį dėdę Peterį pagriežti antruoju smuiku. Be jokios abejonės, tėvai tikrai nepuoselėjo antisemitinių minčių. Tačiau, prisiminęs atsitiktines pastabas, suprantu, kad buvo tam tikrų abejonių dėl žydų apskritai; kai kurie mūsų trečiojo dešimtmečio kultūrinio gyvenimo sugedimo ženklai,

kurie tėvams atrodė pasibjaurėtini, buvo siejami su žydų įtaka. Prisimenu ir kitą, dar reikšmingesnį, jų kritiško požiūrio aspektą apie vaidmenį, kurį jie priskyrė žydų intelektualams dėl Rusijos revoliucijos ir bolševizmo ideologijos, su kuria, anot jų, vokiečiams buvo lemta kovoti. Todėl kai nacių propaganda kenksmingą žydų intelektualų įtaką kuriant bolševizmą susiejo su jų „šaknų neturinčiu" gyvenimu diasporoje, šis teiginys palietė opią mano tėvų mąstysenos vietą.

Be abejo, mes žinojome apie koncentracijos stovyklas. Mūsų žiniomis, tai buvo darbo stovyklos, kuriose sąlygos buvo sunkios, bet teisingos. Jei būtume žinoję, kad oficiali šių stovyklų elgesio taisyklė yra *Arbeit macht frei* („Darbas išlaisvina"), būtume iškart su tuo sutikę. Kita vertus, jei būtume žinoję ar įtarę, kad tose stovyklose vyksta kokie nors sąmoningi žudymai, kurie, ko gero, stambiu mastu prasidėjo maždaug tuo pat metu, kai vyko mudviejų su motina pokalbiai, mūsų kalbos būtų buvę visiškai kitokios, o požiūriai radikaliai pasikeitę. Pripažįstu, ši mintis yra hipotetinė ir vargu ar labai reikšminga, bet jei žmonės apskritai būtų apie tai žinoję, manau, kad ir žudymai, ir karas niekaip nebūtų galėję efektyviai tęstis. Žvelgiant iš dabarties, man atrodo, kad bet kokia Trečiojo reicho vadovybė, paskelbusi apie šiuos žudymus viešai ir prisiėmusi už juos atsakomybę, tikrai nebūtų galėjusi toliau vykdyti pareigų. Taip pat ir vokiečių kariai – tiek karininkai, tiek paprasti kareiviai, – išskyrus saują fanatikų, tikrai nebūtų pasiryžę toliau rizikuoti gyvybe už tokį morališkai iškrypusį tikslą. Visuotinis žinojimas būtų sudavęs mirtiną smūgį bet kokiai karinei moralei. Faktą, kad tiek karas, tiek žudymai visgi vyko tuo pat metu, galima paaiškinti tik tuo, jog veiksmus stovyklose gaubė visiška paslaptis. Tai, kad karas tęsėsi, manau, yra tvirtas argumentas, neigiantis, jog Vokietijos žmonės žinojo, kas vyksta.[19]

Jau pamiršau, kokią temą aptarinėjome tą 1942 metų rugsėjį. Tuo metu jaučiau, kad kol kas dar neįnešiau beveik jokio indėlio, kad politiniai sprendimai priklausė ne nuo manęs ir kad svarbiausia šiuo metu yra

[19] Žinoma, po karo praėjus daug laiko, įvairūs tyrinėtojai nustatė, kad kai kurie kariškiai, nuo feldmaršalų iki ištisų lauko žandarmerijos batalionų, žinojo apie SS operatyvinių grupių *(SS-Einsatzgruppen)* būrių vykdytas masines žudynes ir kitus žvėriškus veiksmus už fronto linijų Lenkijoje ir Rusijoje. Jie taip pat išsiaiškino, kad tuos dalykus planavo valdžia. Tačiau tik labai nedaugelis aktyviai ar pasyviai priešinosi režimui, o likusieji ir toliau liko tarnauti. Šie įrodymai nepatvirtina mano, kaip karo belaisvio 1945-aisiais, nuomonės, o mano tuometinis požiūris atrodo pernelyg idealistinis ir naivus. Vis dėlto, jei fronto kareiviai *apskritai* būtų žinoję apie tokią vykdomą programą, kuri vėliau buvo įvardyta kaip holokaustas, – aš tebesilaikau tos nuomonės, – jie nebūtų rizikavę gyvybe dėl tokio nusikaltėliško režimo, ir karinė moralė visame Vermachte, įskaitant ir *Waffen-SS*, būtų žlugusi gerokai anksčiau, negu baigėsi karas.

Kelionė rytų Karelijos keliais.

tai, jog vyksta karas, kurį reikia laimėti. Karas tapo mūsų lemtimi, mano lemtimi. Aš likau su neišvengiamu savo amžiaus grupei klausimu: „O ką tu padarysi dėl savo šalies?“ Šis vienintelis klausimas karo metais buvo smarkiai įsirėžęs mūsų brėstančiuose protuose. Mano atsakymas buvo labai paprastas: tarnauk taip, kaip išgali. Tokia nuostata nebuvo kuo nors labai ypatinga, išskyrus miglotą suvokimą, kad priklausau grupei, kuriai teko šiek tiek daugiau pareigų, negu įprastai.

Tą 1942 metų vakarą diskutuoti baigėme jau gerokai po vidurnakčio. Užgesinau šviesą ir, norėdamas įleisti gryno oro, atitraukiau užuolaidas, užtrauktas dėl šviesos maskavimo. Į kambarį plūstelėjusi mėnesiena ant knygų spintos šalia lango apšvietė dviejų gerai pažįstamų daiktų kontūrus: tėvo Pirmojo pasaulinio karo šalmą ir kardą.

Rytojaus dieną mokykloje aš apsisprendžiau.

Tą rytą mūsų mokyklos direktorius ir anglų kalbos mokytojas daktaras Weyrichas skubriai įėjo į klasę. Džiaugsmingai trindamas rankas, su plačia šypsena rožiniame veide jis pasakė:

– Labas rytas, ponai. Prašome sėstis. Ką mes veiksime šį gražų rytą? Ko gero, parašysime nedidelį darbelį, – viską, be abejo, tobula anglų kalba. Tada liepė mums rašyti diktantą. Dabar jau pamiršau, apie ką buvo diktantas, pamenu tik kad, turint omeny tuometines aplinkybes, tai buvo savotiška provokacija. Mokytojas buvo anglofilas. Praleidęs šiek tiek metų užsienyje jis jautė pareigą supažindinti mokinius su kai kuriais britų papročiais ir savitumais, kuriais, jo nuomone, verta sekti. Pavyzdžiui, jis aiškino, kad vokiškai koks nors draudimas paprastai pateikiamas kaip *Rauchen Verbotenn!* (Rūkymas draudžiamas!), o angliškai skambėtų: „Prašome nerūkyti." Kalbėdamas apie Liuftvafės bombardavimus Anglijoje jis, aiškiai suerzintas rėksmingos vokiečių propagandos, įspėdavo mus nepasiduoti iliuzijai, esą jie palauš britų moralę.

– Manote, jie juos parklupdys? Ne, ponai! – sakydavo jis, kraipydamas pirštą kaip metronomą. – Poveikis bus priešingas. Jie tik sustiprins jų tvirtybę. Patikėkite!

Tačiau Weyrichas mokiniams ir jų tėvams patiko ne dėl anglofiliškų nuostatų. Niekam nebuvo paslaptis, kad į mūsų mokyklą jis buvo perkeltas dėl drausminės nuobaudos; dirbdamas Braunšveigo švietimo ministerijoje jis atsisakė atleisti mokytoją, nepasidavusį spaudimui išsiskirti su žyde žmona. Mano tėvai, bendraujantys su Weyrichu asmeniškai, džiaugėsi, kad toks mokytojas atsakingas už jų sūnų išsilavinimą, o mes, mokiniai, jį labai gerbėme.

Per kitą pamoką į paviršių iškilo dvi skirtingos srovės mūsų klasėje. Vienų požiūris į karą nesiskyrė nuo manojo: jiems karas reiškė asmeninį iššūkį ir jie troško įnešti savo indėlį. Tačiau buvo ir tokių, kurie karą laikė kitų, ypač savanorių, reikalu ir manė, kad jokia idėja nėra verta žmonių aukų, bent jau jie nebuvo pasirengę dėl to aukotis ir ieškojo saugaus prieglobsčio, kur galėtų sulaukti karo pabaigos.

Savaime suprantama, šiedu požiūriai nebuvo taip aiškiai išreikšti, kaip juos išdėsčiau, juose buvo galima rasti įvairiausių priemaišų. Vienoje pusėje pasireiškė įvairaus laipsnio romantizavimas ir asmeninės ambicijos, kitoje – asmeninės silpnybės, protinis ar moralinis uždarumas arba blaivus išskaičiavimas apie galutinę karo baigtį. Be to, šios srovės nebuvo itin akivaizdžios; jos iškildavo tik retsykiais ir tai gana netiesiogiai.

Antroji mūsų pamoka buvo vokiečių kalba, kurią dėstė daktaras Hinzas. Jis buvo neįgalus – turėjo trumpesnę vieną koją ir medinę ranką. Į

partijos gretas Hinzas įstojo dar trečiojo dešimtmečio pradžioje, Miuncheno universitete studijuodamas vokiečių kalbą ir istoriją. Apdovanotas išskirtiniu retorikos talentu ir itin aštriu intelektu, taip pat keistai tarpusavyje derančia rafinuota ir šiurkščia kalba, jis, be kita ko, ėmėsi ir partijos ruporo vaidmens. Per pamokas Hinzas nuo vokiečių kalbos laisvai nuklysdavo prie istorijos klausimų, o nuo ten – prie dabartinės politikos ir čia probėgšmais pademonstruodavo įspūdingas žinias, prieinamas tikrai ne pašaliniams. Ypač populiarios būdavo retsykiais į kai kuriuos partijos šulus jo paleidžiamos kandžios pastabos – didele dalimi dėl to, kad rodydavo, kaip stebėtinai puikiai jis žino tuo metu žmonėse sklandančias kritiškas nuotaikas.

Tą rytą mes pratęsėme gotų karo temą. Gotų kare aš įžvelgiau visus dramos elementus; jame buvo apstu personažų ir idėjų konfliktų, meilės ir mirties, sėkmės ir pražūties.[20] Šie įvykiai vyko seniai, miglotoje istorijoje, maždaug prieš tūkstantį keturis šimtų metų, tais laikais, kai gimė didieji mitai apie Nybelungus, karalių Artūrą, Lancelotą ir, ne mažiau svarbu, apie ostgotų karalių Dietrichą von Berną – Teodoriką Didįjį. Apskritai, visi tie tarpusavyje besivaržantys herojai ir idėjos atrodė tyri ir nepriekaištingi – juk to pasaulyje trokšta bet kurio amžiaus jaunuoliai.

Per istorijos pamokas mes skaitėme Prokopijaus „Gotų karą", o per vokiečių kalbos pamokas Felixo Dahno „Ein Kampf um Rome" („Kova už Romą") – abiem atvejais istorinius romanus analizavome, lygindami juos su istoriniais faktais. Hinzas buvo uždavęs mums apie romaną parašyti rašinėlį, o temą galėjome pasirinkti laisvai. Tą rytą turėjome nurodyti pasirinktą temą ir glaustai ją apibūdinti.

Buvo iškeltos įvairios temos: rasės pranašumo klausimas, tikslo teisingumas (kokio galo gotams išvis reikėjo Italijoje?), *lebensraum*[21] argumentas, taip pat ir dviejų paskutinių gotų karalių Totilos ir Tejos bei jų romėnų priešininko Ketego figūros. Visos šios temos buvo aptariamos be jokių *atvirų* užuominų apie dabartį.

Mano klasės draugas Krugas drąsiai pareiškė, kad gotų karas buvo pralaimėtas tiesiog dėl prasto vadovavimo. Krugas, švelnių veido bruožų blondinas su gana įspūdinga šukuosena, pasižymėjo aštriu analitiniu

[20] Gotų karas 535–553 m. vyko tarp Justiniano ir ostgotų ir baigėsi visišku pastarųjų pralaimėjimu Vezuvijaus mūšyje, kai beveik visi gotai, užuot pasidavę į vergiją, pasirinko mirtį ir tik nedidelei dalelei buvo leista grįžti į protėvių namus Baltijos jūros saloje.

[21] Tautos gyvenamoji vieta; žemė, į kurią tauta išsikovoja teisę „pergalinga kardo galybe". Nors terminas kilo XIX a., politiškai svarbus tapo, kai jį ėmė vartoti nacionalsocialistai, norėdami pateisinti Vokietijos teritorijų plėtimą į Rytus (žr. Adolfas Hitleris, „Mano kova").

Kareiviai maudo arklius prie Kūsamo (Kuusamo) Suomijoje.

protu, mėgo polemizuoti ir trinti į miltus kitų pozicijas. Be to, nepaprastai skeptiškai žiūrėjo į bet kokius tvirtus įsitikinimus, net ir savo paties.

– Nesutinku, kad tai galima pavadinti tragedija, – pareiškė jis. – Tiesiog po to, kai Justinianas aiškiai parodė, kad jis nenusiteikęs matyti gotų Italijoje, nebuvo protinga ten pasilikti. Toks nedidelis karių kontingentas negalėjo tikėtis užkariauti viso pasaulio, kaip jis tuomet buvo įsivaizduojamas.

– Kaip, tavo nuomone, tada turėjo elgtis gotų vadai? – paklausė Hinzas.

– Sunku pasakyti. Gal jiems derėjo paklausyti savo giminaičių iš šiaurės pasiuntinio, raginusio juos grįžti ten, iš kur atėjo – į gotų žemę, – atsakė Krugas.

– Gal taip lengva sakyti iš dabartinės perspektyvos? Tuo metu, kai atkeliavo gotų pasiuntinys, jų karalius Totila buvo absoliutus Romos valdovas, argi ne? – paprieštaravo Hinzas.

– Taip, suprantu, – pasakė Krugas. – O po dvejų metų Totila ir jo žmonės buvo nušluoti. Išmintingas valdovas būtų supratęs, kad bandymas saujelei gotų valdyti tokį didžiulį žmonių kiekį nuo pat pradžių yra pasmerktas.

– Bet penkiasdešimt metų ši valdžia buvo sėkminga, be to, istorijoje

būta ir kitų panašių atvejų, – užginčijo Hinzas. – Argi normanams nepavyko, o prieš juos ir saksams?

– Jūsų analogija netiksli. Kalbant apie gotus, tai juk barbarai mėgino pajungti savo valdžiai seną civilizaciją. Britanijoje padėtis buvo visai kitokia.

– Gal tuomet tiks pavyzdys, kaip romėnai valdė graikus? – pasiūlė Hinzas. – Bet man nederėtų visą laiką kalbėti pačiam. Kokia tavo nuomonė, Vossai? – paklausė jis, atsisukdamas į mane.

– Manau, kad Krugas žvelgia labai paviršutiniškai, – pradėjau aš. – Esminis klausimas, ką, gotų karalių ir jų patarėjų nuomone, galima buvo aukoti, o ko ne. Be abejo, po to, kai jų protėviai paliko gotų šalį, o vėliau buvo išvaryti ir nuo Juodosios jūros, gotai Italiją laikė savo namais, savo *lebensraum*. O kaip gali imti ir atiduoti savo namus?

– Mat kaip. Tuoj jis pasakys: „Visai kaip mes, besikaunantys už *lebensraum* Rytuose“, – girdimai sumurmėjo Krugas iš savo vietos.

– Visai ne! – atšoviau, žiūrėdamas į jį. – Šis pavyzdys mano teiginiui netiktų; juk vokiečiai turi savo šalį. Palieku *lebensraum* klausimą kitiems. O jei norite, kad paminėčiau kokius nors neaukojamus dalykus iš dabarties, sakyčiau, kad tai europietiškos vertybės, dėl kurių kaunantis su bolševikais negalima eiti į kompromisus. Kai kalbama apie kertinius įsitikinimus, apdairumas nepadės. Ar man plėstis šia tema?

– Be abejo, gali tą padaryti savo rašinyje, bet labai glaustai, – pasakė Hinzas.

Krugas vėl pratęsė savo teiginį:

– Niekas nepaneigs, kad paskutinis gotų mūšis prie Vezuvijaus buvo bereikalinga auka. Klasikinis netikusio vadovavimo pavyzdys!

– Ar atsižvelgei į tai, kad alternatyva jiems buvo tik vergija? Visiems, įskaitant moteris ir vaikus? – paklausė Hinzas.

– Aš atsižvelgiu į tai, kad būtų buvę išgelbėtos gyvybės – kritiškai svarbios, kad gotų tauta būtų galėjusi išlikti. Argi fiureris nesakė, kad svarbiausias tikslas yra tautos išlikimas? – pašaipiai mestelėjo Krugas.

– Gyvybės yra tik viena iš vertybių, kurias paminėjau, – įsiterpiau aš. – Yra ir kitos, tokios kaip laisvė, garbė ir pareiga. Turbūt nereikia aiškinti, kad kažkurią iš jų gali tekti aukoti dėl kitos? O pasverti ir nuspręsti reikėjo karaliui; tam jis ir buvo išrinktas.

– Jis negalėjo tiesiog imti ir nuspręsti, – neatlyžo Krugas. – Jį saistė

ištikimybė savo žmonėms. Paskutinis karalius Teja, pasiųsdamas savo tautiečius į mirtį, pasielgė išdavikiškai. Jis nuvedė žmones į pražūtį; gotai buvo fiziškai sunaikinti. Po Vezuvijaus mūšio jie išnyko nuo žemės paviršiaus. Tokia yra tikrovė, kurią turime pripažinti.

Klasėje visi jautė išaugusią įtampą; dabar istorinė analogija jau nebekėlė abejonių. Krugas kalbėjo taip, tarsi būtų buvęs vienintelis realistas klasėje, o visi kiti puoselėtų tik nepagrįstas metafizikas.

– Tikrovė? – pratęsė diskusiją Hinzas. – O kas išvis yra tikrovė? Tikrovė yra bet kas, kas turi poveikį. Jei matome, kad kas nors kam nors daro poveikį – vadinasi, tai tikrovė. Šiuo požiūriu, argi gotų išties nebėra? Argi jie neturi įtakos mūsų mintims, o galbūt ir mūsų veiksmams? Argi jie vis dar nedaro poveikio mūsų sąmoningumui? Ar jie išties pranyko iš istorijos? Ar pranyko iš istorijos Kristus? O karalius Artūras arba Dietrichas von Bernas? O Mozartas ar Beethovenas?

– Atsiprašau, pone, bet kaip jūs galite minėti gotus šalia Kristaus? – įsiterpė kitas mūsų klasės draugas, jausdamas pareigą šioje vietoje pasisakyti, mat buvo pastoriaus sūnus.

– Nejau nesuprantate? – tęsė Hinzas. – Kristus gyveno ir mirė tam, kad paskelbtų žinią, kuri nepranyksta jau beveik du tūkstančius metų; Beethovenas gyveno tam, kad dovanotų žmonijai tokią nemirtingą muziką, kaip jo styginių kvartetas opus 131. Galbūt gotai atsirado ir pražuvo tam, kad suteiktų mums pavyzdį apie žmonių valią siekti savo tikslų, apie kolektyvinę drąsą, garbę ir bendrą ištikimybę svarbiausiems įsitikinimams.

Hinzas stabtelėjo ir po akimirkos pridėjo:

– Žinoma, norint, kad šios jėgos būtų paveikios, visada reikia, jog vėlesnės kartos norėtų jas priimti, reikia tam tikro dvasios imlumo, nesvarbu, ar jis būtų naivus ar ištobulintas. Beethoveno styginių kvartetas nedaro poveikio visiems; reikia tam tikro muzikinio brandumo, kad jis imtų veikti. – Hinzas nusišypsojo. – Žmonės juk skirtingi, ar ne?

Priešais mokyklą buvo saulėtas parkas. Jo erdvios pievelės, kaštonais apsodinti takeliai, gėlių lysvės ir balti suoliukai atrodė labai gražiai, o prie jo maloniai derėjo mūsų mokyklos pastatas su klasikiniu fasadu. Po frontonu virš paradinių durų buvo įrašas *Humanitati Sapientiae* [„Išmintis (skirta tarnauti) žmonijai"]. Stovėdamas ant laiptų prie įėjimo aš žvelgiau į šį taika ir ramybe dvelkiantį vaizdą. Įvairaus amžiaus mokiniai – nuo

dešimtmečių iki aštuoniolikmečių – kalbėjosi, išdykavo, žaidė ir aikštėje po kaštonais žiaumojo duoną.

Mano klasės draugai stovėjo dviem būreliais, matyt, toliau pratęsdami diskusiją. Po tiek metų aš gerai pažinojau daugumą iš jų, jų kilmę ir jų požiūrį. Žinojau, kad Krugas žada stoti savanoriu kaip gydytojas į Liuftvafę – tokia vieta garantuotų jam studijas universitete ir kelerius metus negrėstų tarnyba fronte. Du būreliai – dvi stovyklos, pagalvojau aš: idealistai ir pragmatikai – tie, kurie pasiryžę atlikti pareigą ir pasiaukoti dėl didesnio už savo asmeninius siekius tikslo, ir tie, kurie dėl įvairių priežasčių norėtų to išvengti. Užrašas po frontonu nepaaiškino, kurių išmintis geriau tarnauja žmonijai.

Tačiau aš maniau, kad dabar ne laikas filosofijoms. Dabar reikėjo tvirtai apsispręsti. Staiga pajutau, kad noriu parodyti, ką renkuosi, ir troškau, kad skirtumas tarp manęs ir kitos grupės būtų didžiulis.

Praeidamas pro Krugo būrelį nugirdau Krugą remiančius argumentus, kurie jo draugužiams atėjo į galvą tik dabar. Kai Krugas mane pamatė, aš jį pasveikinau:

– Puikus pasirodymas, Krugai. Padarei įspūdį.

– Tikiuosi, įtikinau tave.

– Be abejo, ne. Juk turbūt ir nesitikėjai, ar ne?

– Žinoma, ne. Negi tave įtikinsi. – Jis nusijuokė. – Įtariu, tos idealistinės Hinzo kalbos tau labai patiko. Kaip galima tikėtis, kad įžymus Jungfolko lyderis būtų ne idealistas, aukštinantis garbę, ištikimybę, pareigą ir panašius dalykus?

– Kam taip sarkastiškai? Gal jauti poreikį pasiteisinti dėl savo pasirinkimo, kurį darai, kad išvengtum karo tarnybos?

– Man dėl nieko nereikia teisintis. Jei čia užuomina į tai, kad stoju į Liuftvafę, mano atsakymas toks: ketinu būti gydytoju, nes jų prireiks susiūti tokiems kaip tu, kurie negali sulaukti, kada išsipildys jų svajonės apie šlovę.

– Būkime sąžiningi, anksčiau nepastebėjome nei tavo, kaip mediko, pašaukimo, nei kitokių humanitarinių įsitikinimų, argi ne? Tai kam slėpti tikrąją priežastį? Juk ji akivaizdi.

– Kad jau kalbam apie sąžiningumą, tai kokį indėlį ketini įnešti pats? – atšovė jis.

Aš akimirką padvejojau, žvelgdamas į jį ir kitus mane stebinčius jo

būrelio narius. Tačiau atsakymas mano galvoje tūnojo jau kurį laiką – Philippo pavyzdys, pokalbiai su juo, mano ketinimas nuveikti kažką daugiau, o dabar šis staigus troškimas parodyti tarp mūsų skirtumą. Kodėl neatsisakyti savo paskutinių dvejonių? Argi viskas dar neaišku? Reikalas buvo susijęs su savigarba ir dabar buvo kaip tik tinkama akimirka padaryti sprendimą.

– Aš? – pasakiau. – Aš stosiu į *Waffen-SS*.

05

ATRADIMAI

– Vadinasi, nusprendei stoti savanoriu? Ką gi, gerai. Bet kodėl į *Waffen-SS*?

– Sunku paaiškinti, – atsakiau. – Tiesiog manau, kad ten mano vieta.

Mudu su tėvu sėdėjome vienas priešais kitą prie stalo dideliame Halštato stoties laukiamajame ir greta daugybės kitų žmonių, daugiausia kariškių, gurkšnojome karštą kavos pakaitalą. Mes atvykome traukiniu maža privačia geležinkelio linija, kuri aptarnavo Harco kalnus ir Blesheimą jungė su reichsbano[22] tinklu. Tėvas važiavo iš fronto. Jis dėvėjo artilerijos majoro uniformą, atrodė pailsėjęs ir toks pat kaip anksčiau: aukštas, gražus, patikimas ir savotiškai savimi pasitikintis.

– Klausyk, Johannai. Aš pakalbėjau su vienu pulko bičiuliu. Jis galėtų tave priimti į mano senąjį pulką Hanoveryje, jei nuspręstum ten eiti savanoriu. Kaip žinai, tai garbingas pulkas, turintis gerą vardą. Man būtų daug lengviau, jei žinočiau, kad tave prižiūri aukščiau stovintys žmonės.

Nors tėvas kaip visada buvo gerai nusiteikęs, tačiau dabar atrodė sunerimęs. Jo viltys, kad karas greitai baigsis ir sūnums neteks patirti jo fronto kareivio dalios, neišsipildė. Jis matė, kaip vyriausiasis sūnus buvo išsiųstas į frontą liūdnai pagarsėjusiame Rusijos centro sektoriuje priešakiniu artilerijos stebėtoju – vargu ar saugi tarnyba, o dabar jo antrasis ketina leistis į, ko gero, dar pavojingesnius žygius. Be to, jis tiesiogiai išgyveno pernai metų žiemą Rusijoje, kur buvo atsakingas už centro sektoriaus automobilių parką ir nuolat susidurdavo su galimybe, kad frontas visiškai sužlugs. Kadangi tėvas paprastai nemėgo kalbėti apie rimtus dalykus, iš kelių jo pastabų per atostogas supratau, kad šiais tamsiais mėnesiais reikalai buvo ant pražūties krašto ir jis smarkiai abejojo karo baigtimi.

Staiga man jo pagailo. Vaikystėje jis mums buvo toks atsidavęs tėvas. Savaitgaliais dažnai mašina veždavo visą šeimą iškylauti ar į kalnus grybauti.

---

[22] Vokietijos reicho geležinkelis. *(Vert. past.)*

Kelyje iš Rytų fronto į Italiją autoriaus tėvas aplanko savo sūnų per kalnų jėgerių pratybas Bavarijoje. Tai, kad autorius nedalyvavo tos dienos pratybose, turėjo didelę reikšmę jo ateičiai. (Autoriaus archyvas)

Mums, vaikams, prašant, vakarais grodavo gitara ir dainuodavo, daugiausia angliškas ir australiškas savo paauglystės dainas. Mes klausydavomės pakerėti ir puikiai mokėjome visas melodijas ir žodžius, tik prasmės nesupratome. Kai kurios dainos buvo linksmos, kitos liūdnos, tačiau tėvas tais laikais visada atrodydavo puikios nuotaikos. Dabar aš jau nebebuvau tuo tvirtai įsitikinęs, kad ir koks jis bandė pasirodyti kitiems.

– Žinai, – pasakiau, tikėdamasis kuo greičiau baigti šį reikalą, – aš labai norėjau tarnauti kalnų divizijoje, o dabar kaip tik yra tokia galimybė. Supranti?

– Tu įsitikinęs, kad gausi, ko trokšti? Gali būti, kad tau neteks regėti nei kalnų, nei jokių nuotykių, kurių tikiesi. Patikėk manimi, karas fronte pėstininkams yra bjaurus dalykas. O užnugaryje esesininkai gauna tokių užduočių, į kurias dar mažiau linkėčiau įsivelti. Kodėl gi tau nestoti į gerą, padorų, tradicinį pulką?

Dabar, prisiminęs mūsų pokalbį, galvoju, ką tėvas norėjo pasakyti paminėdamas tas esesininkų užduotis užnugaryje? Tačiau tada į tai nekreipiau dėmesio.

– Žinoma, man būtų garbė tarnauti tavo pulke. Puikiai tą suprantu. Bet aš manau, kad šis karas yra kitoks. Čia ne koks nors karas tarp

Prūsijos ir Napoleono, kaip Scharnhorsto laikais. Jis netgi ne tarp Vokietijos ir jos priešų, kaip tavo laikais. Jis tarp Europos civilizacijos ir bolševizmo. Laikas pradėti naują tradiciją, kurią sukurs Europos jaunimas. Štai joje aš noriu dalyvauti.

Tikriausiai išsakiau ir daugiau argumentų, o kalbėjau greičiausiai aptakiau ir, be abejonės, ne taip sklandžiai. Tėvui mano kalbos galėjo pasirodyti kaip propaganda, bet vis dėlto aš pareiškiau eisiąs savo keliu ir paaiškinau kodėl. Ko gero, jis suprato, nes daugiau šios temos nebelietė. Galbūt dėl to, kad negalėjo pakęsti diskusijų apie abstrakčius dalykus, ypač apie visokius „izmus". Tėvas mėgdavo slėpti viduje kylančius jausmus netikėtai imdamas ir pralinksmėdamas. Jis pažvelgė į laikrodį ir sparčiai užsimovė pirštines.

– Ką gi, prieš išsiskirdami, kareivi, išgerkime, – pasakė jis šypsodamasis, pakilo ir nusivedė mane prie baro.

Palydėjau jį į platformą. Teko išgyventi dar vieną niūrų karo laikotarpio geležinkelio stoties atsisveikinimą. Abu kaip įmanoma pasistengėme nepasiduoti šiai nuotaikai. Traukiniui pajudėjus, tėvas liko stovėti prie vagono durų lango ir kariškai saliutuodamas kilstelėjo ranką.

Pravažiavus paskutiniam vagonui man prieš akis atsivėrė kitas traukinys, iš išvaizdos prekinis, lėtai važiuojantis antru nuo platformos taku. Paskendęs mintyse iš pradžių pamačiau tik šviežiai ant vagonų dažais užrašytus propagandinius šūkius: RATAI RIEDA Į PERGALĘ. Bet po to, geriau įsižiūrėjęs į vagono sieną priešais, staiga perbėgus drebuliui, pamačiau kažką, kas atrodė kaip gelsvi žmonių pirštai, įsitvėrę į kelias kvadratines skyles šoninėje sienoje; už spygliuotos vielos išvydau žmonių akis, tamsias ir plačiai atvertas, mėginančias žvilgtelėti į pasaulį lauke. Priblokštas žiūrėjau į ilgą vagonų eilę. Po truputį tos nedidelės skylės su pirštais ir akimis lėtai nyko man iš akių.

Kad ir labai sukrečiantis, šis reginys sukėlė man dvejopus jausmus: *Vae victis!* Vargas nugalėtiesiems! Žemės padugnės! Vargšai nenaudėliai! Tikiuosi, kad jie bus pristatyti prie kokio nors tinkamo darbo laukuose. Tačiau kilo ir tokia mintis: jokiu būdu negalima leisti, kad Europoje įsigalėtų „proletariato diktatūra".

Kartais SS jėgeriams tekdavo 12 valandų gabenti maistą į stovyklą, juos puldavo uodai ir mašalai. >

06

LAUKINĖS ŽĄSYS

Mano paskutinių namuose praleistų metų atsiminimuose ryškų pėdsaką paliko du skirtingose vietose įvykę epizodai: Braunšveige dar kartą susitikau su dėde Peteriu ir pradėjau suprasti keblią jo – neutralaus žmogaus – padėtį, o Hardenburge – su Philippu, su kuriuo stebėjome skrendančias laukines žąsis, sukėlusias manyje romantiškus jausmus, kurių negalima nepaminėti, norint tikroviškai aprašyti mano karo metus.

Vėjas skabė pirmuosius lapus nuo Braunšveigo Sienos kaštonų – vasarą menantys didieji geltonpirščiai buvo plakami prie žemės ir merkiami lietuje. Šią 1942 metų spalio dieną mano senelių namas vis dar stovėjo, baltas jo fasadas, regis, nekreipė dėmesio, kad jau ruduo. Nuo ten kitapus tvenkinio pro retėjančią kaštonų lapiją saloje galima buvo įžiūrėti dvarą, kuriame prieš kelerius metus įsikūrė vietinė SS būstinė.

Aš keliavau namo iš ikikarinio rengimo stovyklos Vestervalde ir trumpam užsukau aplankyti tetos Isos. Tikėjausi susitikti ir su Philippu, kuris, kaip žinojau, namie laukia naujo paskyrimo. Po trijų savaičių sunkių pratybų džiaugiausi grįžęs į „civilizaciją". Kiek anksčiau tais metais mano senelė pasimirė nuo širdies nepakankamumo. Po to šiuose namuose viskas keitėsi greitai. Naujoji situacija iškart priminė apie save, kai priėjęs prie vartų susidūriau su iš namo išeinančiu SS karininku – ne su pilka lauko uniforma, prie kurių buvau pripratęs stovykloje, bet su *Allgemaine* (Bendrosios) SS juoda ir sidabrine. Jis mūvėjo raitelio kelnes ir avėjo nepriekaištingai išblizgintus jojimo batus – aprangą, kuri be žirgo man visada atrodė kažkaip kvailokai. Du pirmieji namo aukštai buvo perleisti SS ir jie naudojosi jais kaip patogiu priestatu šalia savo būstinės.

Isa dabar gyveno naujose patalpose palėpėje. Ji vadino jas *Himmelreich* („Dangaus karalyste"). Tai buvo visiškai naujai įrengta, užburianti vieta su dailiausiais ir brangiausiais ankstesniųjų namų baldais, paveikslais ir knygomis. Lipdamas laiptais aš netgi užuodžiau tą patį senąjį levandų aromatą, dabar sumišusį su vos juntamu šviežių dažų kvapu. Šiame naujame bute Isa įsikūrė išties nuostabiai.

Tą kartą aš vėl susitikau su „švedais". Buvo atvažiavęs dėdė Peteris su Greta.

Peteris su šeima į Vokietiją grįžo gegužę, kai jo perspektyvos Stokholme sparčiai sumenko. Žinojau, kad 1939 metų pabaigoje jis prarado darbą britų firmoje ir nuo tada jie gyveno iš santaupų ir atsitiktinių darbų. Kažkokiu būdu, atrodo, jis neteko ir britų paso, todėl jo statusas turėjo radikaliai pasikeisti. Negana to, viename iš savo laiškų jis minėjo, kad, Vokietijos kariuomenei įžengus į Sovietų Sąjungą, jam tapo aišku, jog dabar karas tęsis ilgai ir jis nebegali tikėtis tiesiog išlaukti, kol jis baigsis. Galiausiai vienas senas jo draugas pasiūlė jam darbą Braunšveige. Jie pasinaudojo šia proga, susikrovė daiktus, kurie dabar buvo laikomi saugykloje, ir įsikėlė į įrengtas patalpas netoli Isos buto ant Sienos.

Man atradus juos visus tris Isos svetainėje, kilo didelis klegesys. Nesimatėme ketverius metus nuo paskutinio susitikimo Hardenburge. Jie atrodė visai taip, kaip aš juos ir prisiminiau: patrauklūs, elegantiški, kosmopolitiški; iš madingų Peterio batų buvo aišku, kad jis gyveno užsienyje. Greta rūkė mažą juodą cigarą – taip pat labai neįprastas dalykas. Apskritai mūsų nykioje karo aplinkoje jie buvo tikri šviesuliai.

Tačiau, nepaisant mūsų bičiuliško bendravimo, situacija buvo keistoka. Aš vilkėjau tamsiai mėlyną Jungfolko uniformą, Peterio amžiaus vyrus tais laikais buvau įpratęs matyti su pilkomis lauko uniformomis. O „švedai" dėvėjo vien civiliniais drabužiais. Buvo ir dar viena nesmagi aplinkybė. Kažkaip jaučiau įsibrovęs į situaciją, apie kurią kažko nežinojau.

Jie smalsiai klausėsi, kaip aš glaustai nupasakoju apie savo kelionę į Vestervaldą ir ikikarinę rengimo programą. Galbūt lygino mano – jauno vokiečio – veiklą šiuo gyvenimo laikotarpiu su švedų bendraamžių kur kas taikingesniais užsiėmimais, tokiais kaip buriavimas, tenisas ar kelionės po užsienį.

– Kaip tau ir tavo draugams ten patiko? – paklausė Peteris. – Juk tikrai nebuvo labai smagu.

Pamėginau atsakyti šiek tiek ironiškai ir pacitavau:

– Mes išvykome „su pasididžiavimu suvokdami, kad džiaugsmingai atlikome savo pareigą".[23]

Peteris griausmingai nusikvatojo (ko iš jo buvo galima laukti kiekvieną akimirką).

– ...Su pasididžiavimu suvokdami, kad... ką? ...džiaugsmingai! ...atlikome savo pareigą! Nuostabu! Tiesiog nuostabu! – Jis net apsiašarojo.

– Tai citata, – paaiškinau, jam nusiraminus. – Iš kariuomenės taisyklių knygos. Bendrai paėmus, gražiai pasakyta, argi ne?

– Deja, man tai visiškai nesuvokiama, – pasakė Peteris, dabar jau geraširdiškai kikendamas. – Tai tau iš tikrųjų tos pratybos patiko?

– Sulysai, Johannai, – įsiterpė Isa. – Atrodai taip, tarsi tave būtų laikę badu.

– Taip, nebuvo lengva. Ne pramogos ir žaidimai.

– Nė truputėlio kariškų žaidimėlių? – paerzino Peteris.

– Nelabai. Daug lauko pratybų, topografijos, orientacinių žygių ir panašių dalykų. Jokio karinio muštro, jei klausiate apie tai, bent jau ne įprastine prasme. Visiškai kitaip.

– Atrodo, kad vyksta kažkas nauja, – toliau nepiktai juokavo Peteris. – Gal tai ir yra tasai slaptasis ginklas, apie kurį visi kalba. Slaptasis ginklas, kuriamas Vestervaldo kalnuose – Vokietijos jaunimas, 1925 metų derliaus, geriausios kokybės, „ištvermingi kaip jaučiai, tvirti

---

[23] *Im stolzen Bewusstsein freudig erfüllter Pflicht.* (Vok.)

kaip Kruppo plienas, greiti kaip skalikai". Argi ne taip apie Hitlerio jaunimą sakė fiureris? Kaip mes nesusiprotėjome anksčiau?

– Peteri! Prašau! Nepradėk vėl! – įsiterpė Greta. – Kitą kartą tau nepavyks taip lengvai išsisukti. – Ji atrodė sunerimusi.

– Argi pasakiau ką nors ne taip? – nutaisęs nekaltą veidą paprieštaravo Peteris. – O gal kas nors mūsų klausosi? – Jis juokaudamas apsidairė, po to pažvelgė po stalu.

Man Peteris atrodė toks pat linksmuolis kaip visada ir, norėdamas jam įtikti, pasakiau:

– Į mane nekreipkite dėmesio! Be to, iš dalies jūs gal net ir teisus. Stovykloje *Waffen-SS* renkasi pačius geriausius ir kviečia savanoriais į naują diviziją. Sklinda gandai, kad ją pavadins „Hintlerjugendo" vardu.

– Gal papasakosi Johannui, kodėl mes čia tokiu metu atvažiavome? – kreipėsi į Peterį Greta.

– O kaipgi, žinoma, – patikino jis ir papasakojo tikrai nepaprastą istoriją. Viskas prasidėjo prieš kelias dienas. Vieną vakarą Peteris darbe šnekučiavosi su kolegomis, tarp kurių buvo ir jo draugas, kuriam jis turėjo būti dėkingas už dabartinį darbą. Tvyrojo laisva atmosfera. Vienas iš jų – kiek Peteris jį pažinojo, visai malonus vyrukas – pradėjo smarkiai girtis naujausiais vokiečių kariuomenės pasiekimais Rusijoje ir karo perspektyvomis apskritai. Po kiek laiko Peteris nebeištvėrė ir įsiterpė: „Vyručiai, nejaugi jūs iš tiesų nuoširdžiai manote, kad mes galime šį karą laimėti?" Pagyros akimirksniu liovėsi, bet kartu kambaryje įsivyravo mirtina tyla. Vėliau Peterio draugas jam užsiminė, kad tokioms atviroms kalboms būrelis buvo šiek tiek per didelis.

Po trijų dienų Peteris buvo iškviestas į *Gestapo*[24]. Iš pradžių jis nežinojo, ką ir galvoti; tai galėjo būti paprasčiausias formalumas. Tačiau ilgainiui jiedu su Greta ėmė nerimauti. Kaip tik tądien ryte Peteris buvo ten nuėjęs ir grįžo vos prieš kelias valandas. Atvykęs į kvietime nurodytą kabinetą jis išgirdo, kad yra kviečiamas pas patį viršininką. „Tai arba gerai, arba labai blogai", – pagalvojo jis. Tačiau įėjęs į viršininko kabiną savo didžiausiai nuostabai pamatė seną bičiulį ir mokyklos draugą Mannį, kuris dabar vadovavo vietos Gestapo padaliniui. Kai tik Peteris uždarė duris, Mannis iškart perėjo prie senųjų draugiškų santykių.

– Šimtas metų! Peteris! Nejau tai išties tu! Iš pradžių nepatikėjau. Prisėsk. Kaip tau sekėsi baigus mokyklą? Viską papasakok. Bet pirmiausia privalau pasakyti, kad tau labai pasisekė, jog tas kvailas pranešimas apie tavo kalbeles darbe pateko būtent man. Peteri, dėl Dievo meilės, nekalbėk daugiau tokių nesąmonių! Gali sulaukti rimtų nemalonumų. Būk geras, kitąkart prilaikyk liežuvį už dantų. Pažadi?

Tuo visas reikalas ir baigėsi. Paskui jie šnekučiavosi beveik iki vidurdienio. O dabar Peteris sėdėjo čia, pripažindamas, kad jam išties smarkiai pasisekė.

Isa atnešė užkandžių, kuriuos ruošdama virtuvėje dar kartą klausėsi Peterio pasakojimo.

– Pamiršai paminėti, brangusis, – pasakė ji Peteriui, – kad aš taip pat buvau mirtinai persigandusi. Vakar naktį nesudėjau nė bluosto. Maniau, net jei ir nepatupdys tavęs į kalėjimą, vis tiek privers pasigailėti, kad grįžai į Vokietiją.

Gerai prisimenu, kaip tą akimirką Peterio nuotaika iš įprastų juokavimų staiga virto nepaprastai rimta.

– Į Vokietiją ar kitur, koks skirtumas? Regis, tokie žmonės kaip mes bet kur vienaip ar kitaip sulauks policijos dėmesio, – atsakė Peteris. – Ar gailiuosi grįžęs į Vokietiją? Mano nuomone, ne taip keliamas klausimas. Nėra čia nei ko gailėtis, nei dėl ko džiaugtis, nes, kad ir kaip manytum, jog visa tai ne tavo reikalas, vis tiek esi priverstas rinktis puses.

– Ką gi, – tarstelėjo Isa, – taip yra ne tau vienam. Daugeliui žmonių, tiek čia, tiek užsienyje, norom nenorom tenka daryti tokius pasirinkimus.

– Teisingai. Aš galiu įsivaizduoti, kad net ir daugeliui vokiečių atrodo, jog šis karas su jais neturi nieko bendra. Visiškai suprantama. Bet mano

[24] *Geheime Staats Polizei* (Slaptoji valstybės policija) sutrumpinimas.

padėtis kitokia nei jų. Vokietijai aš nieko neskolingas, kaip, beje, ir bet kuriai kitai šaliai. Tačiau aš ir ne disidentas. Tai kaip galima pateisinti, kad esu įstumtas į tokią padėtį? Tikri valstybės piliečiai privalo būti ištikimi savo šaliai, nes jie naudojasi kokiais nors privalumais ir tikisi naudotis jais ateityje: saugumu, švietimu, galimybėmis gyvenime, socialiniu aprūpinimu ir kuo tik norite. O man viskas kitaip. Aš čia net nesimokiau. O vėliau? Jokių galimybių. Teko keliauti į užsienį. Į Angliją atvykau be skatiko kišenėje. Kodėl? Nes mano valstybė nesugebėjo užtikrinti, kad tėvo nuosavybės nekonfiskuotų britai; to saugumo, kurį tėvas užsitarnavo visą gyvenimą sunkiai dirbdamas. Kita vertus, aš niekaip šiai valstybei ir nekenkiu. Todėl klausiu jūsų: kas turi teisę versti mane rinktis puses? Kam aš privalau būti ištikimas?

Jis stabtelėjo. Mūsų pokalbis nukrypo į rimtus dalykus. Tada Peteris daug ramiau pridūrė:

– Aš mėginau likti nuošaly nuo šių šovinistinių varžybų tarp Europos šalių, bet man nepavyko. Europa dar pernelyg nebrandi. Ar galite įsivaizduoti ką nors nebrandesnio už šalis, kariaujančias šį karą?

Kad ir koks įdomus man pasirodė jo požiūris, tąkart aš jo gerai nesupratau. Tuo metu jau buvau pernelyg atsidavęs savo tikslui. Tiesa, daugelis klausimų liko iki galo neišsiaiškinti, bet man atrodė, kad geriau juos taip ir palikti. Antraip gali kilti nesibaigiančios ir galbūt nemalonios diskusijos.

Greta jau norėjo eiti.

– Vaikas turbūt mūsų užsilaukė, – pasakė ji. Namuose su namų šeimininku jie buvo palikę savo mažą dukrelę. Atrodo, kad ir Peteris džiaugėsi galėdamas baigti mūsų pokalbį ir atsisveikinti.

– Pasimatysime rytoj? – paklausė manęs Peteris.

– Deja, ne. Šį vakarą išvykstu ir trumpam stabtelėsiu Hardenburge. Traukinyje važiuosiu kartu su Philippu, Philippu von Burgdorfu; jūs buvote susitikę prieš ketverius metus, pamenate?

– Taip, prisimenu! – sušuko Greta. – Ar tik ne tas vaikinas, kuris gyveno kaimynystėje? Kaip jis laikosi?

– Gerai. Ką tik baigė karininkų rengimo mokyklą čia, Braunšveige. Šiuo metu atostogauja ir laukia naujo paskyrimo.

– Karininkų mokyklą čia, Braunšveige? Tai jis įstojo į *Waffen-SS*? – smarkiai nustebęs paklausė Peteris, žinodamas, kad Braunšveige daugiau nėra jokios kitos karininkų rengimo mokyklos.

– Taip. Šiemet Philippas buvo perkeltas į *Waffen-SS*, – atsakiau.

– Tikriausiai buvo priverstas? Negaliu įsivaizduoti, kad kas nors iš jo šeimos narių norėtų, jog jis susidėtų su ta šutve.

– Šiaip jau jis stojo savanoriu.

Kraipydamas galvą Peteris sumurmėjo:

– Regis, man išties dar reikia daug šviestis, kad suprasčiau, kas čia vyksta.

Aš juos išlydėjau. Kildamas į Isos butą mąsčiau apie tai, ką išgirdau. Ką Peteris turėjo galvoje sakydamas, kad yra priverstas rinktis puses? Ar jam teko patirti dar kokį nors spaudimą, o ne vien ekonominius sunkumus?

Isa šiek tiek nustebo, kad aš nieko nežinau apie Peterio grįžimo į Vokietiją aplinkybes. 1940 metų pabaigoje jis norėjo pratęsti paso galiojimą ir nė nenutuokė, kas jo laukia. Iš pradžių britų ambasados darbuotojai jį priėmė labai maloniai. Tik po kelių mėnesių Peteris suprato, kad jie vilkina laiką. Paskui vieną dieną jam buvo leista suprasti, kad viską lengvai galėtų išspręsti tam tikras Peterio bendradarbiavimas. Galiausiai jie pateikė mintį, kurią, matyt, puoselėjo nuo pat pradžių: pasiūlė dirbti britų žvalgybai. Pasakė, kad jam, kaip vokiečiui, be to, mokančiam kelias kalbas, yra įvairių galimybių karo metu būti naudingam. Pasiūlė padengti jo šeimos persikraustymo į Jungtinę Karalystę išlaidas. Deja, pasakė jie atsiprašydami už nepatogumus, Greta ir jos duktė turės keliauti į internuotųjų asmenų stovyklą – „dėl saugumo priežasčių“, kad ir ką tai reiškė. Peteris atsisakė, tačiau taip prarado bet kokias galimybes prasitęsti pasą. Tada jis nusprendė gauti Vokietijos pasą. Vokietijos ambasados žmonės, patenkinti sūnaus paklydėlio grįžimu, priėmė jį labai noriai, tačiau ir jie turėjo reikalavimų. Iki metų pabaigos jis pasą gavo, tačiau tik su sąlyga, kad kuo greičiau grįš į Vokietiją.

Man pagailo Peterio ir Gretos. Jiems tai turėjo būti labai nemalonus išgyvenimas.

– Jie turbūt jaučiasi, tarsi klajotų niekieno žemėje, – pasakiau. – Kodėl mūsiškiai nepasinaudoja juo Švedijoje – neutralioje šalyje? Tokiam žmogui, kaip Peteris, ten turėtų būti daug galimybių. Juk, pavyzdžiui, mes iš Švedijos gauname didesnę dalį visos geležies rūdos importo, argi ne?

– Žinoma, kad jis bandė. Bet, kaip suprantu, buvo pasirinkti savi žmonės, partiniai ir panašiai, – paaiškino Isa.

– Gaila. Vokietijos pasas jam teikia ne itin daug džiaugsmo. Kaip į tai reaguoja Greta?

– Gretai atrodo savaime suprantama palaikyti Peterį. Abu susitaikė su esama padėtimi. Man taip atrodo. Pats pagalvok, kokia alternatyva! Be to, juk Greta Vokietijos laivyno kapitono duktė. Kai po karo jos motina ištekėjo už Gretos patėvio, ji buvo dėkinga už galimybę pradėti naują gyvenimą, tačiau seni saitai vis tiek išlieka. Manau, iš dalies taip jaučiasi ir Greta.

Stotyje pamačiau Philippą su uniforma. Dar nebuvau matęs jo su *Waffen-SS* eilute ir iš toli kurį laiką neatpažinau. Prisimindamas aną rytą aš vis dar aiškiai matau priešais save tą vaizdą. Keistas dalykas tos uniformos; atrodo, tarsi jos suteikia žmogui naują tapatybę. Daugeliu atvejų, žinoma, žmonės tiesiog pasikeičia iš civilių į kariškius. Tačiau vieni įgauna solidumo, kiti iš vulgarių virsta pasipūtusiais (kas būdinga daugumai partijos veikėjų), o dar kiti iš racionalių pasikeičia į absurdiškus. Tačiau Philippo atvejis buvo visiškai kitoks. Pilkas, iki kaklo užsagstytas munduras su Geležinio kryžiaus juostele pabrėžė tam tikras Philippo savybes, kurias galima buvo pastebėti ir anksčiau: jo kuklų kilnumą, romų pasiryžimą tarnauti, asketiškumo pėdsaką. Su uniforma jis vis dar atrodė jaunas ir išlaikęs didžiąją dalį to populiaraus Jungfolko lyderio, kurį aš pažinojau vasaros stovykloje, įvaizdžio. Visus šiuos dalykus, taip pat ir jo jaunatvišką narsą pabrėžė pilkos medžiagos kepurė su snapeliu ir juoda juostele, ant kurios priekyje buvo įsegtas kaukolės ženkliukas. Jis ją nešiojo šiek tiek ant šono ir iš vidaus buvo ištraukęs pastandinimą, kad kepurė atrodytų padėvėta ir nepretenzinga. Philippas buvo tokia stipri asmenybė, kad atrodė, jog dvi sidabrinės runos ant juodų apykaklės atvartų ir sidabrinė diržo sagtis su epigrafu *Meine Ehre Heisst Treue* („Mano garbė yra ištikimybė“) simbolizuoja jo paties ištikimybę vertybėms, kurias jis man šiemet įskiepijo.

Mūsų kupė buvo tuščia, todėl nuo pat pradžių pokalbis liejosi laisvai. Philippo troškimas būti perkeltam į diviziją „Wiking“[25], kur tarnavo dauguma kitų šalių europiečių savanorių, išsipildė, ir apie tai jis buvo sužinojęs vos prieš dieną. Tiesiog degė entuziazmu ir nekantravo pradėti savo naujas pareigas. Po kelių dienų Philippas jau keliaus į Rusijos pietus, ims vadovauti šaulių būriui ir netrukus bus pakeltas

[25] 5-oji SS tankų divizija „Wiking“.

į unteršturmfiurerius[26]. Tuo metu mes, tai yra mano bendraamžiai, vis dar besimokantys mokykloje, buvome gana neblogai informuoti apie tai, kur išsidėsčiusios fronto linijos, ypač Rytuose. Daugelis iš mūsų namuose sekdavo kariuomenės pozicijas, dideliuose sieniniuose žemėlapiuose smaigstydami ryškių spalvų smeigtukus, žyminčius miestus, upes ir teritorijas, kurios buvo minimos kasdien per naujienas. Toks įprotis kilo pirmais karo metais ir būdavo su džiaugsmu atnaujinamas kaskart, kai per *Sondermeldung*[27] buvo pranešama apie tolesnius mūsų pajėgų pasistūmėjimus į priekį. Taigi aš žinojau apie vokiečių vasaros puolimą pietų Rusijoje, galingą prasiveržimą link naftos telkinių, esančių už Kaukazo kalnų prie Kaspijos jūros. Taip pat žinojau, kad kažkur tame regione dalyvauja ir divizija „Wiking". Nors Philippas ir nedaug tegalėjo papasakoti apie pačią operaciją, aš vis tiek įdėmiai išklausiau tai, ką jis išdėstė apie jos strateginį sumanymą. Pasak jo, karui laimėti absoliučiai būtina ne tik kontroliuoti naftos gręžinius, bet ne mažiau svarbu pasiekti ir Volgą. Tik tada atsivers kelias į šiaurę ir bus galima apsupti rusų kariuomenes aplink Maskvą.

Savaime suprantama, man tai padarė įspūdį. Tada, ko gero, pirmą kartą ėmiau nors šį tą nutuokti apie ekonominę karo reikšmę, jos galimybes ir ribotumą. Tiesa, buvau tvirtai įsitikinęs, kad mūsų naftos tiekimo trūkumus pašalins toliaregiškas fiurerio vadovavimas. Tačiau tuo metu, 1942 spalį, jau buvo žinoma, kad vokiečių kariai įsivėlė į nuožmius mūšius Kaukaze, taip pat kiek toliau link Volgos ir netgi iš radijo pranešimų atrodė, kad mūsų puolimas arba juda labai lėtai, arba, pavyzdžiui, kalnuose, visiškai sustojo. Todėl Philippo optimizmas paskatino mane išreikšti savo abejones dėl sėkmingos operacijos baigties. Jis vis tiek buvo įsitikinęs sėkme. Kadangi norint laimėti karą jo dalinių pergalė buvo visiškai būtina, pasakė jis, todėl ten dabar telkiama visa jėga; nejau aš nežinau, kad kai kurie priešakiniai daliniai jau pasiekė Kaspijos jūrą? Negana to, kalbėjo jis, pernai sustiprėjo jaunų savanorių iš Europos srautas į *Waffen-SS* gretas; jis turėtų augti ir toliau, kuo labiau kitų Europos šalių žmonėms aiškės, kad Vokietijai reikia pagalbos traiškant bolševizmo blogį. Dėl visų šių dalykų man toji kelionė traukiniu giliai įstrigo į atmintį. Kartu aš didžiavausi, kad stoju į šią organizaciją ir galėsiu įnešti savo indėlį.

---

[26] Iš bendrosios SS organizacijos pasiskolintas laipsnis, atitinkantis jaunesnįjį leitenantą.

[27] Speciali radijo naujienų laida, pranešanti svarbius įvykius karo teatruose. Laidos pradžią dramatiškai paskelbdavo garsūs trimitai, o po jos sekdavo kariniai maršai.

1942 m. balandžio 24 d. per Kiestinki operaciją žuvę sovietų kareiviai. Jungtinės 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" ir suomių divizijos pajėgos atrėmė dvigubai gausesnes Raudonosios armijos pajėgas.

Per tą laiką į kupė prilipo kaimo žmonių. Viena pagyvenusi moteriškė ėmė labai domėtis nugirstomis mūsų pokalbio nuotrupomis, todėl pradėjome kalbėtis kiek bendresnėmis temomis.

Kai atvykome į Hardenburgą, Philippas pasinaudojo proga aplankyti mano močiutę. Jos namas iš pirmo žvilgsnio buvo karo nepaliestas. Rudeninio sodo ir miško fone jis atrodė gražus kaip visada. Tačiau pievutės buvo virtusios laukinėmis pievomis, apaugusiomis aukšta žole. Senajame teniso korte augo bulvės, vištidės kieme kapstėsi vištos, o gyvatvores verkiant reikėjo apkarpyti. Viduje radome močiutę, kuri dabar pati atliko daug namų ruošos darbų. Eda buvo visiškai užsiėmusi, nes ėjo vietinės moterų organizacijos viršininkės pareigas ir kėlė žmonių moralę „namų fronte". Šiuo metu ji organizavo šiltų drabužių fronto kareiviams rinkimą.

Stena vėl ėmė dirbti slauge ir su Raudonuoju Kryžiumi tarnavo kažkur pietų Rusijoje. Nors pastarosiomis dienomis buvo vėsoka, namo centrinio šildymo sistema neveikė. Tik svetainėje ir gretimoje bibliotekoje malonią šilumą skleidė žalių koklių krosnis.

Pastaraisiais metais biblioteka tapo mėgstamiausia močiutės vieta, kurioje ji sėdėjo šalia Schopenhauerio, Nietzsche's ir Spenglerio – nuodugniai jos skaitytų filosofų, kaip matyti iš paraščių pastabų, kurias ne per seniausiai atradau. Močiutė apsidžiaugė mūsų apsilankymu ir, atrodo, mėgavosi tuo gyvu pokalbiu, užsimezgusiu tarp jos ir jaunesnės kartos atstovų. Ta proga ji netgi pasi ūlė mums chereso – man teko atnešti jo iš apačios. Žinodamas jos kritišką mąstyseną, manau, kad Philippo blaivus pasakojimas apie savo pareigas ir išgyvenimus jai turėjo būti tikra atgaiva po Edos polinkio išaukštinti partijos vaidmenį.

Eda sugrįžo kaip tik tada, kai Philippas ruošėsi išeiti. Akivaizdu, kad ją sužavėjo jo pasirodymas čia su uniforma ir žinia, kad jis grįžta atgal į frontą, tad Eda sugriebė jį už pečių, įsmeigusi savo mėlynas vanagiškas akis, tarsi tardama sudie karžygiui, po akimirkos žengsiančiam į kovos lauką.

Lauke buvo tamsu, danguje žibėjo žvaigždės. Mums stovint prie vartų, aukštai ore pasigirdo keisti garsai, iš pradžių labai silpni, bet pamažėl vis aiškesni – tikras šaižių riksmų kratinys, kuris nuolat garsėjo. O tada mes pamatėme, dabar jau visiškai aiškiai, aukštai virš mūsų – du, tris didžiulius pleišto pavidalo būrius žąsų, įnirtingai mojuojančių sparnais, ištiestais į priekį ilgais kaklais, atskrendančių toli iš šiaurės ir traukiančių per kalnus į pietus. Mes žiūrėjome kaip užkerėti, širdys lėkė kartu su šiais grakščiais paukščiais, kurie nekreipė dėmesio į žemėje tvyrančią sumaištį, nepripažino karo ribų, tik sekė taikiu savo prigimties šauksmu. Mums abiem galvoje iškilo Walterio Flexo eilės *Wildgänse rauschen durch die Nacht*[28] – gerai mūsų žinoma, blogos nuojautos kupina daina. Žiūrėjome ir klausėmės, kol nutilo paskutiniai garsai. Man kilo jausmas, kad žąsų pasirodymas turėjo ir gilesnę prasmę. Tai buvo ženklas, pareigos šauksmas.

Tuo metu mes nežinojome, kad Rytuose artėja didžiulė nelaimė. Netrukus prasidėjo traukimasis iš Kaukazo, o po jo ir Stalingrado katastrofa. Philippo aš daugiau niekada nebemačiau.

---

[28] „Laukinės žąsys lekia naktyje".

07

JĖGERIŲ MOKYMAI

1943 metų vasaris. Mūsų būrys su slidėmis, žygio apranga ir pilna ginkluote užkopė į statų šlaitą. Susirinkome Torener Jocho balnakalnyje, iškilusiame apie 1800 metrų virš Kėnigo ežero vienoje pusėje ir Zalcacho slėnio kitoje.

Šnopuodami, palinkę ant slidžių lazdų mes džiaugėmės šiuo trumpu poilsiu. Su baltais žieminiais apsiaustais, ant kepurių užtrauktais gobtuvais, vidudienio saulėje akinamai blizgančiose snieguotose apylinkėse mus buvo galima atskirti tik iš automatų, šautuvų ir kitos karinės įrangos. Kai kas nusitraukė kepures ir buvo galima matyti, kokia balta mūsų kaktų oda, palyginti su įdegusiais veidais. Mūsų lūpos buvo išteptos storu kremo sluoksniu, o akis saugojo mėlynai tamsinti akiniai su blizgančiais aliuminio rėmeliais.

Autorius kalnų jėgerių pratybose, Bavarija, 1943 m. (Autoriaus archyvas).

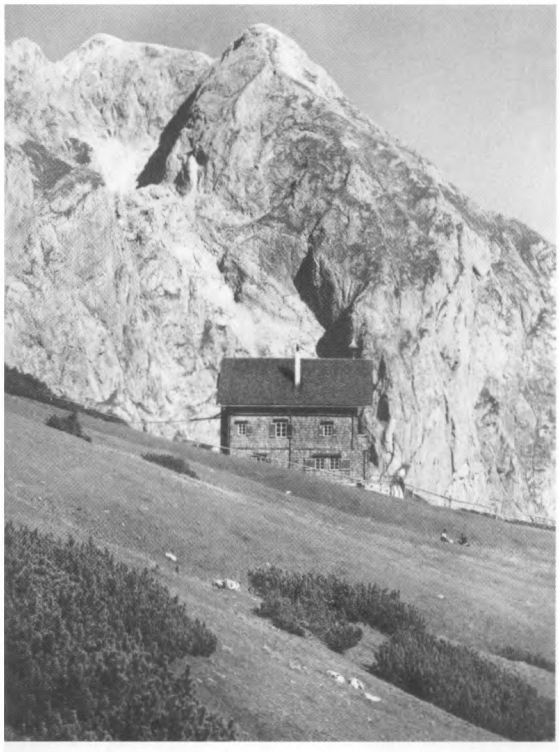

Namelis ant kalnagūbrio prie Kėnigo ežero. Jame per pratybas gyveno autorius ir kiti kalnų jėgeriai. (Autoriaus archyvas)

Įdegėme per kelių pastarųjų savaičių pratybas lauke. Jos buvo nepaprastai sunkios ir tikrai kompensavo muštrą, kurį šauktiniai paprastai turi ištverti pratybų aikštėje. Gyvenome spartietiškomis sąlygomis. Apgyvendinti dviejuose nameliuose, vienas kurių stovėjo ant viršūnės, kitas prisišliejęs prie balnakalnio šono, mūsų kuopos vaikinai keldavosi aušant, prausdavosi lauke sniegu, darydavo mankštą, valgydavo pusryčius, o tada pradėdavo treniruotes su slidėmis bei kitas kalnų pratybas, tokias kaip žygiai per ledlaukius, ledo trobelių statymas ir taip toliau.

Sniegas ant kalnagūbrio buvo kietas ir suledėjęs, nes šiame aukštyje vėjas atkakliai stengėsi viską nupūsti, o likusį šviežią sniegą ištirpindavo saulė. Mažiau nei už dešimties kilometrų tamsiai mėlyname danguje stūksojo Vacmano kalnas. O šioje ežero pusėje į šiaurę ir pietus nuo balnakalnio dunksojo Aukštasis Gelis ir Šneibšteinas.

Vaizdas buvo išties didingas. Bendražygių būryje dairydamasis aplinkui, aš galvojau, kad kaip tik to ir troškau.

Prieš baigiant rytinę treniruotę, mums reikėjo dar kartą nusileisti žemyn. Tuo metu treniravomės perdislokuoti kulkosvaidžius. Kulkosvaidžiai buvo užkeliami ant akjų – mažų, į valteles panašių slidžių, kurias

prisirišę tempė trys vyrai: du priekyje ir kulkosvaidininkas gale. Pirmas kulkosvaidis buvo paruoštas. Šautuvus persimetę per nugarą, prie liemens prisirišę šovinių krepšelius, trys vyrai su akja suformavo trikampį ir pasileido į priekį. Grupės vadovas pirmas, už jo kulkosvaidžio komanda su trečiuoju jėgeriu iš paskos nepaprastai sutartinai plačiais vingiais nučiuožė žemyn. Matėsi pastarosios savaitės slidinėjimo treniruočių rezultatai. Netrukus jie pranyko už uolos, o tada atėjo mūsų eilė.

Popiet šviežiai pasnigo. Į namelį grįžome anksti. Po vakarienės pirmas dvi nakties valandas buvo mano eilė stovėti sargyboje. Vėjo gūsiai ginė sniegą per kalnagūbrį ir palei namelį, užuovėjoje sunešdami pusnis. Viduje, pro užuolaidas sklindančioje šviesoje, dainavo mano bendražygiai. Tuometiniame mūsų repertuare aiškiai dominavo pietų tiroliečių motyvai, nes iš to regiono buvo kilę dauguma kuopos narių. Jų „valstybės himnas" – džiaugsminga Pietų Tirolį šlovinanti melodija – tapo mūsų bataliono pagrindine daina:

Wie ist die Welt so groß und voller Sonnenschein,
Das allerschönste Stück davon ist doch die Heimat mein...[29]

Ankštame kambaryje su didele koklių krosnimi prie baltai nušveistų uosinių stalų susigrūdę sėdėjo vyrai. Tarp jų buvo puskarininkių, nuolat užsukdavo ir kuopos viršininkas hauptšturmfiureris von Hartmannas. Mes, naujokai, jį nepaprastai gerbėme, o jis, atrodo, irgi buvo mums neabejingas. Von Hartmanno treniruočių programa buvo sunki, tačiau jis visada stengėsi, kad atlikdami pareigą mes jaustume malonumą. Tai buvo gražus ir elegantiškas vyriškis; tamsiaplaukis, išsilavinęs, iš Bavarijos kilmingųjų, jo motina lyg ir kilusi iš Vengrijos. Tačiau jo bruožuose aiškiai atsispindėjo tvirtumas bei valia. Dėl sužeistos kojos von Hartmannui teko vaikščioti su lazdele ir jis pasiramsčiuodavo ja labai grakščiai. Ant kairės munduro pusės kabantis Geležinis kryžius dar labiau sustiprino šio patyrusio veterano įvaizdį – tikrai galėjome juo žavėtis ir trokšti sekti jo pavyzdžiu. Tokiais vakarais von Hartmannas neretai grodavo gitara ir mokydavo mus naujų dainų.

---

[29] Apytiksliai:
Pasaulis didelis, platus ir saulės nutviekstas apsčiai,
Bet pats gražiausias kraštas man vis tiek yra namai...

Kalnų jėgeris mokosi alpinizmo.

Pasibaigus sargybos laikui, manęs laukė maloni staigmena: būrio vadas įsakė man ir dar trim iš mūsų ryte nusileisti į Kėnigszė miestelį atgabenti atsargų. Gauti šį įsakymą buvo privilegija, beveik tokia pat kaip atostogos. Paprastai atsargas mums atgabendavo mulais, bet kai smarkiai prisnigdavo ir sniego gylis siekdavo per metrą, nešuliniai gyvuliai su prie šonų pririštais didžiuliais pintais krepšiais įklimpdavo dar nepasiekę stovyklos. Kadangi gyvenome kaip vienuoliai, visi nepaprastai troškome bent kelias valandas pabūti miestelyje, kad ir kokie nekalti buvo jo teikiami prablaškymai.

Tačiau aš šios galimybės laukiau dar ir dėl labai ypatingos priežasties: jei pasiseks, galbūt susitiksiu ten su Christina. Iš jos paskutinio laiško sužinojau, kad, kaip Jungmėdelio vadovė, ji buvo atsiųsta į vieną iš Kėnigszė viešbučių, paverstų į vaikų prieglaudas[30]. Christina jau turėtų būti atvykusi. Deja, nežinojau, kuriame viešbutyje apsistos.

[30] Vaikų prieglaudos (vok. *Kinder-Landverschickung (KLV)* – tai atokiuose Vokietijos rajonuose įrengtos gyvenamosios patalpos vaikams iš subombarduotų miestų.

Kalnų jėgeriai pratybose.

Kitą rytą nustojo snigti. Mūsų komanda išsirikiavo. Su žieminiais drabužiais atrodėme tikrai šauniai. Dėvėjome elastingas kelnes, baltus anorakus su gobtuvais, juodais antpečiais ir kalnų jėgerių emblema ant dešinės rankovės. Šis skiriamasis mūsų ženklas buvo edelveisas ant juodos ovalinės emblemos. Aplink juosmenį buvome pasikabinę kailius, kuriuos grįžtant reikės pasikišti po slidėmis.

Nors sniegas buvo gilus, leisdamiesi link Jenner Almo – maždaug pusiaukelėje esančios kalnų ganyklos, kurioje buvo laikomi mulai, – mes iškart puolėme pašėlusiai lenktyniauti. Pirmas ją pasiekė Strickeris, kuris vėliau taps ištikimu ir patikimu mano antruoju kulkosvaidininku. Tvirtas ūkininko sūnus iš Pietų Tirolio su kupeta gelsvai baltų plaukų, primenančių Haflingerio ponių iš jo gimtinės ganyklų karčius. Iš visų mūsų jis neabejotinai buvo labiausiai pašėlęs ir patyręs slidininkas. Nuo Jener Almo nusileidimas buvo nebe toks status ir mes sėkmingai atčiuožėme prie ežero. Turėjome dvi valandas laisvo laiko, o tada reikėjo susitikti miestelio bazėje, pasiimti atsargas ir keliauti atgal.

Miestelyje buvo šviežiai ir gausiai prisnigę. Keliaudami palei ežerą priėjome viešbučius, dabar atstojančius KLV stovyklas – pastebėjome šalia jų vaikus ir jų vadoves su Jungmėdelio uniformomis. Palikau saviškius ir nuėjau pasiteirauti Christinos. Apvaikščiojau beveik visur be jokių rezultatų ir staiga susidūriau su ja akis į akį miestelio gatvėje. Ji manęs net neatpažino, kol nepasakiau:

– Labas, Christina.

Be galo nustebo, o veidas nušvito džiaugsmu. Kai pasibučiavome, ji sutrikusi sušuko:

– Ką gi tu čia veiki?

Papasakojau jai, o ji pasakė, kad atvyko vos prieš savaitę ir šiuo metu yra tarnyboje. Taigi, man neliko nieko kito, kaip palydėti ją į viešbutį, čia sutikau dvi jos komandos nares ir viršininkę – aštuoniolikmetę mergaitę. Mudviem daugiau neliko laiko niekam, tik puodeliui kavos virtuvėje. Aplinkui, kaip pradžios mokykloje, triukšmingai lakstė vaikai. Žiūrėjau, kaip ji lengvai, bet tvirtai tvarkosi su mažų mergaičių būriu – nauja ir miela Christinos pusė, kuria ji mane dar labiau sužavėjo.

Keliaudamas atgal į miestelio bazę nesijaučiau nusivylęs, kad mūsų susitikimas buvo toks trumpas. O ko tuo metu galėjai tikėtis? Argi jau pats susidūrimas tokioje atkampioje Vokietijos vietoje nebuvo laimingas atsitiktinumas? Bazėje mes prisigrūdome pilnas kuprines šviežio maisto (be kitų dalykų, ypatingos bavariškos dešros, kuri įėjo į tarnaujančiųjų dideliame aukštyje davinį). Kopdamas atgal į postą vis galvojau apie tas mergaites, tarnaujančias taip toli nuo namų. Nors linksmos ir žavingos, jos neatrodė labai mergaitiškos – tam tikra pasitikėjimo savimi, dalykiškumo gaida jų elgesyje atspindėjo neįprastą atsakomybę, patikėtą joms tokiame ankstyvame amžiuje.

Tąsyk Christiną mačiau paskutinį kartą. Po dviejų mėnesių ji parašė, kad ją perkelia į kitą stovyklą, toli Austrijoje, Štirijos provincijoje.

Viršuje, ant kalnagūbrio, mūsų pratybų programa tęsėsi dar keletą savaičių. Dabar prisiminus man atrodo, kad mes su instruktoriais buvome viena komanda. Jie norėjo mus paversti aukštos klasės kareiviais, savarankiškai veikiančiais mažomis grupėmis; mokančiais išgyventi ne tik mūšyje, bet ir atšiaurioje laukinėje gamtoje; be to, sudėtingose vietovėse judančiais energingai, apdairiai ir, svarbiausia, greitai. Todėl mūsų pratybose dominavo fizinis parengimas – turėjom tapti pačiais efektyviausiais kariais tokiose vietovėse, kur sunkieji ginklai ir šarvuočiai nebuvo veiksmingi.

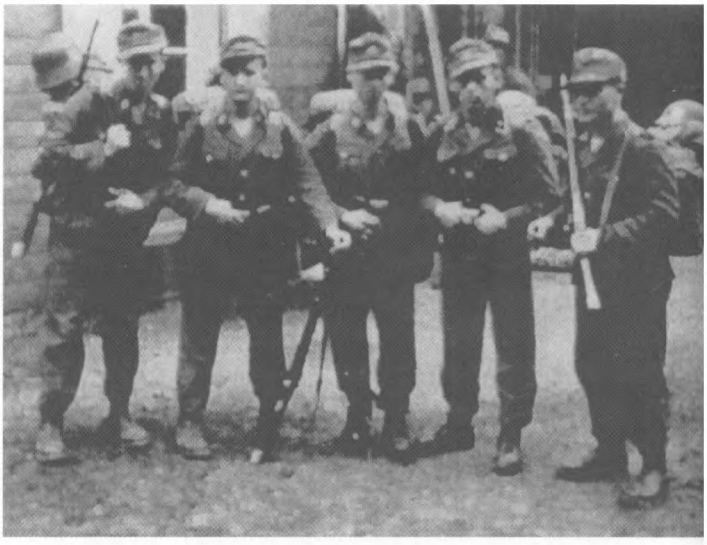

Autorius ir jo bendražygiai pasirengę pratyboms. (Autoriaus archyvas)

Iš to, ką patyriau, manau, kad teiginys, jog *Waffen-SS* yra politiškai ir rasistiškai propagandos paveikti fanatikai, kuriuos į priekį veda partijos ideologija ir neapykanta, smarkiai prasilenkia su tiesa. Mes buvome ruošiami nugalėti moderniame kare ir visi buvome savanoriai, trokštantys būtent tokio parengimo. Taip, mes išties jautėmės šiek tiek besiskiriantys nuo kitų ginkluotųjų pajėgų dalių, bet tą galima pasakyti apie daugelį dalinių, tokių kaip tankų, tankų grenadierių divizijas ir desantininkus.

Waffen-SS karininkai nepriklausė jokiai išskirtinei klasei, jie buvo atrenkami iš geriausių patyrusių kareivių, mūšiuose įrodžiusių sugebėjimą vadovauti. Į karininkus mes kreipdavomės ne „pone", o tik titulu; į puskarininkius taip pat. Turėjome savo specialų saliutą: ne dešine ranka prie kepurės, bet į akių lygį pakelta ranka. Tačiau iš tiesų rankos iki galo neištiesdavome, o tiesiog laisvai pakeldavome, kad šis gestas nebūtų panašus į partijos saliutus. Kai kurie mūsų nuostatai visiškai skyrėsi nuo kariuomenės, pavyzdžiui, maisto davinio, kuris buvo vienodas tiek karininkams, tiek eiliniams. Arba dėl kareivinių spintelių – kariuomenėje neužrakinta spintelė reiškė tris dienas daboklėje, *Waffen-SS* – atvirkščiai. Pati mintis, kad kareivis galėtų pavogti iš savo bendražygio, atrodė visiškai nesuderinama su mūsų garbės kodeksu.

Balandžio viduryje kuopa grįžo į kareivines slėnyje. Leisdamiesi priešingu nuo Kėnigo ežero kalnagūbrio šlaitu mes patyrėme tą staigų perėjimą iš žiemos į pavasarį, kaip dažnai būna kalnuose. Ilga žmonių ir mulų vorele siauru takeliu leidžiantis žemyn į slėnį, pusiaukelėje kalnų saulės ištirpdyta sniego danga staiga baigėsi ir iš po sniego pakraščio pasirodė

žalios pievos su šimtais raktažolių, gencijonų ir kitų pražydusių pavasarinių gėlių.

Kol gyvenome kareivinėse, kuopa kartą per savaitę žygiuodavo į šaudymo poligoną – netrumpas kelias. Iškeliaudavome auštant ir eidavome per kalvas tarp Zalcacho ir Berchtesgadeno. Atvykdavome kaip tik laiku, kad savo bataliono daina pažadintume siaurų gatvelių gyventojus:

Wie ist die Welt so groß und voller Sonnenschein...

Iš už žalių langinių, atsiveriančių mums žygiuojant miestelio gatve, pasirodydavo daug veidų – vieni negražiai apsimiegoję, kiti rytmetiškai žavingi. Mūsų vadas ant žirgo mandagiai atsakydavo į saliutus ir sveikinimus iš kai kurių langų.

Po pietų grįždami dar kartą pereidavome Berchtesgadeną, dainuodami, jodliuodami ir demonstruodami savo linksmą, disciplinuotą dalinį. Prieš žengdami į kalvas į rytus nuo miestelio mes vėl išsirikiuodavome vorele, nusiimdavome kepures, pasiraitodavome munduro rankoves ir imdavome lėtai kopti vingiuotu stačiu takeliu. Toks žygis buvo dar viena mūsų fizinio lavinimo dalis, ypač vasarą, kai saulė visą popietę kaitindavo kalvos šlaitą. Tada netrukus imdavome nebekreipti dėmesio į nepakartojamą apylinkių grožį ir, sunkiai kopdami į viršų, spoksodavome tik į savo dygliuotus batus, kurie kas žingsnis gremždavo baltą takelio kalkakmenį. Išvargę per sunkią dieną galvodavome apie padorią vakarienę ir galimybę išsitiesti ant gulto.

Einant pro Berghofą Oberzalcberge, mūsų dėmesys trumpam atitrūkdavo nuo monotoniško žingsniavimo. Tikėdavomės bent akies krašteliu išvysti ką nors reikšmingo, atitinkančio vietos svarbą, nors fiurerio rezidenciją apeidavome plačiu lanku ir matėme ją tik iš toli. Išvysdavome tik SS sargybinius priešakiniuose postuose juodomis uniformomis ir šalmais, blizgančiais batais, su automatais ir taip toliau. Ši senoji gvardija buvo keistai kitokia, atrodė grėsminga ir kelianti pagarbią baimę. Berghofas buvo aukščiausios valdžios buveinė, vieta, kurioje priimami patys atsakingiausi sprendimai, kaip šiame kare elgsis mūsų šalis. Vesti derybų čia atvykdavo aukščiausi Europos valstybių atstovai, o fiureris atvažiuodavo pailsėti nuo asketiško ir įtempto gyvenimo; žinant visa tai atrodė, kad Berghofą gaubia baimingos pagarbos atmosfera.

Kalnų jėgeriai mokomi orientuotis vietovėje, skaityti žemėlapį ir įvertinti situaciją.

Pasitaikydavo ir kur kas sunkesnių pratybų už mūsų kelionę į namus, pavyzdžiui, kopimas į Untersbergą – kalnų masyvą, iškilusį virš Zalcburgo. Auštant išvykome į kaimelį pietuose nuo miesto. Neturėjome jokios sunkios įrangos, išskyrus šautuvus. Tačiau kaimelyje mūsų kuprines prikrovė bulvių – atsargų kalno viršūnėje esančiam postui – po 35 svarus kiekvienam iš mūsų, o tai visai nemažai, žinant, kad vos dviejų kilometrų atkarpoje mums reikės užkopti 1300 metrų. Pirmą kelio ketvirtį krūvis atrodė normalus, nors bulvės ant nugarų po truputį vis sunkėjo. Antras ketvirtis tapo statesnis, nes pasukome link didelės kalno sienos priekyje, tačiau vis tiek nesustodami kopėme ilgais žingsniais. Kai kam šioje kelio atkarpoje jau pasidarė sunku. Už pavadžio vesdamas žirgą mus pasivijo kuopos vadas ir už manęs pastebėjo vieną vaikiną, kuris sunkiai šnopavo ir vos spėjo su mumis. Jis priėjo prie jo ir ėmė raginti, tarsi treneris:

– Nagi, kareivi! Viskas bus gerai! Duok, truputį panešiu tavo šautuvą. Netrukus grįšiu pažiūrėti, kaip sekasi.

Taip taręs jis persimetė šautuvą per petį ir aplenkė mus, vikriai pasiramsčiuodamas lazdele ir dar vesdamas žirgą.

Pusiaukelėje stabtelėjome. Nuo šios vietos vado pasiuntinys turėjo grįžti su žirgu ir pasiimti tuos, kurie atrodė nepasiruošę užlipti į sieną. Išdidumas neleido nė vienam iš mūsų prisipažinti, kad jaučiasi silpnai, tačiau vadas atrinko kelis, kurie, jo manymu, nebuvo tinkamos formos užkopti į viršų.

Pakeliui link sienos turėjome pereiti akmenų nuogriuvas ir šis ėjimas per birų žvirgždą, slystant sulig kiekvienu žingsniu, atrodo, išsunkė paskutines jėgas. Tada, prieš kildami į uolą, vėl stabtelėjome sukaupti

Kalnų jėgeriai
eina kalnų takais.

jėgų – laukė paskutinė ir pati sunkiausia atkarpa. Uola buvo neblogai paruošta lipti. Takas atkarpomis buvo tiesiog ištašytas akmenyje. Tačiau aukščiau prasidėjo netolygūs laiptai – didžiuliai, kuriuos mums, su įranga ir 35 svarais bulvių ant nugarų, galima buvo įveikti tik prisitraukiant šalia laiptų prikabintomis virvėmis. Ši paskutinė kopimo dalis buvo pats sunkiausias fizinis pratybų kurso išbandymas. Prakaituodami, šnopuodami, keikdamiesi mes vis dėlto atkakliai, vienas paskui kitą stūmėmės laiptais aukštyn. Galiausiai priekyje ir aukščiau manęs esantys vyrai vienas po kito ėmė nykti už uolos krašto. Dar keli žingsniai, paskutinės pastangos ir bus pabaiga!

O tada, atsistojęs ant lygios, šiek tiek nuožulnios viršūnės ir vos už šimto metrų regėdamas namelį, aš apalpau. Keliai ėmė linkti, dangus suktis ir susmukau. Tas kalnų ligos priepuolis truko vos akimirką ir nesugadino neprilygstamo alpinisto džiaugsmo pasiekus viršūnę. Už bulves dėkinga šeimininkė apdovanojo mus sočiais pietumis.

Nusileidimas po poros valandų buvo kur kas lengvesnis. Vos pasiekę mišką pasukome tiesiausiu keliu. Pasikabinę šautuvus ant krūtinės, tvirtai sugriebę juos abiem rankomis, šokinėdami žemyn nukirtome visus serpentinais vingiuojančio takelio kampus ir nepraėjus nė valandai jau buvome prie kaimelio. Tenai juokėmės iš vienas kito nevaldomai drebančių kelių.

Ši kelionė buvo mūsų pratybų kurso pabaiga. Tempas sulėtėjo. Dar buvo likę laiko ir jėgų kelionėms į Zalcburgą. Susipažinimas su miestu ir apsilankymai koncertuose daug prisidėjo prie to, kad kariniuose mokymuose prie Zalcburgo ir Berchtesgadeno praleistas laikas man atrodytų tiesiog nuostabus.

Tiesa, tuo metu mūsų kuopa gavo užduotį, gerokai besiskiriančią nuo pratybų programos, – savaitę sargybos priverčiamojo darbo stovykloje, kurioje maždaug penkiasdešimt kalinių. Į mūsų pareigas įėjo tik aptvertos teritorijos saugojimas. Du sargybiniai po dvi valandas turėjo vaikščioti palei stovyklos tvorą iš išorės pusės. Tai buvo nuobodi, varginanti prievolė ir mes ją atlikome ne itin entuziastingai – manėme, kad ji žemina mūsų orumą. Stovykloje buvo kelios trobelės – mediniai pastatai su gultais. Karinė disciplina joje, kiek mums teko stebėti, buvo analogiška čia egzistuojančiai švarai. Kaliniai, išskyrus sergančius, keldavosi anksti, eidavo į darbą ir grįždavo vakarienės.

Kalnų jėgeriai kopia į kalnus su ginklais ir įranga.

Stovyklos kampe, iškart prie tvoros, stovėjo virtuvė – nedidelė lūšnelė su lauko krosnele po stogine. Dienomis ten visą laiką dirbo virėjas. Tai buvo didžiulis vidutinio amžiaus vyras jaučio sprandu ir stambiomis raumeningomis rankomis bei krūtine, kurias jis šiltomis dienomis apnuogindavo ir kurios, kaip ir jo plika galva, buvo smarkiai įdegusios. Stebėjau, kaip jis vikriai sukasi – plauna, prižiūri ugnį po katilu, kasdien verda skirtingus troškinius, neretai įpjaustydamas didelius mėsos gabalus – anais maisto normavimo laikais tai buvo išties nepaprastas dalykas. Atrodo, kad į mane jis nekreipė jokio dėmesio. Aš, savo ruožtu, stengiausi jam neparodyti, kad man jis savotiškai įdomus, tačiau, paskutinei mano tarnybos dienai einant į pabaigą, neatsitraukdamas nuo darbo jis kreipėsi į mane:

– Šiandien tavo paskutinė diena čia, ar ne?

Šiek tiek krūptelėjęs sustojau.

– Taip, teisingai. Iš kur žinote?

Jis nekreipė dėmesio į mano klausimą.

– Tau nepatiko tarnyba čia, ar ne? Niekam iš jūsų nepatinka. Negalite sulaukti, kada keliausite į frontą. Bet patikėkite, čia geriau negu ten. Ateis laikas, kai norėsite būti čia.

Neketinau atsakyti į šią pastabą, tačiau nesusilaikiau ir paklausiau to, kas man visą šį laiką nedavė ramybės:

– Beje, o jūs kodėl čia?

Jis metė į mane žvilgsnį, kuriame atsispindėjo savigarba, pašaipa ir visiškas atvirumas:

– Aš komunistas, *volksfeind*[31]. Mane suėmė tą dieną, kai prasidėjo karas, ir nepaleis, kol baigsis. Dabar jau, atrodo, nebeilgai liko laukti.

Jo atvirumas sukėlė jam šiokią tokią pagarbą.

– Gaila. Galėjote tapti geru kariu.

Jis prunkštelėjo. Abiem rankomis sugriebęs didelį medinį šaukštą toliau maišė troškinį, kuris jau turėjo būti išviręs.

– Nori porcijos? – staiga paklausė jis. – Juk esi alkanas, ar ne?

– Visai ne, – sumelavau.

– Nesigink. Jūs, vaikinai, visada alkani, – neatlyžo. O tada, nelaukdamas atsakymo, įdėjo į dubenį troškinio ir pro tvorą padavė man. – Bent jau paragauk. Visai skanu.

Instinktyviai paėmiau dubenį. Tai buvo tiesiog draugiškas poelgis, be jokio išskaičiavimo, nors aš jo ir neužsitarnavau. Kaip galėjau jį atstumti? Nebuvau toks siauraprotis. Vis dėlto situacija buvo nejauki. Kaip galėdamas stengiausi nuslėpti sumišimą. Beje, troškinys buvo skanus – tikrai geras maistas.

Netrukus mūsų pratybų kuopos vyrai išvyko į Suomiją. Mane paėmė į papildomas puskarininkių pratybas, o tai reiškė dar vieną treniruočių stovyklą Torener Joche. Mokiausi mūšyje vadovauti sunkiojo kulkosvaidžio būriui. Visa kita buvo gana pažangus kalnų treniruočių kursas.

Kai grįžome į slėnį, buvo jau ruduo. Kurso pabaigą žymėjo nedidelė sidabrinė juostelė ant mano antpečių. Netrukus keliausiu į frontą. Spėliojau, prie kokios divizijos prisijungsiu. Buvo viena SS kalnų divizija – 7-oji, Balkanuose. Tačiau labiausiai tikėtina, kad keliausiu į dalinį prie poliarinio rato. Tas kraštas man buvo nepažįstamas – šaltas ir labai toli. Tiesa, Philippo pasakojimai sukėlė truputį šiltų jausmų tiek tai žemei, tiek jos žmonėms.

---

[31] Visuomenės priešas. (Vok.)

Kalnų jėgeris mokomas šaudyti iš sunkiojo kulkosvaidžio.

Aš ir vėl lankiausi Zalcburge, kur mėgavausi koncertais ir operomis. Tačiau kai vieną sekmadienio vakarą ėjau namo, ausyse tebeskambant galingai Puccinio „Madam Baterflai" muzikai, galvodamas, kad dar kartą esu pačiame Europos kultūrinio gyvenimo centre, staiga sužinojau, kad mano pratybų laikas baigėsi. Apie vidurnaktį, einant pro sargybos patalpą, mane pasišaukė budintis puskarininkis ir pasakė:

– Vossai, šeštą ryto išvažiuoji į Suomiją.

08

DIRSTELĖJIMAS Į PRARAJĄ

Traukinys jau kurį laiką lėtino greitį ir dabar visiškai sustojo. Pro prekinio vagono sienų plyšelius sklido ankstyvo rytmečio šviesa – per silpna, kad būtų galima įžiūrėti po antklodėmis ant šiaudais pakreiktų grindų gulinčius kareivius. Dar gerai neprabudusiam iš miegų, mintyse man iškilo mūsų kelionės į šiaurę vaizdai. Pirmą dieną temstant pasiekėme Vieną. Aš joje niekada nesu buvęs, o šis vardas man asocijavosi su didingais rūmais, plačiais bulvarais ir parkais – prašmatnaus miesto grožio simboliais. Tačiau mes matėme tik galinius kiemus – apšiurusius, neišraiškingus ir be galo slegiančius. Nuo Vienos, gaišinami begalinių sustojimų ir stoviniavimų atsarginiuose keliuose, į priekį stūmėmės labai lėtai. Traukinys vingiavo per Bohemijos ir Moravijos (okupuotos Čekoslovakijos) kalvas, o paskui įvažiavo į pramonines Aukštutinės Silezijos apylinkes. Dabar, trečios dienos rytą, tikriausiai buvome kur nors Vartelande – vakarinėje okupuotos Lenkijos dalyje.

Vagone pažinojau tik tris ar keturis vyrus iš pastarųjų trijų mėnesių kurso. Kiti buvo iš naujokų rengimo kurso, prasidėjusio po mūsiškio. Tačiau labai džiaugiausi sužinojęs, kad mūsų traukiniu važiuoja ir von Hartmannas. Buvo kalbama, kad pasiprašė perkeliamas atgal į savo diviziją. Jis vis dar vaikščiojo su lazdele.

Atsikėliau ir atsargiai peržengdamas gulinčiuosius ėjau link durų, jas pravėriau tik tiek, kad galėčiau išlipti laukan. Traukinys buvo sustojęs ne stotyje. Garvežys ritmiškai šnypštė, pūškavo ir žvangėjo, leisdamas baltų dūmų kamuolius, kurie greitai sklaidėsi dulkiančiame lietutyje. Vaizdas buvo niūrus. Tolumoje palei bėgius judėjo tamsios figūros – matyt, tokiu ankstyvu metu jau darbavosi remonto brigada.

Vos spėjau nusilengvinti, traukinys vėl ėmė judėti. Tie mūsiškiai, kurie buvo išlipę, įšoko atgal į vagonus. Kartu su keliais kitais likau stovėti prie durų, norėdamas pasižiūrėti, kodėl buvome sustoję. Po truputį

Kalnų jėgeriai mokomi šaudyti iš minosvaidžio.

figūros, kurias mačiau iš tolo, ėmė ryškėti. Tai buvo dvidešimt ar trisdešimt apskurusių žmonių tamsiais ir per mažais civiliniais drabužiais, o juos saugojo vyrai, apsirengę *Waffen-SS* milinėmis ir sulenktose dešinėse rankose laisvai laikantys šautuvus.

Traukiniui lėtai riedant pro taisomą atkarpą, pamačiau darbininkų, mums pravažiuojant pasitraukusių nuo bėgių, veidus. Mane apėmė siaubas. Blyškiuose, išsekusiuose veiduose iš po vilnonių kepurių su snapeliais, kurios atrodė nenatūraliai didelės, giliose akiduobėse žvelgė didžiulės juodos akys, maldaujančios ir persigandusios. Daugeliui iš jų ant švarkų buvo prisiūta geltona šešiakampė Dovydo žvaigždė. Sudrebėjau, kai iškėlę į mus rankas jie ėmė nedrąsiai maldauti: *Herr Soldat, bitte ein Stück Brot!* („Pone kareivi, prašau, gabalėlį duonos!"). Iš po rankovių kyšančios ištįsusios rankos ir plaštakos atrodė keistai per didelės ir dar labiau išryškino jų maldaujančius judesius. Šie žmonės buvo nužeminti iki kraštutinumo.

Traukiniui lėtai judant, mes, stovintys prie durų, norėjome jiems ką nors duoti, bet neturėjome jokio maisto, nes patys gyvenome kone pusbadžiu. Pamačiau, kaip iš gretimo vagono kažkas padavė puskepalį duonos, jį pagriebė vienas paauglys ir iškart paslėpė po švarku.

Traukinys vėl sustojo ir mes iš toli matėme, kas darėsi toliau. Vienas iš belaisvių nutempė paauglį su puskepaliu prie gretimai esančio sargybinio. Atrodo, paaugliui buvo liepta duoną atiduoti, tačiau jis nepakluso. Sargybinis išplėšė iš jo duoną ir nusviedė šalin. Paauglys iškart nėrė prie jos. Jis spėjo užšokti ant savo grobio prieš nuskambant komandai *Halt! Stehen bleiben!*[32], kuri yra paskutinis perspėjimas prieš šaunant. Sargybinis priėjo prie jo, iš pradžių šautuvu mostelėjo atsistoti, o paskui spyrė jam, tebegulinčiam ant žemės. Tada ėmė daužyti paauglį šautuvo buože. Vaizdas buvo nepakeliamas. Iš mūsų vagono pasigirdo riksmai: „Ei! Ei! Ei!", kai kurie, esantys arčiau, netgi riktelėjo grasinimus. Paskui įvykiai klostėsi labai greitai. Iš traukinio keleivinio vagono į įvykio vietą ryžtingai nuėjo du karininkai. Pirmasis buvo von Hartmannas; jam iš paskos sekė antrasis, man nepažįstamas ir daug jaunesnis. Artėdamas prie sargybinio iš šono von Hartmannas riktelėjo įsakymą, kurį aiškiai išgirdome visi:

– Tučtuojau liautis! Tai įsakymas!

Sargybinis greitai pasisuko, atsukdamas šautuvą į abu karininkus. Jaunesnis karininkas, stovintis per žingsnį nuo vyresniojo, išsitraukė pistoletą ir nusitaikė į sargybinį. Įtempta akimirka truko neilgai. Sargybinis nuleido šautuvą, o pistoletas grįžo į dėklą. Von Hartmannas davė įsakymą, kurio mes nesupratome, bet jaunasis belaisvis greitai nuėjo prie abiejų karininkų. Atrodo, kad karininkai paėmė jį savo globon.

Karininkai pasisuko į traukinį ir mostelėjo paaugliui eiti priekyje. Stebėti, kaip von Hartmannas ramiai eina iš įvykio vietos, grakščiai pasiramsčiuodamas lazdele, buvo nepaprastai įspūdingas vaizdas. Karininkai stabtelėjo priešais prekinį vagoną greta karininkų keleivinio, perdavė belaisvį puskarininkiui ir sulipo į traukinį, kuris netrukus trūktelėjo ir ėmė lėtai didinti greitį.

Mes užsidarėme duris ir ėmėme tvarkyti vagoną. Tie, kurie nuo durų stebėjo įvykį, papasakojo apie jį kitiems. Visi džiaugėmės karininkų įsikišimu. Vienas iš mano kolegų sakė besitikintis, kad kitoje stotyje, kurioje pusryčiausime, paauglys gaus dvigubą maisto porciją. Mane šis įvykis giliai sukrėtė. Žinoma, šiuo atveju tvarka kol kas buvo atkurta, bet manęs vis tiek neapleido kankinantis nejaukumas.

---

[32] Stot! Nejudėt! (Vok.) *(Vert. past.)*

Vakare pasiekėme Dancigo uostą. Traukinyje vis labiau nekantraudamas galvojau apie šį miestą. Kartu su Nicku esu jame lankęsis prieš šešerius metus, 1937-aisiais, keturių savaičių Jungfolko žygio po Rytų Prūsiją pabaigoje. Nepriklausomas vokiečių miestas, esantis vidury lenkų kontroliuojamo koridoriaus, Sąjungininkų dirbtinai sukurto Versalyje, ilgą laiką buvo po 1918 metų paliaubų Vokietijai primesto pažeminimo simbolis. 1937 metų vasarą šiame regione žygius rengė daugelis Jungfolko grupių ir pabaigoje visi susirinkome Dancige į deglų mitingą su fanfaromis ir būgnais – jaudinantis įvykis. Nuo tada Dancigas man siejasi su nuostabiais prisiminimais – miestas su senoviniais namais gražiose gatvėse ir saulės atspindžiais ribuliuojančiame vandenyje.

Dabar miestas skendėjo tamsoje, o mes kariavome. Prieplaukoje stovėjo didžiulis laivas, jo priekis buvo iškilęs virš mūsų galvų, o mes laukėme, kada galėsime į jį sulipti. Naktį praleidome laive. Mums stoviniuojant ir kalbantis, iš tamsos išėjo von Hartmannas, lydimas to paties puskarininkio, kuriam buvo perduotas belaisvis. Pamatęs mus, jis pasisuko į mūsų būrelį ir draugiškai kreipėsi: „Kaip jaučiasi mūsų jaunieji didvyriai? Laukiate pasiplaukiojimo Baltijos jūra?“

Aš kaip tik stovėjau tiesiai priešais jį.

– Jaučiamės puikiai, – atsakiau. – Jums leidus, noriu pridurti, kad mums labai palengvėjo, kai šįryt įsikišote į tą incidentą.

Jo veidas tapo rūstus; tik iš akių buvo galima įžvelgti, kad jis dėkingas už tai, kas slypėjo po mano žodžiais.

– Tai buvo šiurkštus disciplinos pažeidimas, – pasakė jis. – Tokiais atvejais kiekvieno pareiga – nedelsiant atkurti discipliną.

Jis nuėjo persimesti keliais žodžiais su kitu būreliu.

Mums buvo smalsu ir mes puskarininkio paklausėme, kas nutiko žydui paaugliui.

– Viskas gerai, – pasakė jis. – Viršininkas parašė pranešimą ir asmeniškai perdavė jį vietinei valdžiai. Jie buvo supratingi. Viršininkas aiškiai nurodė, kad jis nebūtų grąžintas į savo buvusią darbo stovyklą.

Tasai atsitikimas buvo mano pirmas susidūrimas su tamsiąja Trečiojo reicho puse – žiauria ir nežmoniška. Pamačiau konkretų pavyzdį, kas yra žydų persekiojimas, kaip elgiamasi su tais, kurie laikomi visuomenės priešais ar pasaulio padugnėmis. Tačiau tą kartą aš nepakankamai įvertinau savo jausmus. Taip, mes žinojome apie tam tikrus dalykus, kuriuos,

mūsų manymu, po karo reikėtų pakeisti, tačiau pirmiausia juk reikia laimėti karą. Prisimenu, tą kartą į galvą atėjo dar vienas, taip pat įdomus ir įkvepiantis atsitikimas, dėl kurio šeimoje buvo erzinama mano mama. Dar vaikystėje, stebint Hardenburgo žmonėms, ji smarkiai skėčiu apdaužė vežiką, kad šis liautųsi žiauriai plakti arklį, parklupusį ant žemės ir bergždžiai bandantį atsikelti. „Štai kur teisinga dvasia", – pasakiau sau tada laive prisiminęs šią istoriją – ta pati dvasia, kurią ką tik parodė von Hartmannas ir kuriai pritarė visi, stebėję įvykį. Buvau įsitikinęs, kad galiausiai ta dvasia nugalės.

Tačiau tai, ką tuo metu tik miglotai nujaučiau, dabar, atrodo, yra pasitvirtinęs faktas – aš tik akies krašteliu dirstelėjau į blogio prarają.

< SS divizijos „Nord" kariai pasiruošę puolimui. (Steurich/Munin)

09

NIEKIENO ŽEMĖJE

Rašydamas pasakojimą apie savo praeitį aš vis dar esu karo belaisvių stovykloje Romiji. Dienomis mes su likimo draugais atliekame įvairius darbus: Pete'as yra amerikiečio dantų gydytojo padėjėjas, Walteris – sandėlininkas, aš vertėjauju stovyklos ligoninėje, o pastaruoju metu, kartais net karo policijos būstinėje mieste, padedu amerikiečių kareiviams susikalbėti prancūziškai. Mano dienos dabar bėga kalbantis su įvairiais gydytojais, amerikiečių kareiviais, vokiečiais belaisviais, skaitant „Stars and Stripes" ir šiek tiek stebint JAV kariuomenės gyvenimą.

Dienomis gyvenu pasaulyje, kuriame galioja fundamentalios tiesos, nulemtos karo baigties ir visiškai neginčijamos, netgi tarp mano likimo draugų vokiečių belaisvių. Pagrindinė tokia tiesa byloja, kad karas prieš Vokietiją buvo kryžiaus žygis prieš patį didžiausią blogį, kurį įkūnijo „Hitleris ir jo pakalikai", ypač SS.

Tačiau naktimis, grįžęs prie savo pasakojimo, pasineriu į visai kitokį pasaulį, besiremiantį savo tiesomis, atsiradusiomis tada, kai karo baigtis dar buvo neaiški ir kai didžiausią blogį įkūnijo komunistinis priešas Rytuose. Norint persiorientuoti iš vieno pasaulio į kitą reikia nemažai dvasios tvirtybės, o man taip ir nepavyko atsikratyti abejonių, ar praeitį geriausia pamiršti, nes ji baigėsi tokia milžiniška katastrofa – visų pirma žmonėms, kuriuos kai kas laikė prastesniais, tačiau ir mums patiems. Argi tai ne įtikinamiausias įrodymas, kad visos ankstesnės mūsų tiesos buvo klaidingos?

Kamuoja ir dar viena įkyri dvejonė: ar slėpdamas, kad esu *Waffen-SS* savanoris, aš išduodu savo esybę? Gal aš bėgu nuo to žmogaus, kuriuo buvau (kartu su visais mirusiaisiais ir pasmerktaisiais) ir mėginu persikelti į kitą pusę – teisiųjų šalį? Gal aš jau dabar klajoju moralinėje niekieno žemėje?

Kaip aš norėčiau šiomis dvejonėmis pasidalinti – su kokiu nors bendraamžiu, kuris galvotų panašiai ir su kuriuo galėčiau atvirai pasikalbėti.

Tačiau su savo praeitimi ir keblia situacija čia aš esu visiškai vienas, o esant tokiai priešiškai šių laikų atmosferai atsiverti niekam negaliu. Todėl būna, kad kalbuosi su savo *alter ego*, kartais labai painiai ir sudėtingai.

Na štai, dabar esi vienui vienas, be jokio prieglobsčio ir nepažįstamoje aplinkoje bandai apčiuopti padoraus būsimo gyvenimo viziją. Jei nesiruoši dezertyruoti į teisiųjų žemę, kur tada tamsta eini ir kas tavo vedlys?

Man sunku rasti kelią šioje naujoje aplinkoje, kur faktus ir vertybes gaubia netikrumai ir dvejonės, bet tikiuosi, kad mano orientacija manęs neapvils. Privalau laikytis senosios dvasios.

O kas, brangusis Vossai, yra ta „senoji dvasia", ir ką ji tau dabar sako? Tvirtai laikytis senųjų vertybių? Nepaisant visų siaubingų paaiškėjusių dalykų? O gal gailėtis savęs visą likusį gyvenimą? Ar nesi tam truputį per jaunas?

Ne, nė vienas iš šių kelių netinka; nei akla ištikimybė, nei visiškas išsižadėjimas, bent jau ne pagrindinių vertybių... ir tik nereikia imti savęs gailėtis. Manau, vis dar galioja ištikimybė savo šaliai. Todėl reikia ir toliau jai tarnauti. Padarysiu viską, ką galiu dabartinėmis aplinkybėmis. Ar taip elgdamasis išsižadėsiu ankstesniojo savęs?

Ne, aišku, kad ne. Paprastai šis argumentas visada skamba įtikinamai, bet prisimink, kur ta tarnyba nuvedė tave ir tavo šalį. Kas šiandien drįstų teigti, kad senoji dvasia davė naudos tavo šaliai?

Tik nereikia manęs painioti su mūsų buvusia vadovybe!

Na, gerai, tavo tarnyba gal ir nebuvo katastrofos priežastis, tačiau jai pasitarnavo, argi ne?

Tai nieko neįrodo; šį argumentą galima pritaikyti bet kokiai karo tarnybai, jei laikysimės nuostatos, kad pats karas nuo pat pradžių jau buvo katastrofa.

Bet kokiu atveju, sakei „toliau tarnausiu". Pirmiausia, nebus jokio „toliau". Jei išvis kas nors bus, tai teks pradėti nuo nulio.

Kad ir kas būtų, mes – tie, kurie liko, – juk būsime ir toliau. Taip pat liko žemė, iš kurios mėginsime išgyventi – mūsų ***šalis****.*

Gerai. Bet kaip, tavo manymu, visa tai gali būti įgyvendinama tikrovėje? Ši šalis bus – privalo būti – tam tikra organizuota bendruomenė, ir greičiausiai tos bendruomenės taisyklės nelabai derės su mūsų senaisiais „aš". Gal tai bus tokia šalis, kuriai tu išvis nenorėsi tarnauti. Nepamiršk, tamsta esi žmogus už įstatymo ribų ir, sprendžiant iš laikraščių, atrodo, kad tokiu tave laikys ir toji nauja šalis. Vis dar nori likti ištikimas senajai dvasiai? Neketini kirsti linijos?

Pažiūrėsime, ką galima iš senosios dvasios išgelbėti. Bent jau ji nesikirs su atsakomybe, kurią mūsų šalis turės prisiimti dėl to, kas padaryta „prastesniems žmonėms"? Esu įsitikinęs, kad bus naujų tikslų, dėl kurių verta dėti pastangas. Kai ateis laikas, man teks pasirinkti. Juk reikėjo rinktis ir anksčiau, argi ne? Be to, norėčiau tarnauti tyliai ir nekristi į akis, kaip mes tą darėme ir anksčiau.

Tiek to, kol kas pasvarstymų užteks.

Diskusijos su likimo draugais visai kitokios. Jos abstraktesnės, filosofiškesnės (šiaip jau mes buvome tokio amžiaus, kad jei ne šios aplinkybės, visi trys dabar mokytumėmės universitete) ir, žinoma, prasidėdavo nuo naujųjų tiesų. Tačiau ir šios diskusijos padeda man ieškoti atsakymų. Štai praėjusio šeštadienio popietę, kai su Pete'u grįžome iš graikų kalbos pamokos pas protestantų kapelioną, mes trise su Waltheriu vėl diskutavome.

Waltheris austras, tiksliau, vienietis – aukštas, įkritusio veido, su išraiškinga vanagiška nosimi tarp gilių, beveik visiškai juodų akių – dėl šių bruožų pirmą kartą jį pamatęs pagalvojau apie Paganinį. Jis buvo pašauktas į tarnybą iškart po mokyklos. Waltheris iš visų mūsų intelektualiausias. Jis yra aštraus analitinio mąstymo, gerai apsiskaitęs ir, mano nuomone, cinikas. Visiška jo priešingybė yra Pete'as. Kilęs iš Hamburgo šeimos, jis yra tvirtas, stiprus mėlynų akių blondinas, labiau besiremiantis tikėjimu negu intelektu ir optimistas, palyginti su Waltheriu, kuris nuolat linksta į niūriąją pusę.

Kai su Pete'u iš pamokos grįžome į palapinę, Waltheris pasitiko mus su tipišku jam sarkazmu:

– Aa, mūsų graikų mokslinčiai. Ar šiandien patenkinote savo troškimą šviestis? Tikiuosi, mūsų garbingasis mokytojas sėkmingai pervedė mus per graikų abėcėlę.

Waltheris gulėjo ant lauko lovelės, rankas sunėręs už kaklo, kaip visada paskendęs mintyse. Nepasukdamas į mus galvos, tęsė:

– Na ir kokia gi jums nauda iš graikų kalbos? Patikėkite, jokios. Bent jau man jos niekam neprireikė. Priešingai, dėl tokios mokymo programos aš neišmokau anglų kalbos. Ar dėl to, kad šioje skylėje padariau milžinišką karjerą nuo paprasto iki vyriausiojo sandėlininko, man reikia dėkoti graikų kalbai? Mano supratimu, vargu. Ar man jos prireikė kariuomenėje? Ne, ponai, ir vėl priešingai; aš labai greitai išmokau niekada neužsiminti, nei kad ją moku, nei kad išvis mokiausi gimnazijoje.

– Aš mokausi dėl labai praktiškos priežasties, – į Waltherio skeptiškumą pabandė atsakyti Pete'as. – Noriu žinoti tuos graikiškus žodžius, iš kurių šaknų sudaryta tiek daug medicininių terminų. Neabejoju, kad universitete man tai labai pagelbės.

– Gal ir taip. O tu, Johannai, irgi domiesi etimologija? Tavo priežastys ne tokios akivaizdžios, kaip Pete'o.

– Taip, tu teisus, bet akivaizdu, kad reikia kuo nors užimti protą, – atsakiau netvirtai. Nenorėjau veltis dar į vieną diskusiją, kurios dažnai tapdavo ganėtinai aštrios.

– Ką? – pratrūko Waltheris. – Reikia užimti protą? Brangusis Johannai, aš tai nežinau, kaip man atitraukti protą nuo tos krūvos problemų, neduodančių man ramybės. Gal paaiškintum, pavyzdžiui, kaip galėjo atsitikti, kad aš sėdžiu šitoje prakeiktoje kameroje, nors dariau viską, kad

< Besitraukiantys 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai neša sužeistą bendražygį.

viso to išvengčiau? Kaip čia taip išėjo? Kokie mechanizmai veikė? Štai tik keli klausimai, kuriais mano protas užsiėmęs dieną ir naktį.

– Nemanyk, Waltheri, kad tik tau vienam neduoda ramybės tokie klausimai, – atsakiau aš. – Kadangi išmanai graikų kalbą, manyčiau, kad tavo problemą padėtų išspręsti filosofai.

– Kalbi apie kurį nors konkrečiai?

– Štai pagalvojau apie Platono „Valstybę" – ją neseniai aptarėme su kapelionu. Nors ir nedaug apie ją žinau, manau, joje galėtumei rasti atsakymų. Argi Platonas negyveno, kaip ir mes, karo metais? Argi jis iš patirties nežinojo, kad žmogus negali egzistuoti be bendruomenės ir tokiu būdu turi tam tikrų įsipareigojimų valstybei, kad abi pusės galėtų išgyventi? Ko gero, tai ir yra atsakymas į tavo klausimą, kaip manai? Sena kaip pati filosofija išmintis. Beje, tai rimtas argumentas mokytis graikų kalbą.

– Sena ir niekam tikusi, – aistringai atšovė Walteris, pakildamas nuo lovelės. – Iš nuostatos, kad žmogus yra valstybės pavaldinys, ir kilo visas žmonijos blogis. Tas pats galioja ir Bažnyčiai. Valdančioji klasė visada engė paprastus žmones dėl kažkokios aukštesnės esybės. Šviečiamasis amžius iškėlė protą virš Bažnyčios valdžios; prancūzų revoliucija grąžino žmogui prigimtinę laisvę, laisvę nuo valstybės viršenybės. Bet viskas veltui! Kažkokiu būdu vis tiek grįžo senosios įstaigos ir protekcija. Neįtikėtina, bet akivaizdu. Jei tik valstybė užtikrintų, kad kiekvienas galėtų siekti savo tikslų, viskas būtų puiku. Tuomet įsiviešpatautų harmonija, kurią sukurtų Nematoma proto ranka. Niekada negirdėjote apie Nematomą proto ranką? Tai moderniųjų amžių išmintis. Platonas, mano brangusis Johannai, mirė.

Walteris prisėdo priešais mane ant Pete'o lovelės, pasiruošęs dar vienai diskusijai.

– Nesu ekspertas. Nežinau, ar filosofijos pasaulyje Platono idėjos mirė, ar ne, – pasakiau. – Bet žinau, kad tikrovėje jos gyvos. Argi mes nuolatos nesusiduriame su tautinėmis valstybėmis ir jų nesibaigiančiomis tarpusavio kovomis, o pastaraisiais dešimtmečiais dar ir su tokiomis agresyviomis organizacijomis, kaip Kominternas. Klausimas: kaip išgyventi šiame pasaulyje, kuriame karais bandoma išsiaiškinti neišsprendžiamas problemas? Asmeninė laisvė puiku, kai yra taika. Tačiau vykstant karui remdamasis individualizmu negalėsi nei jam pasiruošti, nei jo kariauti, nei nugalėti. Jei visi paisys tik asmeninių interesų, negalės egzistuoti nei

valstybė, nei tauta; abi pražus tikrovės pasaulyje, o su jomis žus ir visos tavo asmeninės laisvės, kuriomis gali džiaugtis tik organizuotoje visuomenėje. Ačiū Dievui, yra žmonių, suprantančių, kad egzistuoja vertybės, liečiančios ne tik jį patį, ir dėl jų verta paaukoti šiek tiek brangios individualybės.

– Tu niekaip nepasimokai, – atsakė Waltheris. – Jei nebūtų tokių žmonių, kaip tu, nuolat trokštančių aukotis dėl vadinamojo bendro labo, tokie veikėjai kaip Hitleris ar Stalinas niekada nebūtų iškilę. „Tu esi niekas; svarbiausia tauta"! Štai ko mokė reiche. Tokia yra visų totalitarinių sistemų filosofija, jos priklausomos nuo tokių žmonių kaip tu. Blogį sukuria idealistai. Viešpatie, apsaugok mus nuo ištikimųjų, patriotų ir geradarių!

Tokie Walterio sviedžiami iššūkiai nebuvo naujiena, tačiau šis pasirodė išties rimtas. Jis piktai žvelgė į mane žaibuojančiomis akimis ir laukė, ką atsakysiu.

– Kalbi nesąmones, Waltheri. Tai ne vien totalitarinių sistemų filosofija – ji galioja visoms valstybėms. Nei Churchillis, nei Rooseveltas nebūtų galėję kariauti, neapribojęs individualios laisvės ir nesiremdamas idealistais, su kuriais aš mielai solidarizuojuosi. Remdamiesi individualistais jie abu jau seniai būtų pralaimėję karą, o, man atrodo, tokia išeitis tavęs nelabai tenkintų, – pridūriau priekaištaujamai. – Tiek individualizmas, tiek protas šiuo atveju nėra jokia vertybė. Tame pasaulyje, kokiame gyvename, jie tiesiog virsta egoizmu ir savanaudiškumu.

– Kokia šiuo klausimu mediko nuomonė? – pridūriau, matydamas, kad mūsų su Waltheriu diskusija niekur nenuves.

– Kadangi esu kilęs iš praktikuojančios protestantų šeimos, nesutinku su jūsų abiejų požiūriais. – pradėjo Pete'as. – Nežinau, ką pasakyti apie valstybes, bendrą labą, Nematomą proto ranką, liberalizmą ir visa kita. Doras krikščionis tiesiog nori padėti kitiems žmonėms. Reikia vadovautis principu „padėk savo artimui". O taip elgiantis reikia aukotis ir atsisakyti daugelio asmeninių interesų ir laisvių. Kitaip ir būti negali. Taip, dėl asmeninius interesus peržengiančių tikslų visada reikės aukų, bet jos turi būti daromos vardan Dievo, o ne vardan tautos, kuri yra gana abejotinas autoritetas. Reikia ir asmeninės laisvės – laisvės elgtis krikščioniškai. Kai tik tą supranti – tai yra kad tarnauji Dievui, – gali būti tikras, kad nesiaukoji dėl blogų dalykų, be to, išsivaduoji nuo egoizmo ir savanaudiškumo. Viskas labai paprasta. – Jis mums nusišypsojo.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai klausosi instrukcijos.
Visi jie dėvi tinklelius nuo mašalų ir uodų.

– Pernelyg paprasta, – pasakė Waltheris. – Gal man išvardinti visas blogybes, padarytas dėl krikščionybės? Kol žmogus stengsis dėl kokios nors aukštesnės viršenybės, visada išliks prievartos tikimybė. Iš pradžių, pavaldumas; tada atsidavimas ir vergiškas paklusnumas, fanatiškumas, inkvizicija, saugumo policija; galiausiai, vergija ir mirtis visiems, išdrįsusiems pasipriešinti. Po to, ką patys patyrėme, viskas juk taip aišku. Daugiau jokio altruizmo, krikščioniško ar valstybinio, jokių idealistų, nes būtent šie dalykai formuoja kolektyvizmą – pagrindinį individualios laisvės priešą ir kaltininką to, kad aš dabar sėdžiu čia.

– Sofizmai, Waltheri! Gryni sofizmai! – paprieštaravo Pete'as. – Pagrindinių krikščioniškos religijos principų jais nesugriausi. Man visiškai

akivaizdu, kad troškimas tarnauti tikslui, peržengiančiam jo paties interesus, yra prigimtinė žmogaus vertybė. Be abejo, reikia pasirūpinti, kad šis tikslas nevirstų prievarta, ir tą turi atlikti sąžinė, išugdyta pagal mūsų religijos principus. Gal silpniems žmonėms tokia sąžinės apsauga kartais ir gali neatlaikyti, bet vis tiek ji yra – tikras ir įgimtas autoritetas mūsų pačių viduje.

– Aš taip pat smarkiai abejoju tavo teiginiais, Waltheri, – pasakiau. – Bet kuris tavo įvykių grandinės atsitikimas galėjo ir neįvykti. Nebuvo joje ir tokių įvykių, kurie būtų tiesiogiai kilę dėl altruizmo ar idealizmo. Viską lėmė tiek daug faktorių ir vektorių, kurių kiekvienas nuolat tai augdavo, tai silpdavo, jog buvo įmanoma bet kokia baigtis – tiek labai tikėtiną, tiek ir visiškai nesuvokiama. Aš niekaip negaliu sutikti su tuo požiūriu, kad nuo pat pradžių buvo aišku, kur atves nacionalsocializmas. Manau, galėjo nutikti visiškai bet kas, netgi taika po anšliuso[33], o gal netgi po mūsų kampanijų į Lenkiją ir Prancūziją. Kad ir kaip ten būtų, viena pamoka aiški: daugiau negali būti jokios valdžios, kurios aktyviai nekontroliuotų liaudis.

Rašydamas šios diskusijos smulkmenas aiškiai suprantu, kad Pete'o požiūryje yra daug tiesos. Egoizmui ir kolektyvizmui turi būti priešpriešinamas protingas altruizmo ir individualizmo derinys. Individualios laisvės pagrindas privalo išlikti bet kokiomis sąlygomis, netgi kare. Ir negali būti tokio dalyko kaip besąlygiškas pasiaukojimas! Manau, šios pamokos mus išmokė mūsų patirtis.

Turbūt iš dalies dėl intelektinio troškulio, iš dalies dėl noro būti jaukesnėje aplinkoje, aš staiga labai užsimanau atsidurti Hardenburge, savo močiutės bibliotekoje, ir atidžiau paskaitinėti Platono „Valstybę" bei Šviečiamojo amžiaus filosofus...

[33] Austrijos prijungimas prie Vokietijos 1938 m. *(Vert. past.)*

10

66-OJI PARALELĖ

Priešais mus stovėjo ryšininkas. Prietemoje, gaubiančioje sniegu padengtą miškingą vietovę, mes jo nepastebėjome. Nejudanti balta figūra, atsirėmusi į eglę, atrodė kaip gamtos dalis – šalmą ir parką slėpė baltas apsiaustas su gobtuvu, dešinė ranka gulėjo ant juodos automatinio pistoleto, kabančio horizontaliai po petimi, buožės. Netgi kai ryšininkas atsitraukė nuo medžio ir ėmė eiti artyn, jo veido beveik nebuvo galima įžvelgti; iš po šalmo matėsi tik akys, stebinčios nedidelį mūsų būrelį.

Mes stovėjome ant tako, vedančio prie fronto linijos. Aš pradėjau raportuoti: vardas, laipsnis ir paskyrimas. Ryšininkas mostelėjo ranka, kad nešaukčiau. Pasisveikindamas ir spausdamas man ir kitiems keturiems naujai atvykusiems kareiviams rankas, jis kalbėjo tyliai. Man su

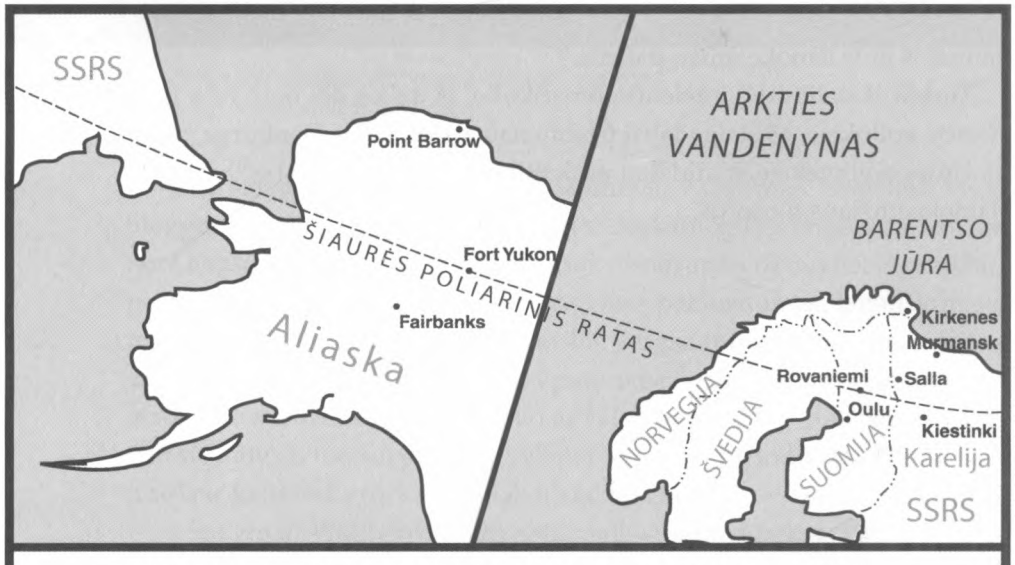

Aliaskos, Skandinavijos ir Karelijos padėtis, lyginant su poliariniu ratu (66° šiaurės platumos)

juo reikėjo eiti prie *Hauptkampflinie* (HKL) – pagrindinės fronto linijos, bet pirmiausia turėjome nuvesti kitus keturis į netoliese esančią *mungo* ugniavietę. Jis parodė į dešinę, kur tarp berželių ir eglaičių takelis pranyko už posūkio nedidelės kalvos papėdėje. Tada aš pirmą kartą išgirdau minosvaidžius vadinant mungais.

Mums imant savo įrangą, vieno kareivio šautuvas barkštelėjo į metalinį dujokaukės konteinerį. Ryšininkas greitai priėjo prie kareivio, nuėmė šautuvą jam nuo nugaros, prikabino po dešiniu petimi taip, kad vamzdis būtų nukreiptas į žemę ir atsargiai uždėjo ant viršaus kareivio ranką. Supratau, kad rusai yra šūvio atstumu. O tada pirmą kartą atkreipiau dėmesį, kaip viskas aplink mus tyku – sušalusi ramybė, kuri, regis, buvo šios keistos žemės prigimtinė ypatybė.

Ryšininkas mostelėjo būreliui eiti takeliu ir, išsirikiavę vorele po vieną, mes patraukėme link mungo ugniavietės. Jis parodė į kalvą.

– Štai ten už kalvos eina fronto linija.

Ant kalvos, sniege ir dangaus prieblandoje išsiskyrė nejudantis juodas eglių ir beržų lopinėlis.

Minosvaidžio būrio ugniavietės beveik nebuvo įmanoma įžiūrėti; tik priėjęs prie angos vedantį griovį, supratau, kad glotnus kauburėlis ant olos viršaus yra apsnigtas bunkeris. Ryšininkas ir mano keturi bendražygiai įėjo į jį, o aš likau laukti lauke.

Atkeliavome čia su mulais. Nuo užnugario ešelono teko apie dvi valandas vorele žingsniuoti takeliu. Mus lydėjo mulai – jautėme jų šiltą kvapą, girdėjome negarsius prunkštelėjimus ir, sulig kiekvienu žingsniu, ritmišką pintų krepšių girgždėjimą. Po kurio laiko visa tai užliūliavo mane iki snaudulio, o galvoje keistai užstrigo monotoniška daina, kurią išgirdau Oulu uoste, – banaliai romantiška dainuška:

In Oulu da sind wir gelandet,
uns're Träume versanken im Meer...[34]

Joje atsispindėjo nuotaikos tų, kurie, nepaisant visų karštų lūkesčių, jautėsi ištremti į „pasaulio šikną", kaip buvo vadinamas šis atkampus poliarinis regionas. Paskutinį kilometrą ėjome vieni. Mulų varovai pasiliko ir nupasakojo mums kelią į tą vietą, kur mus turėjo pasitikti ryšininkas.

---

[34] Išlipome mes čia Oulu,
Svajonės mūs jūroj nuskendo...

Vis dėlto, stovėdamas tamsoje šioje keistoje vietovėje, jaučiausi dar neatvykęs. Buvau kažkur tarp buvusio ir būsimo gyvenimo. Kontrastą tarp abiejų jau patyriau, kai daugiau nei prieš savaitę leidomės į jūrą ir stebėjome naktyje pranykstančią Rytų Prūsijos pakrantę. Esu buvęs toje pakrantėje prieš šešerius metus, saulėtame Palmnikeno paplūdimyje su Nicku ir kitais mūsų žygio būrio berniukais. Tada nardžiau ieškodamas gintaro, vis šokdavau į bangų mūšą ir be galo džiaugdamasis ir didžiuodamasis mesdavau rastus gabalėlius ant įkaitusio smėlio. Dabar, toldamas nuo šios pakrantės kariniu transporto laivu, supratau, kad šiuo metu ne laikas pramogauti paplūdimyje; dabar reikia tarnauti ir atlikti pareigą. Jaučiausi, tarsi toje pakrantėje būčiau kažką palikęs, kažkokį seną pažįstamą, su kuriuo seniau nebesimačiau.

Pakeliui į frontą pasitaikė ir kitų keistų akimirkų: kai mūsų laivas manevravo per netoli Turku esantį tiesiog stebuklingą archipelagą, o mes pro turėklus žiūrėjome į daugybę žalių salų, kurias puošė raudonai nudažytos trobelės ir laiveliai; kai su nuostaba apžiūrinėjome panašų į

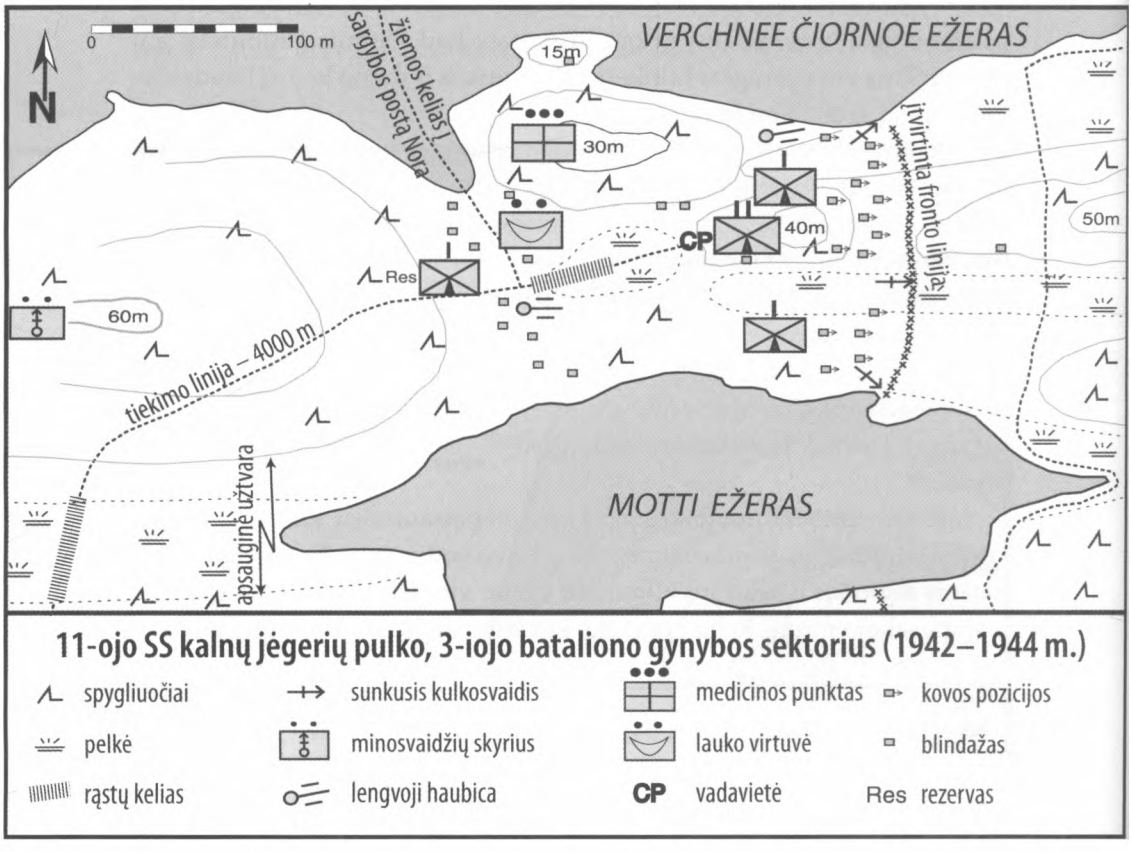

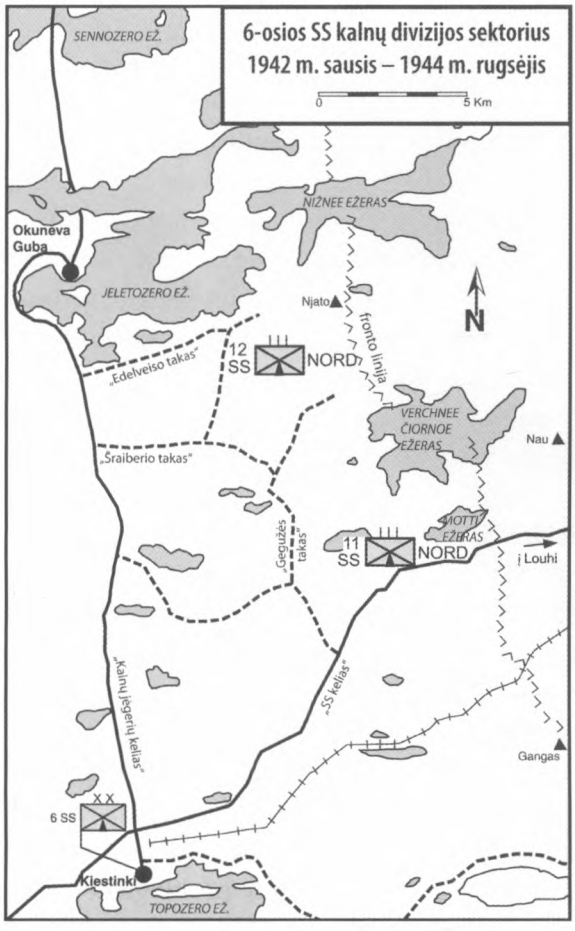

žaislinį, malkomis varomą garvežį, kuris turėjo nugabenti mūsų traukinį šiaurėn; ir kai galiausiai, mums atvykus į Oulu uostą, su draugais sėdėjome barakuose. Visa tai buvo tik greitai pralekiančios mano naujo gyvenimo preliudijos akimirkos.

Čia, mūsų bazėje Oulu, gavome naujus reikmenis, svarbiausia – žieminės uniformos komponentus. Stovykla buvo įsikūrusi miškelyje šalia šio nedidelio miesto. Ją sudarė išsimėtę barakai, ore tvyrojo malonus malkų dūmų kvapas, o žemę buvo nuklojęs pirmasis ankstyvos žiemos sniegas. Laukdami išvykimo kelis vakarus sėdėjome valgykloje, gėrėme ir dainavome, kartais prisijungdavo mūsų divizijos motorizuotųjų pėstininkų veteranų iš *SS-Schützen Batallion 6* (6-ojo SS šaulių bataliono), kuris čia stovėjo kaip rezervinis.[35] Trečiąjį rytą aš išlydėjau į frontą

[35] Skirtingai nei Vokietijos kariuomenės – ar netgi ir kitų *Waffen-SS* – kalnų divizijose, SS divizijoje „Nord" per visą karą išliko šis „papildomas" pėstininkų batalionas, divizijos motorizuotųjų pėstininkų užuomazgos liekana. 1944 m. gale jis buvo pervadintas į 506-ąjį SS tankų grenadierių batalioną.

pirmą kareivių partiją. Tai buvo būrys ryžtingai nusiteikusių jaunų savanorių, kurie sėdėjo sunkvežimių gale, pasistatę tarp kelių šautuvus, o iš po šalmų, apgaubtų kailiais pamuštais parkų gobtuvais, matėsi jų entuziastingi veidai. Tikimybė šiose platybėse sutikti kurį nors iš jų arba ką nors iš mano buvusios pratybų kuopos buvo labai nedidelė. Vadinasi, ir vėl sudie, šiek tiek narsuoliškų šypsenų, šiek tiek pamojavimų, ir sunkvežimiai greitai pranyko sūkuriuojančiame sniege.

– Cigaretę? Apsisukęs pamačiau ryšininką, kuris tyliai grįžo iš bunkerio. Mano užsisvajojimas baigėsi.

– Ačiū!

Uždegiau jam degtuką, delnais apgaubdamas liepsną. Pirmą kartą iš arčiau pamačiau jo bruožus. Malonaus veido, švariai nusiskutęs, jaunas, šviesiaplaukis. Buvo vos dvejais ar trejais metais už mane vyresnis, bet atrodė jau užsigrūdinęs. Po šiek tiek prasegta parka pamačiau Geležinio kryžiaus juostelę.

– Dar kartą labas, – pasakė jis savo tykiu balsu, prie kurio jau pripratau. – Taigi, keliausi į 14-ąją mūsų bataliono sunkiųjų kulkosvaidžių kuopą. Kulkosvaidis, prie kurio nuvesiu, yra integruotas į kito mūsų divizijos kalnų pėstininkų pulko sektorių; visai šalia ivanų, vos už 150 metrų. – Štai ten yra mūsų kuopos vadavietė, – tęsė jis, rodydamas priešinga nei mungo ugniavietė kryptimi. – Ryte su tavimi norės susitikti vadas. Aš tave ten nuvesiu.

Pasisukdamas į priekį jis parodė į kairę:

– Štai ten ežeras; toje vietoje baigiasi mūsų sektoriaus riba šiaurėje. Kitoje ežero pusėje prasideda kito mūsų pulko pozicijos, kurios tęsiasi dar toliau į šiaurę ir baigiasi kažkur tarp neaprėpiamų pelkių ir ežerų, kur tėra vos keli įtvirtinimai; tai Šiaurinis sparnas (įprastas pavadinimas tarp mūsų). O štai ten į dešinę eina kelias į Louchį – „Kelias“, kaip mes jį vadiname. Abiejose jo pusėse stovi kitos mūsų pulko dalys.

Į viską, ką jis sakė, aš linksėjau, bet, matyt, atrodžiau šiek tiek suglumęs. Atvirai kalbant, nesupratau nieko. Tik tiek, kad divizijos pozicijos slepiasi kažkur šioje sniegu padengtoje, miškeliais apaugusiose vietovėje.

– Netrukus pats viską išsiaiškinsi, – pasakė jis. Mes užgesinome cigaretes. – Eime. Tik tyliai! Ten netgi tamsoje sėdi snaiperiai.

Jis patraukė takeliu į kalvą.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kariai, apsirengę baltais maskuojamaisiais apsiaustais, žygiuoja per tankų šiaurinės Karelijos taigos mišką. (Steurich/Munin)

Staiga išgirdau pistoleto šūvį. Šnypšdama į dangų pakilo signalinė raketa, virpėdama aukštai virš žemės ir mesdama mirgančią baltą magnio šviesą ant retai augančių berželių ir spygliuočių. Ant sniego pasirodė tamsūs medžių šešėliai. Abu sustingome lygioje kalvos viršūnėje – jis iš patirties, aš iš nuostabos. Dabar pamačiau, kad nuokalnė baigiasi įduba, už kurios priekyje prasideda dar viena kalva. Aš bergždžiai bandžiau įžiūrėti priešo pozicijas, kurios, pasak ryšininko, buvo vos už 150 metrų.

Raketa užgeso, tačiau pakilo kita. Tą akimirką kiek tolėliau mūsų pusėje prapliupo automatinis pistoletas, iššaudamas dvi trumpas serijas, o tada prasidėjo nepertraukiama kulkosvaidžio ugnis. Iškart užvirė tikras pragaras. Nuo kalvos priešais ėmė šaudyti du kulkosvaidžiai. Iš kairės prisijungė dar vienas mūsų kulkosvaidis. Aš taip ir likau stovėti medžio šešėlyje, tarsi būčiau pašalinis stebėtojas, nedalyvaujantis tame, kas vyksta priešais mus, tik aplink mane poškėjo keisti garsai: piu piu pač oing oing piu.

– Slėpkis! Ei, gulk ant žemės!" – sušuko ryšininkas. Jis jau gulėjo negilioje lomelėje. Aš tą pačią akimirką kritau ant žemės, staiga supratęs, kad aplink mus rusų kulkosvaidis išilgine ugnimi velėja visą kalvą, o kulkos aštriai paukštelėdamos sminga į medžių kamienus. Tik dabar supratau, kad ką tik išvengiau ankstyvos mirties – kvailos ir visiškai bereikalingos.

– Čionai! – riktelėjo ryšininkas. Keliais šuoliais atlėkiau ir kritau šalia jo. Tuo metu fronto linijoje trumpos automatų serijos susimaišė su kitų šaulių ginklų ugnimi. Ryšininkas nusikeikė. Jis parodė į šlaito apačią.

– Štai ten, matai tą tranšėją? Reikia į ją nusigauti, kol jie nepradėjo pliekti iš savo mungų! Aš šoksiu pirmas. Tu sek iš paskos, – pašnibždomis paliepė jis. Ryšininkui iššokus, kitoje pusėje išgirdau iššaunančius minosvaidžius: pop pop pop pop. Aš laukiau. Tada vienas po kito atlėkė sviediniai ir ėmė sproginėti šlaitu aukštyn: bum bum bum bum.

– Dabar! Greičiau! – suriko ryšininkas. Aš iššokau ir nusileidau šalia jo tranšėjoje. Fronto linijos tikrovė buvo sunkesnė ir žiauresnė, negu įsivaizdavau, ir priminė šoką Jungfolko stovykloje, kai per bokso treniruotes pirmą kartą praleidau tiesų smūgį į veidą.

Atlėkė ir daugiau minosvaidžio sviedinių, kurie sproginėjo po visą kalvą. Tarpuose tarp sprogimų iš abiejų pusių girdėjosi šaudymas: pop pop pop pop. Tačiau ryšininkas, nekreipdamas į juos dėmesio, pasilenkęs leidosi bėgti tranšėjų sistema, o aš klupdamas ir šnopuodamas stengiausi neatsilikti. Staiga, visiškai arti išgirdę atlekiant dar vieną sviedinį, mes kritome slėptis ant tranšėjos dugno. Tą pačią akimirką mane prabloškė tiesiai ant brustvero nugriaudėjęs sprogimas. Kai atsipeikėjau, prie manęs klūpojo ryšininkas.

– Kaip tu?

– Atrodo, gerai.

– Viskas baigėsi, – pasakė jis.

Atsikėliau ir pažvelgiau į brustverą, kuriame sprogimas buvo išrausęs duobę, nors miškeliai aplink mus buvo tamsūs ir ramūs, kaip ir anksčiau. Pajutau aštrų skausmą už kairės ausies ir supratau, kad krisdamas ant žemės smarkiai susitrenkiau šautuvo buože.

Čia pat už kampo stovėjo bunkeris.

Prie įėjimo vedė vingiuota tranšėja. Po kelių žingsnių sustojome prie grubaus darbo durų. Iš vidaus girdėjosi, kaip kažkas groja armonikėle. Ryšininkas šyptelėjo ir atidarė duris. Viduje buvo tik vienas budintis sargybinis – lėtai išryškėjančioje tamsoje jis nerūpestingai grojo lūpine armonikėle.

– Na, tu duodi! Groji armonikėle, kai lauke verda tikras pragaras! – nusistebėjo ryšininkas ir paspaudė ranką šiam tvirtam juodaplaukiam vyrui.

– Tiesiog mane visas tas triukšmas nervina, – plačiai šypsodamasis atsakė šis. – O kas gi čia? Mūsų pamaina, ko gero.

– Teisingai. Čia Johannas Vossas. O čia Heinzas Bäumeris, trečiasis šio kulkosvaidžio šaulys.

Mes paspaudėme viens kitam ranką. Aš apsidairiau. Tai buvo septyniems žmonėms pritaikytas blindažas, kurį šildė nedidelė krosnelė ir apšvietė karbido lempa, skleidžianti melsvai baltą šviesą ir aitrų kvapą. Blindažo gale po storų rąstų lubomis buvo įsprausti gultai, grubiai sukalti iš eglinių pagalių ir šakelių. Sienos buvo surėstos iš tvirtų rąstų. Čia taip pat stovėjo tvarkingas ginklų stovas, nedidelis stalas, o aplink jį du suolai. Ant sienų buvo prikrauta visokių daiktų: amunicijos, drabužių, veltinių ir du panaudotų artilerijos sviedinių korpusai, virvute pakabinti iš išorės.

Netrukus grįžo ir kiti. Pirmiausia pasirodė trijulė su baltai apdengtais šalmais, išraudusiais iš susijaudinimo veidais ir apsiginklavę iki dantų. Jie lengvais, įgudusiais judesiais prasispraudė pro siaurą įėjimą. Karbido lempos šviesoje ant jų dešiniųjų apykaklių atvartų sublizgo sidabrinės runos. Jie kalbėjo vienas per kitą, gyvai aptarinėdami ką tik pasibaigusį susirėmimą. Supratau, kad, ko gero, netoli mūsų pozicijų kelias valandas gulėjo rusų patrulio kariai ir laukė galimybės įšokti į mūsų tranšėją.

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" norvegų savanoriai prie žuvusio raudonarmiečio po mūšio Šapkozero rajone Karelijoje.

Vienas iš trijų įėjusiųjų, blondinas vardu Schmidtchenas, su stipriu Kelno akcentu papasakojo, kaip jis stovėjo sargyboje, iššovė signalines raketas ir jam pasisekė nukauti pirmą patrulio kareivį. Rusas įšoko tiesiai priešais jį, tačiau jo automatas įsipainiojo žieminėje palaidinėje ir Schmidtchenas tuo pasinaudojo. Kitus rusus užklupo mūsų kulkosvaidžio ugnis ir, puolimui užstrigus, likusieji, matyt, patyrę nuostolių, pabėgo.

Visi trys nusiėmė šalmus ir sudėjo šautuvus į stovą. Kiti du vis dar buvo tranšėjoje – vienas, kurį visi vadino *Der Alte* („Senis"), ir pirmasis kulkosvaidžio šaulys Heinrichas. Aš stovėjau atokiau prie gulto. Jie manęs net nepastebėjo.

Tada pamačiau įeinantį Senį. Ant liekno kūno kabojo automatas, iš po plieninio šalmo įdėmiai žvelgė dvi giliai įdubusios akys, plati burna virš kvadratinio žandikaulio atrodė it dvi lygiagrečios linijos – veidas tarsi iš medžio raižinio.

– Dėmesio! – riktelėjo jis, lėtai prisikraudamas į abi šovinines naujų automatinio pistoleto dėtuvių. – Vado įsakymas: liekate parengtyje, visi. Nenusiaunate batų, nemiegate, visiškai jokio šnapso! Ivanas netrukus gali mėginti vėl.

Senis kalbėjo ramiu, įsakmiu balsu labai ryškia Aukštutinės Silezijos tarme, o jo smarkiai išsikišęs Adomo obuolys šokinėjo ilgu kaklu aukštyn ir žemyn. Jis buvo šio kulkosvaidininkų būrio vadas, apie dvidešimt penkerių metų, vienas iš senosios gvardijos, stojusios tarnauti dar prieš karą.

Tuo metu, kai susiruošiau raportuoti, jis mane pamatė:

– Ei, kareivi, o tu kas toks?

Tada į mane atkreipė dėmesį ir kiti. Ryšininkas jau buvo išėjęs. Aš išėjau į priekį, atsaliutavau ir prisistačiau, kad atvykau į tarnybą. Senis atsakė nerūpestingu saliutu. Veide šmėstelėjo nežymi šypsenėlė. Ko gero, mano raportas šiems užgrūdintiems fronto veteranams pasirodė kiek oficialokas.[36]

Jis nužvelgė mane. Abu jautėme tam tikrą skirtumą tarp senųjų ir naujųjų savanorių. Senis bendravo nei šaltai, nei šiltai. Tačiau jo pravardė man atrodė visai tinkama, nes akivaizdu, kad jis buvo vyriausias ir labiausiai patyręs iš komandos. Prie pravardės derėjo ir jo rūstus, į spragtuką panašus veidas. Atrodo, kad Seniui visai patiko ta pagarba, kurią jam jautė būrio vyrai.

– Pasidėk daiktus ant viršutinio gulto kairėje. Jei kils pavojus, jokiu būdu neik laukan! – Tada pasisukdamas į kitus: – Supažindinkite jį su viskuo.

Aš paspaudžiau visiems kitiems rankas ir atsakiau į klausimus apie savo asmeninę ir karinę biografiją.

Tokia buvo mano pirmoji pažintis su fronto linija. Atvykau į ramų miškelį, patekau į smarkų susišaudymą ir buvau draugiškai priimtas bunkeryje. Šiek tiek ėmė aiškėti naujosios tarnybos pobūdis: vietovė, frontas, naujųjų bendražygių veidai. Šiose 66-osios šiaurės platumos paralelės (poliarinio rato) ledu padengtose pelkėse, apsnigtuose miškuose, upeliuose bei ežeruose ir fronto linijoje, įsirėžusioje į atkampią įdubą ir kalveles, aš radau tai, kas dabar bus mano namai, gyvenimas ir likimas, – 3-iąjį batalioną.

---

[36] Pagal kariuomenės discipliną kareiviai turėdavo saliutuoti bet kokiam vadovaujančiam personalui, šiuo atveju kulkosvaidininkų skyriaus vadui, nors jis buvo tik puskarininkis.

< Kalnų jėgeris sargyboje žvelgia į apsnigtą taigą. (Autoriaus archyvas)

11

ŠV. MIKALOJAUS DIENA

Iš gilaus miego mane pažadino siaubingas trenksmas. Gulėjau viršutiniame mūsų blindažo gulte. Buvo šeštoji 1943 metų gruodžio diena. Pajutau veriantį skausmą ir supratau, kad trenkiausi kakta į lubų rąstus. Virš šalimais esančio gulto matėsi pralaužtas stogas; pro didelę skylę vidun krito blausi subarktinio vidudienio šviesa. Į mūsų pozicijas rusai pleškino iš prieštankinio pabūklo ir pramušė ant bunkerio viršaus esančius storus rąstų, akmenų ir žemių sluoksnius. Pabūklo šūvio garsai buvo greiti, sausi ir stiprūs, o po jų iškart sekdavo sviedinių sprogimai. Bunkerio viduje kaip pašėlę skelbti pavojų pradėjo panaudoti sviedinių korpusai, kuriuos už virvutės ėmė tampyti kažkas iš mūsų kulkosvaidžio ugniavietės. Vis dar apspangęs įšokau į veltinius ir ėmiau ruoštis bėgti laukan. Pavojaus signalas nutilo ir tą pačią akimirką išgirdau, kaip ėmė šaudyti mūsų kulkosvaidis. O tada iš priešininko pusės prisijungė ir mungai: pop pop pop pop, siųsdami čionai sviedinį po sviedinio, kurie velėjo žemę aplink mus.

Senis, jau su striuke ir šalmu, stvėrė automatą ir greitais, apskaičiuotais judesiais prisikimšo pilnas kišenes rankinių granatų.

– Vyručiai, darosi rimta. Greičiau į lauką, paskubėkite! – sušuko jis ir nėrė pro duris.

Jam iš paskos išbėgo Heinrichas ir abu pasileido prie kulkosvaidžio ugniavietės. Aš nusekiau kartu su kitais, bėgau per tranšėją, visą laiką saugodamasis minosvaidžio sviedinių. Tokioje situacijoje nereikėjo jokių įsakymų. Kiekvienas žinojo savo vietą. Manoji, kaip antrojo kulkosvaidininko, buvo šalia Heinricho.

Mūsų ugniavietės bunkeryje Bäumeris, sukiodamas kulkosvaidį ant trikojo, pleškino trumpomis serijomis. Prieštankinis pabūklas tylėjo. Jis pranyko už maskuojančios uždangos. Rusai toliau šaudė iš mungų. Įsijungė ir mūsiškiai; matėme, kaip jų sviediniai sproginėja priešo pozicijoje. Į mūsų ugniavietės stogą buvo pataikęs rusų prieštankinis

Dviejų žuvusių raudonarmiečių kūnai po mūšio su SS norvegų batalionu dėl aukštumų prie Šapkozero ežero Karelijoje.

sviedinys, bet nenukentėjo nei Bäumeris, nei kulkosvaidis. Kartu su vienu iš 12-osios kuopos kulkosvaidžių jis atrėmė rusų patrulio puolimą iš kairės nuo mūsų ugniavietės. Perėmę kulkosvaidžio valdymą mudu su Heinrichu matėme atsitraukiančias baltai apsirengusias figūras, kurios greitai pašokdavo, bėgdavo ir vėl krisdavo slėptis giliame takelyje, kurį rusai, visą naktį slapta sėlindami artyn, išmynė sniege. Netoli nuo mūsų spygliuotos vielos užtvaros sniege liko gulėti trys sunkiai įžiūrimi kauburiai.

Susišaudymas kuriam laikui nutilo; baltasis patrulis pranyko eglių ir beržų miškelyje. Mes greitai pakeitėme įkaitusį vamzdį; iš amunicijos dėžės aš paėmiau dar vieną šovinių juostą ir įstačiau į pabūklo uoksą.

– Jums viskas gerai? – paklausė balsas už mūsų.

Aš atsigręžiau. Į mūsų bunkerį įėjo budintis karininkas.

Su juo buvo oberšarfiureris Schaperis – mūsų būrio vadas. Abu buvo pilnai apsiginklavę, per krūtines persimetę automatus, su baltai apdengtais šalmais. Tiesa, vargu ar jie galėjo labiau skirtis vienas nuo kito. Budintis karininkas unteršturmfiureris Mannhardas buvo mūsų pulko 12-osios kuopos būrio vadas. Man su juo dar nebuvo tekę pasikalbėti. Tai buvo gražus vyriškis, lieknas ir jaunas, maždaug Philippo amžiaus. Tranšėjomis jis vaikščiojo greitai ir energingai. Dabar, ankštame bunkeryje, pamačiau jo

veidą iš arti, o jam dairantis pro ambrazūrą, iš po šalmo žvelgiančiose akyse pastebėjau valią ir ryžtą. O štai Schaperis buvo tvirtai surėstas, rausvo veido, kilęs iš Žemutinės Saksonijos kaimo; neabejotinai dar vienas iš senosios gvardijos. Jo eisena taip pat buvo labai ypatinga ir jis man visada priminė ūkininką, su guminiais batais klampojantį lietaus permerktu cukrinių runkelių lauku.

– Taip, kol kas, unteršturmfiureri, – atsakė Senis.

Mannhardas greitai bėrė klausimus: kiek mes jų matėme? Kiek nukautų liko lauke? Kokius jie turėjo ginklus? O svarbiausia, kur stovi prieštankinis pabūklas?

Senis parodė į tašką tiesiai kitoje daubos pusėje.

– Štai ten, šalia jų kulkosvaidžio bunkerio. Anksčiau to nenaudėlio čia nebuvo. Vargu ar tai rimta ugniavietė. Matyt, per naktį kažką surentė. Viskas įvyko labai staiga. Bäumeris užmatė juos per teleskopinį taikiklį, bet kaip tik tada jie nutraukė nuo pabūklo maskuotę ir ėmė bombarduoti.

Mannhardas priėjo prie V formos tranšėjų periskopo ir priešais mus esančioje kalvoje ėmė ieškoti prieštankinio pabūklo.

– Prieš kelias savaites jie iškrėtė tokį patį pokštą 1-ajam batalionui, – pasakė.

– Kaip manote, ką jie planuoja? – paklausė Senis.

– Kol kas nežinau; ko gero, zonduoja. Bet kokiu atveju, manau, netrukus jie vėl ims šaudyti ir tada, bijau, pirmiausia taikysis į jūsų ugniavietę. Jei jiems nesutrukdysite, iš tokio atstumo su tuo pabūklu jie išsprogdins visą bunkerį. Jokiu būdu neleiskite jam šaudyti. Privalote nutildyti tą pabūklą, kol jis nepridarė rimtos žalos! Neišleiskite jų iš akių! Aš paprašysiu, kad mūsų mungai jus pridengtų.

Taip taręs jis išėjo.

Mes laukėme, o Senis žiūrėjo prilipęs prie periskopo, lėtai sukiodamas jį į dešinę ir į kairę. Heinrichas stebėjo per savo taikiklį. Tokioje įtemptoje ir grėsmingoje tyloje praslinko daugiau nei valanda. Visi trys kauburiai taip ir liko gulėti priešais vielų užtvarą. Pusiaudienis jau baigėsi ir vėl ėmė temti – darėsi taip tamsu, kaip tik galėjo būti šioje apsnigtoje platumoje. Nors avėjau storus batus, o apačioje buvo paklota šakelių, nuo žemės iki kelių lėtai ėmė skverbtis šaltis.

Heinrichas minutėlei atsitraukė ir paliko kulkosvaidį man. Vos tik jis nuėjo, pamačiau, kaip tiesiai priešais mus iš už uždangos lėtai išlindo rusų pabūklas ir sustojo virš brustvero, nusitaikęs į mūsų ugniavietę.

– Štai jis! – mudu su Seniu riktelėjome tuo pat metu.

– Ugnis! – sušuko Senis. Ore nubrėžė arkas pirmosios trasuojamųjų kulkų serijos. Aš nepaleidau rusų pabūklo iš akių ir laikiau tvirtai nuspaudęs gaiduką. Galėjau numanyti, kaip kulkos čaižo jų pabūklo skydą ir tampo artileristų nervus, tačiau net ir iš tokio, vos 150 metrų, atstumo jos neįstengė pramušti skydo šarvo. O tada atėjo jų atsakas. Pirmasis sviedinys krito ant mūsų ugniavietės stogo ir nuplėšė dar vieną jo dalį. Antrasis nukrito nepasiekęs ugniavietės. Jei kitas įlėks pro ambrazūrą, mums bus galas. Grįžo Heinrichas ir, perėmęs kulkosvaidį, ilgomis serijomis nedavė rusų artileristams atvangos. Jų trečiasis sviedinys taip pat nepataikė, tačiau ši žūtbūtinė dvikova dar nesibaigė.

Pagaliau ėmė šaudyti ir mūsų minosvaidžiai. Pamačiau, kaip aplink mūsų taikinį vienas po kito sprogo keturi sviediniai. Paskui dar vienas ir dar daugiau. Senis žiūrėjo pro periskopą, vis labiau džiaugdamasis gerai nutaikytais mūsų mungų šūviais.

– Nebešaudyk, Heinrichai! – staiga sušuko jis. – Nebematau pabūklo. Atrodo, jis sunaikintas.

Galėjome šiek tiek atsikvėpti. Tačiau, vos spėjome pakeisti vamzdį, Heinrichas pastebėjo antrąjį rusų patrulį, kol kas dar labai toli, tačiau artėjantį iš tos pačios pusės. Jis pasuko kulkosvaidį ir nusitaikė į baltas figūras, prieblandoje brendančias į priekį.

– Palauk, – pasakė Senis. – Tegul prieina arčiau.

Staiga jis sušuko:

– Žiūrėkite!

Tą pačią akimirką visai priešais mus sutratėjo rusų automatas, o tada Senis tiesiai man virš galvos ištuštino visą apkabą iš savo automato. Pasirodo, vienas iš trijų rusų, gulėjusių prie mūsų užtvaros, prislinko arčiau ir, išlaukęs progą, šoko į priekį, norėdamas pakartoti tai, kas nepavyko praėjusį kartą. Senis pamatė jį beveik per vėlai, tačiau paskutinę akimirką vis tiek spėjo nušauti. Rusas sukniubo, jo kūnas persikreipė, nes viena ranka įsipainiojo į spygliuotą vielą. Taip ir liko gulėti pakelta ranka, tarsi nepritardamas savo paties beprasmiškam drąsiam poelgiui.

Tuo pat metu pratrūko ir mūsų gynybinė ugnis. Heinrichas pleškino iš kulkosvaidžio, o mūsų minosvaidžiai velėjo Niekieno žemę. Ivanams pavyko visai nemažai pasistūmėti į priekį, tačiau, nepaisant jų drąsos, jiems teko trauktis.

Kalnų jėgeriai pasitinka pasiduodančius sovietų karius. (Autoriaus archyvas)

Staiga nustojo šaudyti mūsų minosvaidžiai.

– Ei, žiūrėkite! – sušuko Senis. – Atrodo, 12-oji kuopa juos vejasi. Nieko sau! Tai bent kipšai!

Pašokau ir pažvelgęs pro ambrazūrą pamačiau mūsų vyrus, kaip šešėlius per baltą plynę lekiančius į kairę nuo kalvos ir įstrižai link patrulio. Jie smarkiai priartėjo ir ruošėsi perkirsti rusų patrulį per pusę. Išgirdau garsią ir aiškią Mannhardo komandą, liepiančią kareiviams kairiajame sparne apsupti rusus ir atkirsti jiems kelią pasitraukti. Paskui viskas vyko labai greitai. Šaudydami ir šturmuodami jie bematant perkirto patrulį, suvarė likusius ivanus į krūvą ir kai rusų mungai vėl ėmė šaudyti, kartu su belaisviais jau buvo gerokai nubėgę atgal.

Kai viskas baigėsi, miškas vėl tapo toks pat ramus ir tamsus, kaip ir ryte. Buvo pavakarys ir aš valandai likau sargyboje. Senis atėjo pranešti, kad mūsų pusė nepatyrė jokių nuotolių. Giliai užtraukus pirmąją cigaretę, įtampa nuslūgo, ir aš pajutau, kad šiuo karo laikotarpiu būtent čia ir norėčiau būti.

Grįžęs į bunkerį radau visus puikiai nusiteikusius. Atkeliavo paštas. Gyvenant taip ankštai nelabai pavykdavo peržiūrėti savo siuntinių vienam – tai buvo labiau visuotinė negu asmeniška akcija. Šalia karbido lempos stovėjo konjako butelis – kiekvieno iš mūsų mėnesinio davinio dalis. Per rankas buvo siunčiami laiškai ir nuotraukos. Kai kurie vis dar valė ginklus. Aš buvau ypač šiltai sutiktas, nes iš namų gavau siuntinį ir visi žinojo, kad šis tas klius ir jiems. Atidaręs jį nepatikėjau savo akimis. Tai buvo šv. Mikalojaus siuntinys iš namų su viskuo, ką vaikystėje gruodžio 6-osios rytą rasdavome savo batukuose: sausainiais, šokoladu, eglių šakelėmis su raudonais kaspinėliais ir maža dovanėle – peiliuku, užrašų

knygute ar dar kuo nors. Šį kartą tai buvo nedidelė knyga – Hamsuno „Po rudens žvaigždėmis“. Nieko sau – šis siuntinys keliavo laivu, traukiniu, sunkvežimiu, ant mulų nugarų ir pasiekė mane už keturių tūkstančių kilometrų kaip tik tą dieną, kuriai ir buvo skirtas, – beveik stebuklas.

Lauke vis labiau spaudė šaltukas. Krosnelė šniokštė, jos viršus buvo įkaitęs iki raudonumo. Kai ant stalo atsirado kitas butelis konjako, mūsų nuotaika dar labiau pakilo. Iš pradžių labiausiai reiškėsi Senis: užvesdavo dainas, kurias paskui visi traukėme, pasakodavo anekdotus, liepdavo pasakoti kitiems ir reikšdavo pritarimą arba bjaurėdavosi, priklausomai nuo anekdoto nešvankumo lygmens.

– Žinote istoriją apie dvi blusas? – vėl pradėjo jis. – Ne? Nežinote? Tai štai. Motociklininko barzdoje susitiko dvi blusos. „Na, kaip tau čia, gerai?“ – klausia viena. „Gyventi galima. Bet kaskart kai jis sėda važiuoti, prasideda siaubingas skersvėjis! Išprotėti galima.“ – „Jei nori patarimo, kuo greičiau susirask jauną moterį ir įsitaisyk jai į užantį. Patikėk manimi, ten labai gera, ramu ir šilta.“ Taip anoji blusa ir padarė. Tačiau po poros savaičių ji ir vėl, žiūrėk, grįžo atgalios. „Na, kaip sekėsi, drauguže? Paklausei mano patarimo?“ – „Taip! Įšliaužiau į jaunos gražuolės krūtinę ir ten, kaip tu ir sakei, buvo labai gera. Bet kartą netoliese atradau dar geresnę vietelę, kur priaugę daug plaukų, šilta ir jauku. Visiškai nuostabu! Pasakiška!“ – „Tai bent. O kodėl ten nepasilikai?“ – „Nežinau. Tiesiog, vieną dieną žiūriu, aš vėl čia, barzdoje.“

Nugriaudėjo juokas. Mudu su Heinrichu buvome gal kiek santūresni; mums, jaunesniems, nešvankūs juokeliai nekėlė tiek daug susižavėjimo. Tuo labiau reikia išgerti dar po burnelę konjako ir užtraukti kitą dainą. Bäumeris su armonikėle pradėjo liūdną melodiją, Schmidtcheno mėgstamiausią, dainą apie brakonierių, jo dukterį ir šeimininką, kurie galiausiai visi, po kelių stulpelių, miršta. Schmidtchenas be galo mėgo tokias dainas. Taip viskas ir tęsėsi; kuo liūdnesnė, tuo geriau. Bäumeris buvo tikras meistras savo paprastu instrumentu ištraukti tokias liūdnas natas. Nemokantys žodžių tiesiog niūniavo melodiją, išskyrus Senį, kurio nuotaika pasikeitė ir jis sėdėjo atsilošęs su gilia kančia veide. Staiga Senis atsistojo ir tyliai pasakė:

– Liaukitės, aš daugiau neištversiu.

– Ei, Seni, nebūk stabdys. Dar keletą dainelių! – sušuko Schmidtchenas, imdamas niūniuoti kitą melodiją.

– Aš pasakiau, užteks! – suriaumojo Senis, trenkdamas delnu į stalą. –

Komendanto valanda! Rytoj reiks smarkiai padirbėti ir užtaisyti stogus. Laikas gulti.

Taip pasakęs jis atsistojo ir ėmė ruoštis savo budėjimo tranšėjose pamainai. Schmidtchenui nespėjus vėl pradėti ginčytis, Heinrichas greitai sugriebė jį už rankos, leisdamas suprasti, kad geriau neprieštarauti. Vakarėlis baigėsi.

Senis išėjo. Po jo buvo Heinricho sargybos eilė ir jis atsisėdo prie ugnies. Man buvo smalsu, kodėl Senis taip keistai elgėsi, todėl paklausiau Heinricho, ką jis apie tai žino.

– Atrodo, jis negali pakęsti šitų virtuvinių dainų; jos jį slegia, – atsakė jis. Tada papasakojo istoriją apie Salą ir koks joje buvo Senio vaidmuo. Pasakė, kad anksčiau ar vėliau vis tiek ją išgirsiu, bent jau kokių nors nuotrupų ar užuominų, todėl nieko baisaus, jei papasakos ją dabar. Senis tarnavo kovinėje grupėje, kuri buvo mūsų divizijos pirmtakė. Jie buvo atitraukti iš pietų Norvegijos ir permesti į naują frontą Šiaurės Karelijoje, kai tik ši kampanija prasidėjo 1941 metų birželį. Šio motorizuoto dalinio, visiškai nepritaikyto mūšiams miškuose, pirmoji užduotis buvo užimti kelias kalvas tyruose tarp Suomijos ir Rusijos sienos ir Salos miestelio.

Jei būtų buvusi atlikta tinkama žvalgyba, būtų buvę išsiaiškinta, kad šioje vietovėje įrengtas atramos punktas, tačiau, stengiantis išsaugoti operacijos netikėtumo faktorių, jos atlikti nebuvo leista. Todėl vos grupė priartėjo prie kalvų papėdės, iš kalvose įrengtų bunkerių pasipylė rusų kulkosvaidžių ugnis ir mungų sviediniai. Priešo ugnis visiškai neleido mūsiškiams pajudėti. Netrukus aplinkui užsidegė sausas miškas. Heinricho tuo metu dar nebuvo dalinyje, tačiau jam pasakojo, kad ten buvo klaiku. Apylinkę apgaubė siautėjanti ugnis ir dūmai, o sproginėjantys minosvaidžių sviediniai ir kulkosvaidžių ugnis šienavo vis daugiau mūsų kareivių ir karininkų. Sutrūkinėjo ryšių sistema. Netrukus mūsiškiai puolė į paniką ir ėmė trauktis. Senis, matydamas, kad gali sudegti, bėgo, palikdamas mūšio lauke tiek sužeistuosius, tiek žuvusiuosius. Kai jau vėliau Salą pavyko užimti, buvo atrasti šimtai žuvusiųjų. Senis vis dar negali pamiršti savo draugužių pagalbos šauksmų tame degančiame miške.[37]

Heinrichas baigė pasakojimą ir įmetė dar kelias malkas. Ugnies šviesoje matėsi jo profilio siluetas. Šis pasakojimas apie niūrią divizijos krikšto

[37] Daugiau informacijos apie tai, kaip SS kovinė grupė „Nord" buvo nepasiruošusi pirmajai užduočiai ir kaip vėliau atsitiesė ir tapo elitine struktūra, žr. Wolf T. Zoepf, *Seven Days in January (Septynios sausio dienos)*, Aberjona Press, 2001.

tikrovę dar labiau paryškino rūškaną išraišką, būdingą jo išblyškusiam siauram veidui su tamsiomis akimis. Mes su Heinrichu vis pasikalbėdavome ir jau spėjome susidraugauti. Gimęs Rytų Prūsijoje, Kėnigsberge, iškart po gimnazijos jis stojo savanoriu. Nors ir turėjo idealizmo, buvo skeptikas, kuris dabar šiek tiek mėgaudamasis pasakojo man, naujai atvykusiam kariui, kad mūsų divizijos kovos istorija nebuvo vien šlovinga.

Po kiek laiko jis tęsė toliau:

– Nuo to laiko divizija ne kartą pasižymėjo kovose ir 1942 metais buvo perorganizuota į kalnų diviziją. Senis gavo Geležinį kryžių. Tačiau toji tragedija jį vis dar persekioja ir, vargu ar jis kada nors sugebės ją pamiršti.

Vidurnaktį turėjau pakeisti Heinrichą sargyboje, todėl reikėjo šiek tiek pamiegoti. Užlipau į savo gultą ir prisitaisiau prie rąstų sienos šakeles ir kaspinus iš siuntinio. Stogas buvo laikinai užlopytas. Ryte turėjome pradėti taisymo darbus prisidengdami maskuote, kurią reikėjo padaryti iki išaušta nt.

Ko gero, maždaug tuo metu aš susipažinau su unteršturmfiureriu Mannhardu.

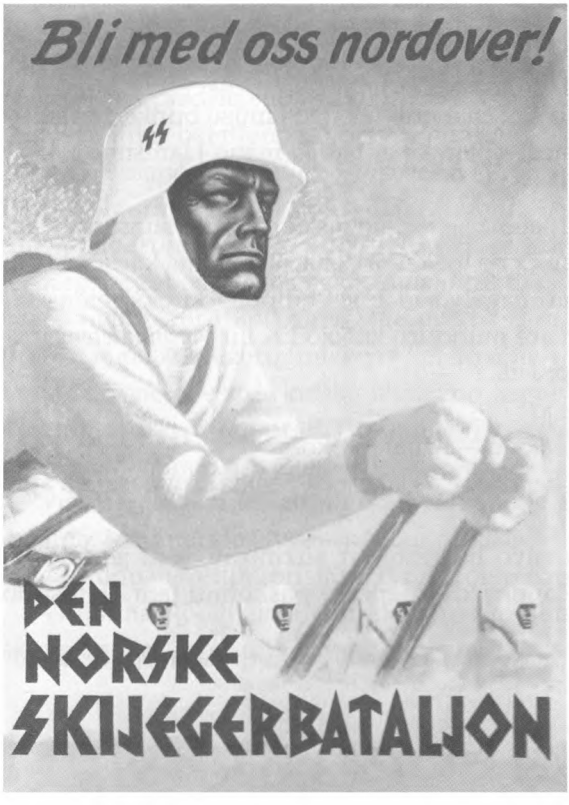

Propagandinis plakatas. Norvegai kviečiami stoti į formuojamą norvegų SS batalioną.

Stovėjau sargyboje ir laukiau, kada mane pakeis. Prisnigo dar labiau. Dangus išsigiedrijo ir pasidarė ne juokais šalta. Prasidėjo tas metų laikas, kai visa gamta sušąla ir žmonėms abiejose fronto pusėse tenka kautis su bendru priešu – šalčiu. Net menkas neapsižiūrėjimas galėjo baigtis galūnių, ausų, nosies nušalimais. Sargyboje mes stovėjome ant kelių sluoksnių eglišakių, apsirengę veltiniais, kelnėmis su pamušalu, kailiais pamuštais anorakais, žieminiais apsiaustais, didžiulėmis kumštinėmis pirštinėmis, galvas prisidengę vilnonėmis kaukėmis tik su skylėmis akims ir burnai – panašesni į storas turgaus bobutes, negu į jaunus kareivius.

Nepaisant tokių sunkumų, kai kada šio keisto krašto dienos ir naktys buvo nepaprastai žavingos. Man jau teko pamatyti tobulo grožio šiaurės pašvaistes – didžiulius švytinčius, šokančius, plazdančius ir mirgančius įvairių pavidalų ir spalvų stebuklus, – jos užburdavo mus, žemiškus nykštukus, ir savo didybe tarsi parodydavo, kokie menki ir nereikšmingi yra mūsų karingi užsiėmimai. Tą vidudienį trumpam virš horizonto pasirodė saulė ir sniegas ėmė žibėti ir blykčioti, net ir palei negyvo ruso, gulinčio prie vielų užtvaros, rankos.

Schaperis ėjo per tranšėjas ir jau ruošėsi palikti mūsų ugniavietę, tačiau prieš tai užsiminė, kad grįždamas iš sargybos užeičiau į bunkerį pas Mannhardą.

– Atrodo, kažkokiu asmeniniu klausimu, – pasakė jis. Aš likau spėlioti, kas tai galėtų būti.

Pasirodo, prieš tai juodu su Schaperiu užsuko į mūsų bunkerį pasikalbėti su Seniu. Ten Mannhardas pamatė ant stalo mano Hamsuno knygą ir pasiteiravo, kieno ji.

– Labai džiaugiuosi, kad šalimais yra žmogus, skaitantis Hamsuną, – pasakė jis, paspaudęs man ranką po to, kai prisistačiau. Pirmą kartą mačiau jį be šalmo ar kepurės. Iškart pagalvojau apie Philippą – kitoks veidas, tačiau toks pats tipažas. Jam ant munduro kabojo EK I ir *Verwundetenabzeichen*[38] ir tai buvo labai neįprasta.

– Ar skaitei dar ką nors jo?

– „Žemės vaisius", – atsakiau. – Labai patiko.

– Vadinasi, turime šį tą bendro, – pasakė jis. – Sėskis ir papasakok apie save.

Trumpai nupasakojau savo biografiją ir sužinojau, kad jis kilęs iš Miunsterio, Vestfalijos. Mannhardas paprašė paskolinti jam Hamsuno

[38] EK I reiškia pirmos klasės *Eisernes Kreuz* (Geležinį kryžių), kabinamą kairėje munduro pusėje; *Verwundetenabzeichen* (ženklas „Už sužeidimą") yra amerikiečių Purpurinės širdies atitikmuo.

SS norvegų bataliono savanoris prie Raudonosios armijos slidininkų, žuvusių mūšyje dėl aukštumų prie Šapkozero ežero Karelijoje.

knygą, sakydamas, kad nori ją perskaityti dėl ypatingos priežasties: jis ruošėsi pradėti vadovauti divizijos žvalgybos bataliono kuopai, kuri veiks Šiauriniame sparne kartu su norvegų savanoriais. Aš ir nežinojau, kad mūsų divizijoje yra norvegų, ir mano susidomėjimas išaugo. Mannhardas paaiškino, kad tie norvegai savanoriškai stojo kariauti už Suomiją ir iš pradžių suformavo kuopą, vėliau išaugusią iki viso bataliono – SS slidininkų bataliono „Norge". Jie buvo tikri slidinėjimo meistrai ir puikiai išmanė, kaip elgtis šiose nesvetingose vietovėse. Pasak Mannhardo, Šiaurinis sparnas buvo maždaug už trisdešimties kilometrų nuo mūsų dabartinės vietos ir neturėjo aiškios fronto linijos, tik kelis įvairių dydžių sargybos postus ir atramos punktus. Šie buvo įrengti universaliai gynybai, aprūpinti gausia amunicija ir maisto produktais, išsimėtę po plačią pelkių, ežerų, miškų ir keleto apleistų barakų teritoriją. Karas tame regione iš esmės reiškė Niekieno žemės patruliavimą. Mannhardas ten tarnavo dar prieš įstodamas į karininkų rengimo mokyklą ir buvo susipažinęs su vietovėmis.

Visi šie dalykai sužadino man vaizduotę. Matydamas mano susidomėjimą, Mannhardas lyg tarp kitko pasakė:

– Atrodo, norėtum prisijungti prie tokio patrulio.

– Žinoma, kodėl gi ne, – atsakiau nerūpestingai, nenutuokdamas, kad šis atsakymas turės reikšmingų pasekmių.

12

ŠIAURINIO SPARNO PATRULIS

1944 metų kovą, saulei nuolat kylant vis aukščiau, divizijos sektoriuje padaugėjo žvalgybinės veiklos. Dvylika valandų šviesos, užšalę ežerai ir apsnigtos vietovės – idealios sąlygos kalnų jėgerių patruliams su slidėmis. Šiauriniame sparne, norint išsaugoti sargybos postus ir pačią diviziją, buvo gyvybiškai svarbu atrasti priešą, pasislėpusį kažkur tyruose, ir sunaikinti jo bazes.

Ši žiema nebuvo tokia sunki, kaip kelios prieš tai. Savo bunkeryje mes gana saugiai išgyvenome. Vis dėlto, prisimenant tą žiemą, atrodo, tiesiog neįmanoma tokiomis itin atšiauriomis klimato sąlygomis išlaikyti fronto linijos. Tačiau mūsų bunkeriai buvo gana neblogai įrengti blindažai su keliais rąstų sluoksniais ant viršaus, galintys atlaikyti netgi artilerijos ugnį, ir dėl to gana neblogai saugojo nuo šalčio. Nuo lapkričio iki vasario besitęsiančios tamsos poveikį moralei švelnino „bataliono šnapsas" – skaidri balta degtinė, gana gausiai išduodama kartą per savaitę. Ilgos valandos bunkeriuose buvo praleidžiamos pliekiant „Septyniolika ir keturis" – į pokerį panašų lošimą, kuriame statydavome krūvas rublių, mūsų užmokesčio valiutą, kuri daugiau visiškai niekam nebuvo naudinga.

Manau, kad gana lengvai ištverti šią žiemą mums padėjo jaunystė ir tam tikra bravūriška dvasia. Žinoma, būdami jauni, mes visą laiką jautėmės alkani ir jokia maisto davinių sistema nebuvo pajėgi šio alkio patenkinti. Be abejo, nuolatinė nervinė įtampa tik dar labiau didino šį alkį. Dauguma iš mūsų taip mėgo saldumynus, kad kai gaudavome įvairių vaisių džemo savaitinį davinį, prarydavome jį iš karto.

To mėnesio pradžioje buvau iškviestas į kuopos vadavietę, ir čia man pranešė, kad esu perkeliamas į 6-ąjį SS žvalgybos batalioną „Nord", dislokuotą Šiauriniame sparne. Ar čia Mannhardas divizijos vadovybėje pasikalbėjo su kuo reikia, taip ir nesužinojau. Jausmai dėl to buvo dvejopi. Viena vertus, buvo gaila išsiskirti su bendražygiais iš Senio būrio, ypač

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" jėgeriai gabena amuniciją. >

Heinrichu; kita vertus, buvau apmokytas būtent kaip slidžių patrulis ir jaučiau, kad atvira erdvė, net ir tokioje nesvetingoje vietovėje, man būtų kur kas artimesnė už apkasus ir bunkerius. Bet kokiu atveju ne mažesnį vaidmenį tam, kad mano savanorio gyvenimo aprašymas tą sezoną pasipildytų ilgo nuotolio slidininkų reidu, turėjo dar vienas susitikimas su laukinėmis žąsimis. Lygiai kaip šios žąsys skrido, vedamos prigimties šauksmo, taip ir mes turėjome traukti beveik į poliarinę šiaurę vykdyti savo užduoties.

Po kelių dienų aš jau sėdėjau sunkvežimyje, dardančiame keliu į šiaurę. Šį masyvų rąstų ir lentų kelią mūsų pionierių batalionas nutiesė per tyrlaukių kalvas ir pelkes ir jis ėjo lygiagrečiai fronto linijai, esančiai maždaug už dešimties kilometrų. Rusų pusėje paraleliai ėjo geležinkelio linija ir skirtumas tarp šių susisiekimo galimybių simbolizavo tuos milžiniškus nepatogumus, su kuriais teko susidoroti mūsų logistikos specialistams.

Kelias baigėsi prie užšalusio ir lygaus ežero, o šalia stovėjo kelios pašiūrės ir dvi apverstos valtys – begaliniu vienišumu dvelkianti vieta. Rogėmis persikėlėme į rytinę ežero pakrantę. Kitoje pusėje iš sniego baltumos išlindo nedidelė rąstinių trobelių gyvenvietė. Tai buvo žvalgybos bataliono fronto linijos, atitveriančios už kelių kilometrų esantį perėjimą tarp kitų dviejų ežerų, bazė.

Prisistatęs į vadavietę, sužinojau, kad esu paskirtas į Mannhardo kuopą. Kaip paaiškėjo, po kelių dienų lygiagrečiai išeis trys slidininkų patruliai; jie veiks savarankiškai ir juos ves trys karininkai: Mannhardas, kažkoks norvegų karininkas ir, mano didelei nuostabai, von Hartmannas.

Visose trijose komandose buvo trisdešimt du kareiviai, du puskarininkiai ir vienas karininkas; mūsų grupė buvo mažiausia, o vieną komandą sudarė vien norvegų savanoriai. Mūsų užduotis buvo ieškoti priešų rusų užnugario ešelone, paimti belaisvių ir iškart grįžti, o kitos grupės turėjo dvi dienas žvalgyti šiaurę ir pietus. Pasiruošimas vyko pilnu tempu. Aš gavau slides ir suomiškus slidžių batus, tačiau pasilikau savo šautuvą; maždaug pusė iš grupės buvo ginkluoti automatais. Į kelias akjas buvo kraunama amunicija, maisto atsargos (be kitų dalykų, ir ypatingas žvalgybininkų davinys – riešutų, migdolų ir razinų mišinys), palapinės ir papildomos slidės belaisviams.

Turėjome iškeliauti iškart sutemus ir tikėjomės iki kito ryto priešo teritorijoje sumedžioti belaisvių. Susirinkome septintą ryto. Mannhardas pasiėmė

rusišką automatą su keliomis apvaliomis dėtuvėmis – negendantį, niekada nenuviliantį, nepaprastai geidžiamą ginklą. Šalmų neturėjome, vykdant tokią užduotį tinkamiausios buvo kalnų kepurės.

Mums prireikė dar pusvalandžio, kol pasiekėme kraštines mūsų pozicijas. Ten trumpam stabtelėjome, o tada vorele pasileidome saugiu takeliu per minų lauką į Niekieno žemę, nusidriekusią prieblandoje po giedru naktiniu dangumi.

Mūsų manymu, rusai veikė tarp dviejų ežerų esančioje vietoje maždaug už dešimties–dvylikos kilometrų į rytus nuo mūsų fronto linijos. Ketinome plačiu lankstu apeiti šią vietovę ir atsidurti jų užnugaryje. Patrulis šiek tiek buvo susipažinęs su apylinkėmis. Mes turėjome žemėlapius, rodančius ežerus (sunumeruotus), upes ir kalveles, taip pat apytikriai pelkes. Prisidėjo ir prieš tai vykusių patrulių žinios. Sužinojau, kad tam tikros pažymėtos vietos reiškė, jog ankstesnėse operacijose ten žuvo mūsų bendražygių ir juos teko palikti. Tiesa, vėliau šioje neaprėpiamoje ir negyvenamoje žemėje aš niekaip negalėjau atsikratyti jausmo, kad į tas vietas, per kurias keliavome, prieš tai niekada nebuvo įžengusi žmogaus koja.

Žygiavome per retus miškelius ir atvirus tyrlaukius, brovėmės pro tankius atžalynus ir kėlėmės per griovius bei sušalusį vandenį, apeidavome akmenis ir nuvirtusius medžius, o kartais sklandžiai čiuoždavome lygiu keliu. Akjas traukdavome paeiliui. Kelionė buvo sunki, todėl, nepaisant šalčio, prakaitavome. Po ilgų mėnesių apkasuose buvau atpratęs

Atšiaurios karo sąlygos šiaurėje.

nuo tokio krūvio. Retkarčiais patruliui vis tekdavo sustoti – reikėdavo iššvalgyti vietovę. Tokiomis akimirkomis įsivyraudavo visiška tyla, tokia persmelkianti, kad girdėdavai savo paties širdies plakimą ir jautei, kaip į ausis plūsta kraujas.

Apie vidurnaktį stabtelėjome. Susirinkome nedidelėje laukymėje šalia berželių ir eglaičių giraitės. Čia buvome gana neblogai apsaugoti, todėl kiekviena komanda galėjo susikurti lauželį arbatai – taip, kaip mus išmokė suomiai. Tam panaudojome apvalias skardines, su iškart virš dugno šonuose pradurtomis skylėmis; į vidų primetėme beržo tošių, jas užkūrėme, o ant viršaus užmetėme smulkių beržinių skiedrų – ugnis degė gerai, beveik be dūmų ir jos užteko arbatai užsikaisti. Vyrai stovėjo rateliu ir tyliai kalbėjosi. Mus gaubė didžiulis žėruojantis dangaus skliautas ir aš atkreipiau dėmesį į tai, kad namuose niekada nemačiau tokio dangaus.

Kalbėjausi su norvegų komandos vadu Herwegu, kuris jau dalyvavo su Mannhardu ankstesnėse misijose ir atrodė itin jam atsidavęs. Staiga prie mūsų prišoko Mannhardas ir parodė į viršų. „Paklausykite! Girdite? – sušuko, įdėmiai klausydamasis. – Patylėkite truputį", – paprašė jis vyrų. Tada aš išgirdau trimitus primenančius žąsų klyksmus, aukštai ir vis dar toli, tačiau nuolat artėjančius. Dabar jau visi klausėmės užvertę galvas. Danguje pasirodė platus žąsų trikampis; jos skrido iš pietų į šiaurę ir klykavo savo šaižią, graudžią, nesibaigiančią giesmę. Stebėjome paukščius, kol šie pranyko tamsoje. Vėl mintyse man nejučiomis iškilo daina, kurią taip dažnai dainuodavome Jungfolke:

Wildgänse rauschen durch die Nacht,
mit schrillem Schrei nach Norden.
Unstete Fahrt; hab'acht, hab'acht!
Was ist aus uns geworden?

Fahr zu, fahr zu, du graues Heer,
Fahr zu, fahr zu, nach Norden!
Und fahren wir ohne Wiederkehr,
raucht uns im Herbst ein Amen.[39]

Prisimindamas tos akimirkos jausmus, manau, kad būtent tada pradėjau įsivaizduoti laukines žąsis kaip įvaizdį, atspindintį mūsų pačių misiją, mūsų kovą su bolševizmu tame atkampiame regione – tokią neišvengiamą, kaip šių paukščių skrydis. Tuo metu buvome susitelkę į užduotį savarankiškai veikti priešo užnugaryje ir neabejoju, kad ši daina skambėjo daugelio mūsų mintyse. Tiesa, tada neįžvelgėme, kad dainos eilutės pranašauja būsimus įvykius, taip pat ir tuos, kurie jau buvo įvykę, tik apie juos dar nežinojome.

---

[39] Laukinės žąsys lekia naktyje,
Į šiaurę klykiant šaižiai ir prikimus
Kelionė nerami, žiūrėki, atsargiai!
Kažin, ką ruošia mums likimas?

Pirmyn, pirmyn, pilka kariauna.
Pirmyn, pirmyn. Į šiaurę!
O jei negrįšime mes atgalios
Tegul mums jūsų skrydis amen atnašauja.

Toliau leidomės į rytus. Tamsoje nesimatė jokių priešo pėdsakų. Netrikdydami miško tylos, mes vorele stūmėmės į priekį; girdėjosi tik slidžių šliūžavimas ir ritmiški, sniego slopinami lazdų dunksėjimai. Bėgo valandos, augo nuovargis; atrodė, kad mus supančios baltos platybės yra be pradžios ir be pabaigos. Tyrus praskaidrindavo tik reti medžiai, išaugę ir atkakliai stovintys, tarsi mesdami iššūkį šioms nedraugiškoms gamtinėms sąlygoms.

Prieš pradedant aušti, dar kartą stabtelėjome pailsėti. Mannhardas su kitų dviejų būrių vadais pasitarė, pasišviesdami žibintuvėliu žemėlapį. Pasukę į pietvakarius anksčiau ar vėliau turėjome kirsti kokią nors rusų susisiekimo liniją. Ėmus švisti pradėjome judėti atsargiau: dažniau stabtelėdavome, žvalgėme vietovę su žiūronais ir ėmėmės kitų atsargumo priemonių.

Apie dešimtą valandą pasiekėme ežerą nr. 20, maždaug už šešių kilometrų nuo mūsų naktinio maršruto. Mannhardui davus ženklą, visi pasislėpėme sniege. Priešais mus tarp miškelių plytėjo didžiulė balta ežero lyguma. Mannhardas su būrių vadais dar kartą apžvalgė apylinkes. Pagaliau jie pastebėjo priešą. Tolumoje išgirdome balsus. Ėmėme judėti į priekį, tada ir aš juos pamačiau: per ežerą į rytus žygiavo rusų padalinys, o nuo rytinio ežero krašto jų pasitikti iš miško išėjo būrelis su dvejomis žirgų traukiamomis rogėmis ir keliais vyrais.

Mannhardas mostelėjo mums eiti kiek tolėliau į mišką ir mes pasukome link šiaurvakarinio ežero krašto, lygiagrečiai pakrantei ir rusų susisiekimo linijai. Tuo metu abi rusų grupės susitiko ežero viduryje ir toliau kartu keliavo į vakarus. Mes vakarinį ežero kraštą pasiekėme pakankamai greitai, kad Herwego norvegai spėtų nepastebėti užbėgti ivanams iš priekio ir pasislėpti miške, o Mannhardo komanda užėmė poziciją kitoje pusėje. Trečioji komanda liko rezerve. Rusai lėtai ir nieko neįtardami artinosi. Mannhardas leido jiems prieiti per 50 metrų, o tada rusiškai sušuko:

– Rankas aukštyn! Meskite visus ginklus!

Tačiau jie nusprendė nepasiduoti!

Po šiokios tokios sumaišties rusai iš šaulių ginklų pradėjo pleškinti į mūsų pusę, nors ir nematė, kur mes esame. Paskui pasislėpė už rogių ir šaudė toliau. Mes nusiėmėme slides, išsisklaidėme ežero pakraštyje ir, ruošdamiesi puolimui, nešaudėme. Tada Mannhardas, klūpomis už medžio kamieno per žiūronus stebintis rusų grupę, garsiai ir aiškiai davė

įsakymus. Mannhardo vadovaujami, o šaulių pridengiami ugnimi, mūsų vyrai su automatais puolė į priekį suformuodami savotišką kordoną. Per sniegą nepavyko bėgti, todėl jie po truputį stūmėsi į priekį trumpais šuoliais, tarpuose tarp jų pasislėpdami sniege, o mes šautuvų ugnimi neleidome ivanams išlįsti. Tiems nelaimėliams nebuvo jokių galimybių išsigelbėti. Netrukus jų šaudymas ėmė silpti, nors kai kurie ir toliau narsiai gynėsi. Mūsiškiai dabar jau buvo taip arti, kad mums reikėjo liautis šaudžius. Mannhardo komanda jau pasiekė paskutines roges ir išlindo rusams iš užnugario. Dar kelios automatų serijos ir viskas buvo baigta.

Mes atsistojome. Vienas iš norvegų link mūsų pozicijų vedė rusą pakeltomis rankomis. Pasirodo, kad jis vienintelis liko gyvas. Mūsų pusė nepatyrė jokių nuostolių. Po truputį sugrįžo visi mūsiškiai kareiviai. Tarp žuvusių rusų buvo slidininkų bataliono vadas ir tai neabejotinai paaiškina, kodėl jie taip atkakliai priešinosi. Paėmę visus dokumentus ir popierius, kuriuos jis su savimi turėjo, aptikome roges, prikrautas maisto.

Nebuvo galima gaišti nė akimirkos. Nors mūsų susidūrimas tęsėsi ne daugiau kaip dvidešimt minučių, jis tikrai turėjo sukelti ant kojų visą užnugario ešeloną. Ėmėme žygiuoti į šiaurės vakarus prie ežero nr. 17, kur mūsų laukė von Hartmanno grupė. Deja, paaiškėjo, kad mūsų narsusis belaisvis beviltiškai nemoka šliuožti slidėmis, todėl į priekį stūmėmės lėtai. Tiesa, retsykiais palikdavome po savo taku vieną kitą miną – kaip paaiškėjo, tai buvo išmintinga saugumo priemonė, nes maždaug po valandos užpakaly išgirdome sprogimą.

Von Hartmanno pozicijas pasiekėme vos įdienojus. Nors tada jau beveik dvidešimt valandų buvome žygyje, mums dar buvo likusios apie trys valandos kelio. Grįžtant prie mūsų prisijungė grupelė iš von Hartmanno komandos. Dviejose akjose jie gabeno liūdną krovinį – anksčiau tą žiemą mūšyje žuvusius tris jėgerius pavyko rasti ten, kur jie ir buvo palikti. Dabar, įvynioti į audeklus, žuvusieji buvo gabenami palaidoti mūsų kapinėse.

Pagrindinės von Hartmanno grupės pajėgos pasiliko perimti rusų kovos dalinio, kuris, jų manymu, veikė toje apylinkėje. Mums, atlikusiems pagrindinę misijos dalį, įtampa atslūgo, tačiau, beveik ištisą parą čiuožę slidėmis ir stabtelėję tik mūšiui prie ežero nr. 20, buvome visiškai išsekę. Praėjus maždaug valandai už savęs išgirdome smarkų susišaudymą šaulių ginklais. Matyt, kažkur prie ežero nr. 17 von Hartmannas susidūrė su

priešu. Po kiek laiko šūviai nutilo. Mes spėliojome, ar tikrai tuo viskas ir baigėsi. Išties, į pavakarę išgirdome dar vieno susirėmimo garsus. Šį kartą viskas skambėjo rimčiau ir taip greitai nenurimo. Girdėjome iššaunamus ir sprogstančius sunkiųjų minosvaidžių sviedinius. Dabar neliko abejonių, kad von Hartmanno grupė pateko į bėdą.

Mes saugiai pasiekėme savo pozicijas.

Von Hartmanno grupė grįžo vėlai kitą dieną. Iš trisdešimties vyrų penki žuvo, o penkiolika buvo sužeisti. Uždengti drobulėmis žuvusieji buvo suguldyti akjų eilėje priešais trobelę, kurioje aš prieš kelias dienas apsistojau. Tarp žuvusiųjų buvo ir von Hartmannas. Naujiena apie tai plito žaibo greičiu; tiesiai į jį pataikė minosvaidžio sviedinys.

Dvi gautas poilsio dienas aptemdė von Hartmanno mirtis. Žinoma, rusai patyrė kur kas didesnių nuostolių, tačiau visuotinai buvo manoma, kad mes sumokėjome labai didelę kainą. Man von Hartmanno netektis buvo skaudi ir asmeniškai. Netekau sektino pavyzdžio, koks, mano nuomone, turėjo būti šiuolaikinis karininkas. Išvakarėse prieš išvykstant į patrulį, man teko stebėti, kaip jis tikrina savo grupę, kaip lengvai ir draugiškai bendrauja su kareiviais; jis jau nebešlubavo, tačiau vis dar vaikščiojo su lazdele. Nuo tos akimirkos Šiaurinis sparnas man pradėjo atrodyti daug mielesnis ir savotiškai pažįstamas. Tikėjausi, kad atsiras proga su juo pasikalbėti, todėl, išgirdęs apie jo žūtį, akimirksnį jaučiausi, tarsi paliktas likimo valiai. Tai buvo dar vienas žingsnis link kareiviško užsigrūdinimo.

Kartą Mannhardas pasikvietė mane į savo trobelę; jis vis dar turėjo mano knygą ir norėjo grąžinti. Susėdome ant kėdučių ir jaukiai įsitaisėme priešais grubaus darbo balintą ugniakurą, užimantį trobelės vidurį. Visi kiti baldai buvo patys paprasčiausi. Anksčiau šioje grubiai tašytų rąstų trobelėje gyveno vietiniai žmonės, ko gero, visa šeimyna, kuri, kartu su nedidele galvijų banda, buvo evakuota. Liko tik be galo paprasta ir tyra kaimiška trobelės aplinka.

– Čia kaip iš Hamsuno pasaulio, – tarė Mannhardas. – Iš „Žemės palaimos“. Turbūt štai taip atrodė pirmasis Isako ir Inger namas Selanroje.

Jo žodžiams nereikėjo jokio patvirtinimo. Kurį laiką tiesiog klausėmės traškančio laužo, o mūsų mintys sukosi apie šią keistą situaciją. Karas nubloškė mus į aplinką, kuri nepaprastai skyrėsi nuo mums įprastos, tačiau kartu buvo tokia pažįstama iš šio šiauriečio rašytojo kūrinių.

Žuvusių 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" norvegų savanorių laidotuvės.

Vis dėlto Mannhardo nuotaikos buvo liūdnos ir jam reikėjo su kuo nors išsikalbėti. Mannhardas išgyveno ne vien von Hartmanno netektį. Jis taip pat liūdėjo ir neseniai subombarduoto savo gimtojo miesto Vestfalijoje, kuris buvo beveik visiškai sunaikintas, įskaitant ir jo tėvų namus. Mannhardas pasakė, kad karas jau nebeapsiriboja priešo karinės galios sunaikinimu, jis jau nuo žemės paviršiaus šluoja ir jų miestus bei ten gyvenančius žmones. O tą darė netgi ne kokios nors skirtingos kultūros – senoji Europa bombardavo save į šipulius. Jei taip tęsis ir toliau, anot jo, Europa taps lengvu grobiu Raudonajai armijai.

Paklaustas apie savo šeimą, papasakojau, kad namas ant Sienos Braunšveige taip pat neseniai buvo sugriautas; jo gražusis fasadas, Isos „Dangaus karalystė" – viskas sudegę iki pamatų ir likę vien griuvėsiai. Užsiminiau apie paskutinį motinos laišką, kuriame ji rašė, kad mano jaunėlis brolis Peteris tapo *Luftwaffenhelfer*[40] ir dabar tarnauja flakų

[40] Šešiolikmečiai mokiniai, tarnaujantys padėjėjais priešlėktuviniuose (flakų) daliniuose.

ugniavietėje netoli Braunšveigo. Jis tapo ketvirtu kareiviu mūsų šeimoje, nes tėvas tarnavo Italijoje, o vyresnysis brolis Nickas – kariuomenės karininkų rengimo mokykloje Suasone, Prancūzijoje. Tai ne itin guodė.

Tuo metu Sąjungininkai jau priėmė „besąlyginės kapituliacijos" formulę, kuri, kaip išsiaiškinome kalbėdamiesi, mums nepaliko jokio pasirinkimo. Dabar arba jie sunaikins mus, arba mes juos. Supratome, kad mūsų užduotis šiame krašte tampa tik dar aiškesnė: kuo ilgiau atsilaikyti prieš bolševikus. Mannhardas nemanė, kad mes jau pralaimėjome. Jis dėjo viltis į tai, ką vadino „besikristalizuojančia nauja Europos dvasia", kurią jaučia ginklo broliai suomiai, bendražygiai norvegai, taip pat visi kiti mūsų gretose tarnaujantys savanoriai iš Prancūzijos, Danijos, Belgijos, Nyderlandų ir netgi Šveicarijos[41]. Pasakiau, kad visa širdimi tam pritariu ir kad būtent tokia vizija su Philippo pagalba paskatino mane prisijungti prie šios „kariaunos". Man probėgšmais užsiminus, kad Philippas šiuo metu tarnauja divizijoje „Wiking", Mannhardas iškart sukluso.

– Tai bent, – sušuko jis. – Į „Nord" aš atvykau kaip tik iš divizijos „Wiking", po to, kai išėjau iš ligoninės; tada dar buvau puskarininkis.

Mes truputį pasikalbėjome apie diviziją „Wiking", o tada pasmalsavau, ar būtent ten jis gavo Geležinį kryžių ir už ką.

– Taip, – pasakė Mannhardas. – Gavau iš „Wiking", kai gulėjau ligoninėje. Sunaikinau penkis rusų tankus. Atsitiktinumas ir tiek. Tiesiog daugiau nebuvo kam to padaryti. Tankai stovėjo vienoje linijoje įstrižai mano prieštankiniam pabūklui ir negalėjo į mane pasisukti, bent jau ne taip greitai, ir aš spėjau vieną po kito juos susprogdinti, – sumenkino jis savo žygdarbį.

Žiūrėjome į liepsnas ir užmetėme dar malkų. Nepaisant laipsnių skirtumo ir mano didelės pagarbos jam, mus labai suartino tiek bendri pomėgiai, tiek įsitikinimai.

---

[41] Antrajame pasauliniame kare vokiečių pusėje tarnavo beveik 2000 šveicarų savanorių, daugelis iš jų *Waffen-SS* gretose; nuo 1942 m. jie paprastai buvo siunčiami į 6-ąją SS kalnų diviziją „Nord" (žr. Vincenz Oertle, *Schweizer Freiwillige an deutscher Seite,* Zürich, 1997).

13

KOVOS PATRULIS

Prieš Velykas vėl atsidūriau savo batalione. Pulkas įsakė man sugrįžti, nes mūsų būrio kito sunkiojo kulkosvaidžio komandos vadas žuvo nuo snaiperio kulkos. Man reikėjo jį pakeisti. Tai reiškė tarnybą kitoje pozicijoje, kitame būryje, kitame bunkeryje ir su kita ginkluote. Dabar vietoj šautuvo aš turėjau automatą ir pistoletą.

Naujosios kulkosvaidžio ugniavietės, esančios į šiaurę nuo mano ankstesnės pozicijos, šaudymo lauką sudarė plati atvira erdvė su keliais medžių lopinėliais. Rusų pozicija buvo ganėtinai toli, jų fronto linija ėjo į šiaurę ir ten siekė rytinę ežero nr. 70 įlankėlę. Žemė čia buvo lygi, o vasarą pelkėta, tik su keliomis nedidelėmis kalvelėmis, arba „grobais", kaip mes juos vadinome. Mano buvusią poziciją su naująja jungė tranšėjos, kurių kai kurios atkarpos buvo tiesiog negilūs grioviai, suteikiantys itin menką apsaugą. Štai ten, šviečiant skaisčiai ryto saulei, mano pirmtaką ir pasitiko mirtis.

Nekantraudamas laukiau naujojo paskyrimo dar ir dėl to, kad žinojau, jog ten sutiksiu Strickerį – savo tirolietį bendražygį iš pratybų stovyklos. Jis pasistengė, kad po to, kai mūsų būrio vadas Schaperis pristatė mane kareiviams, naujajame bunkeryje būčiau sutiktas šiltai. Strickeris tarnavo antruoju komandos kulkosvaidininku. Pirmasis buvo elzasietis Bingas, dar vienas iš senosios gvardijos, Salos veteranas. Laikui bėgant jis atsiskleidė kaip neišsenkančios ramybės ir šaltakraujiškumo kulkosvaidininkas, pačiose pavojingiausiose situacijose, nesvarbu, išgėręs ar ne. Vienas iš šaulių buvo Ottas Bergeris, bavarų darbininko sūnus, aistringai garbinęs fiurerį ir laikęs jį savo šeimos išgelbėtoju. Kartą, po kelių stikliukų degtinės, jis apsiašarojęs man papasakojo, kaip jo šeima buvo išgelbėta iš skurdo, nevilties ir pažeminimo, kai per pirmąją Hitlerio darbo vietų kūrimo programą baigėsi ilgai trukusi jo tėvo bedarbystė.

Buvo balandžio pradžia. Žemę dar dengė sniegas, tačiau pavasario lygiadienis jau buvo praėjęs, ir saulė tekėjo beveik normaliu paros metu. Aš ėjau sargybą kulkosvaidžio bunkeryje. Vis dar sušalusią žemę gaubė didžiulis dangaus skliautas. Nuo horizonto pietryčiuose iki pat zenito driekėsi gausybė ramių, nejudančių plokščiadugnių kamuolinių debesų. Aušros atspalviai po truputį blėso ir subtiliai keisdamasi užleido vietą dienos šviesai. Iš pradžių tarp tamsių eglių rytuose pasirodė blyškus rausvumas, vėliau pamažėle virtęs sodria oranžine spalva, lėtai paskli-dusia po visą dangų. Tokiame fone debesys iš pradžių tapo tamsiai vio-letiniai, paskui ėmė šviesėti, kol galiausiai tapo vaiskios krokų spalvos.

Apžvelgiau mūsų sektorių, dabar jau visiškai apšviestą dienos švie-sos. Lėtai sukiodamas dvišakius periskopinius žiūronus ir apžiūrinėda-mas rusų pozicijas, stabtelėjau ties priešais mus įrengta jų kulkosvaidžio ugniaviete. Ten pastebėjau dvi judančias figūras su kailinėmis kepurė-mis. Mačiau tik jų galvas, iš pradžių pasirodančias iš už brustvero, o vė-liau neaiškiai – ambrazūros angoje. Abu rusai treniravosi, kaip elgtis su kulkosvaidžiu, – reikia pasakyti, pernelyg nesisaugodami. Pamatęs juos, smarkiai išdidintus žiūronuose, staiga pajutau savotišką konfrontaciją, o šį įspūdį dar labiau sustiprino dėl skaidraus oro aiškiai įžiūrimi jų veido bruožai.

Galvojau, štai du iš „raudonųjų ordų", kurias bolševikai pasiuntė su-naikinti mūsų vakarietiškos kultūros; žmonės, pavertę bažnyčias į kiau-lides. Mačiau juos iš arti ir jie atrodė keisti, svetimi, necivilizuoti ir išties grėsmingi – nenuostabu, juk jie priklausė sovietų Slidininkų brigadai – kiek man teko girdėti, vienam iš geriausių jų dalinių. Argi ne šie žmonės – ar bent jau jų vyresnieji broliai ar tėvai – dar ne taip seniai nuostabiais balsais giedojo savo didingose bažnyčiose? Argi jų galingi ir nepaprastai jaudinantys himnai, kokių neišgirsi vokiškose bažnyčiose, nebuvo skirti šlovinti tam pačiam Dievui, kuriam namie meldėmės ir mes? Be to, argi mano taip mėgstamų Čaikovskio simfonijų užuomazgos gimė ne šios tautybės žmonių sielose?

Mano apmąstymus nutraukė į ugniavietę įėję du karininkai, lydimi Schaperio. Vienas iš jų buvo ką tik *Junkerschule* (*Waffen-SS* karininkų ren-gimo mokyklą) baigęs karininkas, užėmęs Mannhardo pareigas 12-ojoje kuopoje. Kitą atpažinau iš trijų sidabrinių žvaigždučių ant antpečių ir dviejų juostelių ant kairės apykaklės atvarto. Tai buvo hauptšturmfiureris

Hansenas, mūsų bataliono vadas, kurį mačiau pirmą kartą. *Batalioneris*, kaip mes jį vadinome, buvo, kiek teko girdėti, labai gerbiamas ir populiarus vadas. Pagarbą jis pelnė energingu vadovavimu ir drąsa, o populiarumą – dėl draugiško bendravimo su kareiviais. Dabar pagalvojau, kad Hanseno išvaizda ir būdas atitiko visas apie jį girdėtas savybes, tik mane nustebino, koks jis buvo jaunas – daug jaunesnis, negu maniau. Hansenas priėmė mano raportą, saliutavo ir priėjęs prie žiūronų iškart ėmė apžiūrinėti priešo pozicijas. Retkarčiais kreipdavosi į 12-osios kuopos karininką, kažką nurodydamas pozicijose. Paskui, atsitiesęs, atrodo, galutinai apsisprendė dėl misijos, kurią jie, matyt, smulkiai aptarinėjo anksčiau. Misija turėjo prasidėti šią naktį priešais mus plytinčioje Niekieno žemėje.

Tai buvo kovos patrulis. Tada Schaperis pasisuko į mane ir įsakė lydėti patrulį bei kulkosvaidžiu pridengti šturmo grupės kairįjį sparną.

Ankstų mūsų patrulio misijos rytą lauke dar buvo tamsu. Bunkeryje tvyrojo karštas oras, pritvinkęs aitraus degančių malkų, žėrinčių cigarečių dūmų, odos ir šlapių daiktų kvapo. Vyrai buvo sustoję aplink karbido lempą, todėl kambarį temdė jų šešėliai. Susispaudę ankštame kambarėlyje po žemomis lubomis, užsidėję baltai apdengtus šalmus, o ginkluotę diržais ir raišteliais prisitvirtinę ant baltų anorakų. Šturmo grupė buvo pasiėmusi kiek įmanoma daugiau rankinių granatų ir automatų amunicijos. Mes su Bingu ir Strickeriu per petį persimetėme šovinių diržus. Aš prie kūno laikiau prispaudęs mūsų kulkosvaidį MG 34; šį kartą buvau savo paties komandos pirmasis kulkosvaidininkas.

Kambaryje įsivyravo tyla. Viskas buvo paruošta. Užduotis aiški; šturmo grupė bandys prasiveržti į priešais mus esančias rusų pozicijas, įsibrauti į jų bunkerių sistemą ir prieš išauštant grįžti su belaisviais. Visi mes šiuo metu vienaip ar kitaip bandėme suvaldyti kylančius nejaukius jausmus. Pavyzdžiui, aš kartojau sau: *mes labai gera grupė, mūsų puiki vadovybė; jei elgsimės protingai, viskas bus gerai; nesijaudink ir, dėl Dievo meilės, elkis ramiai!* Stebėjau rūsčius, neišskaitomus vyrų veidus, kuriuos retkarčiais nušviesdavo sužibusi cigaretė.

Keistai atokiau nuo mūsų stovėjo keturių vyrų būrelis, ant šalmų užsitraukę anorakų gobtuvus. Jie neturėjo ginklų, tačiau kiekvienas prie krūtinės buvo prisirišęs kelis kilogramus sprogmenų. Tai buvo padalinys iš pulko baudžiamojo būrio, kuriems buvo suteikta galimybė išpirkti savo kaltę mūšyje. Padalinį sudarė kareiviai, kokiu nors būdu nusižengę

kariuomenės disciplinai, pavyzdžiui, aplaidžiai elgęsi sargyboje, prisigėrę, nepaklusę ar įvykdę kokį nors nusižengimą užnugaryje – neteisėtai pasisavinę valstybės turtą ar priekabiavę prie merginų. Jų užduotis buvo surinkti minas, kad galėtume pereiti savo pačių minų ruožą, o priešais rusų bunkerių liniją atlaisvinti kelią sprogdintojų komandai. Tąsyk jie mane vertė jaustis labai nejaukiai tiek savo užduotimi, tiek dėl to, kad buvo neginkluoti – visa tai bylojo apie negailestingą kariuomenės disciplinos tvarką. Šie kareiviai mūsų bunkerio atmosferą aptemdė dar labiau. Jų vadui, pionierių seržantui, davus ženklą, jie išėjo iš bunkerio pradėti savo užduoties. Mes pasilikome ir toliau laukėme – kaip mums atrodė, visą amžinybę.

Galiausiai patrulio vadas pažvelgė į laikrodį:

– Laikas. Eime.

Su palengvėjimu pasiėmėme įrangą ir pasukome link išėjimo – iš pradžių šturmo grupė, po jos mes, pagalbinis būrys. Praeidami pro krosnelę, nusviedėme cigaretes į ugnį ir išėjome į tranšėjas. Prie išėjimo į išvalytą taką pro minų ruožą stovėjo *batalioneris* ir retkarčiais kreipdavosi į kurį nors pažįstamą kareivį vardu ar tiesiog kilstelėdamas ranką ir neoficialiai saliutuodamas. Man praeinant pro šalį jis nusišypsojo, matyt, prisimindamas rytinį susitikimą mūsų ugniavietėje.

Mes trise nepastebėti pasiekėme savo poziciją ir už nuvirtusio medžio kamieno aš įtaisiau kulkosvaidį į šaudymo padėtį. Kairėje vėrėsi plati plynė, o priekyje, maždaug už 70 metrų, buvo pagrindinė rusų kovos pozicija. Toje apsnigtoje bunkerių linijoje, kurią su žiūronais žvalgiau šįryt, neaiškiai įžiūrėjau tamsų kulkosvaidžio ugniavietės ambrazūros keturkampį. Per kryptuką nutaikiau kulkosvaidį.

Bum! Bum! Priekyje dešinėje, tiesiai priešais rusų poziciją, blykstelėjo du sprogimai. Bum! Sprogo trečiasis užtaisas. Priekyje trumpais šuoliais link rusų tranšėjos artėjo šturmo grupė. Į viršų pakilo signalinė raketa. Iškart po jos pradėjo kalenti rusų kulkosvaidis. Tą pačią akimirką tiesiai pro jų ambrazūrą aš paleidau pusę juostos šovinių su šiek tiek trasuojamųjų kulkų. Kulkosvaidžio atatranka daužė man petį, o dvikojis barškėjo nuo serijų papliūpų. Ugnis nutildė rusų kulkosvaidį pačiu laiku, kad mūsų pionieriai spėtų pranerti pro jo šūvių lauką. Rusai iššovė daugiau signalinių raketų. Vėl atgijo rusų kulkosvaidis. Tačiau, paleidus dar vieną seriją iš mūsų kulkosvaidžio, sprogdintojų komandai pavyko pro

Pasinaudodami dūmų priedanga, kalnų jėgeriai žygiuoja per subarktinį mišką.
(Warfieldo archyvas)

ambrazūrą įmesti trijų kilogramų užtaisą. Pasigirdo prislopintas sprogimas ir medinis bunkeris išlėkė į orą. Mūsų vyrai peršoko per brustverą ir puolė į kairę ir į dešinę; sublyksėjo jų automatų šūviai, ėmė sproginėti rankinės granatos ir dvi ugniavietės buvo sunaikintos.

Viskas tetruko kelias minutes, tačiau rusų pozicijose vis dar vyko kova. Mes nuolat girdėjome trumpas automatų papliūpas ir įsivaizdavome tikriausiai ten vykstančias kirstynes. Netrukus, be abejonės, turėjo prabilti priešo minosvaidžiai. Staiga šūvių serijos ir sprogimai rusų pozicijose liovėsi. Vėl įsivyravo tyla. Pamačiau grįžtantį mūsų būrį – neaiškias figūras, bėgančias nuo rusų bunkerių linijos link mūsų pozicijų. Juos iškart ėmė apšaudyti kitas kulkosvaidis, kurį ivanai kažkokiu būdu sugebėjo pastatyti iš kairės nuo sugriautojo bunkerio. Aš puoliau suktis ir nusitaikiau į blyksintį priešo kulkosvaidžio vamzdį. Šį kulkosvaidį būtinai reikėjo neutralizuoti. Šalia manęs gulintis Bingas sumaitino mūsų MG 34 dar vieną šovinių juostą. Atlėkė Strickeris su trasuojamųjų kulkų papildymu. Paleidome dar kelias serijas ir rusų kulkosvaidis nutilo. Dabar, kai taip aiškiai pademonstravome savo kulkosvaidį, mums skubiai reikėjo keisti poziciją.

Tada pasigirdo pirmieji rusų sunkiojo minosvaidžio šūviai – „pop pop pop pop" seka. Instinktyviai juos suskaičiavome. Bum bum bum bum. Po pirmojo vėduoklės sprogimo, pašokome ir pasislėpėme dviejuose krateriuose. Vėl pasigirdo minosvaidžio šūviai ir netoli nuo mūsų ėmė kristi sviediniai. Po to jų buvo dar daugiau ir viskas ėmė mieštis į vieną neaiškų griaudėjimą. Sviediniams sproginėjant šalia, gulėjome nejudėdami. Tokio baisaus bombardavimo man dar nebuvo tekę patirti. Sviediniai krito ir krito. Nežinau, kiek visa tai truko. Atrodė neįmanoma, kad mums pavyktų ištrūkti iš šio pragaro gyviems ar bent jau nesužeistiems. Vis dėlto, gulint tarp šios sutelktos ugnies, kūnams prisispaudus prie negilaus kraterio, ruseno desperatiška, nenumaldoma viltis, kad gal kaip nors šį kartą pavyks išgyventi. Kad ir ką jautėme ar ko vylėmės, mums vis tiek reikėjo likti čia ir pridengti atsitraukiančius bendražygius. Paskutinis šūvis, paskutinis sprogimas! Galiausiai prabilo mūsų 10,5 centimetrų kalnų haubicos ir paleido sviedinius į rusų mungų šaudymo pozicijas. Bombardavimui nurimus, pakėlėme galvas ir pamatėme, kad kol kas visi trys esame sveiki ir gyvi.

Viskam nuščiuvus pakilo dar viena rusų signalinė raketa. Įsivyravo tyla. Šturmo grupė tikriausiai jau namie. Kodėl mums nedavė ženklo grįžti? Nuo tada, kai išėjome, praėjo apie pusvalandį. Netrukus ims aušti. Staiga iš už nugaros pasirodė ryšininkas ir krito ant žemės šalia manęs. Įsakymas buvo pasilikti dar vienam puolimui. Grįždami per priešo apšaudymą mūsų kariai neteko vienintelio paimto belaisvio; *batalioneris* vis tiek buvo pasiryžęs įgyvendinti misiją; pažadėjęs stiprų ugnies palaikymą, jis pasiuntė kareivius atgal.

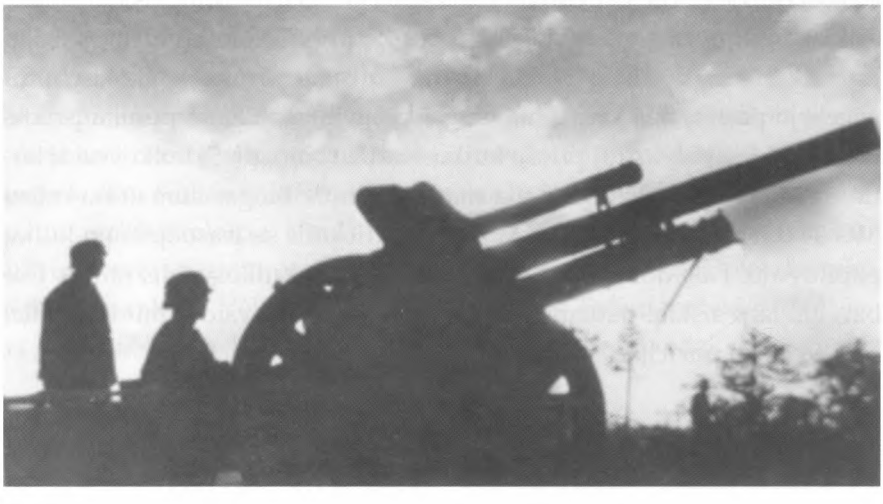

Mūsų haubicoms ir mungams pradėjus šaudyti, ryšininkas išėjo. Matėme, kaip rusų bunkerių linijoje blyksėdami sproginėja artilerijos sviediniai. Greitais, plačiais šuoliais mūsų šturmo grupė puolė į perėjimą per minų lauką. Mūsų šaudymas liovėsi taip pat staiga, kaip ir prasidėjo. Po to rusų pozicijoje ėmė tratėti šaulių ginklai, tačiau nebe taip smarkiai, kaip anksčiau. Nejau mums pavyko užklupti ivanus nepasiruošusius? Netrukus pamatėme mūsų kareivius grįžtančius – paeiliui šokinėjančius, krentančius slėptis, atsišaudančius ir vėl šokančius bėgti. Šį kartą kulkosvaidis priešais mus taip ir neprabilo. Į rusų bunkerių liniją smarkiai pleškino mūsiškis iš dešiniojo sparno. Mūsų artilerija nukreipė ugnį į priešo minosvaidžių ugniavietes. Tačiau baisieji rusų mungų šūviai vis tiek pasileido: pop pop pop pop, o po jų siaubą varantys sviedinių švilpimai ir sprogimai, nuo kurių mes vėl kritome ant pilvų slėptis. Tiesa, šį kartą jų ugnis buvo nukreipta į užnugarį, kur, kaip jie manė, turėjo būti likusioji mūsų patrulio dalis.

Kai gavome ženklą grįžti, jau buvo pradėję aušti. Tačiau plačioje, atviroje vietovėje dabar mes buvome gana neblogai pastebimi. Norėdami pasiekti saugias tranšėjas, turėjome pereiti nemažą gabaliuką. Jau pamiršau, kaip galiausiai grįžome, tik prisimenu, kad mungai šaudė visą laiką, kol buvome atviroje erdvėje, o mūsų haubicos kiek įmanydamos stengėsi nuslopinti priešo ugnį.

Grįžę į tranšėją ir giliai traukdami pirmąsias cigaretes, mes trise triumfavome grynai dėl to, kad išlikome gyvi, o ne dėl sėkmingos užduoties – ko tą akimirką dar net nežinojome. Mus užliejo didžiulis džiaugsmas, laikinas ir visiškai klaidingas fizinio vientisumo jausmas; tikra priešingybė tai mirties baimei, kurią jautėme pastarąsias dvi valandas.

Įėjau į bunkerį raportuoti. *Batalioneris* dar nebuvo išėjęs į vadavietę ir sėdėjo kartu su patrulio vadu ir keliais kitais patrulio kareiviais. Tarp jų buvo ir rusas belaisvis, visai išvaizdus, rūkantis cigaretę, o jį tardė vertėjas. Jie norėjo iš jo iškvosti šviežios informacijos apie puolimą, kurio mūsiškiai tikėjosi maždaug per Velykas. Čia, priešakinėje kovos zonoje, belaisvis atrodė beveik kaip vienas iš mūsų, kareivis tarp kareivių, ir su juo buvo atitinkamai elgiamasi. Nusprendžiau, kad mūsų misija buvo sėkminga. Ją vykdydami netekome dviejų žmonių: ryšininko, kuris žuvo nuo šrapnelio, ir vieno kareivio iš baudžiamojo būrio, kurio garbė, jam žuvus vielos užtvaroje, buvo laikoma atkurta. Abu kūnai buvo partempti į stovyklą.

< 6-ojo SS kalnų artilerijos pulko kareiviai prie 105 mm haubicos. (Warfieldo archyvas)

Atšiaurią ir snieguotą Karelijos žiemą SS „Nord" unterštumfiureris apklausia sovietų belaisvius. (Warfieldo archyvas)

Kai išėjau iš bunkerio, danguje kaip ir anksčiau ramiai, nejudėdami kabojo debesys. Mudviem su Strickeriu reikėjo nueiti pas Schaperį. Pro retus medžius įstrižai krito saulės šviesa, mesdama juodus šešėlių dryžius ant mūsų tylių, žiemiškų pozicijų. Prie medicininio bunkerio ant sniego stovėjo akja su žmogaus kūnu, uždengtu drobule. Priėjome arčiau. Aš jau žinojau, ką pamatysime. Strickeris pakėlė drobulę ir mes išvydome vaškinį ryšininko veidą; kakle žiojėjo mirtina žaizda, o anorakas buvo aptaškytas krauju. Šio negyvo gerai pažinoto bendražygio vaizdas mane labai smarkiai sukrėtė.

Tą akimirką aiškiai supratau, kad mirtis nuolat bus greta – taip arti, kaip šalia esantys mūsų bendražygiai, ir tai tęsis visą laiką, kol būsime su šiuo daliniu. Dabar visiškai suvokiau tamsiąją tos pareigos, kurią taip veržiausi atlikti, pusę ir priešais mane trumpam tarsi išdygo mano ankstesnis aš, klausdamas: „Matai? Kaip dabar tau patinka?" Nuo tada visą likusį laiką giliai viduje mane lydėjo niūrus mirties grėsmės jausmas.

Strickeris atsargiai uždengė drobe ryšininko veidą. Mes pasisukome nuo žuvusio bendražygio ir, traškindami batais sniegą, nuėjome toliau. Netrukus pradės temti. Medžių žievė patamsėjo. Ore tvyrojo pirmieji pavasario ženklai.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai žygyje vasarą. Visi apsigaubę tinkleliais nuo uodų. >

14

VASARA

1944 metų birželio pirmąją, per mano devynioliktąjį gimtadienį, į šiaurės rytuose nuo Kiestinkio esantį kraštą atėjo vasara. Pastarąsias dvi savaites oras buvo šiltas ir vaiskus, o saulė daugiau nei dvidešimt tris valandas per parą brėždavo neaukštą apskritimą danguje, dovanodama mums įspūdingą šviesos ir spalvų žaismą. Sniegas pranyko ir užleido vietą sodriai laukinės gamtos žalumai. Žemė vėl ėmė kvėpuoti ir dvelkė šviežiu, stipriu pušų sakų, humuso ir samanų kvapu. Dirvožemis vis dar buvo pažliugęs, pelkės kaip niekada vandeningos – puiki nesuskaitomos daugybės uodų veisykla. Po neaukštais berželiais ir spygliuočiais staiga išryškėjo gausi gėlių ir uogų, žolių ir kerpių įvairovė.

Atėjus vasaros sezonui pasikeitė ir mūsų uniformos. Storus, daugiausia baltus žieminius drabužius pakeitė margi maskuojamojo rašto marškiniai, šiltas kalnų kepures – lengvos ir margos, o šalmai buvo aptraukti ta pačia marga kamufliažine medžiaga, kuri tapo mūsų kovos dalinių išskirtiniu bruožu. Kartu su žaliais tinkleliais nuo uodų, dengiančiais mums veidus, tapome neatskiriama gamtos žalumos dalimi.

Lauktas rusų puolimas žiemos pabaigoje taip ir neįvyko. O dabar tokioje pelkėtoje vietovėje nebebuvo įmanoma vykdyti jokių stambesnių operacijų. Visoje divizijos sektoriaus fronto linijoje buvo tylu ir ramu. Atsirado galimybė šiek tiek atsikvėpti, ypač iš bunkerių išlindusiems kareiviams, kurių nervus gerokai ištampė ilgus mėnesius trukusi sargyba ir nuolatinis įdėmus stebėjimas bei klausymasis tamsoje. Galima buvo pailsėti nuo kovų įtampos ir monotonijos, kuri užslinkdavo stojus pertraukoms tarp mūšių.

Stengėmės kuo daugiau pabūti saulėje, šildančioje įdubą už mūsų bunkerio. Kartais laisvu laiku, kai vėjas nuvaikydavo uodus, sėdėdavome nuogi iki pusės, godžiai gerdami saulės spindulius ir užsimerkdavę jausdavome, kaip grįžta vidinė energija. Tiesa, atsimerkę matydavome tik blyškiaodžius jaunuolius, iš marškinių ir mundurų rankiojančius utėles.

Beveik stebuklas, kad aš vis dar buvau kartu su jais. Pavasarį per atlydį ėjau į mūsų senąjį bunkerį aplankyti Heinricho. Buvo giedra diena. Užuot apėjęs aplink kalvą, patraukiau tiesiai per tranšėją, kurioje, kaip jau minėjau anksčiau, buvo pavojingai negili atkarpa. Kai vos šiek tiek susilenkęs bėgau šiuo grioviu, staiga pajutau, kaip visai šalia manęs į tranšėjos sieną švilpdama įsmigo kulka. Iškart kritau ant žemės ir šliaužte nušliaužiau ten, kur tranšėja pradeda gilėti. Pasiekus senąjį bunkerį, mane išvydęs Heinrichas persigando:

– Viešpatie! Kas tau? Tu baltas kaip popierius!

– Nieko, – atsakiau. – Viskas gerai. Suklupau tranšėjoje.

Heinrichas iškart viską suprato; jis girdėjo rytmečio tyloje nuaidėjusį šautuvo šūvį.

– Žinai, visai neatsisakyčiau šnapso, – išlemenau. – Jeigu galima, didesnį stiklą!

Dabar, gimtadienio rytą, atėjo Heinricho eilė mane aplankyti. Jis atsinešė puikų savo mėnesio davinio butelį. Sėdėjome saulėje už bunkerio

ir gėrėme likučius iš butelio, apkeliavusio mano būrio vyrus. Man davė vieną parą atostogų. Schaperis patarė nueiti į *Soldatenheim* – divizijos poilsinę. Pasak Heinricho, tai buvo gana įspūdingas medinis pastatas, kurį surentė mūsų pionieriai. Tačiau jis mane perspėjo:

– Gali būti, kad rasi ne visai to, ko tikiesi. Nueik ir išbandyk.

Po pusvalandžio jau buvau kelyje. Nežinau, ar čia taip gėrimėlis suveikė, ar nuostabus oras, o gal abu šie dalykai, tačiau takeliu ėjau tiesiog pasistrykčiodamas. Takas vingiavo per miškus, kildavo į kalvas ir nuo jų leisdavosi, per pelkėtas daubas ir upelius, per kuriuos vedė medinis grindinys ir maži tiltukai. Mane vėl pakerėjo šiaurės dangus – neaprėpiamas žydras skliautas, papuoštas baltais kamuoliniais debesėliais. Dabar jau buvau toli nuo artilerijos ugniaviečių. Visa ta įtampa, kuri nuolat vargino ir tampė nervus fronto linijoje, ėmė išgaruoti ir mane užplūdo begalinis palengvėjimas.

Čia, komunikacijų zonoje, žemė buvo beveik nepaliesta ir tuščia. Jau valandą ėjau visiškai vienas ir tada sutikau į frontą keliaujančią nešulinių gyvulių vilkstinę. Ją lydėjo du prižiūrėtojai – vienas priekyje, kitas gale. Pasitraukiau į šoną ir praleidau juos; dailiai žingsniuodami nešuliniai gyvuliai nepaliaujamai kinkavo galvomis, o prižiūrėtojai apvaliais, geraširdiškais veidais atrodė labiau iš mulų, negu iš fronto kareivių pasaulio. Stebėdamas juos praeinančius nerūpestingai laikiau persimetęs per petį savo automatą, kad pabrėžčiau bebaimio, patyrusio fronto veterano skirtumą nuo taikių užnugario ešelono gyventojų.

Norėdamas apsidairyti, išsukau iš tako ir užlipau į kalvelę. Nuo medžiais neapaugusios viršūnės atsivėrė didingas vaizdas: ramios kalvos ir pelkės, tolumoje mirgantys ežero vandenys ir bekraštės vilnijančios apylinkės. Staiga mane pribloškė tyras ir nuoširdus žemės grožis – toks stiprus ir nenugalimas jausmas, kad visas pastarųjų mėnesių nerimas, liūdesys ir mirties baimė transformavosi į didžiulį džiaugsmą. Pasidavęs kerams ir norėdamas aprėpti visą šį grožį, prisėdau ant akmens. Giliai viduje supratau, kad labai pamilau šią žemę. Sėdėjau vienas ir nesivaržydamas leidau ašaroms byrėti skruostais. Savo romantiškose mintyse nuklydau taip toli, kad ėmiau galvoti, jog jei šiame kare man lemta žūti, būtų gerai mirti čia, nuostabioje šios žemės ramybėje.

Prisimindamas tą 1944 metų vasaros dieną ir bandydamas paaiškinti tokį savo elgesį, manau, kad tiesiog jaunas kareivis gavo kelias minutes laimės, kurios mūsų žemė kartais sugeba žmogui suteikti. Galbūt taip

prieš kokius du tūkstantmečius jautėsi pirmieji šiaurės Karelijos medžiotojai, kai klaidžiojo šioje žemėje ieškodami grobio.

Iš tokios pakilios būsenos mane pažadino šimtai zyziančių uodų. Jei norėjau spėti į poilsinę pietų, turėjau traukti toliau.

Atvykau laiku ir iškart kibau į didelę porciją guliašo su lakštiniais. Nedažnai gaudavau sočiai prisivalgyti; mums, jaunesniems, retai kada užtekdavo maisto davinio. Pavalgęs sėdėjau, rūkiau ir stebėjau dvi Raudonojo Kryžiaus seseles, dirbančias prie baro ir linksmai besikalbančias su kareiviais. Vien nuo to, kad mačiau šias jaunas moteris ir girdėjau jų švelnius balsus, viduje kilo sumaištis. Fronte labai ilgai nemačiau aplinkui jokios moters. Sėdėjau su išterliota frontininko palaidine ir nelabai švariomis kelnėmis. Žiūrėdamas į jas, apsirengusias švarutėlaitėmis šviesiai pilkomis suknelėmis su baltomis prijuostėmis ir apykaklėmis, ir apskritai aplinkui tvyrant švarai ir tvarkai, pradėjau suprasti, dėl ko mane įspėjo Heinrichas – jaučiausi čia nepritampantis. Kai viena iš seselių praėjo šalia manęs taip arti, kad jos suknelė brūkštelėjo man per veidą, visiškai sutrikau. Greitai atsikėliau ir nulėkiau į kiną.

Žiūrėdamas kino žurnalą susidariau įspūdį, kad Rytuose viskas klostosi blogai. Vis dar buvo rodomi įspūdingi mūsų tankų ir pėstininkų karo veiksmai. Tačiau dabar mane pirmą kartą prabloškė akivaizdi propaganda; ne tiek iš rodomų mūšių vaizdų, bet iš nenatūraliai egzaltuotų diktorių balsų. Priešingai nei propagandininkų tikslai, jie kėlė įspūdį, kad šios naujienos netikros ir suklastotos.

Toliau buvo rodomas filmas „Linksmas baliaus vakaras“ apie Čaikovskį ir jo santykius su Nadežda Filaretovna. Filme ši istorija papasakota kaip liūdnas, bet žavingas meilės nuotykis, o jį apipavidalino Čaikovskio muzika. Akivaizdu, buvau nepasiruošęs abiem, ypač muzikai. Po ilgų muzikinio bado mėnesių, sukilo stiprūs jausmai. Pasidarė gaila Piotro Iljičiaus, gaila Nadeždos Filaretovnos ir gaila savęs. Į filmo pabaigą Čaikovskis, jau sergantis cholera, dirigavo savo „Patetinę“ simfoniją ir kai paskutinėje dalyje pakilo didžiulė *adagio lamentoso* banga – priverčianti apsiašaroti net ir normaliomis sąlygomis, – pajutau burnoje kylantį kamuolį ir išsigelbėjau tik skubiai išeidamas iš kino teatro.

Saulėtame lauke visi kankinantys vaizdiniai netruko išgaruoti. Norėjau grįžti į tikrovę, grįžti prie savo misijos.

Prieš iškeliaudamas atgal nuėjau nusipirkti maisto ir saldėsių. Eisiu neskubėdamas, ant savo kalvelės iki soties pailsėsiu ir pasigėrėsiu saulėlydžiu.

15

SENNOZERO EŽERAS

Praėjus savaitei po vasaros saulėgrįžos, rusai galiausiai surengė puolimą.

Iš pradžių silpną artilerijos dundesį išgirdome šiauriniame sparne. Paskui sutelktoji artilerijos ataka pasipylė ant 12-ojo SS kalnų jėgerių pulko – mūsų kaimynų kairėje. Ji buvo tokia galinga, kad per ją lydėjusį puolimą stiprios rusų pajėgos netgi prasibrovė į pulko priešakines pozicijas. Vis dėlto per vėliau surengtą kontrataką jos buvo atstumtos atgal. Tačiau, dengiami tebešaudančios artilerijos, ivanai sugebėjo išsikasti naujas pozicijas pavojingai arti mūsų fronto linijos. Mes atsakėme didžiuliu artilerijos bombardavimu iš visų divizijos haubicų ir sunkiųjų minosvaidžių. Galiausiai rusai atsitraukė.

Nors abi pusės per šią operaciją patyrė nemažai nuostolių, tai buvo tik kur kas didesnių įvykių preliudija. Griausmas šiauriniame sparne kėlė mums nerimą dar kelias ateinančias dienas. Atsklido pirmieji gandai: narsieji norvegai iš slidininkų bataliono „Norge" buvo išstumti iš savo pozicijų; kiti įtvirtinimai, atrodo, irgi buvo apleisti, tarp jų ir tie, iš kurių kovo mėnesį mes pradėjome savo misiją į ežerus. Mintis, kad šiuose įvykiuose kokiu nors būdu gali dalyvauti ir Mannhardas tik dar labiau sustiprino tą nejaukumą, kurį jaučiau klausydamasis nepaliaujamo dundesio. Ar kartais jo nebuvo tose pozicijose, kurios buvo užimtos? Ar jis dar gyvas? Slenkant dienoms, dundesys ne tik nemažėjo, bet netgi stiprėjo. Jis nesiliaudavo net naktimis, bet, tiesą pasakius, naktys ir neužeidavo. Buvo kalbama, kad į operaciją mestos net štukos[42]. Išties ten virė kažkokie dideli įvykiai.

Tada mes pirmą kartą išgirdome apie Sennozero ežerą – patį šiauriausią mūsų įtvirtinimą. Tai buvo dar vienas ežeras, šalia kurio stovėjo tik

[42] *Sturzkampfflugzeug* („Štuka") – pikiruojamasis bombonešis „Junkers Ju 87", „skraidančioji artilerija". Kai šie lėktuvai beveik vertikaliai neria link bunkerių, tankų ar tiltų, jų išlenkti sparnai ir klaikiai kaukiančios sirenos įvaro milžinišką siaubą.

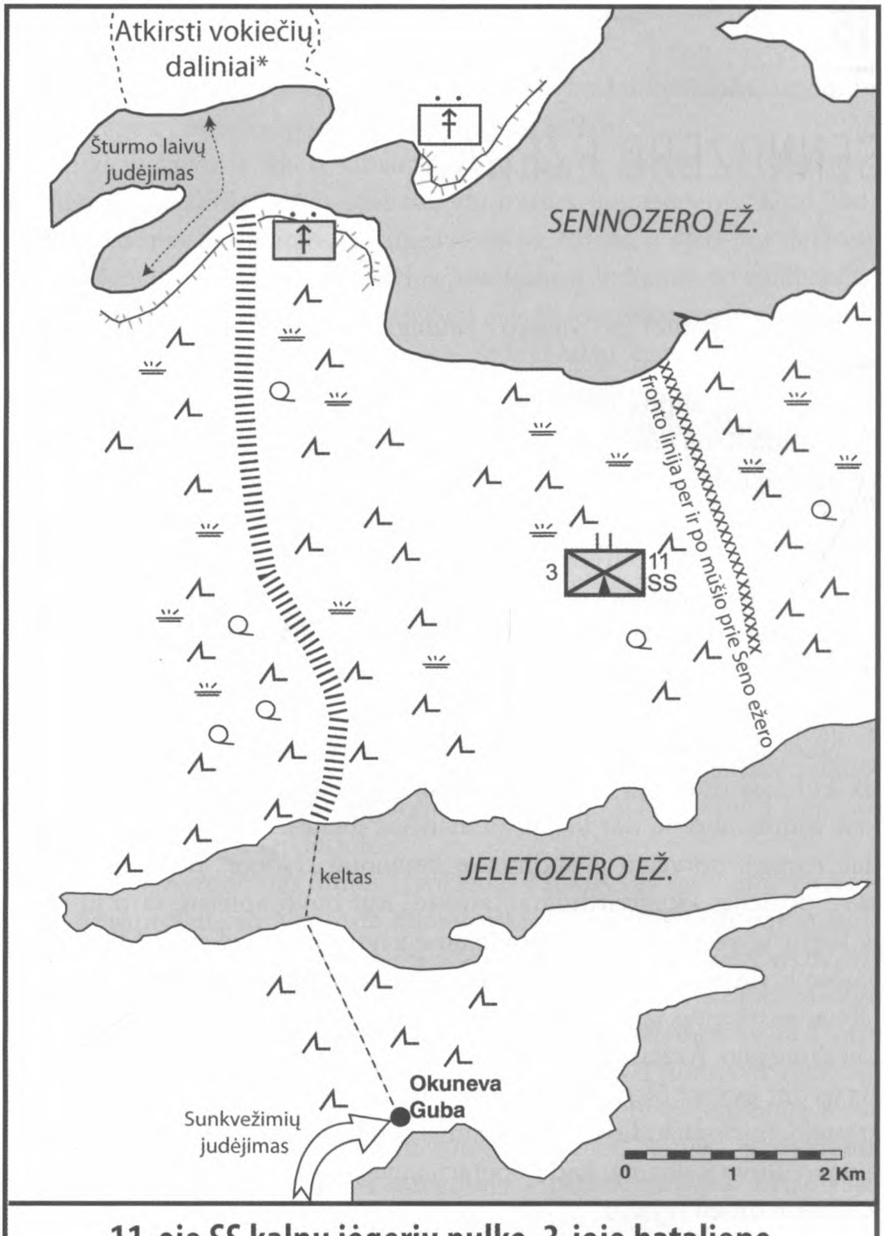

11-ojo SS kalnų jėgerių pulko, 3-iojo bataliono operacijos Sennozero ežero apylinkėse, 1944 m. liepa

*6-ojo SS žvalgybos bataliono, SS slidininkų bataliono „Norge“, 6-ojo SS motorizuotųjų pėstininkų bataliono ir Vermachto 7-osios kalnų divizijos dalys

spygliuočiai · pelkė · lapuočiai · rąstų kelias

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai mūšyje.

keli barakai ir stūksojo kelios kalvos. Nuo šio taško į šiaurę be galo, be krašto driekėsi nepereinama lyguma, kurią sudarė vandens telkiniai, pelkės ir siauri sausumos ruoželiai. Čia, kaip netrukus sužinojome, nusprendę atlaisvinti kelią ir užpulti mūsų divizijos užnugarį, rusai atsiuntė net septynis batalionus.

Vieną iš pirmųjų liepos dienų mes buvome pakelti ant kojų. Schaperis įlėkė į mūsų bunkerį septintą ryto. Po dvylikos valandų batalionas su visa kovos įranga turėjo palikti pozicijas.

Batalionui ruošiantis, atėję prie stovyklos užnugaryje esančios vadavietės, pamatėme, kad joje verda veiksmas. Seržantai majorai nurodinėjo įvairiems daliniams keliauti viena ar kita kryptimi. Buvo keičiama ir komplektuojama įranga; išduodami daviniai kelioms dienoms. Galiausiai mūsų būrys atsistojo į eilę dar vieno papildomo davinio, dalinamo prie stalo po eglėmis, – apvalios metalinės „Schoka-Kola"[43] dėžutės kiekvienam. Toks dosnumas neabejotinai reiškė, kad reikalai darosi išties rimti.

[43] Kiekvienoje metalinėje „Schoka-Kola" dėžutėje buvo du tamsaus šokolado su kofeinu diskai. Tokios dėžutės mums buvo tikra prabanga.

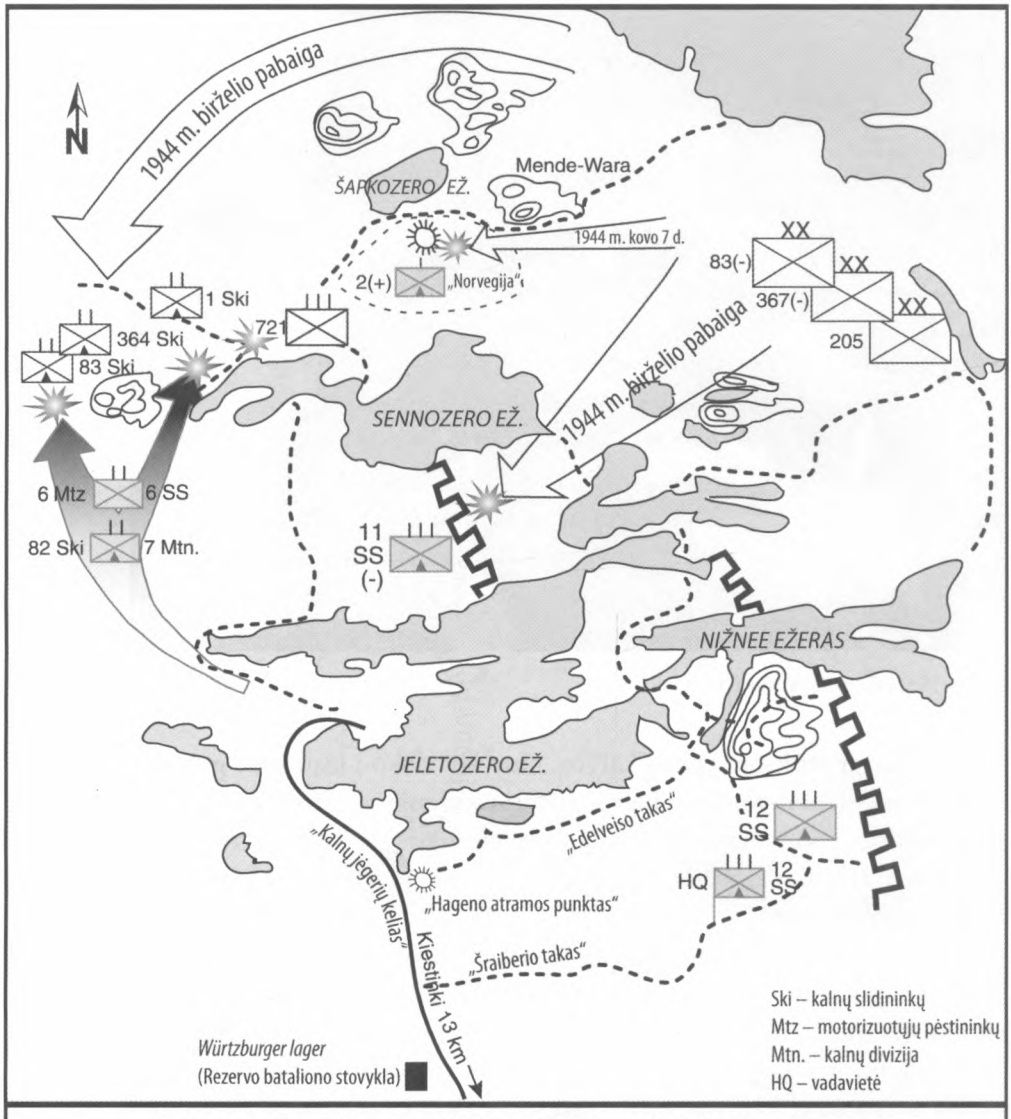

Sennozero ežero mūšis, 1944 m. birželis–liepa

data — sovietų puolimas

data — vokiečių kontratakos

vokiečių gynybinės pozicijos

2(+) „Norge" — atramos punktas, kurį gynė 2-oji kuopa, SS slidininkų batalionas „Norge" ir vienas 6-ojo žvalgybos bataliono „Nord" būrių.

Km 0 2 4 6 8 10

Labai aiškiai prisimenu tąsyk stebėtą vaizdą. Tada pirmąkart kartu pamačiau visus mūsų būrio vyrus, besikalbančius, nerūpestingus, apsirengusius kamufliažinėmis palaidinėmis, be kepurių, saulėtame pastarųjų savaičių ore įdegusiais veidais ir besimėgaujančius lengvu, uodus nuvaikančiu vėjeliu. Mačiau Bingą, visuomet patikimą, su automatu per petį; Strickerį su šviesių plaukų kupeta; Polzerį, dar vieną mano kulkosvaidininkų komandos pietų tirolietį, raudonskruostį ir stiprų kaip mulas; Bergerį sąžiningu darbininko veidu; Senį ir jo vyrus, besikvatojančius iš dar vieno jo juokelio; Schmidtcheną, lengviausiai prajuokinamą iš visų; Bäumerį, o šalia jo Heinrichą, persimetusį per petį automatą ir ironiškai besišypsantį. Staiga pajutau, kad didžiuojuosi ir pasitikiu šiuo daliniu, visu batalionu, kuris tą akimirką man atrodė neįveikiamas.

Kiek atokiau mūsų laukė sunkvežimiai. Konvojui lėtai išsukant į kelią, stovėdami susigrūdę atvirų sunkvežimių gale rąstų trobelės prieangyje pamatėme mus išlydintį žmogų. Tai buvo mūsų divizijos vadas su sidabriniais ąžuolo lapais ant apykaklės atvartų. Nedidelis, lieknas, mąsliai žvelgiantis į jau antrą batalioną, kurį siuntė į Šiaurinį sparną padėti užspaustiems Sennozero ežero gynėjams.

* * *

Buvo vidurnaktis. Priekyje laukė rąstų kelias, vedantis į šiaurę. Jis tai kilo aukštyn, tai leidosi žemyn kaip laivelis, plaukiantis per bangas. Pakilus ant kalvelės viršūnės, kol sunkvežimis dar nespėjo nerti žemyn, mums prieš akis atsiverdavo keista, tiesi, kauburiuota, be medžių, iki pat horizonto nusitęsusi kelio linija. O taip pat šiaurėje dar vienai karo dienai ruošėsi pakilti milžiniškas raudonas saulės diskas.

Kelias baigėsi prie Okuneva Gubos – kaimelio, tiesą pasakius, vos kelių trobelių pusiasalyje tarp dviejų Jeletozero ežero atšakų. Kaip supratome iš nepaliaujamo iššaunamų sviedinių trinksėjimo, jis buvo visai netoli nuo mūsų artilerijos ugniaviečių. Siauru takeliu pradėjome eiti skersai pusiasalio į šiaurę. Žygiuoti per klampią vietovę su visa sunkia manta reikėjo išties nemažai pastangų. Abiejose tako pusėse augo tankūs krūmynai. Mus vėl ėmė pulti uodai. Stūmėmės lėtai. Dėl kažkokių priežasčių vilkstinė vis sustodavo. Tada pasidėdavome ginklus, amunicijos dėžes ir krisdavome šalia tako ant žemės nors šiek tiek pailsėti. Staiga sunkiųjų ginklų dundesys

tolumoje trumpam nutilo. Mes tuo metu vėl laukėme, kol vilkstinė pradės judėti, nenutuokdami, kas laukia priekyje.

Pirmiausia priekyje išgirdome negarsų mulų prunkštimą, o tada virš krūmų pamatėme jų ausis. Kai galiausiai jie vienas po kito pasirodė, išvydome, kad kiekvienas ant nugaros neša negyvus mūsų bendražygius iš 6-ojo SS žvalgybos bataliono, žuvusius toje mūšio zonoje, į kurią dabar keliavome mes. Mulams žingsniuojant jie lengvai lingavo, veidais liesdamiesi prie gyvulių šonų, o jų suglebę kūnai labiau priminė ne mirusius, o nepaprastai išvargusius žmones. Tik iš jų nenatūraliai išbalusių rankų, nukarusių iš po palaidinių, buvo galima neklystamai pasakyti, kad jie išties negyvi. Vilkstinė buvo ilga, ją sudarė nuo dvidešimt penkių iki trisdešimties mulų ir ant kiekvieno nugaros gulėjo po vieną kūną.

Visi pakilome ir nusiėmėme kepures bei veido tinklelius. Lėta procesija praėjo pro mus visiškoje tyloje.

Už mulų ėjo nešikų su neštuvais eilė. Jie ant pečių nešė sunkiai sužeistuosius. Nešikai buvo apsipylę prakaitu ir tyliai keikdavosi kaskart suklupę ar įklimpę pelkėtoje žemėje. Galiausiai kelias atsilaisvino. Mes susirinkome ginklus ir nužygiavome toliau.

Priėję ežero pakrantę, sėdome laukti kelto, turinčio nuplukdyti mus į kitą krantą. Mudu su Heinrichu sėdėjome prie medžio, Heinrichas savo

Ši nuotrauka galėjo būti daryta grįžtant po Sennozero ežero reido. (Autoriaus archyvas)

pūku[44] drožė medinę lazdą. Kiti būrio vyrai išsibarstė po nedidelę prieplauką, kurioje buvo prikrauta amunicijos dėžių, mulų pašaro ir degalų laiveliams. Stebėjome link mūsų atplaukiantį keltą. Jis kirto platų kampą lygiame ežero paviršiuje, kuriame atsispindėjo visos sodrios ankstyvo rytmečio spalvos. Kadangi artilerija vis dar tylėjo, girdėjome, kaip negarsiai burzgia variklis. Į plaustą panašaus kelto gale prie vairalazdės stovėjo vieniša figūra. Vaizdas pasirodė man neįtikėtinai simboliškas.

Neištvėręs pasakiau Heinrichui:

– Matai tą keltininką? Tai Charonas, keliantis vargšes sielas per Stigės upę. Ar turėsime kokį nors obolą, kai išmuš mūsų valanda?[45]

Tą pat akimirką supratau, kad mano pokštas nuskambėjo ne itin juokingai.

Heinrichas išspaudė šypsenėlę.

---

[44] Suomiškas medžioklinis peilis šiek tiek lenktais ašmenimis, su beržine kriauna ir odinėmis makštimis, mūsų ekipuotės dalis.

[45] Graikų mitologijoje keltininkas Charonas plukdydavo mirusiuosius per Stigės upę į požemio pasaulį. Žmonės įdėdavo mirusiajam į burną smulkią monetą (obolą), kad jis turėtų kuo susimokėti už perkėlimą.

< 11-ojo SS kalnų jėgerių pulko gynybinės pozicijos į pietus nuo Sennozero ežero. (Autoriaus archyvas)

– Kai išmuš mūsų valanda, – atsakė, – mes jau būsime viską atidavę. Nesijaudink, jis supras.

Keltui prisišvartavus pamatėme, kad reikia padėti iškelti į krantą krovinį: po kamufliažiniais brezentais gulėjo į eilutę suguldyti lavonai. Mitas virto tikrove. Netrukus čia vėl sugrįš mulai.

Kitame ežero krante gulėjo trys laiveliai. Iš pradžių jie visai nekrito į akis – trys pailgos, maždaug keturių metrų plokščiadugnės valtelės, gulinčios ant žemės apverstos, statmenu galu ir smailiu priekiu, pagamintos iš lengvo metalo ir nudažytos žaliai. Šalia jų gulėjo trys varikliai su dviem masyviais cilindrų blokais, išsikišusiais iš už ilgo kardano veleno viršutinio galo. Variklio priekyje kyšojo ilga rankena, o veleno apatiniame gale buvo vandensraigtis. Tokie laiveliai buvo rodomi kino žurnaluose – jų viduje susigūžusios šturmo grupės puola kokią nors priešų pakrantę, o laiveliai riaumodami greitai skrodžia vandenį, paskui save palikdami didžiulę kilvaterio bangą.

Laukėme vedlio, kuris turėjo mus palydėti iki Sennozero ežero. O kol kas sustojome aplink laivelius atidžiau jų apžiūrėti. Šnekučiavomės apie šį bei aną, kai kas spėliojo, kodėl čia guli tokie vertingi dalykai, o tada pasigirdo:

– Visiems dėmesio!

Mums šaukė Schaperis, kartu su pionierių leitenantu ir dar vienu karininku stovintis prie miško krašto; abu šie palydovai atrodė ką tik grįžę nuo fronto linijos. Mes susirinkome aplink juos.

– Unteršturmfiureris Mannhardas iš žvalgybos bataliono paaiškins jūsų būsimą misiją, – pasakė Schaperis ir atsitraukė, užleisdamas vietą Mannhardui, o šis tęsė:

– Šįryt septintą valandą kai kurios jūsų ir mūsų batalionų grupės surengs dar vieną prasiveržimą per Sennozero ežerą; kartoju, septintą valandą. Jie pastiprins batalionus, kurie yra apsupti placdarme kitoje Sennozero ežero pusėje. Kartu iš ten bus išgabenti sužeistieji bei žuvusieji. Reikia, kad jūs iš šios ežero pusės sunkiaisiais kulkosvaidžiais pridengtumėte operaciją. Prasiveržimas bus vykdomas trimis laiveliais, kurie jau yra ten, ir dar trimis, kurie guli čia. Vadinasi, mums reikia spėti laiku juos nugabenti iki ežero. Nuo čia iki ten yra septyni kilometrai. Jokios ginkluotės palikti negalima. Mums reikalingas kiekvienas kulkosvaidis, kiekviena amunicijos juosta, kiekvienas šautuvas, kuriuos turime.

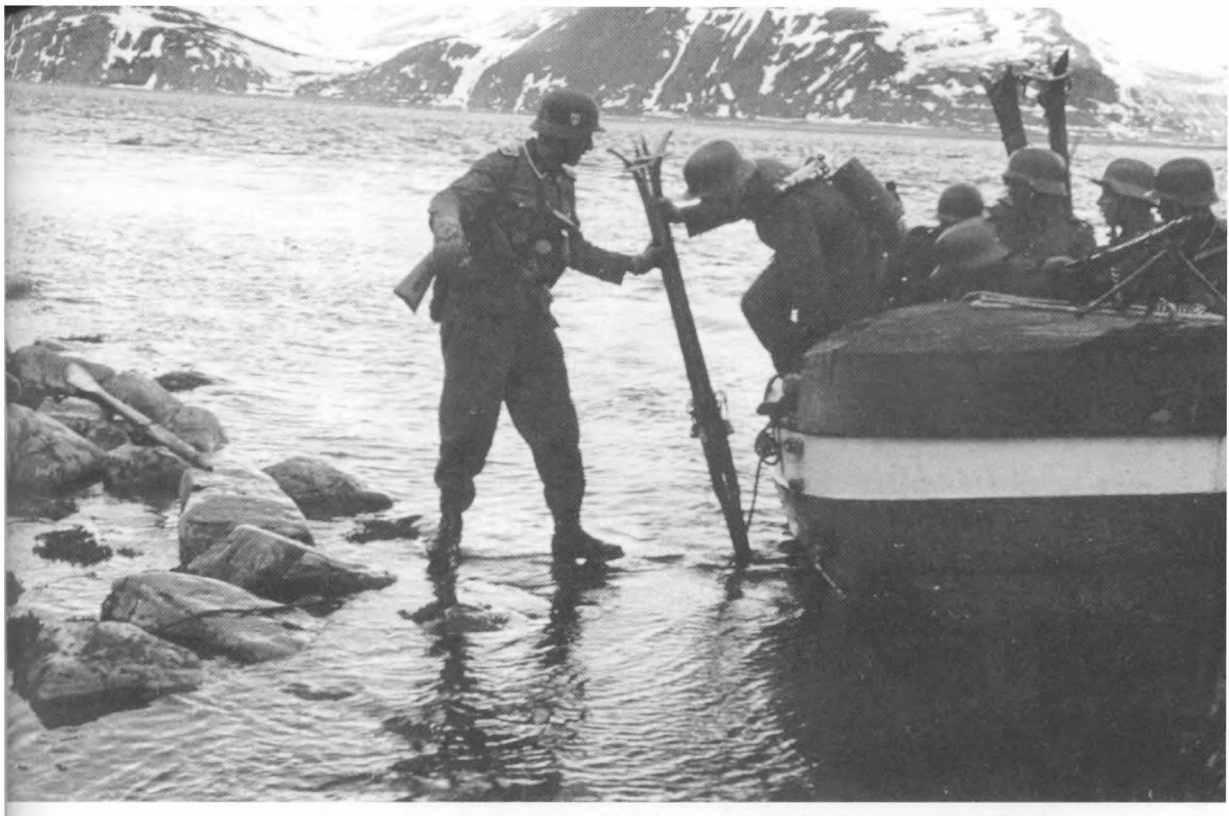

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai išsilaipina į krantą Užpoliarėje.

Kelias bus sunkus ir žinau, kad jums teks nemažai ištverti, bet tai įmanoma – juk jau ne pirmas toks žygis. – Jis pasižiūrėjo į laikrodį. – Negalima gaišti. Pirmyn!

Aš apsižvalgiau. Siauroje ežero pakrantėje buvo tik du mūsų būriai. Jei kiekvieną valtį neš šeši vyrai, o dar, tarkim, penki – kiekvieną variklį, tam prireiks pusės mūsų žmonių, o likusiai pusei teks tempti visų įprastą mantą.

Klausydamasis Mannhardo instruktažo, jutau susižavėjimą, kaip jis sugeba įkvėpti kitiems pareigos jausmą ir pasitikėjimą. Šis jaunas karininkas su nudėvėta žygio uniforma ir veide atsispindinčia tebevykstančio mūšio įtampa, neabejotinai buvo vienas iš mūsų – žmogus, dėl kurio galima ryžtis pereiti ugnį ir vandenį.

Mes šiaip taip parinkome panašaus ūgio vyrus laiveliams nešti, o variklius patikėjome tvirtesniems, tokiems kaip Polzeris ar Bergeris. Likusiems kareiviams ant krūtinės ir nugaros pririšome dvigubą kiekį ginklų ir amunicijos dėžių. Tada negaišuodami iškeliavome iš pakrantės.

Takas vingiavo per vietovę, kurioje buvo ir tvirtos žemės, ir pelkių, ir upelių; nepereinamos vietos buvo išgrįstos rąstais, kartais pasitaikydavo

ir tiltelių. Šio tiekimo kelio pakako kalnų jėgeriams ir mulams pereiti, tačiau mūsų užduočiai jis visai netiko. Laiveliai buvo daug platesni už pramintą taką ir daugumą rąstų grindinio vietų. Jausdami, kaip pečius skausmingai spaudžia laivelių planšyrai, ir daugiausia priversti eiti šalia tako, mes iš visų jėgų stengėmės nepaslysti, nes tai būtų pragaištinga visai komandai. Rąstų grindiniu eidami per pirmąją pelkę, persikėlėme laivelius nuo vidinio peties ant išorinio, sukišdami galvas po laiveliu, o kelią stebėjo tik du priekiniai nešikai. Variklius nešančioms komandoms buvo patogiau, nes cilindrų blokus ant dviejų velenui lygiagrečių pagalių užsidėję keturi nešikai galėjo eiti gana arti vienas kito, o penktasis laikė variklio galą. Likusieji nešė sunkiausiai, jų pečiai ir keliai tiesiog linko nuo ginkluotės svorio.

Po valandos tokių mėginimų išvairuoti laivelį per taką, išgirdome, kaip kažkas garsiai ir riebiai nusikeikė, ir laivelis priešais mus tėškėsi ant žemės. Apsidžiaugę galimybe pailsėti iškart nuleidome savo laivelį. Pasirodo, du vyrai nuslydo nuo rąstų ir iki kelių įsmuko į pelkę, o jų laivelis apsivertė. Laimei, niekas nesusižeidė.

Iš galo pasirodė Schaperis, taip pat apsikarstęs amunicijos dėžėmis, ir pamatė, kad vyrai jau vos laikosi ir yra labai išvargę. Saulė pakilo virš medžių, o mūsų prakaitas priviliojo spiečius uodų. Į neviltį varė tai, kad nuėjome dar labai nedidelę kelio dalį.

– Eime. Pirmyn. Neatsilikite. Netrukus sustosime pailsėti, – riktelėjo Schaperis ir padėjo mums užsikelti ant pečių laivelį. Kiti pasiėmė savo nešulius ir vilkstinė vėl pajudėjo.

Visą likusį kelią mūsų energiją ir kantrybę pakaitomis siurbė pelkės ir nedidelės kalvelės. Išlindę iš pelkės džiaugdavomės po kojomis pagaliau jausdami tvirtą žemę, tačiau tada tekdavo per akmenis ir kelmus klupinėti į kalną. Retsykiais sustodavome pailsėti, tačiau po to būdavo tik dar sunkiau pakelti ir toliau tempti nešulius. Pastebėję tokius, kurie suklupdavo ir sunkiai keldavosi, Mannhardas, pionierių seržantas ir Schaperis kiekvienam sugebėdavo kažkaip padėti, laikinai pakeisdami jį po planšyru arba paimdami panėšėti amunicijos dėžę. Ši užduotis sunkė iš mūsų paskutines jėgas. Mūsų širdys daužėsi kaip stūmokliai, kakluose, tarsi guminiai vamzdeliai, pūpsojo išsišovusios, blizgančios nuo prakaito kraujagyslės. Nuolat pjaunantis planšyrų spaudimas, lazdos ir diržai baigė nuvarginti pečius. Jei tik po kojomis būtų tvirta žemė! Tačiau mums

SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai vykdo karinę operaciją Užpoliarėje.

reikėjo, nuolat slystant į raistus, eiti per klampią velėną šalia takelio. Kai tai nutikdavo, prasiveržDavo visokie temperamentai: agresija, keiksmai įvairiausiais dialektais ir decibelais (pietų tirolietiški visų kitų ausims tebuvo nesuprantamas, ausį rėžiantis žodžių srautas), o tada vėl visi tyliai susikaupdavo ir stengdavosi ištverti.

Galiausiai mums ėmė neberūpėti niekas daugiau, tik kaip išvargusiuose kūnuose sutelkti paskutines jėgų atsargas ir nugalėti nuovargį; taip pat jautėme ryžtą laiku nugabenti laivelius iki Sennozero ežero. Nebekreipėme dėmesio į pavojingą rusų artilerijos ugnį, kuri, kuo labiau artėjome prie tikslo, tuo labiau ėmė grėsti ir mums. Visiškai nebegalvojome apie laukiančius kovos veiksmus. Jau pamiršome ir apie tą žuvusiųjų vilkstinę, matytą ryte. Dabar laivelių komandos jau žygiavo nebekreipdamos dėmesio viena į kitą, tiesiog stengėsi nunešti savo pačių nešulį. Tarpai tarp stabtelėjimų pailsėti vis trumpėjo. Mannhardas kaip aviganis šuo vis ragino mus ir, kuo labiau artėjome prie tikslo, tuo labiau drąsino, kad esame jau beveik vietoje.

Kažkokiu būdu mes iš tiesų atėjome; po dviejų su puse valandų žygio pasiekėme prieplauką, esančią už pakilumos, besitęsiančios palei pietinį Sennozero ežero krantą. Sustirę iš nuovargio atidavėme laivelius su varikliais pionieriams, puolėme į įlanką, kuri saugojo nuo artilerijos ugnies, išsitiesėme ant žemės ir dideliais gurkšniais tuštinome gertuves.

Mane iškvietė į pasitarimą ir aš pažvelgiau į laikrodį. Šešios valandos. Liko dar valanda. Ieškojau progos persimesti žodeliu su Mannhardu, kol jis dar neišplaukė, o mes neįsitaisėme savo ugniavietėse. Radau jį besiruošiantį savo užduočiai. Turėjo keliauti su mūsų *batalioneriu* Hansenu, kuris, pasak Mannhardo, buvo gavęs užduotį pakeisti sužeistą apsupto atramos taško viršininką ir perimti placdarmo kovinės grupės vadovavimą. Tenai esantys kareiviai jau ne vieną dieną kentėjo nuo stiprios artilerijos ir minosvaidžių ugnies, tačiau, nors nepaliaujamai puolami priešo, toliau laikėsi. Mannhardas papasakojo, kad rusai trumpai buvo užėmę kai kurias išorines pozicijas ir netgi stengėsi priartėti prie vadavietės, tačiau galiausiai kirstynėse buvo atstumti atgal. Esant tokiai padėčiai, naujasis Hanseno paskyrimas atrodė tikra *Himmelfahrtskommando*[46] užduotis. Mannhardas tarė, kad jam jau laikas, rodydamas į būrelį karininkų, besiruošiančių lipti į laivelius, sudarančius pirmąją puolimo grandį. Tarp jų buvo ir Hansenas; su šalmu, maskuojamąja palaidine ir ant peties kabančiu automatu jis atrodė visai kaip vienas iš mūsų. Tarp jų buvo ir mūsų bataliono gydytojas.

– Iki, – pasakė Mannhardas. Aš jam palinkėjau sėkmės.

Mano ugniavietė buvo ant pakilumos, nuo kurios atsivėrė ežeras. Kitoje ežero pusėje maždaug už kilometro buvo Seno kaimelis, kuriame mūsų dviejų batalionų kariai tęsė žūtbūtinę kovą. Rusams pavyko atkirsti nuo jų visus sausumos koridorius. Mūsų prasiveržimas per ežerą turėjo prasidėti nuo prieplaukos įlankoje mums po kairei, kurios priešas negalėjo matyti. Tačiau išplaukusiems iš įlankos laiveliams reikėjo perplaukti atvirus vandenis, kuriuose priešas jau galės juos apšaudyti. Mūsų užduotis buvo nuslopinti kitame krante dešinėje esančius rusų kulkosvaidžius. Tiesa, akinant saulei aš niekaip nesugebėjau per žiūronus įžiūrėti užmaskuotų jų pozicijų. Teks laukti, kol jas išduos trasuojamosios kulkos. Strickeris įrėmė savo kulkosvaidžio stovą į minkštą kalvelės žemę; Bingas užkėlė savąjį ant keliamojo ir posūkio mechanizmo ir nustatė taikiklį į numanomą priešo poziciją kitoje ežero pusėje. Buvome pasiruošę.

[46] Pažodžiui: dangun žengimo komandoso – savižudžio misija.

* * *

Lygiai septintą valandą pratrūko mūsų artilerija ir minosvaidžiai. Iš savo patogios pozicijos mes matėme, kaip sproginėja sviediniai toje linijoje, kur, mūsų manymu, turėjo būti išsidėstę rytinės rusų pozicijos ir kulkosvaidžių ugniavietės. Nepaisant dundesio, girdėjome, kaip mūsų laivelių varikliai užriaumojo visu pajėgumu. Netrukus laiveliai išnėrė iš įlankos, iš pradžių du vienas šalia kito, tada dar du, o galiausiai visi šeši – iškilusiais virš vandens pirmagaliais, su priekyje stovinčiais lengvaisiais kulkosvaidžiais, susigūžusiais ant dugno vyrais, o sraigtais paliekančiais gale baltas putojančias bangas. Išsitiesęs laivo gale stovėjo tik vairininkas, abiem rankomis tvirtai laikydamas ant įkabų kabančio veleno rankenas.

Kai tik jie išplaukė į atvirus vandenis, vairininkai staigiai pasuko vairalazdes į dešinę, laiveliai padarė aštrų posūkį į kairę ir ėmė plaukti tiesiai į priešingą krantą. Žavingas reginys! Nors buvo nepaprastai greiti, tačiau vis dėlto jie buvo tik valtelės – puikus taikinys šauliams. Tiesa, iš pradžių rusai tylėjo, matyt, arba nesitikėję tokių įvykių, arba išblaškyti nepaliaujamos mūsų sunkiųjų pabūklų ugnies. Slinko, atrodė, nesibaigiančios minutės ir galiausiai laiveliai įlėkė į priešingame krante esančią

Poilsio akimirkos karo metu.

įlanką. Bent jau kol kas *batalioneris*, Mannhardas ir kiti pirmosios plaukimo grupės vyrai saugiai pasiekė tikslą.

Tačiau tai buvo tik misijos pradžia. Po kiek laiko ežere vėl pasirodė laiveliai, lekiantys atgal į mūsų pusėje esančią įlanką. Per žiūronus pamačiau, kad jie pilni sužeistųjų. Atrodo, dabar ivanai jau atsigavo po netikėtumo. Per ežerą nulėkė serija trasuojamųjų kulkų, kurias paleido du kulkosvaidžiai dešinėje. Atėjo mūsų eilė įsijungti; mes pamatėme, kur jie! Bingas paleido savo trasuojamąsias kulkas, iš pradžių po vieną, po to ilgomis nenutrūkstančiomis serijomis. Kol kas nemačiau jokio poveikio. Tuo metu plačiai pasklidę laiveliai riaumojančiais varikliais lėkė per ežerą ir darydami didelius vingius bandė išvengti priešo kulkų, kurios, kaip mes matėme, arba švilpė pro juos, arba čaižė vandens paviršių. Įsijungė Heinrichas su savo kulkosvaidžiu, ištratindamas visą šovinių juostą. Atrodo, dabar mūsų ugnis jau pradėjo daryti poveikį: vienas priešo kulkosvaidis nutilo, nors antrasis visa dar tebešaudė. Tačiau laiveliai jau bėgo iš pavojingos zonos. Vienas po kito visi įsuko į įlanką. Ir šį kartą jie laimėjo.

Dabar ivanai jau suprato, kuo tai gresia. Jei jie leis per ežerą patekti pastiprinimui, visa jų operacija gali nueiti šuniui ant uodegos. Bet kokiu atveju dabar pagrindiniu jų artilerijos ir minosvaidžių taikiniu tapo mūsų prieplauka ir ugnies pozicijos pietiniame Sennozero ežero krante. Prasidėjo tikras pragaras. Į prieplauką kairėje nuo mūsų pasipylė sunkiosios artilerijos šūviai, daugiausia iš liūdnai pagarsėjusių „Rač-bum" – 76 mm didelio greičio pabūklų, kurių sviediniai atlėkdavo pirmiau už šūvio garsą.

Vos tik per šią sumaištį išplaukė antroji mūsų laivelių partija, tiek juos, tiek mūsų ugniavietes ėmė smarkiai apšaudyti rusų mungai. Mums nebuvo kada apsikasti, todėl pasislėpėme už aplinkui stūksančių didelių akmenų. Taigi, kai laiveliai išplaukė į atvirus vandenis ir į juos ėmė pliekti abu rusų kulkosvaidžiai, mes šaudėme tiek, kiek leido galimybės. Suskaičiuodavome, kiek kartų iššaudavo mungai, ir lėkdavome slėptis, o paskui, kai sviediniai susprogdavo, vėl iššokdavome ir siųsdavome šūvių serijas į rusų kulkosvaidžių lizdus. Tuo metu mūsų šūviai jau buvo daug tikslesni ir mums pavyko laikinai nutildyti abu kulkosvaidžius.

Labiausiai aš vis dėlto žavėjausi pionierių bataliono vairininkais, kurie per kulkosvaidžių šūvių krušą ir krentančius minosvaidžių sviedinius stojiškai atsistoję laivagalyje vairavo laivelius. Be to, jie plaukė ne vieninteliu kartą, o vis iš naujo. Kaskart pro priešo ugnį saugiai pasiekę krantą jie žinodavo, kad netrukus vėl teks plaukti.

Rusų artilerija negailestingai šaudė toliau, siųsdama sviedinius į prieplauką ir mūsų kulkosvaidžių pozicijas. Kadangi netoli rusų pozicijos buvo geležinkelis, jų šūviai ženkliai lenkė mūsų artileriją. Mes laukėme, kol laiveliai ims plaukti atgal. Schaperis įsakė mums pakeisti poziciją ir paeiti pakrante kiek tolėliau; mūsų gūbryje pernelyg pavojingai pradėjo šaudyti mungai. Aš apsidairiau tinkamos vietelės ir, stojus pertraukai tarp dviejų mungų šūvių, šokinėdamas nuo vienos priedangos prie kitos, pasileidau nuo kalvos prie akmenų sangrūdos, iškilusios virš ežero. Tada krito Bergeris. Į jį beveik tiesiai pataikė priklydęs mungo sviedinys. Sprogimas pagavo jį bėgantį, nuo galvos iki kojų apsikarsčiusį amunicijos dėžėmis. Pasiunčiau vieną iš savo vyrų jam padėti, tačiau netrukus šis paršliaužė atgal mirtinai išbalęs. Bergeris buvo nebegyvas.

Laiveliai vėl plaukė ežeru, evakuodami sužeistuosius. Šį kartą rusai ėmė dar smarkiau šaudyti iš minosvaidžių. Laiveliams neliko kito pasirinkimo.

Jie liovėsi plaukti zigzagais ir lėkė tiesiu taikymu per šūvių krušą. Vėl sutratėjo vienas rusų kulkosvaidis. Jo trasuojamosios kulkos nuskriejo per nedidelės laivelių flotilės vidurį. Paleidę sutelktą ugnį iš abiejų mūsų kulkosvaidžių mes jį vėl nutildėme, tačiau kol spėjome tą padaryti, vieną vairininką pakirto kulka. Jo laivelis staigiai metėsi į šoną. Kažkas iš plaukiančiųjų laivelyje sugriebė vairalazdę ir galiausiai įplukdė jį į įlanką.

Sunkiųjų pabūklų ugnis abiejose pusėse įsisiautėjo taip smarkiai, kad darėsi visiškai nebeaišku, kuo visa tai pasibaigs. Kaip tik tada atskrido štukos. Šiame sektoriuje jų nebuvo pasirodę jau daug metų. Paprastai jos skraidydavo toli nuo čia ir daugiausia puldavo amerikiečių laivų vilkstines Arkties vandenyne. Tai, kad jos buvo atsiųstos mums padėti, galėjo reikšti tik viena: kariuomenės vadovybė manė, kad, nepavykus operacijai prie Sennozero ežero, gali kilti pavojus visai fronto linijai. Štukos skrido išsirikiavusios trejetu ir savo panašiais į kirų sparnais, gremėzdiška važiuokle ir maskuojamuoju paviršiumi priminė plėšrius paukščius. Panašiai ir elgėsi, kai staiga ėmė nerti žemyn link rusų artilerijos ugniaviečių ir pėstininkų pozicijų. Nervus draskantis kaukimas, pasigirstantis kaskart lėktuvams smingant žemyn, tik dar labiau paryškino visišką pranašumą prieš savo aukas, kurioms tai turėjo būti tikras košmaras.

Įvykių eiga iškart pasikeitė. Dengiami štukų, laiveliai galėjo netrukdomai lėkti per ežerą. Kitu plaukimu jie gabeno vien amuniciją ir atsargas. Virš rusų ugniaviečių kilo dūmų debesys. Galbūt buvo susprogdintas amunicijos sandėlis. Kuriam laikui jų artilerijos ir minosvaidžių ugnis beveik visai nutilo. Dabar štukos, orientuodamosi pagal signalines raketas, pasisuko į rusų pėstininkų pozicijas ir ėmė pašėlusiai šaudyti iš savo pabūklų. Galiausiai jos dar kartą pralėkė virš mūšio lauko ir nuskrido. Mūsų priešininkai antrą kartą šią dieną buvo užklupti netikėtai ir jų kovos dvasiai suduotas rimtas smūgis.

Vėlesnis metas, saulė jau mums už nugarų. Kovos veiksmai aprimo. Mes pasikeisdami mėginome nusnūsti. Tiesa, pakirdus iš miegų ir akimirksniu prisiminus pastarųjų dvylikos valandų įvykius, viskas atrodydavo keistai netikra. Šią sapną primenančią būseną galėjo sustiprinti ir nuolatinė dienos šviesa, ir miego trūkumas, ir bendras nuovargis. Tiesa, už mūsų, kiek aukščiau ant kalvos, ten, kur jį kliudė sprogimas, uždengtas maskuojančiu brezentu gulėjo Bergeris. Prisiminiau, kaip bunkeryje su juo kalbėdavomės. Žinant, kaip nuoširdžiai ir besąlygiškai Bergeris buvo atsidavęs fiureriui, jo noras gyventi galbūt būtų buvęs didesnis, jei šįryt jis būtų turėjęs kokią nors alternatyvą. Tačiau Bergeris tokios neturėjo ir todėl žuvo nė truputėlio nesuabejojęs savo ištikimybe.

Dienai persiritus į kitą pusę mums buvo įsakyta grįžti. Atsargiai atsitraukėme ir puolėme lipti į pavojingai atvirą šlaitą, paskui save tempdami brezentan įvyniotą Bergerio kūną. Mūsų didžiai nuostabai, rusai paliko mus ramybėje.

Grįždami į susirinkimo vietą, mes praėjome pro įdubą, kurioje į eilę buvo sudėti neštuvai su tais sužeistaisiais, kuriuos ką tik pavyko išgelbėti iš apsupties. Kai kurie iš jų buvo labai išblyškę ir įkritusiais veidais. Mačiau sužeistąjį vadą, kuris ką tik buvo pakeistas; jis atrodė seniai nesiskutęs, o viena jo ranka sutvarstyta. Buvo pritūpęs prie jauno karininko, kuris vaškiniu veidu gulėjo ant neštuvų. Pamatęs mus einančius pro šalį, vadas paprašė patraukti neštuvus į pavėsį. Jis liko prie sužeistojo, laikė jį už rankos ir ramino. „Viskas bus gerai, tu greitai pasveiksi." Bet jaunasis karininkas geso akyse ir pats suprato, kad miršta. Girdėjau, kaip prieš netekdamas sąmonės jis vadui sušnibždėjo: „Niekada... niekada neišsižadėkite fiurerio."

< Suomių ir vokiečių kareiviai plaukia per ežerą prie Sohjano gyvenvietės.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai neša sužeistą kovotoją.

Tik dabar suprantu, kad tą dieną laukinėje gamtoje stebėjome miršantį karininką, kuris troško būti ištikimas net ir po mirties.

Kad ir kiek visko mums teko išgyventi, rimčiau pailsėti nebuvo lemta. Šiek tiek užvalgėme, išgėrėme arbatos, pusvalandį nusnūdome ir viskas – tokiomis sąlygomis turbūt ir negalėjome tikėtis daugiau. Mūsų laukė kita skubi užduotis, be to, dar reikėjo kuo greičiau nugabenti sužeistuosius į lauko ligoninę.

Ką mes galėjome pasakyti? Ar koks nors dalinys šioje operacijoje galėjo pasigirti geresnėmis sąlygomis? Be to, argi mums nepasisekė, bent jau kol kas, palyginti su tais nuostoliais, kuriuos patyrė kiti daliniai? Taigi, mes stojiškai dar kartą pakilome, pasidalinome tarp savęs ginkluotę ir nuėjome nešti sužeistųjų. Tiesa, šį kartą nešuliai buvo lengvesni už tuos, kuriuos nešėme į priekį. Be to, mes juk iššaudėme daug amunicijos. Bet kai pakėlėme neštuvus ir su savo aimanuojančia našta ėmėme laviruoti link takelio, buvo sunku patikėti, kad dar kartą pajėgtume pakartoti tokį žygį.

Dar ilgai nesuvokėme visos savo misijos paskirties. Mums atrodė, kad prie Sennozero ežero esančiai kovinei grupei, net ir su pastiprinimu, be didesnės paramos iš išorės nepavyks prasiveržti iš apsupties. Manėme, kad mūsų bendražygiai turėtų dėkoti likimui, jei jiems išvis pavyktų išlikti nesunaikintiems. Tačiau nežinojome, kad per šiaurinio ežero pakraščio pelkes žygiuoja 12-asis SS kalnų jėgerių pulkas, ketinantis užpulti rusų pajėgas iš užnugario. Kaip paaiškėjo vėliau, mūsų užduotis buvo apylinkėse į pietus nuo Sennozero ežero ieškoti rusų pajėgų kairiojo sparno ir, siekiant suvaržyti priešo veiksmus, rengti kaustomuosius puolimus.

Atnešę sužeistuosius į prieplauką, mes vėl patraukėme taku atgal, bet netrukus išsukome iš jo ir ėmėme žygiuoti į rytus. Nuo čia prasidėjo visiškai neištirtos apylinkės. Iki šiol dar niekam nebuvo kilusi mintis šioje vietovėje tarp Sennozero ir Jeletozero ežerų surengti žvalgybos patruliavimo. Buvo manoma, kad čia negalėtų įžengti jokios gausesnės pajėgos. Jėgeriai yra laikomi daliniais, galinčiais greitai judėti per sudėtingas apylinkes, tačiau tokios neįžengiamos vietovės mums dar neteko matyti. Miške buvo įvairiausių kliūčių: ant žemės gulintys rąstai, krūmynai, akmenų užtvaros, vanduo ir užpelkėjimai – visa tai kiekviename žingsnyje kėlė mums vis naujų sunkumų. Tarp žalumos styrojo senų spygliuočių kamienai: visiškai išdžiūvę, be žievės, kuri seniai buvo nukritusi ir atidengusi lygų, sidabriškai pilką paviršių; seniai nebegyvi, tačiau savo užsispyrusiu stovėjimu tarsi simbolizuojantys tą ištvermę, kuri būtina atšiauraus šių ilgumų klimato sąlygomis. Tolumoje nepaliaujamai dundėjo artilerija, tačiau šioje vietovėje buvo keistai tyku. Tamsos nebuvimas ir keista saulės, beveik visą laiką kabančios virš horizonto, šviesa taip pat prisidėjo prie tos pagarbios baimės, kurią, skverbdamiesi į nepažintą laukinę gamtą, manau, jautė daugelis iš mūsų.

Mes žygiavome su 13-ąja kuopa, iš pradžių vorele sekdami paskui į priekį pasiųstus pionierius, o vėliau, prasidėjus atviresnėms vietovėms, sėlinome nedidelėmis grupėmis. Taip žygiavę jau nemažai valandų, staiga išlindome visai šalia rusų tiekimo kelio, vedančio prie ežero. Nieko nelaukdami puolėme ir netrukus užvirė įnirtingos kautynės su įvairiais šaulių ginklais. Ivanai ėmė priešintis vis smarkiau ir mes supratome, kad sutikome pastiprinimo dalinį, kurį nugalėti buvo ne mūsų jėgoms. Atsitraukėme ir pasislėpėme apsikasdami. Ant pakilumos radome vietą kulkosvaidžiui, iš kurios vėrėsi geras šioje pelkėtoje vietovėje šaudymo laukas.

Sennozero ežero apsupties vadai, abu sužeisti kovoje. Hauptšturmfiureris Renzas (6-asis SS motorizuotųjų pėstininkų batalionas), trečias iš kairės, buvo sužeistas į šlaunį; hauptmanui Lappui (82-asis kariuomenės slidininkų batalionas) sulaužyta ranka. Mūsų *batalioneris* Hansenas pirmas iš kairės su žiūronais. (Autoriaus archyvas)

Kad ir kokia spontaniška buvo mūsų pozicija, joje išbuvome ištisas šešias savaites.

Tęsiantis Sennozero ežero kautynėms, darėme viską, kad kuo labiau apkartintume gyvenimą kairiajam rusų sparnui. Pirmomis savaitėmis kelias dienas šioje greitomis susikūrusioje fronto linijoje nė viena pusė nesiėmė jokių veiksmų.

Mūsų pozicijos buvo silpnai apsaugotos nuo artilerijos ugnies. Kadangi priešas nuolat mus apšaudydavo, apie kokių nors įtvirtinimų statymą negalėjome nė pagalvoti. Dieną bet kas, sugalvojęs vaikščioti išsitiesęs, būtų nedelsiant apšaudytas. Tačiau per tas neilgas prietemos valandas, kad apsisaugotume nuo prasidėjusio lietaus, sugebėjome uždengti savo duobę pagaliais ir brezentu, o kad nešlaptume besikaupiančiame ant dugno vandenyje, apačioje iš pagalių pasidarėme savotišką grindų karkasą. Vis dėlto visą laiką ši pozicija taip ir liko tik patrulio ugnies taškas.

Paskui žuvo Polzeris – antrasis mano kulkosvaidžio komandos narys, kurio netekome prie Sennozero ežero. Išėjo iš šio gyvenimo taip tyliai,

kad iš pradžių net nepastebėjome. Polzeris buvo sargyboje ir kaip tik tada prasidėjo artilerijos bombardavimas. Šaudymui nutilus aš iššliaužiau iš savo duobės ir pamačiau jį įprastai sėdintį prie mūsų kulkosvaidžio. Kai pašauktas jis neatsiliepė, nepagalvojau nieko blogo ir nuskubėjau patikrinti kitų. Tik kai priėjau prie jo žvilgtelėti pro brustverą, pamačiau, kad Polzeris sėdi susmukęs, papilkėjusiais skruostais, o jo akys žvelgia į niekur. Kairiajame smilkinyje, visai po šalmo krašteliu, matėsi mažytė žaizdelė – čia skeveldra buvo pramušusi jam kaukolę.

Liepos pabaigoje rusai nustojo pulti mūsų atramos punktą prie Sennozero ežero. Kaimyniniam pulkui pavyko pralaužti priešo apsuptį, apsuptieji gavo pastiprinimą ir tolesni rusų antpuoliai per pylimą, kuris pareikalavo iš rusų tiek daug nuostolių, atrodė beprasmiai. Mūsų divizija nugalėjo ir dėl šio pasiekimo buvo minima Aukščiausiosios vadovybės biuletenyje. O mūsų fronto linijoje atrodė, tarsi rusai būtų pranykę iš šios vietovės. Todėl po kelių dienų pradėjome didelę žvalgybinę operaciją į priešo teritoriją, kuri truko visą dieną. Judėjome išsirikiavę pleišto pavidalu, nuolat stabtelėdavome ir vėl budriai sėlindavome toliau – mes tai vadinome „indėnų karu“. Su žiūronais apieškodavome žaliuojančias apylinkes: gal pastebėsime tolumoje priešą ar kokius nors įtartinus objektus,

kur galėtų būti užslėptas šaulio apkasas ar kulkosvaidis. Dairėmės keistai ne vietoje iškilusių kauburių, stovinčių medžių kamienų, nukirstų galvos lygyje; krūmokšnių, kurie galėtų atstoti priedangą; beržo žievės gabalų su išpjautu keturkampiu – ypač sunkiai pastebimų priešo maskuočių, kurių jau išmokome ieškoti. Tądien mums pasisekė ir mes paėmėme kelis belaisvius. Tačiau per trumpą susirėmimą su priešu buvo sužeistas Senis; kulka sutraiškė jam stipinkaulį. Vadovavimą Senio kulkosvaidžiui perėmė Heinrichas.

Paradoksas, bet mūsų misija baigėsi nepaprastai gražiu metų laiku. Į laukinę gamtą tarp Sennozero ir Jeletozero ežerų atėjo *ruska* (rudeninis gamtos spalvų pasikeitimas). Ji pasirodė po rugpjūčio pabaigos lietų ir šaltų naktų; tikras spalvų sprogimas, žalius berželių lapus pakeičiantis geltonais, plunksniškus šermukšnių lapus – rausvais, o beveik visą žemę apaugusius tamsiai žalius spanguolių krūmelius – ryškiai raudonais. Dabar vėl pasirodžiusioje skaisčioje saulėje netgi stori kerpių sluoksniai ant akmenų ar trūnijančių medžių švietė sodria žalsvos patinos spalva.

Tačiau tuo metu mes nelabai galėjome gėrėtis šiais didingais vaizdais. Mintys sukosi apie pirmykštę gyvenimo aplinką ir niūrų karą. Be jokios pamainos išbuvome čia jau daug savaičių, o sąlygos buvo tikrai prastos – viskas skirta tik tam, kad kaip nors išgyventume: reikia valgyti, nesušalti, ilsėtis ir vis tiek išlikti budriam – esminė sąlyga išlikti gyvam šiame „indėnų kare“.

Negana to, mes visiškai nežinojome apie tuo metu besimezgančius kur kas didesnius įvykius. Vos už kelių dienų karo tėkmė Suomijoje pasisuks visai netikėta linkme.

Anglų kareiviai apieško suimtus vokiečių SS kalnų jėgerius.

16

ĮKALINTI VOKIETIJOJE

Mūsų naujajame poste iš bokštelio skamba trimito signalas. Iškilmingai gražus, švariai ir ritmiškai atliekamas *portato*, visus stovyklos žmones, tiek amerikiečius kareivius, tiek vokiečius belaisvius, nuteikia ramiai ir melancholiškai. Dabar gegužė, antrieji mano nelaisvės metai.

Praėjo daugiau nei du mėnesiai, kai baigiau paskutinį skyrių apie Sennozero ežerą. Belaisvių stovyklai greitai ištuštėjus, užsidarė ir Romiji ligoninė. Kalbama, kad dauguma belaisvių buvo perduoti prancūzams; kiti, tokie kaip sergantys arba turintys privilegijuotą statusą, buvo paleisti. Pavyzdžiui, Waltheriui stebuklingai buvo grąžinta Austrijos pilietybė ir jį paleido. Tačiau dauguma iš mūsų – ligoninės darbuotojų – buvo paimti tarnauti į JAV karo policijos mokyklą, kuriamą čia, Vokietijoje.

Reikia pasakyti, kad mes esame savotiški karališkieji rūmų dvariškiai: „pasiuntiniai", pradedant vyresniaisiais ir baigiant paprastais liokajais, padavėjai, slaugytojai, virėjai ir kiti virtuvės darbuotojai, visokių rūšių amatininkai, sodininkai, muzikantai (visas orkestras), vežikai (vairuotojai), durininkai ir taip toliau. Livrėjas mums atstoja tvarkinga amerikietiška kareiviška uniforma, ant nugaros papuošta didelėmis baltomis raidėmis PW[47] arba visiškai juoda.

Naujasis mūsų postas yra buvusios vokiečių laivyno kareivinės, kiek žemiau upe nuo Brėmeno. Keista, bet Sąjungininkų bombonešiai jų visiškai nelietė, nors iki pamatų sugriovė miestus tiek į pietus, tiek į šiaurę nuo mūsų – ypač nuniokotos buvo urbanizuotos vietovės. Po to, kai šio mėnesio pirmoje pusėje persikraustėme čionai, raudonų plytų kareivinių pastatuose, visai mieluose, palyginti su niūriais prancūziškaisiais, įsikūrė JAV karo policijos mokykla. Mes, belaisviai, pasistatėme palapines keturkampėje aikštėje, apjuostoje spygliuota vieta ir saugomoje sargybinių: prie įėjimo ir dviejuose sargybos bokštuose – taip, kaip ir visur.

Būti tėvynėje, bet vis tiek belaisviu – tik dar labiau sustiprina nelaisvės jausmą. Kai po daugybės užsilaikymų mūsų traukinys galiausiai pajudėjo iš Romiji, mums tai pasirodė gera žadanti pradžia. Ateitis kažkaip atrodė šviesesnė. Traukėme namo ir jau vien tai sužadino mums visokių vilčių. Kuo giliau važiavome į Vokietiją, tuo mano nuotaika darėsi pakilesnė. Kiekvieną valandą jaučiau artėjantis prie namų. Vėliau net akimirką mačiau iš miglos rytuose išnyrančius Harco kalnus. Bet kai paskui ėmėme riedėti vis labiau į šiaurę, nusivylimas ėmė augti – pravažiuojant stotis, miestus ir pramonines vietoves vis labiau matėsi tos siaubingos žaizdos, kurias mūsų šalis patyrė krečiama ilgos paskutinių metų agonijos. O ką mes tikėjomės išvysti? Kokį nors stebuklą? Pravažiavome Manheimą, Kaselį, Hanoverį ir Brėmeną. Nejau grįždami namo įsivaizdavome, kad kažkokiu būdu jie pakils iš griuvėsių? Mums teko susitaikyti su niūria tikrove.

Tarp šių nuniokotų vietovių išsiskyrė dirbamos žemės ir kaimai, pasipuošę gegužės žiedais – kiekvienas laukas, raudonų stogų telkinys ar kaštonų giraitė trykšte tryško vilties simboliais. Važiuodamas prisiminiau vieną prancūzų kalbos pamoką mokykloje 1940 metų vasarą – tą vasarą, kai buvo nukariauta Prancūzija. Mokytojas pacitavo mums maršalo

[47] *Prisoner of war* – karo belaisvis. (Angl.) *(Vert. past.)*

Pasau miesto apylinkėse JAV karo policininkai tarp suimtų vokiečių kareivių ieško esesininkų, dalyvavusių Malmedi žudynėse.

Pétaino žodžius iš neseniai vykusio kreipimosi į žmones – žodžius, kurie man giliai įstrigo, nes tada bandžiau suprasti, ką turi išgyventi nugalėta šalis. Kreipimesi prancūzų tauta buvo raginama intelektualiai ir moraliai atgimti. Riedant mūsų traukiniui bandžiau prisiminti maršalo žodžius, kuriais kaip paskutinę viltį jis įvardijo Prancūzijos žemę – maždaug taip:

Francais! <...> La terre, elle ne ment pas. Elle demeure notre recours. Elle est la patrie elle-même. Un champ qui tombe en friche, c'est une portion de France qui meurt. Un champ de nouveau emblavé, c'est une portion de France qui renaît. <...>[48]

Vilties ir padrąsinimo žodžiai. Jei tik mes būtume laisvi ir galėtume padėti savo šaliai atgimti...

Neseniai apie laisvę kalbėjomės su mūsų kapelionu ir Pete'u. Stoviniavome po mūsų naujos koplyčios (žinoma, irgi brezentinės) pašventinimo, kur mane atsitempė Pete'as. Savo pamokslu kapelionas pamėgino sušvelninti visuotinį belaisvių nusivylimą, žadindamas tikėjimą ir viltį – tikėjimą, kurį, pasak jo, galima puoselėti tiek laisvėje, tiek uždarytam stovykloje; o viltis buvo tarsi švyturio spindulys – tokia stipri ir daug žadanti, kaip ir mūsų tikėjimas.

[48] Prancūzai! <...> Žemė mūsų neišduos. Ji visada teiks mums prieglobstį. Būtent tokia yra mūsų šalis. Kiekvienas neišnaudotas laukas yra mirštanti Prancūzijos dalis. Kiekvienas naujai apartas laukas yra atgimstanti Prancūzijos dalis.

Pete'as pasakė kapelionui, kad jam pamokslas nepaprastai patiko ir jis jautėsi sutvirtėjęs. Pamaniau, kad ir man derėtų ką nors pasakyti.

– Atleiskite, kapelione, namuose nebuvau iš tų, kurie labai uoliai lankė bažnyčią, bet suprantu, kad žmones ji paguodžia; pasidalinus savo viltimi su kitais, ji sutvirtėja.

– O kaip tu pats? – jausdamas mano abejones, paklausė jis šypsodamasis.

– Deja, negaliu pasigirti labai stipria viltimi; ko gero, dėl to, kad mano tikėjimas ne toks stiprus, koks turėtų būti. Jaučiuosi aklavietėje.

– Man tavęs labai gaila, – pasakė jis. – Gal bent jau sutinki su tuo, kas buvo pasakyta apie laisvę?

– Kaip suprantu, jūs kalbėjote apie apsisprendimo laisvę ir laivę išpažinti tikėjimą kaip paskutinę galimybę mūsų keblioje padėtyje. Taip, tai tiesa. Vis dėlto su visa derama pagarba jums, kapelione, mūsų tikroji problema ta, kad mes norėtume iš čia ištrūkti. Manau, tai yra tikroji laisvė.

– Taip, suprantu. Nepaisant to, laikausi savo požiūrio. Net ir ištrūkęs gali nebūti toks laisvas, kaip tau atrodo. Visada yra moralinių ar teisinių prievolių, arba tavo laisvę apribos paprasčiausi žmogiški poreikiai. Drįstu teigti, kad šioje belaisvių stovykloje yra daugiau laisvės, negu turėjote per visą tarnybos kariuomenėje laikotarpį. Argi ne taip? Nedvejodamas pasakysiu dar daugiau: galima sakyti, kad pralaimėjimas mus išlaisvino.

Nors tokį požiūrį teko girdėti ir anksčiau, vis tiek buvau priblokštas:

– Kaip jūs galite taip kalbėti? Gal jums priminti subombarduoto Brėmeno gyventojus ar milijonus išvarytųjų iš rytinių teritorijų. Nejau manote, kad jie jaučiasi išlaisvinti? O kalbant apie mane, aš stojau į tarnybą savo noru.

– Būtent apie tai ir kalbu. Taip pasielgti tave vertė moralinis įsipareigojimas, tavo paties įsitikinimas, lygiai kaip kiti įsipareigoja papročiams ar religijai. Patys didžiausi laisvės apribojimai visada vyksta dvasinėje plotmėje. O kadangi dabar esi laisvas nuo buvusių įsipareigojimų, vadinasi, turi daugiau laisvės, kuria gali čia pasinaudoti.

– Mano manymu, suvaržymus, kuriuos pasirinkau savo valia, tiesiog pakeitė kiti, primesti iš šalies.

– Pagrindinis pasirinkimas yra tarp gyvenimo link Dievo arba tolyn nuo Jo ir čia tu esi laisvas pasirinkti. Tasai, kuris tiki, visada bus laisvas gyventi pagal Dievo valią. Štai ką reikia suprasti.

– Visada? O jei gyventume prie bolševikų? Ar tie žmonės, jūsų manymu, yra laisvi? Labai abejoju, labai smarkiai abejoju. Tarkime, jei jūs teisus, tada galėtume susitaikyti ir su bolševizmu; bendrai paėmus, viskas būtų ne taip ir blogai. Ar norite, kad mes šitaip viską suprastume?

– Brangusis drauge, viskas priklauso nuo tikėjimo. Jei tavo tikėjimas bus stiprus, tai ir suprasi teisingai. Tikėjimas nuverčia kalnus.

Manęs visiškai nepaguodžia toks jo požiūris. Galiausiai jis verčia susitaikyti su viskuo, kas tau nutinka. Jis žada dvasios ramybę, kaip tasai trimito signalas. Užliūliuoja į susitaikėliškumą. Tarsi sakytų: nurimk, nesijaudink, susitaikyk, nėra jau taip blogai, kada nors viskas bus geriau, o kol kas pamiegok, patikėk manimi, miegas – puikus guodėjas.

Reikia pasakyti, kad šiaip jau mūsų stovyklos dienotvarkė kupina kasdienio gyvenimo, o ne diskusijų apie laisvę. Paaiškėjo, kad gyvenimas Karališkajame dvare kur kas įdomesnis, nei maniau iš pradžių, bent jau kalbant apie mano ir Pete'o pareigas. Pete'as padeda JAV kariuomenės dantų gydytojui ir toks darbas jam patinka, o mano viešpats ir viršininkas yra teisininkas iš Čikagos.

1944 m. liepą Normandijoje pasiduodantys SS kareiviai.

Tai kapitonas Herbertas – tokia jo pavardė, o ne vardas. Mūsų mokykloje jis atsakingas už teisinį parengimą, o pats dėsto baudžiamąją teisę. Išvaizdus, gal kiek per daug įmitęs, maždaug mano tėvo metų, ilgais lygiai sušukuotais jau šiek tiek žilstelėjusiais plaukais jis, bendrai paėmus, neabejotinai autoritetingas žmogus. Aš mašinėle spausdinu jo paskaitas apie tyčines ir netyčines žmogžudystes, plėšikavimą, vagystes ir taip toliau, taip pat ir apie baudžiamąjį procesą. Rytais jis vaikšto pirmyn atgal po mūsų kabinetą ir diktuoja sodriu balsu, giliai gerklėje su pasimėgavimu užapvalindamas „r" raides, ypač tokiuose žodžiuose kaip „mu-rr-de-rr" (žmogžudystė).

Mašinėle aš spausdinu negreitai, tačiau, kaip prieš šešias savaites sužinojau per pirmąjį mūsų pokalbį, ne tai buvo svarbiausia. Jam sunkiai sekėsi tarp posto karinio personalo, išskyrus karininkus, rasti ką nors, kas galėtų be pernelyg daug klaidų spausdinti jo diktuojamą tekstą, ypač lotynų, normanų ar saksų kilmės žodžius ar šaknis. O štai mano, baksnojančio mašinėlę vos dviem pirštais, galvos skausmas buvo, kaip nepriveleti klaidų ir spėti užrašyti jo diktuojamą tekstą.

Vis dėlto galiausiai viskas ėjosi gerai. Šis darbas man patinka, priešais mane atsiveria visiškai naujos srities žinios. Žvelgti į pasaulį iš teisinio taško – kritiškai, nešališkai, analitiškai, remiantis faktais, pasveriant ir vertinant juos – visa tai mane savotiškai domina. Ši patirtis netgi ima daryti įtaką mano nuomonei apie Niurnbergo teismą. Iki šiol aš tiesiog sutrikęs ir su nerimu viską stebėjau, nesugebėdamas racionaliai apsvarstyti šio klausimo. Dabar, kai kasdien pasisemiu vis daugiau teisinių žinių, man darosi smalsu, o tai reiškia, kad tampu atviras suvokti šį teismą ir kaip teisinę procedūrą, kurioje svarbios įstatymų formuluotės, įvairių nusikaltimų sudėtys ir įrodymų taisyklės. Mano naujoji patirtis yra tegul ir labai pradinis, tačiau savotiškas teisinis išsilavinimas. Mane domina šie teisiniai Niurnbergo teismo aspektai ir remdamasis jais aš galbūt galėsiu įvertinti jį kur kas racionaliau, negu pasikliaudamas savo ligtoliniu labai emocionaliu požiūriu.

Pirmą pamoką gavau vieną vakarą, kai kapitonas Herbertas užsuko į kabinetą pasiimti teksto, kurį diktavo ryte. Jis liko patenkintas rezultatu ir buvo geraširdiškai nusiteikęs. Pasiūlęs cigaretę paklausė, kaip man patinka su juo dirbti. Pasakiau, kad man šis darbas įdomus, ir užsiminiau ėmęs galvoti, kuo remiasi būsimasis karo baudžiamasis procesas. Mano

klausimas, atrodo, jį ypač sudomino. Jis jautė, kad turiu dvejonių, ir pasiūlė jas atvirai išsakyti.

– Vokiečiui sunku patikėti, kad nugalėtojų sukurtas tribunolas gali būti teisingas nugalėtiesiems, – pasakiau.

– Žinoma, Tarptautinį karo tribunolą sukūrė Vokietijos nugalėtojai, – pripažino kapitonas. – Nepaisant to, politinis jo tikslas yra ne kerštas, o prevencija; mes esame ryžtingai nusiteikę pamėginti užkirsti kelią karinei agresijai ateityje. Tik pagalvok, ką turėjo išgyventi mūsų tautos per Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus. Daugiau tai negali pasikartoti. Agresorius reikia perspėti. Tai ne kokia nors politinė akcija, o tiesiog teisinis procesas.

– Taip sakote todėl, kad viskas vyks pagal chartijos nuostatas? O kodėl ši chartija turėtų liesti vokiečius? Mes neturime su ja nieko bendra. Argi nekyla dvejonių, kad kaltinamieji patraukiami baudžiamojon atsakomybėn pagal kažkokius užsienio įstatymus, atvežtus į jų šalį? Manau, kad žmonės ir chartiją, ir visą procesą laikys tik paprasčiausia priedanga.

– Žvelgiant iš teisinio taško, vokiečių karo nusikaltimų nagrinėjimas pagal Sąjungininkų chartiją nėra joks nusižengimas. Negalima paneigti fakto, kad žlugus reichui šioje šalyje valstybinę valdžią turi tik Sąjungininkų pajėgos. Be abejonės, jos ir turėjo sukurti teisinę sistemą, pagal kurią būtų teisiami karo nusikaltimai Vokietijoje. Tarptautinio karo tribunolo chartija yra tokia pat teisėta ir įpareigojanti, kaip bet kurie kiti įstatymai.

– Bet ar ji nešališka ir teisinga? – nenusileidau aš. – Juk ji sukurta jau po visko, argi ne? Ketvirtajame dešimtmetyje nebuvo jokio karo nusikaltimų kodekso. Skaičiau, jog, vykdydami procesą tokiu būdu, Sąjungininkai laužo seną teisinį principą, kad kaltinamasis negali būti baudžiamas, jei prieš tai įstatymu nebuvo įspėtas. Sako, šis principas atkeliavo iš romėnų ir yra taikomas visose civilizuotose teisės sistemose.

– Tai labai formalus prieštaravimas. Neverta teikti jam daug reikšmės. Juk niekaip nepaneigsi, kad tokie nusikaltimai žmonijai, kaip žmogžudystės, išprievartavimai, trėmimai ir panašūs, civilizuotose valstybėse yra nustatyti jau ne vieną šimtmetį, kai kuriose bent jau ne vieną dešimtmetį.

– Taip, suprantu: žmogaus teisių pažeidimai, – pripažinau. – Tačiau kuo labiau visos pusės įsitraukia į bekompromisį karą – karą dėl išgyvenimo,

Suimti 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai.

tuo labiau šios gerai įsigalėjusios žmonijos taisyklės ima iš visų kraštų byrėti. Ar man leistis į smulkmenas?

Bendrai paėmus, aš sutikau, kad žmogaus teisių pažeidimus reikia nagrinėti teisme; tačiau dėl naujai įvardytų nusikaltimų nebuvau toks užtikrintas. Taip ir pasakiau Herbertui, o tada tęsiau:

– O kaip, tarkime, vadinamasis pasiruošimo karinei agresijai nusikaltimas – pagrindinis Niurnbergo teismo kaltinimas. Juk anksčiau toks dalykas niekada nebuvo laikomas nusikaltimu, už kurį grėstų bausmė.

– Dar reikia palaukti, ar teismas nutars įtraukti šį punktą į baudžiamų nusikaltimų sąrašą, – atsakė kapitonas, – bet šiaip jau žymūs teisininkai tvirtina, kad po Pirmojo pasaulinio karo tarptautinė bendruomenė karinę agresiją laiko draudžiama.

Kapitonas taip ramiai aiškino teisinius proceso aspektus, kad aš nusprendžiau pamėginti eiti dar toliau:

– Nuo tada, kai belaisvių stovykloje Prancūzijoje perskaičiau Tarptautinio karo tribunolo pranešimą, man neduoda ramybės dar vienas klausimas: bendrininkavimo apibrėžimas ir tam tikrų organizacijų nusikalstamas pobūdis. Mane išties slegia, kad teismas akivaizdžiai ruošiasi paskelbti nusikalstamus net reguliariosios kariuomenės dalinius, tokius kaip *Waffen-SS*.

Paminėjus *Waffen-SS*, linksma kapitono nuotaika šiek tiek prigeso. Tačiau jis ir toliau atsakinėjo man kaip mokytojas mokinukui:

– Tu, be abejo, žinai, kad dauguma žmonių, tiek vokiečių, tiek kitų tautybių, šiuo metu jau žino apie SS nusikaltimus. Dabar jau mano eilė paklausti, ar man leistis į smulkmenas? Be abejo, teismas tą darys.

Tema buvo pavojinga, bet nutraukus pokalbį šioje vietoje būtų likę pernelyg daug neatsakytų klausimų, todėl tęsiau:

– Norėčiau paaiškinti, pone. Mano draugas buvo *Waffen-SS* karininkas – nepriekaištingos reputacijos ir karo elgesio žmogus. Jis žuvo mūšyje. Iš to, ką teko skaityti laikraščiuose, reikia suprasti, kad jei teismas pripažins *Waffen-SS* kalta, jis po mirties taps nusikaltėliu vien dėl to, kad 1942 metais įstojo į šią tarnybą; negana to, visi išgyvenusieji šių dalinių kareiviai, nepriklausomai nuo jų asmeninės kaltės, bus laikomi nusikaltėliais. Kur tasai asmeninės atsakomybės principas, apie kurį jūs kalbate savo paskaitose? Kaip jis atsispindi Tarptautinio karo tribunolo chartijoje?

Kapitonas atsistojo ir susimąstęs pažvelgė į mane. Jis nuėjo prie lentynos ir ėmė kažko ieškoti. Smarkiai truktelėjęs iš po krūvos popierių ištraukė kažkokį seną dokumentą ir iškėlė rankoje: Tarptautinio karo tribunolo chartija. Pavartęs dokumentą ir suradęs, ko ieško, ėmė cituoti devintą ir dešimtą chartijos straipsnį:

„<...> teismas gali, teisiant atskirą grupės ar organizacijos narį, remdamasis tais kaltinamojo nusikalstamais veiksmais, kurie bus įrodyti, paskelbti visą grupę ar organizaciją, kuriai priklausė kaltinamasis, nusikalstama organizacija <...> tokiu atveju bet kuri iš Keturių valstybių nugalėtojų gali patraukti buvusį organizacijos narį baudžiamojon atsakomybėn ir tokiu atveju nusikalstamas organizacijos pobūdis neprivalo būti svarstomas iš naujo“.

Kapitonas kurį laiką pagalvojo ir tarė:

– Nemanau, kad bus atsižvelgiama į asmeninį organizacijos narių kaltumą. Jei teismas nustatys, kad organizacija yra kalta pagal kažką panašaus į devintąjį straipsnį, jis tikrai pritaikys šias nuostatas ir jos nariams, kurių kaltė gal ir abejotina. Kita vertus, jei mes norime įvykdyti teisingumą tų, kurie nukentėjo nuo SS veiksmų, vardu, būtų tiesiog neleistina kokiam nors kaltinamajam iš naujo kelti klausimą, ar SS yra nusikaltėliška organizacija.

Man pasirodė, kad kapitonas Herbertas neįvertina visos kaltinimo *Waffen-SS* reikšmės.

– Atleiskite už įkyrumą, pone, bet mano paminėti kareiviai kaltinami nusikaltėlišku bendrininkavimu, jiems metamas kaltinimas prisidėjus prie nusikaltimų taikai, karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmonijai. Man sunku netgi prisileisti tokią mintį, kad šimtai tūkstančių kareivių galėjo įstoti į šias Vokietijos karines pajėgas tam, kad vykdytų nusikaltimus. O kaip tą įrodyti? Juk kaltinamųjų suole nėra nė vieno *Waffen-SS* nario.

Kapitonas išliko visiškai ramus, beveik abejingas. Jam šis teismas buvo tik dar vienas baudžiamasis procesas. Jis šiek tiek pagalvojo ir pasakė:

– Kaip jau sakiau, daug kas mano, jog, bendrai paėmus, visuomenė žinojo apie SS nusikaltimus, todėl tie, kas stojo į vieną iš jų organizacijų, turėjo suprasti, kad tampa nusikaltimo įrankiais. Tiesa, aš asmeniškai abejoju, kad toks kaltinimas bendrininkavimu galėtų būti pritaikytas. Dėl paties termino yra nemažai ginčijamasi, netgi Jungtinėse Valstijose. Gal teismas ir neįtrauks jo į tautų teisę.

Nusprendžiau daugiau nebeklausinėti; mūsų pokalbis ir taip nuėjo gana toli. Kai pagalvoju, suprantu, kad išties tikslinga traukti baudžiamojon atsakomybėn žmogaus teisių pažeidimus, ir, ko gero, nėra jokios kitos valdžios, kuri galėtų tai padaryti. Tačiau galvoje netelpa tie beprotiški pareiškimai, teigiantys, kad SS nusikaltimai buvo žinomi visuomenei, ir tokiu būdu insinuojantys, jog *Waffen-SS* savanorių motyvai buvo patys nedoriausi! Koks beviltiškas neatitikimas tarp šio vaizdinio ir tikrovės! Matau nuo Sennozero ežero grįžtančią mulų vilkstinę su mūsų negyvais bendražygiais, matau Bergerį, mirtimi užtvirtinusį savo sąžiningus ketinimus, taip pat matau tą jauną karininką, kuris net mirdamas rūpinosi ne savimi, o mūsų bendru tikslu. Jie tikėjo, kad tas tikslas yra kilnus, ir dėl jo atidavė viską, ką turėjo. Koks vertybių perkainojimas! Kokia tiksli Shakespeare'o eilutė: „Kur blogis, ten gerai, o kas gerai, tėra tik blogis."

Tačiau po kelių dienų ant savo stalo radau voką nuo kapitono. Jame buvo laikraščio pranešimas, labai tiksliai aprašantis buvusio Aušvico mirties stovyklos komendanto Rudolfo Höso parodymus.

Perskaitęs visas smulkmenas apie tuos faktus, kurie jau kiek anksčiau tapo visuotinai žinomi, aš ir vėl likau visiškai sutrikęs. Per dvidešimt septynis mėnesius dujomis nunuodyti arba badu numarinti trys milijonai žmonių ir visa tai vienoje stovykloje! Tai reikštų tarp trijų ir keturių tūkstančių žmogžudysčių kiekvieną dieną, įskaitant sekmadienius ir švenčių dienas! Neįtikėtina! Tokie dalykai atrodo tiesiog neįmanomi. Tačiau šiuos skaičius raštišku teismo prisipažinimu patvirtino pats Hösas. Kaip žmogaus protas, sužinojęs tokius įrodymus, išvis gali įsivaizduoti jų įgyvendinimą? Kaip įmanoma įsivaizduoti šios veiklos infrastruktūrą ir kasdienes operacijas? Kokia turėtų būti vykdytojų, atliekančių šio siaubingo projekto darbus, psichinė būklė?

Bergždžiai mėgindamas suvokti visą milžinišką šio dalyko klaikumą, prisiminiau kitą atsitikimą iš senų laikų. Turbūt tada buvau trečiokas, kai miškus prie Gandersheimo – nedidelio miestelio, kuriame tuo metu gyvenome, – užplūdo grambuoliai; visos miesto mokyklos buvo pakviestos talkinti sprendžiant susidariusią kritinę padėtį. Taigi ankstų rytą visų klasių mokiniai išėjo į mišką ir ėmė purtyti nuo medžių grambuolius, sušalusius ir sustingusius nakties šaltyje. Tada juos rinkome ir bėrėme į didelius maišus, kurie vėliau buvo sutempti į mokyklą sudeginti. Labai aiškiai prisimenu tą klaikų jausmą, kai vidurdienį žiūrėjau, kaip maišai, išsipūtę nuo dabar jau atgijusių ir persigandusių vabalų, vienas po kito buvo metami į krosnyje ūžiančią ugnį ir kiekvieną palydėdavo baisus šnypštimas ir dar labiau plykstelėjusios liepsnos.

Dabar nebūtina gilintis į Höso skaičius. Jie nekeičia tiesos esmės. Svarbiausia tai, kad masinis žydų – įvairiausio amžiaus bejėgių vyrų, moterų ir vaikų – žudymas buvo apgalvota ilgalaikė aukštesniosios valdžios strategija, vykdoma kelerius metus. Aukoms tai nesuvokiama katastrofa. Mėgindamas suprasti aš bandau įsivaizduoti, kad mano paties šeimoje aptinkamas giminaitis, priklausantis kokiai nors naujai atrastai „žemesnei rasei", ir policija pasibeldžia į mūsų duris, suima jį ir slapčiomis nusiunčia į dujų kamerą. Kad ir kaip stengiuosi, net bandau įsivaizduoti savo šeimos narius, gulinčius skeletų krūvose, kokias mačiau laikraščiuose, šis siaubingas sumanymas, nors neabejotinai vykęs iš tikrųjų, vis dėlto

niekaip netelpa man galvoje. Kita neginčijama tiesa yra ta, kad jį planavo ir vykdė SS – žmonės, kurių dauguma dėvėjo tokią pačią uniformą kaip ir mes. Pasak Höso, stovyklas saugojo ir žmonių naikinimo mechanizmą aptarnavo trisdešimt penki tūkstančiai vyrų, dėvėjusių mūsų uniformas. Tai išties nemaža *Waffen-SS* dalis.

Prisimindamas tą niūrų 1943 metų rytinį atsitikimą prie geležinkelio bėgių, dabar suprantu, kokia kraupi tiesa glūdėjo už nežinios širmos.

Pripažinus šią tiesą, kaltinimas, kad *Waffen-SS* yra nusikaltėliška organizacija, tampa visai įtikimas, bent jau iš dalies. Atrodo, kad šiam kaltinimui pagrįstumą suteikė mūsų viršininkai, integruodami stovyklų personalą į *Waffen-SS*. Gal net tokia ir buvo jų sumanymo dalis – kad kovos daliniai atrodytų tarsi šių žudymų bendrininkai.

Manau, iš Höso liudijimų galima daryti ir dar vieną išvadą. Už tokį masinių žudynių sumanymą atsakingas režimas buvo sugedęs iki pat šaknų ir nenusipelnė išlikti. Gėda, kad mes ne patys jį nuvertėme, o palikome sunaikinti savo priešams.

Pastarosiomis dienomis darbo metu aš pastebiu klausiamus kapitono žvilgsnius. Nesunku atspėti, ką jis galvoja. „Kad ir ką manytum apie kaltinimus dėl nusikaltėliškų organizacijų ir bendrininkavimo, – sako jo išraiška, – *Waffen-SS* tikrai neverta didžiuotis."

Šiuo metu aš nežinau atsakymo.

Man reikia grįžti prie savo atsiminimų ir toliau užrašyti tai, ką mačiau. Kai baigsiu, gal paaiškės ir atsakymas.

17

SUOMIJA PASITRAUKIA

Vieną 1944 metų rugsėjo pradžios dieną atskriejo žinia, kad suomiai ir sovietai pasirašė paliaubas. Tuo metu aš buvau ne su savo batalionu, o gulėjau lauko ligoninėje.

Naujiena žaibiškai sklido per palatas. Netrukus išaiškėjo, kad suomiai jau ilgai mums už nugarų derėjosi su sovietais. Iki rugsėjo 15-os vokiečių Laplandijos kariuomenė privalėjo išeiti iš Suomijos. Mums tai buvo tikras smūgis. Kaip per mažiau nei dvi savaites mes galėjome išeiti iš Suomijos? O kas, jei neišeisime? Po kelių dienų atėjo kita žinia: pagal paliaubų sąlygas iki tos datos Suomijos kariuomenė privalėjo „išvyti" Vokietijos kariuomenę iš savo teritorijos. Atrodė nesuvokiama, kad mūsų ginklo broliai atgręžtų ginklus prieš mus. Keista, tačiau mūsų draugiški jausmai suomiams beveik nepakito ir mes toliau jautėme gilią pagarbą tiems narsiems žmonėms, kurie 1939 metais, skirtingai negu Baltijos valstybės, nusprendė nepasiduoti sovietų bauginimams ir stoti su jais į karą. Kad ir kaip ten būtų, mūsų tautas ir istoriškai, ir geografiškai rišo siekis sustabdyti bolševikų plėtimąsi į vakarus. Juk visus tuos metus mes petys į petį narsiai kovėmės su bendru priešu.

Operacija *Birke* („Beržas“) – vokiečių atsitraukimas per Suomiją, 1944 m. rugsėjis–spalis

Suomijos ir Sovietų Sąjungos siena prieš Žiemos karą ir nuo 1941 m. liepos iki 1944 m. rugsėjo 15 d.

Suomijos ir Sovietų Sąjungos siena iki 1944 m. rugsėjo 15 d.

Suomijos ir Sovietų Sąjungos siena po 1944 m. rugsėjo 15 d.

XXXVI kalnų korpuso (163-iosios ir 169-osios pėstininkų divizijų ir pagalbinių dalinių) pasitraukimo maršrutas

XVIII kalnų korpuso (6-osios SS ir 7-osios kalnų divizijų, divizijų grupės „Kräutler“ ir pagalbinių dalinių) pasitraukimo maršrutas

XIX kalnų korpuso (3-iosios ir 6-osios kalnų divizijų, 210-osios pėstininkų divizijos, divizijų grupės „Van der Hoop“ ir pagalbinių dalinių) pasitraukimo maršrutas

didesni Suomijos miestai, kuriuos pasitraukus vokiečių pajėgoms okupavo sovietai

Suomių ir vokiečių pajėgos plaukia per ežerą prie Sohjanos gyvenvietės.

Mano palatoje gulėjo pionierių seržantas su durtine žaizda rankoje – vienas iš tų valtininkų, kurie vairavo šturmo laivelius per Sennozero ežerą ir buvo apdovanotas Vokietijos Auksiniu kryžiumi – medaliu už drąsą, pagal laipsnį esančiu tarp pirmos klasės Geležinio kryžiaus ir Riterio kryžiaus. Jo manymu, mūsų galimybės laimėti karą tapo labai abejotinos ir jis atvirai tą išsakė. Jam taip pat atrodė visiškai suprantama, kad suomiai nusprendė pasitraukti, kol jiems dar buvo galimybė išsaugoti valstybę. Kas mes tokie, kad juos kaltintume? – paklausė jis.

Ligoninėje turėjome daugybę laiko paspėlioti apie savo ateitį. Jei tasai nesuvokiamas dalykas visgi įvyktų, argi mes pietiniame vokiečių Laplandijos kariuomenės sparne netaptume visiškai pažeidžiami, ypač mūsų divizija, o, be to, pavojingai atkirsti, netgi nuo mūsų pačių karių Arktyje? Ar mes nebūtume pasmerkti? Gal kaip nors galėtume išgyventi šiose plačiose miškingose vietovėse, kuriose kiekvienas batalionas ar pulkas galėtų atskirai pasirūpinti savimi? Mes, jėgeriai, ko gero, galėtume, kaip indėnai, prasimaitinti grybais, uogomis ir tuo, ką sumedžiotume. Tiesa, žinojome, kad pastaraisiais metais šūvių garsai išbaidė iš miškų visus gyvūnus. Gal galėtume laikyti karves ir avis, įkurti kokį nors natūrinį ūkį ir taip atsiskyrę sulaukti karo pabaigos.

Mūsų vaizduotė neturėjo ribų, tačiau pokalbiuose niekada neiškilo mintis apie pasidavimą. Žinojome, kad pasielgti kaip suomiai negalėjome. Mūsų laukė arba pergalė, arba besąlyginė kapituliacija; po to, kai

Sąjungininkai Kasablankoje paskelbė savo karo tikslus ir taip pavertė šį karą totaliniu, mums buvo paliktas tik toks niūrus pasirinkimas. Neturėjome kitos išeities, tik vienokiu ar kitokiu būdu viską tęsti toliau. Vis dėlto, netrukus supratome, kad ilgam Laplandijoje likti negalėsime. Kažkaip reikėjo prasibrauti namo.

Nepaisant visos nežinomybės, man patiko atostogos šioje švarioje ir gerai prižiūrimoje poilsiavietėje prie ežerų. Tiesa, naktį gulėdamas ir galvodamas apie tai, kad netrukus mūsų batalionas pasitrauks nuo priešo pozicijų, aš prisiminiau ir savo paties „pasitraukimą" prieš savaitę iš mūsų pozicijos tarp dviejų ežerų.

Pabudau nuo baisaus sapno. Naktis tarp Sennozero ir Jeletozero ežerų buvo giedra ir žvarbi. Dešinėje kulkšnyje jaučiau tvinksintį skausmą, kuris kilo koja aukštyn. Per naktį skausmas sustiprėjo, nors prieš guldamas atsilaisvinau batus; nepamenu, kad per pastarąsias penkias savaites būčiau juos nors kartą nusiavęs. Pradėjau drebėti ir dėl to pasijutau kvailokai, bet palengva supratau, kad man pakilusi aukšta temperatūra. Tada pamačiau, kad peršlapęs mano kairysis šonas; matyt, po pagalių grindimis, kurias sugebėjome sudėti mūsų urve, per naktį pakilo vanduo. Atsargiai iššliaužiau, šiek tiek baimindamasis to, ką išvysiu nusiavęs batą. Bet kad ir kiek stengiausi, batas nejudėjo; jis buvo tiesiog priaugęs prie kojos. Po velnių! Jau seniai reikėjo nueiti pasitikrinti pas gydytoją! Bet kaip galėjau dėl kažkokios skaudančios kojos rizikuoti būti išsiųstas į užnugarį ir palikti savo kovos draugus?

Išgirdęs mane keikiantis, atsigręžė už dešimties metrų prie mūsų kulkosvaidžio sargyboje sėdintis Bingas.

– Kas atsitiko? Kaip šiandien tavo koja? – paklausė jis prislopintu balsu, kaip buvome įpratę kalbėtis sargyboje.

– Viskas gerai! Tik kulkšnis ištino dvigubai, skausmas kyla į koją, jaučiuosi apkvaitęs kaip girtas... jau neminint to, kad nepaeinu.

Bingas iškart sumetė, kad kažkas negerai.

– Ei, atrodo, tau reikia pagalbos. Tuoj nueisiu, pakviesiu ką nors, kad nuvestų tave pas gydytoją. Pabūk truputį prie kulkosvaidžio – aš greitai.

Jam teko ateiti ir padėti man prišliaužti prie kulkosvaidžio; vaikščioti išsitiesus čia vis dar buvo pavojinga.

– Vaizdas nekoks. Visai nekoks! – pasakė gydytojas, galiausiai prapjovęs man batą ir apžiūrėjęs kulkšnį. – Jei tučtuojau nebus atlikta operacija,

Kalnų jėgerio veide atsispindi kovos su negailestingu priešu tolimoje šiaurėje įtampa. (Warfieldo archyvas)

negarantuoju, ar pavyks išsaugoti koją, – pridūrė niūriai. – Greitai į lauko ligoninę, nedelsiant!

Nuo tada mano atsiminimai labai migloti. Tuo metu jau smarkiai sirgau. Mane užkėlė ant neštuvų ir kažkokiu būdu vėliau tą pačią dieną atsidūriau gerai pažįstamoje vietoje prie ežero, kurioje pirmą kartą išvydome šturmo laivelius ir į kurią atnešėme sužeistuosius nuo Sennozero ežero. Aplinkui buvo ir daugiau žmonių neštuvuose. Tebeplaukiojantis per ežerą keltas perplukdė mus į kitą krantą. Kitame krante įsikūrusiame nedideliame poste mane pririšo prie keistos suomiškos transporto priemonės – primityvios, bet, kaip paaiškėjo, labai patogios. Iš nestorų pušelių kamienų sukaltas keturkampis rėmas, kurio kyšantys galai kaip ienos pritvirtintos prie mulo, o žemutinis galas tempiamas žeme; šių rėmų viduryje pritaisyti neštuvai, kurie kartu su rėmais guli atlošti į pusiau sėdimą poziciją. Beveik nepastebėjau, kaip mului kažkas pliaukštelėjo per pasturgalį ir jis nužingsniavo takeliu per mišką – niekieno nelydimas ir, akivaizdu, puikiai žinantis savo darbą. Taigi, likau visiškai vienas su

mulu, kuris lygiu žingsniu tempė mane per minkštą žemę, lankstus valkčių rėmas lengvai siūbavo aukštyn ir žemyn, o aš žiūrėjau, kaip pro mane tarsi kino teatre plaukia žalių spygliuočių ir spalvingų kareliškos ruskos lapų vaizdai.

Vėlesnė kelionė ligonių automobiliu buvo siaubinga. Mašina šokinėjo aukštyn ir žemyn išsiklaipiusiu rąstų keliu ir skausmas darėsi nebepakeliamas. Lauko ligoninę pasiekėme vakare. Gydytojas prapjovė pūlinį ir ištraukė nemažai pūlių.

Palyginus su fronto linija, lauko ligoninė yra tikras naujienų centras. Praėjus vos savaitei po suomių ir sovietų paliaubų, sužinojome, kad yra paruoštas specialus planas, pagal kurį vokiečių Laplandijos kariuomenė per Suomiją trauksis toli į šiaurę, kur prasideda siena su Norvegija.

Pagal šį planą mūsų divizija turėjo dengti armijos pietinį sparną, kurį galėjo puldinėti tiek sovietų, tiek suomių pajėgos ir kuris iš pradžių nusitęsė apie 300 kilometrų nuo rytinių fronto linijų iki pat Oulu prie Botnijos įlankos. Tiesą pasakius, armijai žygiuojant link Norvegijos sienos mūsų divizijai teko jos ariergardo vaidmuo. Du kalnų jėgerių pulkai, 11-asis ir 12-asis, šiame kelyje turėjo nuolat keistis, „šokinėti varle“ vienas per kitą.

Kiti divizijos daliniai buvo priskirti prie Laplandijos armijos. Iš pradžių mes labai miglotai suvokėme tą milžinišką atstumą iki Norvegijos – apie 900 kilometrų, kuriuos per ateinančius mėnesius turėjome žingsnis po žingsnio įveikti.

Nors mano kulkšnies žaizda buvo didelė, tačiau užsiūta ėmė greitai gyti. Tuo metu lauko ligoninė jau skubiai ruošėsi išsikelti į vakarus, į Kūsamą. Prieš išvykdamas nusprendžiau aplankyti Bergerio kapą netoliese esančiose divizijos kapinėse. Su manimi nuėjo ir seržantas. Atėję pamatėme, kad kareivių padalinys nuo ilgos eilės kapų nuima beržines gyvenimo runas; viename kampe jau ėmė darbuotis sunkioji technika, turinti sunaikinti visus šių žuvusių karių pasiaukojimo požymius. Žinoma, vykdant bet kokią karinę atsitraukimo operaciją yra tikslinga sunaikinti visus įrenginius, kurie galėtų būti naudingi priešui, šiuo atveju rusams, ypač namelius, būdeles ir bunkerius, padėjusius mums išgyventi žiemą. Visa tai buvo savaime aišku. Tačiau tokiam vaizdui mes nebuvome pasiruošę. Mums pasakė, kad po visko, ką teko patirti per Rusijos kampaniją, taip daroma norint apsaugoti žuvusiųjų ramybę, bet stebint šį vaizdą mus apėmė didžiulė širdgėla ir nusiminimas, ir guodė tik pažadas tiems, kas liko gulėti svetimoje žemėje bevardžiuose kapuose: *jūs niekada nebūsite pamiršti.*

Kai grįžau į batalioną, jis jau buvo nemažai pasistūmėjęs link Kūsamo. Su savo kovos draugais susitikau nedideliame miestelyje Tuhkaloje.

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kapinės Suomijoje.

18

IŠ TUHKALOS Į KŪSAMĄ

Praėjus savaitei po paliaubų, mūsų divizija atsitraukė iš savo pozicijų, esančių tarp šiaurinio sparno ir Kiestinkio. Prisidengdamas tamsa, batalionas tyliai, priešo nepastebėtas ir nekliudomas, pasitraukė iš bunkerių, apkasų ir olų.

Mes pakliuvome į bėdą, kai kelyje iš Kiestinkio į Kūsamą atėjo mūsų pulko eilė žygiuoti ariergarde. Kažkur pusiaukelėje buvo Tuhkala – nedidelė gyvenvietė pusiasalyje netoli kelio, maždaug už 40 kilometrų į vakarus nuo Kiestinkio. Rusai nepaliaujamai mus persekiojo ir stengėsi apeiti mūsų pulką, kuris nusidriekęs ilga virtine lėtai traukėsi į vakarus.

Kai abiejose kelio pusėse kraštovaizdis atsiverdavo bent kiek tolėliau ir akiratis praplatėdavo, kariai kolonose jausdavosi gana saugiai. Tačiau dažniausiai mus užspausdavo miškai ir tankūs krūmynai, o tada vyrai pradėdavo jaustis nejaukiai ir jiems belikdavo viltis, kad pulko ariergardas nesileis apeinamas. Vis dėlto, kaip tik tą naktį, kai aš prisijungiau prie pulko, rusai apėjo mus iš šono ir įrengė dvi kelio užtvaras – į vakarus ir į rytus nuo Tuhkalos. Taip pulkas buvo atkirstas nuo divizijos ir, negana to, padalintas pusiau.

Iš savo pozicijos žvelgdamas į gilų tarpeklį, kurio apačioje buvo tiltas, priešais esančiame šlaite mačiau į vakarus vingiuojantį kelią. Rusai patogiai įsitaisė kažkur toje miškingoje vietovėje ir užblokavo kelią. Pakartotiniai mūsų bandymai pulti nedavė jokios naudos. Tiesą pasakius, tuo metu mūsų pulkas kaip įmanydamas stengėsi pralaužti į rytus nuo Tuhkalos esančią užtvarą, kad galėtų susijungti su atkirstuoju ariergardu. Iš pėstininkų ginklų šūvių spėjome, kad būtent ten vyksta pati karščiausia kova. Kuo ilgiau ji tęsėsi, tuo labiau ėmėme suprasti, kokia didelė tikimybė mums išvis neištrūkti iš šios pavojingos padėties. Slinko valandos. Ar mūsų atsitraukimas pasibaigs jau čia, giliai Rusijos teritorijoje?

Laukimas. (Warfieldo archyvas)

Galiausiai šūviai už mūsų nutilo. Mes sužinojome, kad ariergardui pavyko prasilaužti ir mūsų pulkas susijungė. Netrukus pamatėme pasirengimus vakarinei blokadai pralaužti. Priešais užtvarą esantiems daliniams į pastiprinimą atvyko ir tiltą perėjo kelios jėgerių kuopos; mano kulkosvaidžio komandai buvo įsakyta pridengti šiaurinį tilto sparną. Leisdamasis žemyn pastebėjau į vakarus per tiltą važiuojančius du dviejų centimetrų keturių vamzdžių zenitinės ugnies pabūklus. Nekilo abejonių, kad netrukus prasidės mūsų puolimas. Staiga tarp visuotinio bruzdesio motociklo priekaboje pamačiau mūsų *batalionerį*, duodantį įsakymus, rėkaujantį žmonėms kelyje ir organizuojantį prasiveržimą. Nors buvome išties kritiškoje padėtyje, tačiau, matydami ryžtingai vadovaujantį *batalionerį*, visi pajutome kur kas didesnį pasitikėjimą.

Į ant kelio esančias rusų pozicijas ėmė šaudyti abu dviejų centimetrų keturvamzdžiai zenitiniai pabūklai. Tuo pat metu viena jėgerių kuopa patraukė per mišką iš šono ir užpuolė rusų sparną iš šiaurės. Tą pačią akimirką keliu prasidėjo ir priešakinis puolimas. Trys kuopos vienu metu puolė pirmyn, priekyje ir pats *batalioneris*, šaudydamas nuo juosmens kaip ir visi kiti kareiviai, ir veržėsi tol, kol galiausiai užėmė rusų pozicijas ir nustūmė juos nuo kelio. Mes sekėme iš paskos, iškart apsaugodami

sparnus nuo kontratakų, kurias galėjo surengti į mišką pasitraukę rusai. O tuo metu už mūsų į vakarus greitai žygiavo pagrindinės pulko pajėgos.

Operacija buvo visiškai sėkminga. Kai išėjome iš apsupties, mus ovacijomis pasitiko 12-asis bataliono pulkas, skubiai atsiųstas atgal mums į pagalbą ir dabar besiilsintis abiejose kelio pusėse. Patyrėme ir nuostolių: praradome tris karininkus ir, skaudžiausia, dvi kulkosvaidininkų komandas, paliktas prie tilto pridengti mūsų atsitraukimą ir po to nebesugebėjusias atsitraukti nuo priešo.

Tai buvo mūsų paskutinis mūšis su rusais. Negavome jokių įsakymų užlaikyti persekiojantį priešą ir todėl po kelių dienų nekliudomi pasiekėme Suomijos ir Rusijos sieną.

Kai prisimenu savo tarnybą šiame batalione Rusijos teritorijoje, man neiškyla nė vienas atvejis, kuris galėtų sutepti mūsų bataliono garbę. Esu tvirtai įsitikinęs, kad tą patį galima pasakyti ir apie kitus batalionus. Kaip ir kiti mano pažįstami kovos draugai, jaučiau pasididžiavimą, kad tarnauju šiame batalione. Ar mums tiesiog pasisekė? Ar būtume elgęsi negarbingai susidūrę su sunkesnėmis užduotimis, negu tiesiog kova fronte, kur visiškai aišku, kas yra draugas, o kas priešas? Nežinau. Manau, mūsų garbės jausmas nedaug kuo skyrėsi nuo bet kurio kito normalaus karinio dalinio.

Be to, į rusų kareivius mes taip pat nežvelgėme su panieka; ir kaip būtume galėję po to, ką patyrėme Sennozero ežero mūšyje arba kad ir prisiminę tą drąsią apsuptį, iš kurios ką tik ištrūkome? Manau, vienintelis savanorio siekis yra tapti geru kareiviu ir pasižymėti. Ko gero, abiejose pusėse tarnavo paprasti žmonės, kurie nenorėjo anksti mirti, kurie mylėjo ir buvo mylimi ir troško nuveikti ką nors gero, kaip jie tą suprato.

Būtent Kūsame teko išvysti tokio siekio apraišką.

Batalionas į miestelį atvyko anksti ryte po to, kai kelias dienas bandė išlaikyti Manerheimo liniją – įtvirtinimų eilę, besitęsiančią nuo sienos iki Kūsamo. Nuo čia ariergardą turėjo perimti 12-asis pulkas. Viešnagė buvo trumpa. Turėjome iškeliauti tą patį vakarą, greičiausiai Rovaniemio keliu. Visur miestelyje ariergardo daliniai ruošėsi išvykti arba nešė dar užsilikusią ginkluotę ir kitokią mantą, per kelerius metus susikaupusią pagrindinėje divizijos tiekimo bazėje. Galima buvo jausti visus slegiantį spaudimą kuo greičiau išsikraustyti.

Į pavakarę mudu su Schaperiu išėjome į miestelį pasidairyti – gal kartais pavyks sumedžioti atsarginių dalių. Tai, ką pamatėme praeidami pro bažnyčią, priblokšė: keli pionieriai su sunkiąja technika kažką darė varpinėje. Šiek tiek sutrikęs Schaperis pasisuko į puskarininkį, stovintį šalimais ir prižiūrintį darbus.

– Po galais, sakykite, ką ten daro jūsų vyrai?

– Nukelia varpinės varpus, – atsakė šis labai rimtai, nepaleisdamas iš akių pionierių.

– O kodėl? – paklausė nustebęs Schaperis.

– Kad būtų išsaugoti, kol pasibaigs karas, – atsakė puskarininkis. – Užkasime juos bažnyčios kieme.

– O nuo ko juos saugoti? – smalsiai įsiterpiau aš. – Maniau, kad dabar, kai suomiai sudarė taiką su sovietais, karas jiems jau baigėsi.

Pionierius dėbtelėjo į mane taip, kad pasijutau kvailiu.

– Apsidairyk, vaikine. Ar matai nors kiek likusių suomių? Visi pabėgo baimindamiesi rusų okupacijos. Jie netiki taika. Aplinkiniai žmonės pažįsta Raudonąją armiją. Niekada jais nepasitikėjo.

– Jei miestiečiai pasitraukė, vadinasi, jūs darote tai savo iniciatyva? – pasidomėjo Schaperis.

– Taip, ir, žinoma, gyventojų labui. Jei būtų turėję laiko ir priemonių, jie gal ir patys būtų juos nusikėlę. Žmonės mažiausiai tikisi rasti

< Sovietų Šiaurės laivyno jūrininkai veda suimtus SS kalnų jėgerius.

Ant šio automobilio, stovinčio kelyje taigoje, aiškiai matyti SS „Nord" hagal runos ženklas, taip pat ilgai trunkančių operacijų subarktinėse vietovėse pėdsakai. (Warfieldo archyvas)

nesuniokotus varpus, kai galiausiai rusai iš čia pasitrauks – jei, žinoma, jie išvis čionai grįš.

Mes nuėjome toliau, mąstydami apie tai, ką pamatėme, bet staiga pro šalį važiuojantis motociklas greitai apsisuko ir sustojo tiesiai prie mūsų. Iš priekabos iššoko karininkas ir tą akimirką po jėgerio kepure aš atpažinau Mannhardo bruožus.

Mes atsaliutavome, tačiau jis greitai ištiesė mums ranką. Buvo išties džiugu visiems susitikti čia gyviems ir sveikiems, ir ne be priežasties; paskutinį kartą Mannhardą matėme tada, kai jis plaukė į Sennozero ežero apsuptį, o jis pasakojo girdėjęs apie mūsų pulko prasiveržimą Tuhkaloje.

– Papasakok jam viską, – tarė man Schaperis ir nuėjo toliau ieškoti atsarginių dalių. Jis mane paleido pusvalandžiui.

Kaip paaiškėjo, Mannhardas vadovavo žvalgybos daliniui ir netrukus turėjo išvykti. Jis nepaprastai žavėjosi mūsų *batalioneriu* Hansenu. Pasirodo, kol buvome prie Manerheimo linijos, Kūsame visi plačiai aptarinėjo Tuhkalos įvykį. Tik dabar, klausydamasis Mannhardo, iki galo supratau, į kokią pavojingą situaciją buvome pakliuvę ir kiek daug pulko išsivadavimui iš mirtinos apsupties reiškė Hanseno iniciatyva bei sugebėjimai.

Nekantravau Mannhardui parodyti, ką mačiau bažnyčios kieme, visai nenutuokdamas, kad jis yra prisidėjęs prie šio reikalo.

– Žinau, žinau, – pasakė jis, mažumėlę nustebęs. – Aš irgi truputį prie to prisidėjau, būtent dėl to čia ir užsibuvau dar dienai.

Tada Mannhardas papasakojo, kad, pamatęs besitraukiančius miestelio žmones, jis prisiminė per trijų dienų atostogas tarp Kalėdų ir Naujųjų metų čia sutiktą merginą – „lotą“[49] iš Tamperės. Jie įsimylėjo vienas kitą ir kartu praleido dvi nuostabias dienas. Eidavo ilgai pasivaikščioti ir sėdėdavo prie laužo kalbėdamiesi. Vieną dieną, kaip pasakojo Mannhardas, jie ėjo pro bažnyčią ir išgirdo joje aukojamas mišias. Mergina nusitempė jį vidun. Mannhardas nesuprato nė vieno pamokslo žodžio, bet jį sužavėjo paprastas, jaukus bažnyčios vidus, rąstinės sienos ir variniai sietynai su mirgančiomis žvakėmis. Buvo giedamos giesmės, o išėję jie žingsniavo bažnyčios kiemu palei varpinę ir mėgavosi spindinčiu sniegu bei skambančiais varpais. Netrukus mergina buvo perkelta kažkur kitur ir nuo to laiko jis apie ją nieko negirdėjo; ko gero, bus pametusi jo lauko pašto numerį.

Dabar, traukdamasis atsidūręs Kūsame ir vėl apsilankęs bažnyčioje, Mannhardas staiga suprato, kad jei jie, prieš užeinant rusams, nepasirūpins varpais, šie negrįžtamai žus. Kitą dieną jis apsilankė pas pionierių viršininką, ir šis, laimei, pasirodė supratingas žmogus, ypač kai Mannhardas pakurstė jo ambicijas, paklausdamas, ar ši užduotis ne per sunki jo galioms.

Pritariau, kad tai išties geras darbas ir kad jis byloja, dėl ko mes čia visą šį laiką buvome.

– Pernelyg nereikia to sureikšminti, – atsakė jis. – Tiesiog tai vienas iš nedaugelio dalykų, kaip mes galime be didesnių pastangų padėti šiems vargšams žmonėms. Kas žino, ką ateityje būsime priversti jiems daryti, jei suomių kariuomenė neleis mums nekliudomai pasitraukti.

– Nejau išties manai, kad dabar, kai mūsų pasitraukimui skirtas laikas baigiasi, jie gali atsisukti prieš mus?

– Ką gi, netrukus tai sužinosime. Aš dabar vykstu į Kemį. Šiuo metu mano batalionas yra tarp Kemio ir Oulu.

– Kaip tai? Juk tai visai ne pakeliui į Norvegiją.

---

[49] *Lotta Svärd* – suomių moterų organizacija. Jos narės dėvėjo pilkas uniformas ir visaip talkino Suomijos kariuomenei, neretai visai netoli fronto linijos. Jos dažnai buvo vadinamos tiesiog „lotomis“.

Vokiečių kareiviai traukiasi iš Suomijos per Laplandiją po to, kai Suomija 1944 m. rugsėjį pasirašė paliaubų sutartį su SSRS.

– Taip, bet Aukščiausioji vadovybė nerimauja dėl tų apylinkių. Jų manymu, vietovės pobūdis toks, kad suomiai čia gali sutelkti pajėgas ir užpulti mūsų pietinį sparną.

– Atrodo, tu puikiai informuotas. Tokiems žmonėms, kaip aš, tik pasvajot apie panašias žinias, – tarstelėjau aš.

Jis nusijuokė.

– Liaukis! Esu tik kuklus fronto karininkas, nedaug skiriuosi nuo tavęs. Tiesiog kažkurią dieną atsitiktinai susitikau aukštesnį pareigūną, kuris truputį apmetė man bendrą situaciją. Jis žinojo šiokios tokios informacijos iš pirmų lūpų apie rusų daromą stiprų spaudimą suomių vadovybei, kad ši išvytų mus iš šalies. Taip pat šį tą girdėjau ir apie mūsų nenumatytų aplinkybių planą. Beje, jis vadinasi „Beržas“, ir pareigūnas man papasakojo, kokia svarbi Laplandijos armijos pietiniam korpusui bus mūsų ariergardo misija.

– O ką jis mano apie planą? Jį įmanoma įgyvendinti?

– Sakė, kad iki šiol nieko panašaus karo istorijoje nėra buvę, bet jis nusiteikęs pozityviai. Daug kas priklausys nuo to, kaip viskas klostysis Kemio apylinkėse.

Tuo metu priėjome bažnyčią. Varpai dabar jau buvo nukelti ir gulėjo ant šono bažnyčios kieme prie bokšto. Prisimenu, kaip Mannhardas, pažvelgęs į tuščią varpinę, pasakė:

– Tikiuosi, vieną dieną sugrįšiu čia kartu su ta mergina. Šie du varpai, užkasti žemėje, tebūna mano atminimo ženklas.

Tačiau, kai tą akimirką mūsų žvilgsniai trumpam susitiko, mudviejų akyse atsispindėjo baimė ir suvokimas, kokie dviprasmiški ką tik pasakyti žodžiai.

Privažiavo jo vairuotojas su motociklu ir mes atsisveikinome.

Po kelių valandų miestelyje sutemo. Aikštėje išsirikiavo batalionas. Nuskambėjo kimus Hanseno balsas:

– *Kamaraden!* Šįvakar mes pradedame ilgą žygį. Jis truks daug mėnesių ir baigsis tik tada, kai pasieksime uostą Arkties vandenyne.

– Kaip žinote, – tęsė jis, – kapituliavus Suomijai mums neliko kito pasirinkimo. Turime pasitraukti iš šalies, kuriai padėjome kovoti prieš bendrą priešą – bolševizmą. Suomijos rytinė siena tęsiasi daugiau kaip tūkstantį kilometrų. Be mūsų jos apginti nebūtų buvę įmanoma. Nepaisant visų sunkumų, kuriuos mums kėlė klimatas, geografinė padėtis ir priešo pranašumas skaičiumi, mes vis tiek nugalėjome. Jei Suomija išliks kaip valstybė, tai tik dėl bendrų mūsų pastangų per pastaruosius trejus metus. Todėl, nors ir traukiamės, paliekame šią šalį ne gėdydamiesi, o didžiuodamiesi tuo, ką pasiekėme.

– Visi žinote, kad paliaubos įpareigojo suomius po rugsėjo 15 dienos savo teritorijoje prieš vokiečių kareivius naudoti karinę jėgą. Mes nežinome, kaip suomiai nuspręs elgtis. Man sunku įsivaizduoti, kad buvę ginklo broliai atsigręžtų prieš mus, tačiau dėl atsargumo mūsų kariuomenė elgsis taip, tarsi būtų priešo teritorijoje. Taigi, kreipiuosi į jus. Jei jie nuspręstų pulti, mes būsime pasiruošę.

– Aukščiausioji vadovybė nusprendė, kad du mūsų jėgerių pulkai pridengs armijos kairįjį sparną; iš pradžių veiksime kartu su kovine grupe „Rytai“, o vėliau liksime vieninteliu armijos ariergardu. Galime didžiuotis mums patikėta misija. Be to, esame gerai pasiruošę. Su kalnų artilerija ir dviejų centimetrų zenitiniais pabūklais mūsų ugnies galia yra milžiniška. Jau paragavome, kuo gali atsirūgti bet koks delsimas – ar vykdant įsakymus, ar tiesiog dėl aplaidumo. Aš nusiteikęs siekti, kad daugiau taip nenutiktų. Aš nusiteikęs siekti, kad visi saugiai grįžtume namo.

– Žinau, galiu pasikliauti jumis – jūsų drąsa, atkaklumu, jūsų – Karelijos veteranų – patirtimi, jūsų tikėjimu ir ištikimybe. Todėl žinau, kad mums pavyks.

Vokiečių kareiviai traukiasi iš Suomijos per Laplandiją.

Hansenas saliutavo ir batalionas atsakė jam griausmingais šauksmais.

Kai jis nuėjo, kuopos atsistojo į padėtį „ramiai", priekinės trijų kolonų eilės lygiai išsirikiavę, visi pasiruošę žygiuoti. Tik mulai pačiame gale krutėjo ir trepeno kanopomis, apkrauti pintais krepšiais ir prie nugarų pririštais sunkiais ginklais. Jau beveik sutemo. Danguje virš horizonto matėsi tik siauras blausios šviesos ruoželis, kuriame ryškėjo tamsūs aplinkinių eglių siluetai. Pasigirdo garsios komandos, o tada netrukus pasirodė vaizdas, kurį ateinančiais mėnesiais matysime pasikartojant begalybę kartų: kalnų tvarka žygiuojančios mūsų kuopos, vorele einantys jėgeriai su lengvaisiais ginklais, jiems iš paskos mulai, apkrauti sunkiaisiais ginklais ir amunicija, po jų vilkstinė su visa manta, sukrauta vežimuose, kuriuos taip pat traukė nešuliniai gyvuliai, o jiems iš paskos dar viena jėgerių eilė ir taip toliau.

Pražygiavus apie pusvalandį aš prisivijau Heinrichą. Nuo to laiko, kai grįžau iš ligoninės, mes nelabai ir matėmės, todėl dabar apsidžiaugiau galėdamas su juo pasikalbėti. Norėjau sužinoti Heinricho nuomonę apie Hanseno kalbą.

– Manau, kad, esant tokiai neaiškiai mūsų ateičiai, ji buvo išties džiuginanti. Kaip tu manai?

– Kalba, aišku, gera, bet pavadinti ją džiuginančia? Nežinau. Aš taip nemanau. Ar tu nors kiek įsivaizduoji, koks atstumas iki artimiausio Arkties vandenyno uosto? Aštuoni ar devyni šimtai kilometrų. Galbūt ir tūkstantis, jei teks daryti lankstus. Ir su kiekvienu žingsniu mes vis labiau tolsime nuo ten, kur iš tikrųjų norėtume nukeliauti. O kaip, tavo nuomone, elgsis suomiai? Tu išties palaikai *batalionerio* nuomonę?

– Iš kur man žinoti? Ko gero, jie turėtų manyti, kad kuo mažiau kliudys mums pasitraukti, tuo geriau bus abiem pusėms.

– Bijau, kad tai tik rožinės svajonės. Sklinda gandai, kad suomių daliniams dabar vadovauja rusų komisarai. Taigi, įsivaizduok, kad suomiai, esant tokiam spaudimui, pradeda prieš mus naudoti savąją „moti" taktiką[50]! Nes rusai nori, kad jie elgtųsi būtent taip. O suomiai gaudosi čia kur kas geriau už mus.

Į šiuos retorinius klausimus nieko neatsakiau. Po kiek laiko Heinrichas prabilo dar niūriau:

– Netrukus pradės snigti. Nespėsi apsižiūrėti, užeis smarkūs šalčiai. Greitai nebeturėsime jokio stogo virš galvų ir nebebus jokių kaimų, kuriuos galėtume pasiekti per vienos dienos žygį, jokių trobelių – nieko šioje apleistoje šalyje, kuo toliau keliausime į šiaurę. O suomiai nuolat lips mums ant kulnų.

– Liaukis, Heinrichai! Tuoj pradėsi vaizduoti juos lekiančius iš miškų ir daužančius išsekusią Laplandijos armiją, tarsi kazokus, mušančius Napoleono kariuomenės likučius 1813 metų žiemą. Aš netikiu, kad mums gresia tokie dalykai. Esame ne marga bėgančių samdinių gauja, o disciplinuotas dalinys, nestokojantis galingo kovinio pajėgumo, o ir vadovybė gera. Sakyčiau, yra skirtumas.

– Pamatysime. Norėčiau, kad būtų tavo tiesa. Bent jau neneigsi, kad visi sunkumai dar priešaky. O jei ir pasieksime Arkties vandenyną, kas tada? Geriausiu atveju sulipsime į vieną iš transportinių laivų. O tada? Mums reiks plaukti dar maždaug tūkstantį mylių jūra, kur bet kurioje vietoje gali tykoti britų karo laivynas. Kita alternatyva – eiti keliu. Apie ją net nenoriu pagalvoti – visi tie fiordai ir aukšti kalnai poliarinėje naktyje.

– Tavo geografijos žinios išties kelia susižavėjimą. Galima pagalvoti, kad jau esi buvęs tose vietose.

– Ne, nesu, – atsakė jis sausai, – bet geografija buvo mano mėgstamiausias dalykas mokykloje.

---

[50] „Motti" taktika yra apsupti priešą sudėtingoje vietovėje.

– Kažin, kas gi bus po to? – paklausiau šiek tiek susierzinęs.

– O štai kas. Hansenas sakė, kad saugiai parves mus namo. Kuriam laikui pamirškime „saugiai“; tačiau kokie galiausiai bus tie „namai“? Greičiausiai, vos tik ten atvykę, būsime išsiųsti į Rytų frontą. Jei pasiseks, į Vakarų. Kita vertus, jei ne šie variantai, tai tada blogiausias scenarijus iš visų, nes karas bus pralaimėtas mums dar nespėjus grįžti.

– Na žinai! Tavo pesimizmas beveik prilygsta kenkimui kovos dvasiai. Tikiuosi, nepulsi bėgioti aplinkui ir skleisti tokių kalbų.

– Brangusis Johannai, man ir mintis nekiltų kalbėtis apie tai su kuo nors kitu. Bet kodėl turėčiau nuo tavęs slėpti, ką galvoju apie mūsų ateitį? Be to, aš juk neketinu nuo to bėgti. Tiesiog tarp mūsų privalo būti ir tokių žmonių, kurie pakankamai stiprūs pažvelgti į perspektyvas ir ne tokiomis rožinėmis spalvomis; žmonių, kurie nepalūžtų vėliau, kai viskas įvyks taip, kaip nupasakojau; žmonių, būtinai reikalingų karių kovos dvasiai palaikyti.

Jis pažvelgė į mane, tikėdamasis komentaro, tačiau aš tesugebėjau jam linktelėti. Čia mūsų pokalbis ir baigėsi. Tylėdami žygiavome tamsoje. Ritmiški mūsų žingsnių judesiai ir prislopinti nešulinių gyvulių garsai savotiškai drąsino. Heinrichas man davė mažytę pamoką ir aš pajutau, kad jame yra tvirtas branduolys, kurio anksčiau nebuvau pastebėjęs. Nebuvau įsitikinęs, kad tokį galiu atrasti ir savyje.

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord“ kareiviai krauna šaudmenis į šunų kinkinį.

19

KITILĖ

Spalio pabaigoje batalionas pasiekė Kitilę (Kittilä). Mes žygiavome jau keturias savaites ir sukorėme 250 kilometrų. Perėjome Suomiją iš rytų į vakarus ir jau buvome toli į šiaurę už poliarinio rato.

Tiesą pasakius, šis nedidelis miestelis, mūsų žygyje į šiaurę tik kiek didesnio poilsio vieta, mano atmintyje išlikęs kaip posūkio taškas. Nuo tada pasikeitė mano suvokimas apie karą. Būtent Kitilėje aš sužinojau apie Mannhardo mirtį ir aršius mūšius tarp buvusių ginklo brolių, kiek anksčiau tą mėnesį vykusius prie jūros Tornijyje (Tornio) ir Kemyje (Kemi). Todėl pasakojimas apie Kitilę yra liūdesio ir žūties, sulaužytų žodžių ir mirštančios vilties istorija.

Tą dieną, kai atvykome, divizijos priešakinis ešelonas kaip tik ruošėsi iškeliauti toliau į šiaurę. Visur zujo sunkvežimiai, lauko ligoninės mašinos, gurguolės, o ypač daug buvo sužeistųjų ir medicinos personalo. Lauko ligoninė turėjo būti perkelta jau prieš kelias dienas, tačiau iš mūšių pietuose vis plūdo sužeistieji ir ligoninės perkėlimas buvo vis atidedamas. Kalbėjo, kad visai neseniai atvyko transporto vilkstinė, padariusi lankstą per Švedijos teritoriją – iš pradžių aš niekaip negalėjau suprasti, kodėl reikėjo taip elgtis ir viską suvokiau tik vėliau.

Prie ligoninės pastebėjau Herwegą – Mannhardo bendražygį iš žvalgybos bataliono. Mano dėmesį iš pradžių patraukė jo sugipsuota koja, kuria jis sparčiai mojavo, pasiremdamas ramentais. Jam praeinant pro šalį mes šiek tiek dvejodami žvilgtelėjome vienas į kitą, tačiau staiga aš jį atpažinau, o jis prisiminė mane. Herwegas pasakė, kad buvo sužeistas prie Tornijo ir kartu su daugeliu kitų sužeistųjų atvyko prieš kelias dienas, kai lauko ligoninė iš Rovaniemio (Rovaniemi) buvo perkelta į Kitilę. Paklaustas apie Mannhardą, jis ėmė vengti bet kokių tolesnių klausimų; pasakė, kad jam metas eiti. Dabar skubus reikalas ir galbūt aš galėčiau vakare ateiti į ligoninę?

Herwegui taip staigiai nutraukus pokalbį, man pasidarė neramu. Tornijas? Prisiminiau, kad tas pavadinimas buvo minimas prieš kelias savaites. Tai miestas prie pat Švedijos sienos, tiltu per Tornijo upę, tekančią į Botnijos įlanką, sujungtas su švedišku Haparandos miestu. Apie jį užsiminė vienas gydytojas, kai mes į jo tvarstymo stotį atnešėme sužeistąjį. Tai įvyko tą dieną, kai Eizmėrštrasėje – Arkties jūros kelyje į vakarus nuo Rovaniemio, mus užklupo rusų naikintuvai; po jų liko kraupus sužeistų ir mirštančių vyrų bei nešulinių gyvulių, gulinčių kraujo klanuose, vaizdas vietovėje, kuri dar prieš kelias akimirkas atrodė tokia idiliška. Kol laukėme lauko ligoninės mašinų, gydytojas papasakojo, kad suomiai Tornijyje užgrobė vieną iš mūsų ligoninės traukinių ir kad ten vyksta mūšiai.

Dabar aš prisimenu šią informaciją, kuri tuo metu sukėlė didžiulį mūsų pasipiktinimą. Užgrobti traukinį su sužeistaisiais, atkirstą nuo jūros transporto ir besiruošiantį pasukti nauja kryptimi į šiaurę – to iš savo buvusių ginklo brolių mes tikrai nesitikėjome. Kad ir iš kokios pusės žvelgtum, toks veiksmas atrodė visiškai beprasmiškas. Vėliau ateidavo ir daugiau naujienų, patvirtinančių Mannhardo nuogąstavimus. Spalio

< Suomių kareiviai mūšyje su vokiečiais prie Tornijo miesto.

pradžioje Tornijyje išsilaipino stiprios suomių pajėgos, o iš pietų žygiavo papildomi daliniai su naujutėlaičiais vokiškais šturmo pabūklais, atgabentais dar šią vasarą ir mestais prieš rusų puolimą pietų Karelijoje. Mūsų tiekimo daliniams teko apleisti šią vietovę ir į ją buvo pasiųsti koviniai daliniai, tarp jų ir žvalgybos batalionas. Kalbėta, kad abiejų pusių nuostoliai buvo didžiuliai.

Mūsų pačių batalione dabar jau visi suprato, kad suomių kariai tapo mums priešai. Tik laiko klausimas, kada jie puls mūsų dalinius, sudarančius besitraukiančios Vokietijos armijos pietrytinį sparną, ir pamėgins sunaikinti bent jau ariergardą. Nepaisant to, užuot kuo greičiau traukęsis į vakarus, kaip tikėjomės, mūsų batalionas turėjo taikytis prie kariuomenės tvarkaraščio ir lūkuriuoti užėmęs įvairias laikinas pozicijas. Taip užlaikyti, mes su žiūronais stebėdavome miškus ir siųsdavome patrulius žvalgyti apylinkių. Kol kas suomiai leido mums trauktis nekliudomai, bet visą laiką jautėme, kad esame stebimi. Galiausiai Rovaniemyje perėjome tiltą, kuris netrukus buvo susprogdintas, ir prasilenkėme su mūsų pulku-porininku, džiaugdamiesi, kad paliekame vietovę, kurioje buvo didžiausia tikimybė rimčiau susiremti su suomiais. Būtent 12-ajam pulkui galiausiai ir buvo lemta pirmiems su jais susikauti – tai buvo nelabai sėkmingas priešo puolimas, kuris pulko atsitraukimą užlaikė ne daugiau kaip pusdienį.

Vokiečių sudegintas ir sugriautas Rovaniemis. (SA-kuva)

Žygiuodamas į Kitilę mūsų batalionas taupydamas laiką pagreitino žingsnį. Tai mus dar labiau vargino, nes ir taip per dieną sukardavome vidutiniškai apie 30 kilometrų. Tiesa, keliavome neapsikrovę, su savimi nešėmės tik šautuvus ir automatus, o kulkosvaidžiai ir amunicija buvo pririšti prie nugarų mulams – mūsų ištikimiems palydovams, ramiai žingsniuojantiems šalimais. Tačiau orai subjuro; lijo, o naktį pašalo. Vis dėlto, žiema tais metais vėlavo. Mūsų kelyje į Kitilę kol kas dar nepasitaikė sniego. Matėme tik kelias sniegu padengtas kalvų viršūnes.

Herwegas manęs laukė prie įėjimo į ligoninę. Visur buvo matyti išsikraustymo ženklų. Prasispraudėme per siaurą koridorių ir mažą kambarėlį, blausiai apšviestą keliomis karbido lempomis ir pilną neštuvų su sužeistaisiais; tarp jų zujo medicinos personalas, pervargęs, tačiau tyliai dirbantis savo darbą. Ši niūri nuotaika atitiko mano nuogąstavimus. Herwegas nuvedė mane į ramų kampą, kuriame atsukęs mums nugarą, atsirėmęs į sieną ir rūkydamas ant medinės dėžės sėdėjo dar vienas sužeistasis su sugipsuotu dešiniu petimi ir ranka. Sužeistasis atsisuko.

– Ei, Seni! Po velnių, ką *tu* čia darai?

– Džiaugiuosi matydamas, – kaip visada santūriai atsakė Senis. – Žinojau, kad ateisi; Herwegas pranešė.

< Degantis Rovaniemis. (SA-kuva)

Jis ištiesė man kairę ranką:

– Deja, mano ranka pablogėjo, – pasakė jis, išspausdamas šypsenėlę.

– Maniau, tu jau seniai turėjai iškeliauti namo, – pasakiau, prisėsdamas ant dėžės priešais , o Herwegas atsisėdo šalia Senio.

– Ką gi, neiškeliavau; tai tik dalis istorijos, dėl kurios tu čia atėjai. Kitką papasakosiu vėliau, – pasakė Senis ir pasisuko į Herwegą.

Herwegas išsitraukė pakelį cigarečių, pasiūlė man, tada labai lėtai ir negrabiai iškrapštė vieną sau. Stojo ilga pauzė, kurios metu jis spoksojo į žemę ir giliai traukė cigaretę.

– Kas atsitiko? – nutraukiau tylą aš.

– Jis žuvo, Vossai. Prieš tris savaites krito per reidą Tornijyje, – pasakė tyliai, tarsi mėgindamas neskaudinti. – Gaila, bet geresnių naujienų neturiu.

Jaučiausi taip, tarsi visą laiką būčiau tai žinojęs. Mes giliai traukėme cigaretes, kurios žibėjo tamsoje, panašioje į mūsų niūrią nuotaiką.

– Tai buvo jo sumanymas, – tęsė Herwegas. – Žinoma, vėliau visą laiką klausinėji: ar negalima buvo to išvengti? Ar negalėjome visko padaryti geriau? Galiu tik pasakyti, tokia buvo jo valia; jis buvo pasiryžęs atlikti savo sumanymą. Pasakė man, kad išlaisvintume juos, juk tai sužeistieji, jie patys negali nieko padaryti. Taigi galiausiai jis labiausiai rūpinosi sužeistaisiais – transportu, kurį užgrobė suomiai.

– Vadinasi, ir tu dalyvavai tame reide?

– Tam tikra prasme dalyvavome mes abu, – įsiterpė Senis. – Herwegas priklausė patruliui, o aš transportui.

– Kaip tai? Sakėte juk, kad transportas buvo užgrobtas? – paklausiau. – Nagi, papasakokite man viską nuo pradžių.

– Kaip jau turbūt žinai, rugsėjo mėnesį žvalgybos batalionas buvo dislokuotas tarp Oulu ir Kemio. – pradėjo Herwegas. – Mėnesio gale užėjo baisi audra ir siautėjo dvi dienas. Pameni? Dar jai nespėjus pasibaigti Tornijyje išsilaipino suomiai. Per kitas dvi dienas jų atvyko dar daugiau ir jie užgrobė miestą. Iki tol mūsų santykiai su suomiais vis dar buvo gana draugiški. Kiek žinau, vietiniai viršininkai Kemyje planavo laikyti atlaisvintus kelius ir tiltus, kad galėtume jais pasitraukti. Tačiau naujieji kariai Tornijyje pradėjo elgtis visiškai kitaip. Jie užgrobė visas tiekimo bazes ir traukinius, taip pat paėmė tą transportą su sužeistaisiais; be abejonės, būtų pridarę ir daugiau visokių niekšybių. Kažką reikėjo daryti.

– Tai buvo ligoninės traukinys, ar ne? Mes apie jį girdėjome, – įsiterpiau aš.

– Ne, – pasakė Senis. – Mes jau buvome išlipę iš traukinio ir ruošėmės pradėti keliauti į šiaurę sunkvežimiais ir ligoninės automobiliais.

– Taigi, po dviejų dienų, prijungti prie armijos kovinės grupės, mes dalyvavome puolime, kurio tikslas buvo atsikovoti Torniją, – tęsė Herwegas. – Netrukus užvirė kruvinos kautynės: artilerija, tiesioginė ugnis ir mungai iš abiejų pusių. Suomiai atkakliai priešinosi, pasinaudodami vietos privalumais ir pleškindami iš visų turimų pabūklų; kita vertus, mes leidomės nuo kalvų, skindamiesi kelią link miesto pakraščių, o tada namas po namo slinkome į priekį. Mūsų pagrindinis tikslas buvo kelias į šiaurę, kurį reikėjo atlaisvinti. Lėtai, užtrukdami visą dieną, mes sugebėjome jį užimti, bet mūsų nuostoliai buvo siaubingi.

Gavome įsakymą sustoti, laikyti esamas pozicijas ir apsaugoti vietovę į pietus. Štai tada beveik atsitiktinai Mannhardas, tuo metu apžiūrinėjęs vietovę su žiūronais, pastebėjo sužeistųjų konvojų. Pro tarpą miškingoje vietovėje prieš mus atsivėrė vokiečių automobiliai, daugiausia Raudonojo Kryžiaus. Mannhardas parodė ta kryptimi, tada ir aš juos pamačiau per žiūronus. Maždaug dešimt automobilių stovėjo pusiasalio – suomių placdarmo – miškelyje. „Ką manai? – paklausė manęs Mannhardas ir iš jo žvilgsnio iškart supratau, kad jis jau apsisprendė. – Herwegai, – pasakė jis, – tučtuojau surink septynis vyrus. Visi tegul pasiima automatus. Paimk vieną kulkosvaidį ir granatų; kai tik sutems, nueisime ir išvaduosime juos.“ Kovinės grupės puolimas klostėsi taip, kad neatrodė, jog mums pavyktų išstumti suomius iš placdarmo; sužeistuosius galėjome išgelbėti tik greitu ir ryžtingu reidu. Antraip jie būtų iš ten išgabenti ir galiausiai atsidūrę kur nors Sibiro lageriuose. „Pasisekti gali tik tokiu atveju, jei veiksime greitai ir ryžtingai“, – pasakė Mannhardas.

Prieš tęsdamas pasakojimą Herwegas prisidegė dar vieną cigaretę.

– Gavome leidimą rengti operaciją ir vos sutemus išvykome. Nepastebėti pasiekėme pakrantę, tada sėlinome aukštesne vietove palei miško pakraštį link pusiasalio. Mūsų planas buvo likviduoti suomių sargybinius ir, tikintis, kad konvojus parengtas kelionei, iškart leistis į kelią. Iki gurguolės priartėjome per tris šimtus metrų, tada sustojome ir Mannhardas nuėjo į priekį apsižvalgyti. Mums reikėjo laukti, kada jis duos ženklą su žibintuvėliu. Aš stebėjau jį per žiūronus – vienišą figūrą, sėlinančią

per plačią atvirą vietovę, besitęsiančią iki miškelio. Iš pradžių jis ėjo stačiomis, vėliau susigūžęs. Po to viskas įvyko per minutę ar dvi. Matyt, sargybiniai Mannhardą išgirdo ar pamatė; į viršų pakilo signalinė raketa, apšviesdama tamsią figūrą ant šviesaus smėlio; pasigirdo šūksniai ir beveik tą pat akimirką suomiai atidengė ugnį. Mannhardas dar pabandė sugriebti savo automatą, bet jį pakirto iš arti paleista priešo automato serija.

– O jūs nepridengėte jo kulkosvaidžiu? – paklausiau susierzinęs. – Juk tokia buvo jūsų misija?

– Negalėjome, nes būtume apšaudę patį konvojų, – nusiminęs papurtė galvą Herwegas. – Mes išties niekuo negalėjome padėti. Tik kai sargybiniai pasileido prie jo ir pasitraukė nuo gurguolės, mes galėjome atidengti kulkosvaidžio ugnį, bet buvo jau per vėlu.

– Tai jūs jį ten ir palikote? Kaip žinote, ar jis tikrai mirė? – paklausiau aš.

– Galiu tave užtikrinti – jis žuvo iš karto, – įsiterpė Senis. Jis pradėjo pasakoti savo nepaprastą istoriją:

– Mirtis jį užklupo akimirksniu, – pasakė jis. Senis viską matė nuo tada, kai iššovė signalinė raketa ir jis pažvelgė pro savo sunkvežimio galą. Tačiau Mannhardo mirtis nebuvo veltui! Pasinaudodami akimirksnio sumaištimi tarp sargybinių, Senis ir kiti, kurie galėjo judėti, sugebėjo atgauti savo ginklus ir likviduoti sargybinius. Nieko nelaukęs gurguolės viršininkas gydytojas davė įsakymus skubiai judėti ir visi automobiliai nudardėjo keliu. Norėdamas kuo greičiau išvesti gurguolę iš pavojingos zonos, gydytojas pasuko tiesiai link tilto per upę, ir jį jiems nekliudomai pavyko pasiekti. Netrukus visi: sužeistieji, sunkvežimiai su manta, saugiai pasiekė Švedijos pusėje esančią Haparandą.

– O kaip Mannhardo kūnas? Ar kas nors matė, kas jam nutiko?

– Ne, nematėme, – atsakė Herwegas. – Man labai gaila. Bandyti paimti jo kūną būtų reiškę savižudybę. Neabejoju, kad suomiai jį deramai palaidojo.

Pasakiau, kad mums belieka to tikėtis, ir išreiškiau apgailestavimą, kad Mannhardas taip ir nesužinojo, jog jo misija buvo išpildyta. Senis tęsė savo pasakojimą. Kitoje sienos pusėje jį ir jo bendražygius priėmė labai mielai ir gerai jais pasirūpino. Švedų gydytojai juos apžiūrėjo, o su sunkiai sužeistaisiais elgėsi tiesiog pavyzdingai ir išsiuntė juos į Norvegiją

Vokiečių sudeginta ir sugriauta Kitilė. (SA-kuva)

traukiniu. Likusiesiems buvo leista grįžti į savo dalinius; visiems buvo palikti ginklai, jie gavo degalų, o du švedų gydytojai palydėjo juos palei sieną į šiaurę. Kažkurioje vietoje jie kirto Muonijo upę ir vos prieš kelias dienas atvyko į Kitilę.

Praslinko daugiau nei valanda. Man reikėjo grįžti į savo patalpas. Atsisveikinau ir palinkėjau Seniui laimės. Herwegas išėjo manęs palydėti, o tuo metu prie jo priėjęs gydytojas pasakė, kad Herwegui paskirta keliauti su transportu, kuris išvyks po valandos. Todėl buvo nedaug vilties, kad man pavyks pasikalbėti su juo vienu du, kaip norėjau. Sužinojau tik, kad tiek jis, tiek kiti, dalyvavę reide, iš Tornijo misijos grįžo nenukentėję, o jis po kelių dienų buvo sužeistas kažkur tarp Tornijo ir Kemio. Pasak jo, suomiai stipriomis pajėgomis puolė Kemį iš pietų ir iš salų jūroje. Tačiau jie nepasiekė to, ko iš jų norėjo rusai, t. y. neatkirto ir nesunaikino vokiečių kovinės grupės toje apylinkėje. Vėlgi, mūšis buvo įnirtingas ir pareikalavo daug nuostolių abiejose pusėse. Kalbėta, kad iš Kemio beliko griuvėsiai.

Kai grįžau į savo patalpas, radau bendražygius geriančius konjaką. Jie šauniai linksminosi. Galiausiai virš galvų jie turėjo stogą, o rytoj laukė dar viena poilsio diena. Aš mielai prisijungiau ir džiaugiausi būdamas tarp jų bei jausdamas jų šilumą. Konjakas šiek tiek numalšino liūdesį ir lėtai išsklaidė tą skausmingą mintį, užgimusią galvoje, kad šis karas, kaip tikriausiai ir visi karai, vyko pagal savo taisykles ir nekreipė dėmesio į aukštesnius principus, tikslus, normas ir menkai jam rūpėjo tie, kurie pagal juos gyveno. Dėl šios priežasties geriausieji žūva pirmieji.

20

MUONIJAS

Prieš pradėdamas rašyti apie Muonijo (Muonio) įvykius, privalau dar kartą grįžti prie Mannhardo. Pasąmonė veikia keistais būdais. Ji verčia mus stengtis dėl kažkokio užslėpto tikslo, o vėliau leidžia atrasti prasmės kupinus dalykus. Aprašęs Mannhardo mirtį aš varčiau mažytę anglišką Biblijos posakių knygelę, kurią, rūpindamasis mano išganymu, prieš kelias dienas man buvo padovanojęs mūsų kapelionas. Joje aptikau tokias evangelijos pagal Joną eilutes:

Nėra didesnės meilės,
kaip gyvybę už draugus atiduoti.[51]

Iš pradžių šie žodžiai priblokšė mane vien savo grožiu, bet vėliau supratau, kad tai yra epitafija Mannhardui. Jei jam kur nors Botnijos įlankos pakrantėje kada nors būtų pastatytas paminklas, šie žodžiai būtų tinkamas užrašas. Manau, jie atspindėtų tikrą tiesą apie jo gyvenimą ir mirtį. Galbūt apibendrintų net ir visų kitų savanorių, nebegrįžusių iš tos žemės, trumpą gyvenimą.

Tačiau prieš dvejus metus, 1944 metų spalio pabaigoje, aš tikrai nebūčiau galėjęs pasisemti paguodos Biblijos žodžiuose. Tuo metu numalšinti skausmą dėl to, ką išgirdau iš Herwego ir Senio, stengiausi, ko gero, kažkaip pagoniškai ir romantiškai. Kai iššygiavome iš Kitilės, danguje vėl išniro platus trikampis žąsų pulkas, neabejotinai ariergardas, šaižiais klyksmais pranešdamas apie savo pasirodymą ir, nepaisydamas karo sienų, traukiantis į pietus.

...und fahren wir ohne Wiederkehr,
rauscht uns im Herbst ein Amen.[52]

---

[51] *Šventasis Raštas*, vertė Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999.

[52] O jei negrįšime mes atgalios,
Tegul mums jūsų skrydis amen atnašauja.

Kelias į Muoniją.

Šie paslaptingi dainos žodžiai įstrigo man galvoje ir mums bežygiuojant ėmė pamažu aiškėti. Taip, visiškai aišku, vėl atėjo ruduo ir daugelis iš mūsų nebegrįš iš šitos kelionės į Šiaurę. „Amen! – Mostelėjo sparnai ir sušnibždėjo: – Tebūnie taip!" Žygiuojantiems vyrams jie pasakė: „Tęskite savo misiją. Sekite pareigos šauksmu taip, kaip mes sekame savo prigimties šauksmu."

Po kelių dienų mums vėl teko stoti į mūšį.

Viskas prasidėjo maždaug už penkiolikos kilometrų į pietus nuo Muonijo, kur atvykome po trijų dienų forsuoto žygio. Miestelis stovi visai prie pat Muonijo upės, kuria eina Suomijos ir Švedijos siena. Šioje vietoje kelias iš Rovaniemio ir Kitilės susitinka su Tornijo keliu, einančiu nuo Botnijos įlankos į šiaurę iki pat Norvegijos pakrantės. Tuomet šis kelias buvo mūsų vienintelis išėjimas iš Suomijos ir juo į šiaurę žygiavo daugybė kareivių. Suomiams ši sankryža buvo paskutinė galimybė savo teritorijoje prieš vokiečių pajėgas surengti didesnę operaciją. Abiem pusėms ši vieta buvo nepaprastai svarbi.

Reikia pasakyti, kad tuo metu aš gerai neįsivaizdavau bendros padėties ir ją atkūriau tik dabar pagal žemėlapį. Kaip komandos vadas žinojau tik tiek, kad mūsų užnugaryje esančio Muonijo dėl kažkokių priežasčių negalima apleisti iki mėnesio galo ir tas kelias likusias dienas mums reikia jį išlaikyti. 12-ajam SS kalnų jėgerių pulkui buvo įsakyta užtverti Kitilės kelią iš rytų, o mūsų pulko užduotis buvo atkirsti Tornijo kelią iš pietų.

Visą dieną stebėjome, kaip iš Kemio ir Tornijo pusės pasirodydavo ir mūsų liniją praeidavo paskutiniai kovinės grupės daliniai. Jėgerių daliniai, kuriuose atsispindėjo pastarųjų savaičių kovinė įtampa, išvargę žingsniavo tolyn, o jiems iš paskos traukė kalnų artilerija su išardytais pabūklais, pritvirtintais ant mulų. Retkarčiais pravažiuodavo netgi motorizuotų priemonių, o galiausiai ir mūsų pačių pulko jėgerių batalionas, kurį mes pakeitėme ariergarde. Visi jie tamsos priedangoje žygiuos link Muonijo ir toliau. Laukė dar šimtai kilometrų.

Statant gynybinę liniją ir užimant pozicijas abiejose kelio pusėse, mūsų kulkosvaidžio komandos misija buvo apsaugoti bataliono dešinįjį sparną.

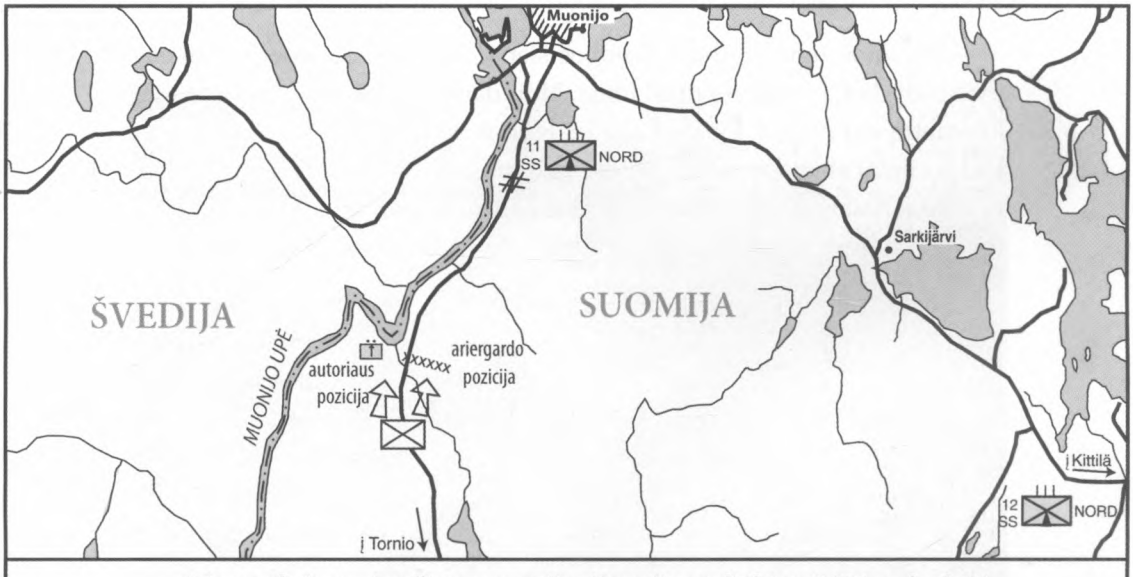

Ariergardo ir prasiveržimo operacijos Muonijo apylinkėse, 1944 m. lapkritis

Vokiečių plakatas, paliktas Laplandijoje 1944 m. Užrašas „Dėkingi už neparodytą ginklo brolybę". (SA-kuva)

– Dešinioji ugnies riba – Švedijos siena, – pasakė Schaperis, žemėlapyje rodydamas mėlyną upės liniją. Norėdami ją pasiekti, turėjome apie kilometrą eiti mišku. Ėjome kaip žvalgybos patrulis, nes buvo manoma, kad suomiai abiejose gatvės pusėse gali prasiskverbti net ir per tokį siaurą ruožą. Atsargiai žygiavome išsirikiavę šaulių grandine. Kuo giliau ėjome, tuo darėsi neramiau. Miške tiesiog kvepėjo priešais – atrodė, tarsi kažkur priekyje jie verdasi valgyti.

Vis dėlto upės pakrantę pasiekėme nesusidūrę su priešu ir radome trobelę, kurios ieškojome. Pasistatėme ten kulkosvaidį. Apsidairę trobelėje supratome, kad kažkas joje neseniai buvo. Radome maisto likučių, o ugniavietėje – dar šiltus pelenus, tačiau kareivių niekur nesimatė. Lauke tekėjo upė. Už kelių metrų apačioje nuo pylimo per vandens nugludintus akmenis ji čiurleno į pietus, maždaug 300 metrų pločio ir, ko gero, nelabai gili. O tada, pažvelgę į kitą krantą, miško fone pamatėme idilišką, ramų vaizdą: nedidelę gyvenvietę, raudonai nudažytus namelius su

baltomis kraigo linijomis ir langais; aplink zujo keli darbą baigę žmonės, atrodo, net nenutuokdami apie mus. Užėjus nakčiai vandenyje sublizgo namų šviesų atspindžiai.

– Jėzau Marija! Neįtikėtina. Aš jau beveik pamiršau, kad būna tokių dalykų, – pasakė Strickeris, kraipydamas galvą.

Mes abu likome budėti prie kulkosvaidžio ir atidžiai klausėme, ar neišgirsime kokių nors įtartinų garsų. Šalia savęs mačiau kulkosvaidžio ir Strickerio profilio siluetus, aiškiai išsiskiriančius šviesesniame upės paviršiuje. Mano akys vis nukrypdavo į kitą upės pusę, kurioje viena po kitos užgeso šviesos. Prisiminiau Peterį Paulių, jo šeimą ir kaip kartu leidome laiką senelės namuose.

Galiausiai susirėmimas prasidėjo už mūsų. Per kilometrą užnugaryje nuo mūsiškės linijos staiga pasigirdo šaulių ginklų šūviai: automatai, rankinės granatos, trumpos kulkosvaidžių serijos. Iš pradžių, trumpam jiems nutilus, pamanėme, kad pavojus netikras, tačiau vėliau šaudymas tęsėsi ir intensyvėjo. Vadinasi, suomiams pavyko apeiti mus šia kelio puse. Klausydamiesi šūvių, mėginome įsivaizduoti, kaip vyksta mūšis. Jis truko apie pusvalandį, šaudymas po truputį nutolo į rytus ir galiausiai nutilo. Mes išlikome budrūs visą naktį.

Auštant kulkosvaidį perėmė Bingas. Kai jau ruošiausi truputį nusnūsti, jis pastebėjo suomius ir niuktelėjo man. Priešais, maždaug už 150 metrų,

kur upė darė vingį, link mūsų vorele ėjo kareiviai. Mažiausiai visas būrys, tikriausiai dar daugiau užnugaryje – pastiprinimas tam daliniui, kuris prasiskverbė į mūsų užnugarį. Akivaizdu, jie nesitikėjo, kad mes būsim čia, pakrantėje, arba bent jau manė, kad turėtume būti tolėliau.

Nieko nelaukdami atidengėme ugnį, tiek nenorėdami prisileisti jų pernelyg arti, tiek perspėdami savo batalioną. Palei pakrantę nuzvimbė mūsų trasuojamosios kulkos ir pamatėme, kaip suomiai – per mano žiūronus atrodę tik kaip šešėliai – nėrė slėptis, o tada nenoriai pradėjo atsišaudyti. Mūsų pozicija buvo gera. Trobelės priedangoje puikiai matėme visą ugnies lauką palei pakrantę. Pleškinome į viską, kas judėjo, ir neleidome suomiams slinkti į priekį. Jie atsitraukė. Pro mus praėjo 12-osios kuopos žvalgybinė grupė ir po pusvalandžio grįžusi pranešė, kad suomiai pradingo ir pakrantėje nieko nėra.

Mūsų susišaudymas iš miegų prikėlė Švedijos pusės gyventojus. Jie susirinko pakrantėje, tarp jų buvo ir kareivių su baltais šalmais bei lauko žiūronais. Jie smalsiai žiūrėjo šį spektaklį, kokio turbūt gyvenime daugiau nebepamatys; motinos vaikus nuvijo į namus. Dabar, kai užnugaryje buvo priešas, galėjo nutikti bet kas; mūsų padėtis labai greitai galėjo virsti žūtbūtine, kaip nutiko prie Tornijo. Nepaisant to, taip arti esant taikiai žemei ir šiems žmonėms viską stebint, mūsų susišaudymas įgavo savotiškai teatrališką pobūdį. Mane aplankė mintis, kad jei jau yra žiūrovai, įvykiams pakrypus mums nepalankia linkme, turėtume stengtis jų nenuvilti.

O reikalai išties prastėjo. Iš ryšininko sužinojome, kad suomiai surengė pasalą ir užpuolė mūsų bataliono gurguolę, gabenusią atsargas ir sužeistuosius; žuvo keli vyrai ir nešuliniai gyvuliai, dar daugiau buvo sužeista, ir suomiai užėmė ilgą kelio tarp mūsų ir Muonijo ruožą. Tarsi to dar būtų maža, naktį iš užnugario stiprus suomių patrulis užpuolė mūsų pulko vadavietę; per trumpą susidūrimą nuo automato šūvių žuvo mūsų pulko vadas. Tolumoje, šiaurės rytuose, nuolat dundėjo artilerija – žinojome, kad toje pusėje kaunasi mūsų pulkas porininkas. Todėl mus, likusius pozicijoje prie Muonijo upės, ėmė slėgti nejauki ir vis auganti nežinomybės nuotaika.

Tuo tarpu kitoje upės pusėje švedai gyveno savo įprastą gyvenimą.

Kiek vėliau tą dieną grįžome prie kelio. Tada įvykiai ėmė klostytis labai greitai. Čia buvo ir Heinrichas su savo kulkosvaidžio komanda. Mūsų

Vokiečių palikta techniką prie kelio į Muoniją. (SA-kuva)

abiejų kulkosvaidžių komandoms buvo įsakyta keliauti keliu į šiaurę ir padėti 13-ajai kuopai. Mums liepė prisistatyti į jų kuopos vadavietę ten, kur kelias daro vingį. Pasirodo, iškart už tos vietos suomiai užblokavo kelią. Greitai patraukėme ten ir pakeliui abiejose kelio pusėse pamatėme daugybę šaulių kuopų karių, pasiruošusių pulti. Praėjome minosvaidžių ugniavietes, o miško pakraštyje pamatėme užmaskuotą 2 cm keturių vamzdžių zenitinės ugnies vikšraratį, ir jis gerokai pakėlė mums nuotaiką. Strickeris vaitojo nuo kulkosvaidžio, užkrauto jam ant nugaros, svorio, bet mes skubiai judėjome į priekį.

Jau prie pat posūkio staiga priekyje pasipylė fejerverkai. Iš pradžių pradėjo šaudyti pėstininkų mažakalibriai ginklai, vėliau įsijungė suomių minosvaidžiai, ir jų sviediniai ėmė kristi po visą apylinkę. Nespėję nė mirktelėti atsidūrėme kurtinančio mūšio vidury. Iš už nugaros iššoko motociklininkas, pašėlusiu greičiu pralėkė pro šalį ir nuskuodė link posūkio priekyje. Tik tada supratau, kad motociklo priekaboje sėdėjo *batalioneris*, bandantis suvaldyti prieš laiką prasidėjusio mūšio eigą. Tokio vaizdo šiomis sunkiomis minutėmis prieš mūšį mums išties reikėjo.

– *Ein Mordsker!*[53] – susižavėjęs ištarė Bingas, akimis nulydėdamas *batalionerį*, kuris lėkė nekreipdamas dėmesio į minosvaidžio sviedinius.

Mes vis dar ieškojome 13-osios kuopos vadavietės, kai *batalionerio* motociklas atlėkė atgal ir, slysdamas ir greitai apsukdamas priekabą, sustojo visai šalia mūsų.

– Statykite kulkosvaidžius štai ten! – suriko jis iš priekabos, rodydamas į griovius abiejose kelio pusėse. – Kai tik tas zenitinis keturvamzdis atvažiuos čia, pridenkite jį.

Nuskubėjome prie posūkio. Vos spėjome griovyje pasistatyti kulkosvaidį, atvažiavo ir zenitinis pabūklas. Jis užėmė poziciją tiesiai vidury kelio. Iškilęs ir aiškiai matomas pabūklas buvo puikus taikinys suomių kulkosvaidžiams, jo įgulą pridengė tik šarvuotas skydas priekyje. Akimirksniu į jį pasipylė kruša trasuojamųjų kulkų. Dabar jau mes, iš kulkosvaidžių vamzdžių blyksnių ir trasuojamųjų kulkų išsiaiškinę suomių pozicijas, pradėjome kalenti kulkosvaidžiu, stengdamiesi neleisti jiems šaudyti. Tuo pat metu atgijo ir zenitinis keturvamzdis, tiesiai į suomių pozicijas pliūptelėdamas porciją 2 centimetrų kalibro sviedinių. Artileristas, sėdintis kėdutėje, sujungtoje su lafetu, lengvai sukiojo pabūklą į skirtingus taikinius ir pleškino trumpomis, triuškinančiomis salvėmis.

Priekyje pamatėme, kaip pašoko ir į priekį pasileido pirmieji šturmo grupės vyrai, laikydamiesi miško krašto ir šaudydami nuo juosmens. *Batalioneris* vėl apsisuko ir nulėkė keliu ten, kur abiejose pusėse pasiruošę gulėjo kareiviai. Girdėjau, kaip jis rėkia:

– Vaikinai, pirmyn! Nagi! Parodykime jiems!

O tada vienu stambiu spurtu batalionas puolė ir prasiveržė. Šauliai lėkė daugiau nei kilometrą ir šlavė nuo kelio visas kliūtis. Mes nusikėlėme nuo stovo kulkosvaidį, išlipome iš griovio ir nubėgome su kitais. Tada pasukome į šoną padėti toms pajėgoms, kurios vijosi suomius į mišką, šaudėme kaip papuola ir saugojome už mūsų esantį kelią pagrindinei bataliono masei, besiveržiančiai iš apsupties.

Rytuose suomiai pasitraukė į mišką ir kalvas, o mūsų – vakarinėje – pusėje, puolė per upę į Švediją. Išlindę prie upės kranto, pamatėme paskutinius iš jų plaukiančius ir brendančius per vandenį. Kas galėtų juos kaltinti šioje karo stadijoje? Palikome juos ramybėje.

Pakeliui į Muoniją praėjome pro tą vietą, kur šįryt mūsų gurguolės pateko į pasalą. Vaizdas buvo bjaurus. Kelio pakraštyje vis dar gulėjo sudaužyti

[53] Nutrūktgalvis.

Vokiečių SS divizijos „Nord" karių motociklas, įklimpęs Karelijos kelyje.

automobiliai ir negyvi mulai; sužeistieji buvo išvežti, o žuvusieji gulėjo vežimuose – juos turėjome pasiimti ir deramai palaidoti.

Muoniją pasiekėme naktį.

Pasilikti ten negalėjome. Suomių artilerija sekė iš paskos ir apšaudė miestelį. Apsistojome už miestelio prie upės. Pakeliui praėjome pro lauko virtuvę, laukiančią mūsų ir besiruošiančią padalinti karštos žirnių sriubos su kiaulienos taukais. Kokia puota!

Kitą rytą vėl buvome paskirti į ariergardą ir turėjome užimti poziciją priešais pirmus miestelio namus. Mums buvo įsakyta laikyti šią liniją iki tamsos. Atėjo paplepėti Heinrichas. Jis buvo susitikęs kažkokį ryšininką ir žinojo naujienų. Pasirodo, 12-asis SS kalnų jėgerių pulkas pateko į labai panašią situaciją – iš pradžių suomiai užpuolė pulko vadavietę, o tada apėjo ariergardo batalioną. Jiems taip pat pavyko prasiveržti, tačiau tame kelyje patyrė didelių nuostolių.[54]

Prieš išeidamas Heinrichas tarė:

– Ateik, ką parodysiu. Būtina pamatyti.

[54] Norėdami išsamiau, iš pirmų lūpų, sužinoti apie 12-ojo SS kalnų jėgerių pulko, 3-iojo bataliono mūšį prie Muonijo, skaitykite Wolfo Zoepfo knygą „Septynios sausio dienos".

Jo kulkosvaidis buvo įtaisytas šalia kelio prie miestelio užrašo ženklo.

– Štai, žiūrėk! – pasakė jis, rodydamas į stulpą. Pamačiau prie ženklo prikaltus kelis suomių medalius, o virš žodžio „Muonijas" kažkas juodomis raidėmis išpaišė žodžius: *Das war...* („Čia buvo..."). Pamatęs sutrikusį mano veidą, Heinrichas paaiškino. Prie ženklo savo suomiškus apdovanojimus prikabino mūsų *batalioneris*, o vėliau tą patį padarė ir jo karininkai. Pasiekęs tą vietą, kur suomiai užpuolė mūsų gurguolę, *batalionerius* pamatė gelbėjamus sužeistuosius ir gulinčius negyvus mulų varovus. Daugelis pastarųjų net nebuvo spėję nusiimti šautuvų nuo nugarų – taip netikėtai buvo užklupti. Šis vaizdas taip įsiutino *batalionerį*, kad jis nusprendė atkeršyti. Tačiau ką jis daugiau galėjo padaryti – tik sunaikinti šį miestelį, kuris ir taip būtų buvęs padegtas. Taigi galiausiai įvyko toks formalus kerštо aktas, kuriuo dvasią bandė nuraminti šis karininkas, giliai įskaudintas vaizdo ir išgyvendamas, kad nesugebėjo apsaugoti savo mažiau patyrusių karių.

Temstant mes išvykome. Eidami per miestelį matėme, kaip pionieriai ruošiasi sunaikinti viską, ko dar nesugriovė bombardavimas. Dabar, kai suomiai tapo mūsų priešais, atsitraukdami privalėjome nepalikti jiems jokios infrastruktūros, kuria galėtų pasinaudoti kaip baze, rengdami kitus išpuolius prieš mūsų ariergardą. Išėję iš miestelio pasukome ne

keliu, o takeliu, kuris vedė per mišką ir į kalvas, iškilusias į rytus nuo kelio. Sklido gandai, kad kažkur šiauriau šalia kelio neaiškaus dydžio suomių pajėgos surengė dar vieną pasalą. Eidami per mišką girdėjome iš miestelio atsklindančius sprogimus. Užkopus į kalvas, takelis išsilygino ir mes stabtelėjome pailsėti. Stovėdami aukštai virš Muonijo gerai matėme liepsnojantį miestelį. Kai galiausiai gaisras nurims, iš šio miestelio prie upės bus likę tik bažnyčia ir ženklas prie kelio.

* * *

Šiandien, būdamas karo belaisviu ir prisimindamas tą vaizdą, galvoju, kad dauguma iš mūsų jautė liūdesį – ir dėl to, kas nutiko, ir dėl mūsų buvusių ginklo brolių sulaužyto žodžio. Jautėme gilią pagarbą Suomijai ir jos žmonėms, tačiau taip pat išgyvenome ir dėl sulaužytos ištikimybės. Iš žmogiškųjų vertybių ištikimybė mums buvo labai svarbi; ji buvo iškalta net mūsų diržų sagtyse: *Meine Ehre Heisst Treue* – „Mano garbė yra ištikimybė". Žinoma, supratome, kad suomiams tenka rintis tarp vienos ir kitos ištikimybės. Jei šioje karo stadijoje suomiai nebūtų sutikę su paliaubų sąlygomis ir likę ištikimi vokiečiams, Suomija būtų žlugusi kaip valstybė – vadinasi, tai būtų reiškę neištikimybę savo šaliai. Mūsų jokie panašūs prieštaravimai neslėgė. Besąlyginės kapituliacijos sąlyga nepaliko jokio kito pasirinkimo. Kita vertus, tada dar nežinojome to, ką žinome dabar apie žydų persekiojimo pobūdį ir mastą. Jei būtume žinoję, mūsų ištikimybė fiureriui būtų buvusi lygiai tokia pati milžiniška neištikimybė savo šaliai, kokia ji buvo daugeliui, kurie dalyvavo tuose tamsiuose projektuose.

Bet tada, 1944 metų lapkričio pradžioje, nebuvo kada mąstyti. Tuo metu rūpėjo išvengti dar vienos apsupties. Tęsėme savo žygį į šiaurę. Į mus pūstelėjo staigus vėjo šuoras. Jis buvo drėgnas, žvarbus ir pranašavo sniegą.

< Degantis Muonijas. (SA-kuva)

21

ŽYGIS POLIARINĖJE NAKTYJE

Mes kietai miegojome. Aš su Strickeriu iš kraštų, Heinrichas per vidurį. Kai Heinrichas sukrutėdavo ir imdavo verstis ant kito šono, mums tai būdavo ženklas taip pat apsiversti – tokį ritualą kelis kartus atlikome tiek šią naktį, tiek daugelį naktų prieš tai. Nors lauke buvo nepaprastai šalta, mums, šitaip susispaudusiems į krūvą po trimis antklodžių sluoksniais, buvo visai šilta. Kiekvienas apačioje turėjome pasitiesę savo anorakus, jų kailinius pamušalus išvertę į gerąją pusę ir pasikloję ant žabų, kurių kartu su malkomis buvome prisirinkę ir prisikrovę į vežimus dar prieš iškeliaudami iš miškų zonos. Mūsų batai buvo sustatyti patalpos viduryje prie krosnelės, kurią per naktį kurstė sargybinis.

Visai nenutuokiau, kiek dabar laiko. Mano manymu, neilgai trukus turėjo nuskambėti rytinis signalas. Žinojau tik, kad aušros dabar nebus, nebent prieš pat vidurdienį. Čia, kalnuotoje Laplandijos šiaurėje, lapkričio viduryje dienos šviesos sezonas baigėsi. Šiandien šviesa prie horizonto pasirodys gal tik šiek tiek anksčiau, mat nustojo snigti ir pasisuko vėjas. Dabar jau visiškai išsibudinau. Atsargiai išsiropščiau iš guolio, apsiaviau batus, apsivilkau anoraką ir išėjau laukan.

Į veidą iškart tvoskė šaltis ir akimirksniu užšaldė nosies skreplius. Šiaurės rytų vėjas nešė šaltą orą ir danguje išvaikė sniego debesis. Dabar, kai neaprėpiamas dangus buvo nusagstytas nepaprastai ryškiomis žvaigždėmis, atrodė, tarsi šioje planetos vietoje įsiviešpatauja griežta šalčio karalija. Mūsų palapinės, maždaug dvidešimt, kurių kiekvienoje tilpo po šešiolika žmonių, buvo padengtos baltu šerkšnu. Pasistatėme jas vakar vakare duobėse, išsikastose sniege.

Iš lauko virtuvės atsklido įrankių barškesys – šiuos garsus išsyk sugėrė sniegas. Kažkoks žmogus bandė įkurti ugnį ir užsikaisti kavos. Nuėjau prie jo, norėdamas sužinoti, kokia temperatūra lauke. 36 laipsniai žemiau nulio, pasakė jis. Jei iš tikrųjų taip, tai bus žemiausia temperatūra, kurią kol kas teko čia patirti. Kiek tolėliau pamačiau maždaug žmogaus ūgio krūvą, kuri, man pasirodė, yra gyva. Staiga supratau, kad tai mūsų mulai, visą naktį stovintys čia po baltomis, sušalusiomis antklodėmis, glaudžiai susispaudę į krūvą nedideliame rate, galvas sukišę į vidurį, o pasturgalius atstatę šalčiui; nejudantys, net ausų karpymu neišduodantys, kad yra gyvi; kantriai ir su begaline ištverme tūnantys šioje šaltoje tamsoje. Šiems gyvuliams jaučiau švelnų prieraišumą. Be jų čionai mums butų visiškai riesta. Ne veltui savo nešulinius gyvulius vadinom „draugais Mulais".

Mūsų nedidelės stovyklos pakraštyje neaiškiai galima buvo įžiūrėti sargybinių figūras, išsiskiriančias sniegu padengtos žemės fone. Šie sargybiniai saugojo mus ne tiek nuo persekiotojų, kiek nuo nesvetingos laukinės gamtos. Su suomiais nebesusidūrėme jau beveik dvi savaites; šioje plikoje, tuščioje, bekraštėje erdvėje jie negalėjo mums nieko padaryti ir, atrodo, net nebebandė. Dabar abiem pusėms bendru priešu tapo poliarinė žiema. Tiesiog stebėtina, kad po plonyčiu palapinių brezentu kietai miegojo gyvi žmonės.

< SS kariai ruošiasi evakuotis iš Laplandijos.

Tą vakarą susikrovėme daiktus ir užkėlėme juos ant vežimų ir mulų. Iškeliavome gerai nusiteikę. Mums reikėjo sukarti paskutinę pasitraukimo iš Suomijos atkarpą – apie 30 kilometrų. Nužygiavę tris ketvirtadalius šio atstumo, turėjome pereiti naują įtvirtintą poziciją – užkardą, kuri, kaip buvo kalbama, priklausys būsimai vokiečių kariuomenės Norvegijoje fronto linijai. Žinojome, kad šiame kelyje palei Švedijos sieną esame paskutinis batalionas. Pagrindinė divizijos dalis jau seniai buvo nužygiavusi į priekį ir, ko gero, kaip mums atrodė, plaukia audringomis jūromis namo. Dar kelios dienos ir mes taip pat pasieksime pakrantę, kurioje, tikėjomės, mūsų lauks laivas. Stebuklingas žodis buvo „Šibotnas" – nedidelis miestas ir uostas Lingeno fiorde, kuriame baigėsi šis kelias.

Tačiau naktį mūsų laukė dar didesnis stebuklas. Iš pradžių kažkas tik nežymiai sumirksėjo danguje. Bet vėliau, slenkant valandoms ir mums toliau žygiuojant, šie žybsniai virto gelsva šviesa, kuri, nuolat stiprėdama pradėjo visaip judėti ir vis labiau maišėsi su mėlynos, žalios ir raudonos spalvų bangomis bei kaskadomis. Vis žvilgčiojome į dangų, kuriame mums virš galvų vyko šis stulbinantis spektaklis. Jis truko ilgai. Vėliau mūsų kolona sustojo ir mes ilsėjomės. Iš lauko virtuvės atkeliavo karštos

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareivis, pasiruošęs žygiui.

Sunkus kelias Laplandijos keliais.

arbatos ir cvybakų (saldžių džiūvėsėlių). Stovėdami prie virtuvės vagonėlio, gurkšnodami arbatą ir rūkydami cigaretes, žiūrėjome, kaip šviesos palengva blėsta ir už jų dangaus skliaute pasirodo Paukščių Takas, Orionas, Didieji Grįžulo Ratai, nuostabusis Sietyno spiečius ir kiti žvaigždynai. Bäumeris išsitraukė armonikėlę ir ėmė groti senovinę liaudies dainą, kurią visi gerai žinojo:

Stehn zwei Stern'am hohen Himmel,
leuchten heller als der Mond,
leuchten so hell, leuchten so hell,
leuchten heller als der Mond.
Ach was wird mein Schätzel denken,
weil ich bin so weit von ihr,
weil ich bin, weil ich bin,
weil ich bin so weit von ihr.
Gerne wollt ich zu ihr gehen,

wenn der Weg so weit nicht wär,
wenn der Weg, wenn der Weg,
wenn der Weg so weit nicht wär.[55]

Iš pradžių niūniavome dainos melodiją, bet vėliau sudainavome visus stulpelius. Tą akimirką mūsų mintys buvo namie. Bet kartu sakėme sudie šaliai, kurią daugelis iš mūsų pamilo ir kurią gynėme, kaip savo pačių tėvynę; žemei, kurioje palikome savo žuvusiuosius ir kurioje, ko gero, liko dalelė mūsų širdies.

Tačiau netrukus, kaip visada, mus pasivijo kur kas niūresnė tikrovė. Žygiavome keliu kaip jau buvome įpratę – mažais būreliais vorele, nuo ledinio vėjo saugodamiesi ant veidų iš viršaus užsitraukę kalnų kepures, o iš apačios apsivynioję vilnoniais šalikais. Tarpuose žingsniavo mulai, ant nugarų nešdami ir vežimuose tempdami sunkiausią mūsų mantą ir atsargas. Per pastarąsias dienas šimtai batų, kanopų ir ratų dalinių, kurie jau pražygiavo šiuo keliu, suplūkė sniegą ir, pagal tai, kaip tam tikrose atkarpose jį pasiekdavo vėjas, sniegas būdavo arba trapus, arba kietai sušalęs į ledą. Kaip tik tą žygio dieną mes gerai matėme priekyje važiuojančią lauko virtuvę, traukiamą dviejų mulų. Šioje vietoje kelias darė posūkį ir ėjo šlaitu, kuris nesmarkiai kilo dešinėje ir stačiai leidosi kairėje, pasibaigdamas prie upės. Kelio paviršius čia buvo grynas ledas ir dėl pustymo nuožulniai pakrypęs į kairę. Abu virtuvės vagonėlį tempiantys mulai dvejojo, ar eiti toliau, tačiau vežikas, arba dėl neapdairumo, arba dėl nutrūktgalviškumo, pavarė juos į priekį. O tada mūsų akyse vagonėlio ratai geležiniais ratlankiais ėmė slysti ledu – iš pradžių galiniai, paskui visas sunkus metalinis korpusas nučiuožė kairėn, su savimi nusitempdamas vežiką bei mulus, ir galiausiai vis greitėdamas visas vežimas tėškėsi ant upės ledo, sulūždamas ir subyrėdamas į gabalėlius. Nusileidę prie upės

---

[55] Dvi žvaigždelės net skaisčiau
Už mėnulį šviečia,
Net skaisčiau, net skaisčiau
Už mėnulį šviečia.
Ką galvoja mano meilė,
Juk aš taip toli nuo jos,
Juk aš taip, juk aš taip,
juk aš taip toli nuo jos.
Kaip norėčiau aš pas ją,
Jei nebūt ji taip toli,
Jei nebūt, jei nebūt,
Jei nebūt ji taip toli.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord“ kareiviai prie minosvaidžio.

po katilu radome negyvą vežiką; mulus teko nušauti; maisto likučius surinkome, o visa kita palikome. Reikėjo judėti toliau.

Tačiau vis tiek naująją fronto liniją, prisišliejusią prie stačios kalno sienos, pagal grafiką pasiekėme visa valanda anksčiau. Artėdami per priekalnius matėme, kaip iš tamsos lėtai išlenda dunksantys balti kalnai. Batalionas sustojo plačioje lygumoje. Niekas nežinojo, kodėl. Mes trepsenome nuožmiame šaltyje vis spėliodami, kodėl jis neina į priekį. Po kiek laiko pasklido žinia, kad kariuomenės sargybiniai buvo gavę įsakymą neįleisti mūsų iki lygiai dvyliktos valandos. Taigi planuota džiaugsminga kelionės pabaigos akimirka virto susidūrimu su karine biurokratija, kuriai nerūpėjo, kad paskutinis batalionas dar valandą stypsos šaltyje. Argi mūsų *batalioneris* nenuvyko pirma mūsų? Jei jis būtų su mumis, tikrai išsireikalautų mus praleisti.

Taip baigėsi mūsų bataliono karinė misija Suomijoje.

Nuo tada prasidėjo ilgas žygis, pasibaigęs tik po dviejų su puse mėnesio, per kurį prie tų beveik 900 kilometrų, iki čia sukartų nuo mūsų pozicijų prie Sennozero ežero, pridėjome dar apie 700. Nuo šiol tamsoje žygiavome nuo 30 iki 40 kilometrų kasnakt, sustodami

pailsėti vos kelioms dienoms, o mūsų nuolatiniai palydovai buvo vargas, alkis, dvasinis ir fizinis nuovargis, nusivylimai, o kartais ir neviltis. Kaip mes ištvėrėme? Nežinau. Be abejo, pusę darbo atliko jaunystė, be to, prisidėjo ir jausmas, kad keliaujame namo. Bet svarbiausia, manau, buvo dvasia, pareigos jausmas, kuris neleido būti silpniems, ir mūsų įsitikinimas, kad darome teisingą dalyką.

Mano atmintyje iš šio žygio išliko tik nuotrupos.

Jis prasidėjo, kai nusileidę į Šibotno slėnį ir pasiekę Lingeno fiordą supratome, kad joks laivas čia mūsų nelaukia. Iškart buvome nukreipti žygiuoti toliau ir prisijungti prie srauto karių, keliaujančių iš Murmansko fronto – šiauriausio Laplandijos armijos sektoriaus, kuris dabar plūdo 50-aja Reichsštrase – karo metu nutiestu keliu, daugiau ar mažiau einančiu palei šiaurinę Norvegijos pakrantę. Mums buvo lemta nužingsniuoti visus šio kelio kilometrus nuo Šibotno šiaurėje iki Mu i Ranos – pirmosios iš pietų ateinančio geležinkelio stoties.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai su slidėmis.

Jei būtume keliavę ne žiemą, mus nuolat būtų lydėję nuostabūs vietinių apylinkių vaizdai. Tačiau tuometinis metų laikas nebuvo tinkamas turizmui arba susipažinti su Hamsuno „Segelfoso miestu". Tuo metų laiku šiose apylinkėse prasidėdavo ilga naktis, priklausomai nuo platumos besitęsianti mėnesį ar du. Tiesa, išmokome skirti įvairius tamsos atspalvius, o prietemoje per patį vidurdienį nors mažumėlę susidarydavome įspūdį apie apylinkes, į kurias atėjome. Kartais pamatydavome kaimą, keletą raudonai nudažytų namelių prie jūros, retkarčiais kelis kaimo gyventojus, žvejus, susikišusius rankas į kišenes, atrodo, tiesiog slampinėjančius be tikslo ir nekreipiančius jokio dėmesio į mus – įsibrovėlius. Retkarčiais koks nors išeidavo iš namų, pagriebdavo žuvį, prieš kelias dienas ar savaites nusimestą šalimais ant sniego, ir vėl pranykdavo už durų. Būdavo, kad vakarais, pradėdami žygiuoti įprastą 30 kilometrų atkarpą ir praeidami pro paskutinius kuklios gyvenvietės namus, už languotų mėlynų užuolaidų pamatydavome prie neįmantrių pietų stalo susėdusią šeimyną – jau beveik mūsų pamirštą vaizdą, kuris mums atrodė kaip rojus.

Kai giedru oru žygiuodavome palei fiordo pakrantę ir pamatydavome iš uosto išplaukiantį karinio laivyno laivą, mėgavomės įsivaizduodami gyvenimą karo laive, kajutes po deniu, ryškiai apšviestas ir su šiltais, jaukiais gultais viduje; taip pat švarius ir tvarkingus jūreivius, po darbo dienos apsipraususius duše. Tokiomis akimirkomis ilgėdavomės Narviko, kuris, mūsų manymu, bus paskutinė kelionės vieta ir kur, neabejojome, susėsime į namų link plukdantį laivą.

Tačiau dažniausiai greta tamsos mus dar lydėdavo rūkas, sniegas ir šaltis. Kelias taip pat ne visada eidavo pakrante. Regis, tarp Balsfjordo ir Narviko mes tris dienas kopėme per kalnų grandinę. Oras buvo prastas, o antros dienos pradžioje dar pablogėjo. Išvakarėse įėjome į ilgą slėnį. Mūsų tos nakties tikslas buvo prieiti stovyklą kalnų perėjoje. Nuo pat pradžių pradėjo snigti, o po valandos ar dviejų mus užklupo tikra sniego pūga. Kelias vingiavo į kalną ir būtų buvęs varginantis net ir geru oru; o dabar mums teko dar ir galynėtis su baltais vėjo gūsiais, per kuriuos sunku buvo įžiūrėti net priešais einančius žmones. Tikra paguoda ir išsigelbėjimas buvo mulai, nenuilstamai einantys per pūgą, kopiantys aukštyn ir sulig kiekvienu žingsniu linksintys galvomis. Retkarčiais vis įsikibdavome jiems į karčius, norėdami prisilaikyti ar susiorientuoti kelyje, o jie neprieštaraudavo.

Kuo toliau, tuo dažniau tądien tekdavo sustoti, nes kelią užtverdavo vis daugiau pusnių ir reikdavo jas nukasti. Kartą sustojus teko laukti atsilikusios grupės; reikėjo pasirūpinti sužeistaisiais ir kažkokiu būdu juos pergabenti. Tuo tarpu, batalionui kopiant į viršų, mums tekdavo atlaikyti vis daugiau vėjo gūsių. Kelio nebesimatė; orientuotis galėjome tik pagal stulpus, stovinčius kelio pakraštyje ir žyminčius kryptį link perėjos. Kai priekyje einantys vyrai pasiekdavo vieną stulpą, sunkiai galėdavo įžiūrėti kitą.

Galiausiai užstrigome prie didelės sniego pusnies, kurią nukasti būtų prireikę kelių valandų. Dabar jau niekam nekilo abejonių: mums grėsė pavojus. Kaip įmanydami stengėmės sušilti ir laukėme įsakymo statyti palapines ar daryti dar ką nors. Mums pasisekė. Per bendrą sąmyšį priekyje išgirdome prislopintą variklio burzgesį. Pasirodo, kariuomenės postas atsiuntė buldozerį mūsų pasitikti. Netrukus kelias buvo atlaisvintas ir batalionas praėjo, o vairuotojai savo didelių mašinų kabinose draugiškai atsakinėjo į mūsų dėkingus mojavimus.

Perėjos stotis buvo labai tuščia. Jei būtume tikėjęsi šilto priėmimo su garuojančiomis lauko virtuvėmis, sočia vakariene ir šiltomis patalpomis, būtume visiškai nusivylę. Gavome tik šiaudinius čiužinius ant šaltų grindų metaliniuose angaruose. Sienos iš vidaus buvo apsitraukusios plonu ledo sluoksniu. Neturėjome kaip išsidžiovinti drabužių. Maisto gavome skurdžiai. Gulėjome sušalę ir alkani, bet patenkinti, kad pavyko išsikrapštyti iš slėnio spąstų, o angarai saugojo mus nuo lauke kaukiančio vėjo ir sniego pūgos.

Perėjome Narviką, kuriame vėlgi mūsų nelaukė joks laivas, nuplukdysiantis namo. Ilga jėgerių kolona tarsi ištikta transo žingsniavo nesibaigiančiu keliu, kiekvieną naktį apsupta nuolatinės tamsos, ledo ir sniego, daugelis kareivių pusiau miegodami, kelyje orientuodamiesi tik įsitvėrę į mulų karčius. Kuriems mažiau pasisekdavo, nepataikydavo į posūkį ir atsibusdavo griovyje. Pavyzdžiui, Heinrichas buvo tikras meistras miegoti žygiuodamas ir ne kartą mano nakvišą draugą aplink kliūtį apvesdavo mulas arba vienas iš mūsų. Tomis visuotinės nejautros naktimis mums terūpėjo tik vienas dalykas – įveikti dar vieną kelio atkarpą. Netgi fizinis skausmas, pavyzdžiui, nuospaudos, dėl kurių pajudėjus, atrodydavo, nebeįmanoma toliau žygiuoti, po dešimties kilometrų užsimiršdavo.

Maisto trūko nuolat. Mūsų pagrindinis patiekalas buvo *Drahtverhau*[56] sriuba. O ko daugiau galėjome tikėtis, būdami tik praeinantys svečiai kaskart vis su kitais kariuomenės daliniais? Kažkur tarp Narviko ir Mu gavome dieną poilsio. Mums su Strickeriu vaikščiojant po kaimą patraukė iš kariuomenės kepyklos sklindantis saldus šviežiai keptos duonos kvapas. Netekę žado stebėjome, kaip į sunkvežimį prie pastato kraunami šimtai šviežiai iškeptų duonos kepalų. Paspoksojęs pro plyšį ir nugalėjęs išdidumą, Strickeris priėjo prie stambaus vyresniojo seržanto, kuris čia viskam vadovavo:

– Gal reikia pagalbos?

– Gerai jau, vargetos. Stokite štai ten į eilę, – suniurzgė globėjišku tonu.

Braudamiesi pro plyšį ir iš visų pusių matydami duonos kepalus, jautėmės tarsi atsidūrę *Schlaraffenland*[57]. Pakrauti sunkvežimį nebuvo sunku. Po pusvalandžio išėjome nešdamiesi kiekvienas po visą kepalą. Iš pradžių norėjome tik paragauti, atsipjauti su pūku vieną riekelę, po to dar

---

[56] Pažodžiui „spygliuotos vielos" – džiovintų daržovių sriuba.

[57] Pasakų šalis, kur teka pieno upės ir netgi kepti karveliai patys skrenda tinginiams į praviras burnas.

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai ruošia amuniciją žygiui.

vieną ir, kaip paprastai nutinka vargetoms, nepajėgėme sustoti ir surijome abu kepalus iškart.

Man ši puota sukėlė nepageidaujamų pasekmių. Iššygiavome tą pačią naktį. Spaudė didžiulis šaltis. Paėjęs kelias valandas pajutau, kad pykina ir suka vidurius. Kadangi žygiavome pačiame gale, sustojau nusilengvinti ir atsilikau. Vos spėjau pasivyti kitus ir vėl prispaudė reikalas; ėmiau vis labiau atsilikti nuo savo žygio dalinio. Naktis buvo giedra ir pasimesti pavojaus nebuvo. Drebėdamas ir apkvaitęs galiausiai taip nusilpau, kad nebesugebėjau prisivyti būrio ir atsidūriau visiškai vienas šioje tuščioje žemės atkarpoje. Staiga supratau, kad jei nebandysiu eiti, turbūt čia ir žūsiu. Taigi, beveik nesąmoningai žingsniavau toliau, svirduliuodamas, drebėdamas ir nuolat uidamas save: „Nagi, šikniau, judinkis į priekį. Dėl Dievo meilės, nesustok!" Galiausiai, sukaupęs paskutines jėgas, tikrąja to žodžio prasme, rėplomis pasiekiau mūsų stovyklą.

– Kur tu buvai? Atrodai siaubingai išbalęs, – pasakė Strickeris, kai suradau savo palapinę ir kritau ant šiaudų.

Be nuovargio, šią poliarinę žiemą mums dar labiau temdė bendra karo situacija. Nusivylimą, užplūdusį sužinojus, kad Narvike nesėsime į jokį laivą, netrukus užtemdė blogos žinios iš kontinento frontų, laiškai, pasakojantys apie, regis, bet kaip pasirenkamus ir nestabdomus mūsų miestų bombardavimus, taip pat bendras atsargų trūkumas. Heinricho komentarai pasidarė dar niūresni:

– Matai, viskas aišku. Daugiau nebėra galimybių laivais gabenti karius palei Norvegijos pakrantę. Neužtenka vietos, nesaugu. Štai kodėl mums tenka pėdinti. Be to, tik pažvelk, kaip kvailai mes ištisus kilometrus bėgiojame aplink fiordus! Jie nebeturi net mažyčių keltų, kuriais mus per juos perkeltų. Taigi, vis gūriname, o po kurio laiko pastebime, kad esame kitoje pusėje fiordo visai šalia tos vietos, iš kurios prieš porą dienų iššygiavome.

– Liaukis, Heinrichai, – sakydavau aš, – nėra taip blogai. Pirma, esame kalnų jėgeriai, o ne jūreiviai. Mūsų darbas yra žygiuoti. Tikras stebuklas, kad jau nuėjome taip toli. Prisimeni, kai pajudėjome iš Kūsamo? Pameni savo nuogąstavimus? Manau, mums iš tiesų sekasi.

– Ką reiškia, sekasi? Mes traukiamės! Tai visiškas atsitraukimas – štai ką mes pasiekėme. Be to, kur tik pasižiūrėsi, visur tas pats. Pažvelk į bendrą situaciją. Ar matai dar ką nors, išskyrus atsitraukimą? Tau turbūt jau vaidenasi, – išpoškino jis piktai.

– Nėra to blogo, kurs neišeitų į gera, – atsakiau. – Bent jau mūsų fronto linijos sutrumpės. O tada padidės kovinė galia. Kuo labiau susitrauks mūsų frontas, tuo bus geriau.

– Tiesiog nuostabu! Dabar suprantu. Kai tik grįšime į žemyną, reikalai iškart pakryps į gera. Kaip tau atrodo, ką žemyne galės nuveikti Laplandijos armija? Jėgeriai prieš tankus? Tai tas pats, kas prieš automatą šokti su lanku.

– O tu girdėjai apie pancerfaustus[58]? Kalbama, kad tai labai efektyvus pėstininkų ginklas, įskaitant ir kalnų jėgerius. Bet kokiu atveju, nenukabink nosies! Tegul galvas suka mūsų vadai. Po mėnesio galbūt viskas atrodys daug šviesesnėmis spalvomis.

Tokie mūsų su juo pokalbiai būdavo dažni. Šiaip jau mano nuomonė nelabai ir skyrėsi nuo jo, todėl jaučiau, kad mane traukia šis niūrus,

[58] Vienkartinis prieštankinis granatsvaidis. *(Vert. past.)*

neromantiškas veikėjas ištįsusiu rimtu veidu. Žygiui niekaip nesibaigiant, visiems mums teko dorotis su didžiuliu dvasiniu spaudimu. Man atrodo, kad būtent tų metų gruodį aš atsikračiau visų iliuzijų apie karo baigtį.

Vis dėlto mūsų batalionas nevirto demoralizuotų bambeklių šutve. Kartais žygiuodami net dainuodavome, bet labiau mesdami iššūkį sunkumams negu dėl malonumo. Vieną naktį galiausiai kirtome poliarinį ratą, šį kartą keliaudami iš šiaurės į pietus. Lyg tyčia ta proga buvo giedra ir švietė mėnulis. Vėl kopėme per kalnus. Abiejose kelio pusėse horizonte kilo baltos kalnų, *fjells*,viršūnės. Pirmoms grupėms einant pro ženklą, žymintį poliarinį ratą, kažkas priekyje užtraukė dainą:

Jetzt kommen die lustigen Tage!
Schätzel ade, ade.
Und dass ich es Dir auch gleich sage,
es tut ja gar nicht weh.
Denn im Sommer da blüht der rote, rote Mohn,
und ein lustiges Blut kommt überall davon.
Schätzel ade, ade.
Schätzel ade![59]

Dainą sudaro trys stulpeliai, bet būtent pirmasis, apie prasidedančias linksmas dieneles, buvo kartojamas tol, kol visa ilga bataliono vora pražygiavo pro ženklą. Kai prie jo priėjo mūsų komanda, atpažinome prie stulpo stovintį *batalionerį* – kažkokį santūrų, ne tokį, kokį buvome įpratę matyti; pasirėmusį lazdele, tačiau šį kartą labai išsitiesusį, su blizgančiu Riterio kryžiumi, retsykiais pakeliantį ranką saliutui. Priartėjęs pamačiau jo akyse ašaras; galbūt tiesiog nuo šalto vėjo, pučiančio iš slėnio.

Po dviejų dienų pasiekėme Mu.

---

[59] Dabar prasideda linksmos dienelės!
Brangioji, sudie, sudie,
Ir pasakysiu tau iš karto,
Kad aš neliūdėsiu nė kiek,
Nes vasarą žydi raudonos aguonos,
Ir greitai išblėsta jų linksmas raudonis.
Brangioji, sudie, sudie,
Brangioji, sudie!

22

PERTRAUKA DANIJOJE

Mano gultas karo laivo triume buvo žemiausias iš keturių. Tarpas iki aukščiau esančio buvo toks mažas, kad norėdamas atsigulti turėdavau tiesiog prasibrauti vidun. Visus gultus, kurių čia buvo ištisos eilės, užėmė daugiausia mūsų bataliono vyrai. Kažkur triukšmingai ūžė ventiliatorius, o nuo užvestų variklių viskas drebėjo. Buvome po trimis deniais ir ruošėmės išplaukti iš Oslo į Daniją. Buvo 1944 metų Kūčių diena.

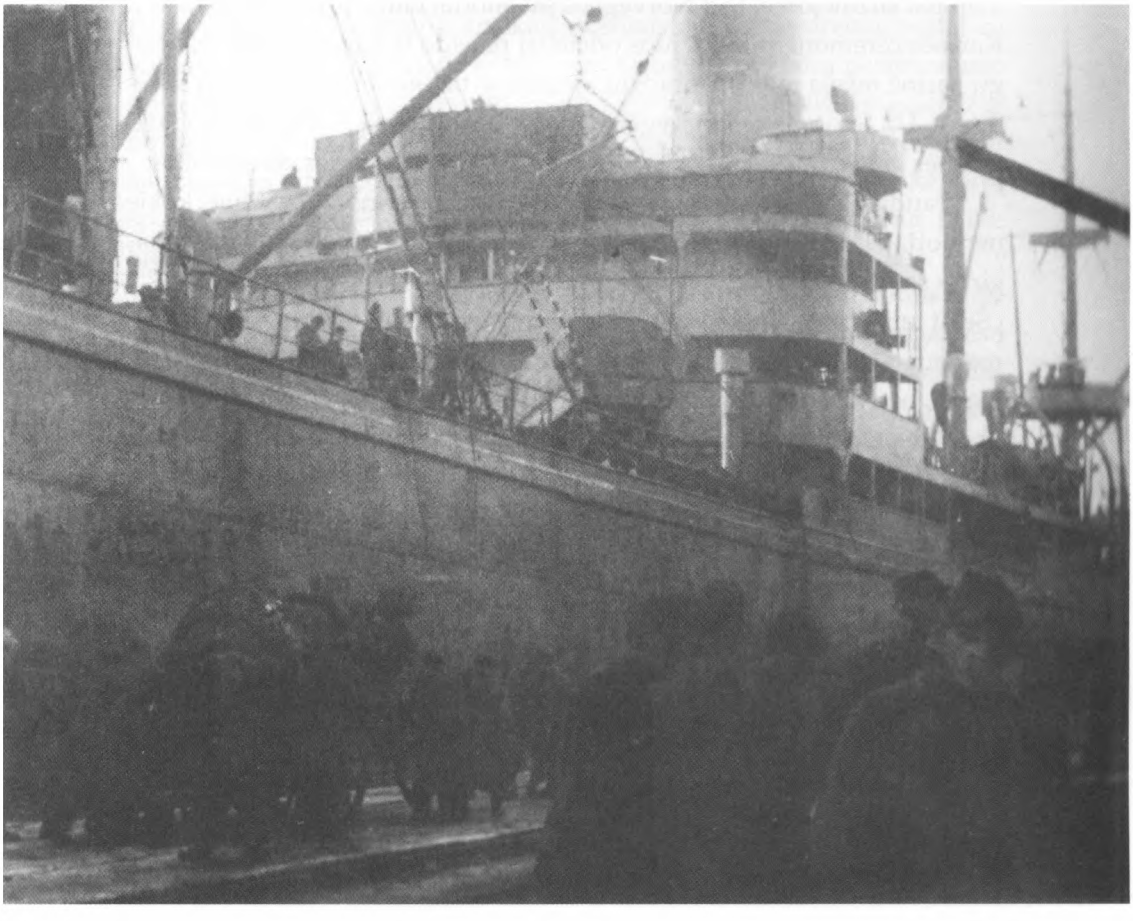

Aš žiaumojau papildomą porciją sausos duonos, kurią man padovanojo Heinrichas, gulintis kitoje gultų eilėje. Paduodamas ją sugebėjo išspausti šypseną, sumurmėjo kažkokį sveikinimą ir nusisukęs užsimerkė. Jį kamavo jūros liga. Išvargęs jo veidas buvo pažaliavęs – galėjai pagalvoti, kad ir mirtis netoli.

Po to, kai Mu susėdome į traukinį, kuris turėjo vežti mus į pietus, praėjo keturios dienos. Buvome paskutinis į namus perkeliamas divizijos batalionas. Osle prabuvome vieną dieną. Iš traukinio patraukėme tiesiai į dezinsekcijos stotį ir dušus; ten gavome naujus apatinius, mus apkirpo, gana padoriai pamaitino, o tada patraukėme į dokus lipti į laivą. Trumpos dienos šviesos valandos jau buvo pasibaigusios, todėl miestą matėme tik šviesos maskavimo metu.

Dušuose išgirdome, kad pagrindinė mūsų divizijos dalis per čia perėjo jau prieš dvi savaites. Greičiausiai dabar jiems atostogos, kaip tik Kalėdoms! Mums turėjo labai pasisekti, kad spėtume sutikti Kalėdas Danijoje. Taip pat sužinojome, kad Norvegijos savanoriai namo grįžo visam laikui. Karinės ceremonijos metu juos oficialiai paleido iš kariuomenės. Norvegų karinė misija nuo pat pradžių apsiribojo tik Suomijos frontu. Jų šūkis buvo „Už Suomiją ir Norvegijos garbę!“ Savo misiją norvegai įvykdė. Sėkmės jiems. Buvo puikūs bendražygiai ir nusipelnė šios ceremonijos.

Kraudamiesi daiktus ir apmąstydami, ką girdėjome, supratome, kokie neriboti, palyginti su norvegais, buvo mūsų pačių įsipareigojimai. Pasigirdo sarkastiškų pastabų: „Taip, dezinsekcijos stotis, neblogai, ar ne?“, „Šekit jums ceremoniją!“, „O ko dar galėjome tikėtis?“ Mano paties jausmai buvo prieštaringi. Be abejo, šiek tiek pavydėjau norvegų bendražygiams, bet, kita vertus, argi tą naktį prieš savaitę prie poliarinio rato mes nedalyvavome savo ceremonijoje, kuri tiko mums geriau už bet kokią kitą? Kad ir kaip ten būtų, Karelijos puslapis buvo užverstas.

Tą naktį laive mes galvojome ne apie Kalėdas. Pagrindinis nerimas buvo, ar pavyks nuplaukti iki Danijos, o dėl to nebuvo jokių garantijų. Jei į šią didžiulę sardinių skardinę pataikytų torpeda, nebūtų jokių šansų išsiropšti į denį. O kokia kiltų panika! Beje, kažin kodėl viršuje prie liukų ir laiptų stovėjo automatais ginkluoti jūreiviai, kurių juodas figūras su pastatytomis apykaklėmis ir megztomis kepurėmis matėme įlipdami į laivą? Jie atrodė gana grėsmingai.

Kitą rytą oras pasitaikė giedras ir šaltas. Atrodė, bus graži diena. Džiaugdamiesi laimingai atvykę ir kupini lūkesčių, stebėjome, kaip į Danijos uosto dokus iškraunama mūsų manta. Plūduriuodamas ryto saulėje, net laivas atrodė draugiškai, tarsi būtų norėjęs pasakyti: „Matote? Vis dėlto atplaukiau!" Buvo juokinga stebėti mūsų mulus, kuriuos kranai vieną po kito pakeldavo iš laivo, kabančiomis pro plačiaakį tinklą kojomis, ir vikriai nuleisdavo ant prieplaukos. Vėliau turėjome atsirinkti daiktus, pabalnoti mulus, užkrauti ant jų pabūklus ir amuniciją, priveržti paspręstes ir pasiruošti išvykti. Visa tai užtruko beveik iki vidurdienio.

Vėliau per miestą žygiavome iki kareivinių.

Ėjome vorele – maždaug 25 jėgerių komandos, nešuliniai gyvuliai, vežimai, vagonėliai, lauko virtuvės, lauko ligoninės ir taip toliau, jokių motorizuotų transporto priemonių. Žygiavome laisvu žingsniu, girdėjosi tik į šaligatvį nedarniai kaukšintys kalnų batai ir mulų kanopos. Netrukus priėjome bažnyčią. Skambėjo varpai, o iš jos laukan ėjo tikintieji – tėvai su vaikais, jaunos šviesiaplaukės mergaitės, berniukai su kaklaraiščiais, pagyvenę žmonės, damos, apsikaišę kailiais, juodai apsirengę ponai su kailiais pamuštais paltais ir katiliukais. Daugybe medalių pasipuošusio raito karininko vedama ir per jų miestą žygiuojanti ilga eilė išsekusių jaunų veteranų su nudėvėta kovos apranga, atvirai nešančių lengvuosius ir sunkiuosius ginklus ir išpūstomis akimis iš po sulamdytų kalnų kepurių spoksančių į nepriekaištingai apsirengusius vietinius gyventojus ir taikias apylinkes, – Kalėdų rytą turbūt buvo gana nejaukus vaizdas.

Toks kontrastas tarp jų ir mūsų danams pasirodė nepatrauklus ir jie nukreipė akis į šoną, o mes, pamatę jų reakciją, savo ruožtu stengėmės į juos nežiūrėti. Taigi žygiavome žvelgdami tiesiai priešais save, stengdamiesi nekreipti dėmesio į aplinką. Manau, per šį keistą žygį daugelis iš mūsų prisiminė praėjusias bataliono kovas ir stengėsi išlaikyti tą pasididžiavimą, kurio toje aplinkoje mums nepaprastai reikėjo ir kuris, mūsų nuomone, buvo visiškai pagrįstas. Argi mes nesikovėme – kartu su kitais europiečiais savanoriais – už Europos laisvę švęsti Kalėdas? Argi negrėsė šiai šventei, seniai išguitai iš sovietų teritorijos, būti nušluotai ir iš likusios žemyno dalies, jei bolševikams pavyktų atnešti revoliuciją į Vokietiją, kaip jau bandė anksčiau ir kaip nuo tada tebeskelbė Kominternas?

Vėliau perėjome per gyvenamųjų namų rajoną ir aš pastebėjau juoda suknele ir balta prijuoste apsirengusią kambarinę, vedžiojančią šeimininkų

šunį. Kaip neseniai ir aš buvau tokio pasaulio dalis! Tuomet dvejonėmis vis dar nesuteršti mūsų protai manė, kad dalyvaujame susidūrime tarp dviejų nesutaikomų pasaulių, ir šis miestas, toks, koks jis man atrodė aną rytą, puikiai atspindėjo tą civilizuotą pasaulį, kurį gynėme. Tiesa, dar pagalvojau, kad kovodami mes, išskyrus žuvusiuosius, paaukojusius savo gyvybes, patys tapome laukiniais.

Iškart po Kalėdų nuvykome į Fiuno salą pailsėti. Mums tai buvo pats tikriausias rojus! Kiek akys užmato po giedru dangumi tęsėsi graži lygi vietovė, nestorai padengta sniegu, papuošta jaukiais raudonomis čerpėmis dengtais sodybų nameliais, aptvertais baltomis tvoromis, o retsykiais pasitaikydavo kaimas su bažnyčios smaile. Mums buvo leista kiek tik patinka vaikštinėti po apylinkes, jei tik būdavome dviese ir turėjome ginklą. Tomis dienomis mano palydovas buvo Strickeris. Radome sodybą, kurioje pirmą dieną ūkininkas mus pavaišino šiltu, ką tik pamelžtu pienu ir storomis duonos riekėmis ir už tai nesutiko paimti užmokesčio. Ten susipažinome su dviem merginomis, labai patraukliomis, viena iš kurių buvo krūtinga ir linksma, o kita liesutė, drovi ir labai didelėmis šviesiai mėlynomis akimis; jos vardas buvo Anja. Strickeris, kilęs iš kaimo, iškart pasisiūlė padėti arklidėse, aiškiai norėdamas pabūti su krūtingąja mergina. Mes ten praleidome tris dienas: atvykdavome ryte, vos tik atsilaisvinę, o išeidavome vakare. Kai trečią dieną ruošėmės išeiti, mudu su Anja daržinės gale pasibučiavome; ne itin išraiškingas buvo tas bučinys, greičiau tiesiog drovus, kurį būtų buvę galima pratęsti kitą dieną, Naujųjų metų išvakarėse. Tačiau tam įvykti nebuvo lemta, nes kitą dieną turėjome likti kareivinėse, mums buvo išduota nauja ginkluotė – taip pat ir naujas kulkosvaidis MG 42, pakeitęs mūsų senąjį gerąjį MG 34, – ir pradėjome ruoštis kelionei.

Tiesa, tuo metu man ne merginos buvo galvoje. Tiesiog norėjosi ištrūkti iš gilaus liūdesio, visą laiką tūnojusio pasąmonėje nuo tada, kai atvykome į salą. Čia mūsų laukė paštas, kurį paskutinį kartą buvome gavę tik Narvike. Aš gavau du laiškus. Vienas buvo nuo Christinos, kuri rašė apie slaugės darbą Hanoverio ligoninėje. Tai buvo drąsus laiškas, bet iš tų nuotrupų, kuriose ji užsiminė apie antskrydžius, susidariau įspūdį, kad, ko gero, man buvo saugiau fronte, negu jai mieste dirbant slauge. Antrasis buvo nuo mamos – širdį glostantis laiškas, parašytas jos įmantria, vaizdinga maniera.

Laiško gale ji užsiminė, kad prieš du mėnesius mūšyje žuvo Philippas. Jo tėvai gavo pranešimą, kad jis krito jo divizijai bandant prasiveržti iš apsupties prie Čerkasų. Ši žinia mane labai prislėgė. Giliai viduje jaučiau, kad Mannhardas ir Philippas buvo du pavyzdžiai, koks, mano manymu, turėtų būti pokario elitas ir vadovybė. Dabar, kai jų nebeliko, darėsi sunku matyti ateities, kurią kūrėme, viziją. Ko gero, tik dabar, prisimindamas tas dienas, aš suprantu visą šios netekties reikšmę. Turbūt tai geriausiai paaiškina tuo metu apėmusią tuštumą ir dėl jos kilusį liūdesį.

Naujųjų metų išvakarėse norėjau visa tai užmiršti ir mes su Strickeriu ir Heinrichu šiek tiek kaušteléjome. Prisimenu, dainavome vis garsiau, o vidurnaktį Bingas, pastatęs naująjį MG 42 į priešlėktuvinę poziciją, paleido į orą visą dėžę trasuojamosios amunicijos. Išgirdę, kaip kažkoks partijos tūzas mala pompastiškas kalbas, išjungėme radiją. Tikrai nenorėjome tų nesąmonių.

Kitą dieną išplaukėme iš salos, o sausio 2-ąją traukiniu išvažiavome į kitą savo misiją – operaciją „Šiaurės vėjas“.

23

REIPERTSVEILERIS

Artėdamas prie pagrindinės Kelno stoties, traukinys labai lėtai dardėjo tiltu per Reiną. Nepaisydamas lauke spaudžiančio šaltuko, iš Kelno kilęs mūsų linksmasis bendražygis Schmidtchenas pravėrė vagono duris, norėdamas pamatyti upę. Tačiau naktyje be mėnesienos ir esant visiškam šviesos maskavimui upės krantuose nesimatė jokių žiburių, o jos tėkmės nenušvietė atspindžiai vandenyje. Mes spoksojome į visišką tamsą. Per daug neišgyvenau. Reinas man niekada nežadino jokių patriotiškų jausmų, kaip kitiems; nesupratau aš ir jo išgarsintos romantikos. Kai prieš daugelį metų traukiniu keliavau palei šią upę, man pirmiausia įstrigo kalvos, ant kurių augo nesibaigiantys vynuogynai, savo monotonija sunaikinę bet kokį natūralų jų grožį. Prisiminiau ir dar vieną kelionę per Reiną – 1939 metų gruodį, kai karas buvo laikinai aprimęs, per Kalėdas mūsų šeima vyko aplankyti tėvo, tuo metu tarnavusio bazėje prie Belgijos sienos. Dabar irgi buvo panaši situacija, tvyrojo tokia pati slogi ateities nuojauta. Vis dėlto, tomis pirmomis 1945 metų dienomis keliaujant į Vakarų frontą, man svarbiausia pasirodė istorinė Reino reikšmė. Nuo senovės Romos laikų iki Napoleono karų ir netgi iki dabar ši upė buvo vakarinių Vokietijos teritorijų simbolis. Dabar fronto linija vis artėjo ir prasidėjo kova už reichą.

– Vokietijos „Likimo upė“, – pasakiau Heinrichui. – Ji nori išlikti paslaptyje. Lygiai kaip ir mes esame laikomi nežinioje apie kitą mūsų misiją.

– Dabar bent jau aišku, kad esame siunčiami ne į Rytų, o į Vakarų frontą, – atsakė Heinrichas.

– Teisybė, argi mums ne pasisekė? Man visai nebesinorėjo grįžti į Rytus. Vis dėlto kurgi mes važiuojame?

– Kad ir kur važiuotume, man tas pats. Rytai ar Vakarai, koks skirtumas? – liūdnai pasakė Heinrichas. – Mes jų nesulaikysime.

Traukinys dabar sustojo pagrindinėje stotyje. Pro vis dar praviras duris matėme zujančius žmones, bent jau tomis akimirkomis, kai jie

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai užimtose pozicijose Sare.

praeidavo pro blausius šviesos ratus, kuriuos iš viršaus ant žemės metė užtamsintos lempos.

– Pasiklausęs tavęs pagalvotum, kad galime nors ir dabar mesti ginklus. Nejau nemanai, kad surengus dar vieną rimtą bandymą šį frontą įmanoma stabilizuoti, o gal net atstumti atgal? Argi tada viskas neatrodytų kitokioje šviesoje?

– Taip, žinoma, lygiai kaip sustabdėme juos Normandijoje. Brangusis Johannai, jei užuot šaudęs akelėmis į tą danę merginą būtum paskaitęs laikraščių, dabar taip nekalbėtum. Tas tavo „dar vienas bandymas" vos prieš mėnesį įvyko Ardėnuose. Nedaug ką iš to pešėme.

– Be abejo, žinau, bet Ardėnuose buvo miškinga vietovė, netinkama tankų armijai, o pietuose irgi eina miškai. Jei dabar tuose miškuose bus panaudotos visos iš Šiaurės grįžtančios kalnų divizijos ir mestos į didelį puolimą, juk galėtų pasisekti, kaip manai?

– Pavydžiu tavo optimizmo, – tepasakė Heinrichas, ir pokalbis buvo baigtas.

Traukinys pajudėjo toliau ir dabar lėtai važiavo per Kelną. Schmidtchenas stovėjo prie durų. Išgirdome, kaip jis ėmė vaitoti savo keistu Kelno dialektu:

– O Dieve! Matote? Nemaniau, kad viskas taip blogai!

Priėjau prie durų ir pažvelgiau. Prisimenu, kad anksčiau abiejose pagrindinės gatvės pusėse į dangų kilo verslo ir gyvenamųjų namų kvartalai, tačiau dabar čia nebebuvo likę nieko. Retkarčiais tamsioje plikoje tuštumoje išlįsdavo koks nors apgriuvęs pastatas. Kelnas buvo tiesiog nušluotas. Net tamsoje mes tą puikiai matėme. Schmidtcheną šis vaizdas neapsakomai sukrėtė. Mes stovėjome, nežinodami ką pasakyti. Traukiniui pamažu įsibėgėjant, Schmidtchenas užtrenkė duris.

Po kelių dienų vėl atsidūrėme fronte. Mūsų kovos veiksmų vieta buvo Žemutiniai Vogėzai.

Stovėjome ratu: mano kulkosvaidžio komandos vyrai su dar keliais Heinricho kareiviais. Buvome siaubingai sušalę, giliai susikišę rankas į anorakų kišenes, o nuo šlapdribos, drebiančios visame miške, kepures ir pečius užsidengę brezentinėmis palapinsiaustėmis. Kaip visada buvome apsikasę, tačiau tupėti apkasuose pasirodė per šalta. Judėjome ir trepsenome, kad nors kiek sušiltume. Aplinkui stoviniavo kitos grupės, išsimėtę po visą vietovę, – miške jų buvo pilna. Čia buvo surinkti visi trys mūsų pulko jėgerių batalionai ir laukė anksti rytą prasidėsiančio puolimo. Mūsų tikslas buvo vėl užimti kalvas, kurias kažkokia pėstininkų divizija prarado, praėjus vos dienai po to, kai tose pozicijose pakeitė mus, – dvi kalvas netoli Reipertsveilerio[60].

Lėtai slenkančios valandos prieš mūšį susirinkus į vietą yra pačios niūriausios kareivio gyvenime. Niekaip neįmanoma išvengti minčių apie mirtį, lygiai kaip ir įkyraus įsitikinimo, kad sėkmė negali lydėti amžinai. Man regis, šis laukimas yra pats niūriausias karo fronto išgyvenimas ir, atrodo, tęsiasi be galo, be krašto – anksčiau ar vėliau ateis ir mano eilė. Mirties negalima pasidalinti ar išgyventi kartu; ji visiškai asmeniška. Tomis akimirkomis net ir būdamas tarp bendražygių vis tiek jautiesi labai vienišas. Niekas nekalbėjo, mūsų veidų tamsoje nebuvo matyti, tik retkarčiais raudonai sužibusi cigaretė nušviesdavo kalnų kepurės snapelį.

Pastarosiomis dienomis amerikiečių artilerija nuolat pridarydavo mūsų gretose nuostolių. Į pavakarę smarki artilerijos ugnis pasipylė ir į mūsų susirinkimo rajoną. Atrodė, tarsi priešo pabūklų ir amunicijos atsargos buvo neišsenkančios. Nuo tos dienos, kai išlipome iš traukinio,

[60] Prancūziškas šio miesto pavadinimas yra Reipertsvileras – taip jis žymimas visuose pokariniuose žemėlapiuose. Daugelis Elzaso ir Lotaringijos miestų turi po du toponimus – vokišką ir prancūzišką.

amerikiečiai be atvangos bombardavo mūsų tiekimo ir priėjimo kelius. Žygiuodami link fronto matėme pasekmes: negyvus arklius, sudaužytus vežimus ir viduryje kelio išsiskėtojusį negyvą mulų varovą. Mums nuolat tekdavo slėptis nuo sproginėjančių sviedinių. Miško takeliu eidami prie bunkerio pamatėme siaubingą vaizdą: šalia įsmeigtos Raudonojo Kryžiaus vėliavos gulėjo krūva lavonų, sumestų kaip malkos. Ateinančiais mėnesiais mums teks dar skaudžiau susipažinti su tuo, kaip amerikiečiai naudoja artileriją.

Jie nesiųsdavo pėstininkų į priekį tol, kol nepadarydavo visko, kad kuo labiau susilpnintų priešą siaubinga artilerijos ugnimi – kartais ji trukdavo kelias valandas. Tai buvo tikra prabanga, apie kurią šioje karo stadijoje mes, deja, negalėjome net pasvajoti.

Mūsų porininkas – 12-asis SS kalnų jėgerių pulkas – operacijoje „Šiaurės vėjas" dalyvavo nuo pat jos pradžios Naujųjų metų išvakarėse. Kai atvykome, sklido gandai, kad pirmajame mūšyje prie Vingeno pulkas patyrė didelių nuostolių. Buvo pasakojamos pašėlusios istorijos apie tai, kaip jis prasiveržė pro amerikiečių linijas, paėmė daugybę belaisvių ir prasiskverbė giliai į Elzasą – geros naujienos, pakeliančios kovinę dvasią.

Vedami suimti 12-ojo SS kalnų jėgerių pulko kareiviai.

Deja, vos po kelių dienų jiems teko atsitraukti, nes kažkodėl užsilaikė daliniai iš abiejų sparnų. Mūsų pulkas porininkas patyrė labai daug nuostolių – buvo žuvusiųjų, dingusiųjų be žinios ir sužeistųjų. Kalbėjo, kad vienam peršautos sėklidės. Kai prieš pirmą savo susirėmimą su amiais – taip vadinome amerikiečius – suėjome į susirinkimo vietą, buvo sunku nusikratyti visų tų niūrių minčių.[61]

Naujuosius mūsų priešus mačiau tik per žiūronus. Pirmąją dieną fronte atrėmėme jų bandomąjį puolimą, padarydami jiems nuostolių. Dar nesibaigus puolimui, jie jau išsiuntė gydytojus ir greitosios pagalbos mašiną tiesiai į kovos lauką gelbėti sužeistųjų. Negalėjau patikėti savo akimis. Kokį karą mes čia kariaujame? Rytų fronte negalėjo būti nieko panašaus, o čia, atrodo, abiem pusėms galiojo tam tikros karo taisyklės. Tolumoje mačiau, kaip nedidelėse mašinose laksto jų karininkai – tarsi dalyvautume kažkokiuose manevruose! Šis pirmas susidūrimas, atrodo, patvirtino mūsų spėjimus, kad amių nederėtų laikyti mirtinais priešais.

[61] Norėdami išsamiau sužinoti apie 12-ojo SS kalnų jėgerių pulko veiksmus operacijoje „Šiaurės vėjas" skaitykite Wolfo Zoepfo knygą „Septynios sausio dienos". Iš 725-ių SS kalnų jėgerių, sausio 1-ąją pradėjusių misiją, po septynių dienų grįžo tik kiek daugiau nei 200.

Nepaisant to, pirmas rimtas susirėmimas su jais mums tapo vienu iš pačių didžiausių išbandymų.

– Po velnių! – staiga pratrūko Heinrichas. – Kokio galo mes čia kiaurą naktį stovime ir nieko nedarome, tik baigiame visiškai permirkti ir sustabarėti? Gal pasistatykime palapinę, pasislėpkime nuo lietaus ir pamėginkime pamiegoti?

Bingas su Strickeriu nuėjo atnešti žabų, ant kurių galėtume atsigulti, o mudu su Heinrichu susagstėme kartu keturias trikampes brezentines palapinsiaustes. Kiti tiek daug nesivargino ir tiesiog ištiesė po keturkampę palapinsiaustę dviem žmonėms. Netrukus mes keturiese, susiglaudę į krūvą, sugulėme palapinėje. Nauda iš jos buvo labiau įsivaizduojama. Visas drebėdamas jaučiau, kaip nuo brezento ant samanų prie pat mano galvos teka šlapdribos čiurkšlė.

Matyt, šiek tiek vis dėlto pamiegojau, nes tik auštant pastebėjau, kad šlapdriba perėjo į sniegą. Už miško pro medžius matėsi baltai nuklota žemė. Mes išardėme palapinę, pasiėmėme ginkluotę, užsidėjome baltai apdengtus šalmus ir pasiruošėme eiti. Tačiau ir vėl teko laukti. Dėl kažkokios priežasties mūsų puolimas buvo nukeltas į vidurdienį.

Kai prapliupo paruošiamoji mūsų artilerijos ugnis, išbėgome ir šaulių grandine nusileidome nuo šlaito, esančio tarp mūsų pozicijų ir kalvų priekyje. Pasipriešinimas nebuvo stiprus; netrukus sunaikinome ar užėmėme kelis priešakinius jų postus. Pagrindinės amių pajėgos buvo miškinguose šlaituose ar ant kalvų. Kai tik priartėjome prie vienos kalvos papėdės, pradėjo šaudyti amerikiečių minosvaidžiai ir haubicos. Šaulių kuopos ir toliau bėgo į kalvą, kol galiausiai pranyko miške, kur dabar jau susidūrė su stipriu pasipriešinimu. Visame šlaite įsiplieskė vis daugiau susirėmimų pėstininkų ginklais. Mūsų puolimas perėjo į įnirtingą kovą įkalnėje.

Mano komanda apsikasė kalvos papėdėje ir pasiruošė šaudyti, o Heinricho kulkosvaidis jau stovėjo ant šlaito. Amerikiečių artilerija šaudė taikliai ir žiauriai; aplink mus sproginėjantys sviediniai prarausdavo sniego paklotę ir palikdavo didžiules rudų žemių duobes. Pagrindinis smūgis teko mūsų bendražygiams iš šaulių kuopų, esančių tolėliau miške. Tarpuose tarp artilerijos šūvių klausydavomės, mėgindami įspėti, kaip jiems sekasi. Į vakarą atrodė, kad mūsiškiai užstrigo kažkur netoli viršūnės. Spėliojome, kaip ilgai jie sugebės ten išsilaikyti, pliekiant nepaliaujamai

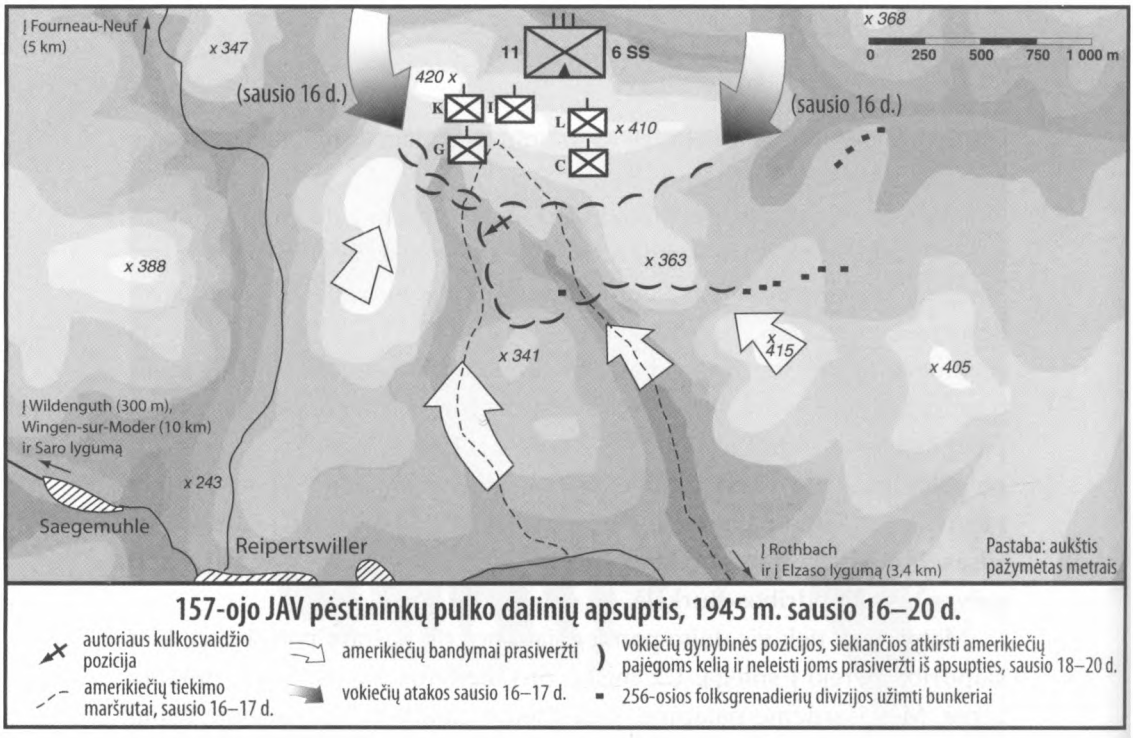

minosvaidžių ir šaulių ginklų ugniai, amerikiečių pyškinamai iš aukščiau esančių pozicijų.

Pajutome tikrą palengvėjimą, kai galiausiai į priešo pozicijas kalvos viršūnėje kelias salves pasiuntė mūsų artilerija; įsijungė ir *Nebelwerfer*[62] – jų greitašauda paleistos raketos siaubingai kaukdamos švilpė virš galvų. Prasidėjo išties plataus masto mūšis.

Oras pablogėjo. Temperatūra nukrito žemiau nulio; pamažu mūšį apgaubė nesmarki pūga, sukurdama keistą, prislopintą atmosferą. Tada atėjo mūsų eilė. Buvom priskirti kitai šaulių kuopai ir įstrižai kirtome mišku apaugusią kalvą. Kaip paaiškėjo, mūsų tikslas buvo apeiti priešą iš užnugario. Dabartinė jų fronto linija buvo nežinoma, bet akivaizdu, kad dauguma atsitraukė prie kalvų viršūnių. Taigi, mūšiui tebeverdant, mes, prisidengdami jo triukšmu, atsargiai ėmėme slinkti į priekį. Nebuvo įmanoma suprasti, ar dar tebesitęsia mūsų pradinis puolimas, ar amiai pradėjo kontrataką ir mūsų jėgeriai stengėsi ją atremti. Tačiau nekilo abejonių, kad priešas buvo pasiryžęs išlaikyti savo pozicijas.

Mums labai pasisekė, jog, apsupdami amerikiečių poziciją ant kalvos, netapome savo paties manevro aukomis. Buvome ką tik apėję kalvą ir

[62] Raketos, paleistos iš penkiavamzdžių 210 mm arba šešiavamzdžių 150 mm minosvaidžių.

dabar sėlinome žemyn per plačią laukymę, kai į mus vos nepataikė mūsų pačių *Nebelwerfer* salvė. Išgirdę siaubingą raketų švilpesį, kritome į sniegą ir mirtinai persigandę kelias sekundes gulėjome, o laukymėje, ne daugiau kaip už 30 metrų nuo mūsų, viena po kitos sproginėjo raketos.

Galiausiai, prisidengę tamsa ir priešo nepastebėti, mes pasiekėme amerikiečių užnugario pajėgas – kaip vėliau paaiškėjo, sustiprintą pėstininkų batalioną. Mano kulkosvaidžio pozicija turėjo būti įrengta ant stačios nuokalnės, proskynoje, kuri leidosi žemyn link dauboje esančio takelio, o už daubos ėjo balnakalnis tarp dviejų kalvų, vieną iš kurių mes ką tik praėjome. Įtaisėme kulkosvaidį ant uolėtos atodangos ir nieko nelaukdami pradėjome kastis įšalusioje žemėje.

Išaušus nustojo snigti ir vis labiau šalo. Visas mūšio laukas trumpam aprimo. Apžvelgęs vietovę, įsitikinau, kad iš mūsų šlaito buvo galima kontroliuoti tiekimo kelią, ko gero, gyvybiškai svarbų kalvoje esantiems amerikiečiams. Per žiūronus ėmiau žvalgyti daubą. Žemai kairėje buvo nedidelis tiltelis; kažkur keliu tolyn, kiek girdėjau, pasaloje turėjo būti mūsų prieštankinių artileristų padalinys su pancerfaustais, bet aš jų nemačiau. Toje sniego paklotėje, kuri per naktį uždengė šlaitą, atrodo, mūsų visiškai nesimatė.

Staiga, kiek tolėliau nuo balnakalnio, išgirdome greitai besileidžiančio variklio burzgimą. Netrukus pamatėme tamsiai žalią vikšrinę mašiną, kuri dundėdama leidosi nuo viršutinio daubos galo. Iš bokštelio kyšojo didžiulis vamzdis. Bingas iškart atidengė ugnį. Trasuojamosios kulkos pataikė į taikinį, tačiau nesugebėjo pramušti tanko šarvų. Dar minutė ar dvi ir jis atsidurs visai prie pat mūsų, bet tam atsitikti nebuvo lemta. Dar šiek tiek pavažiavęs, jis baigė kelionę. Bum! Ugnies kamuolys! Tankas iškart sustojo ir nuslydo nuo kelio. Į jį pataikė iš sniego baltumos iššovęs pancerfaustas. Iš tanko ėmė virsti jo įgula, o iš sniego išlindę mūsų vyrai paėmė juos į nelaisvę – štai ir viskas. Mes, tupintys ant šlaito, kurį laiką džiūgavome. Mums, „indėnams“, dar neteko matyti susprogdinamo tanko. Taip pat supratome, kad esame nepaprastai pažeidžiami, jei per daubą bandys prasiveržti daugiau tankų, o mūsų prieštankiniams artileristams nepavyks jų laiku perimti. Neilgai trukus amerikiečiai surengė pirmą didelį bandymą išlaisvinti ant kalvų esantį batalioną. Pradėjo artilerijos bombardavimu. Jis buvo baisiausias, kokį man teko ištverti. Truko mažiausiai pusantros valandos. Sviediniai krito kaip kruša per audrą.

Suimti 12-ojo SS kalnų jėgerių pulko kareiviai.

Turbūt ant mūsų pulko pozicijų buvo numesta dešimtys tūkstančių sviedinių. Po galais, kaip amerikiečiai tokiame mažame plote sugebėjo sutelkti tokią milžinišką artileriją? Mus šlaite šiek tiek dengė virš pozicijos esančios uolos, bet sviediniai krito taip tankiai, kad manėme, jog tikrai nebepavyks išeiti iš čia gyviems.

Nežinau, kas vyko kitur; mačiau tik kas darėsi mūsų apžvalgos lauke. Kai bombardavimas baigėsi, amerikiečiai atgabeno du prieštankinius pabūklus. Vienas iš jų pasirodė žemai prie kelio posūkio, užėmė poziciją ir pradėjo šaudyti. Akivaizdu, kad kiek tolėliau mažakalibriais ginklais šaudantys mūsiškiai nekėlė jam didesnės grėsmės. Galiausiai, prisidengę šia ugnimi, iš už posūkio pasirodė pirmieji amerikiečių pėstininkai, šokinėjantys palei kelią nuo medžio prie medžio. Dar jiems esant toli mes atidengėme ugnį, daugiau ar mažiau kur papuola, bet amerikiečiai vis tiek stūmėsi į priekį, kol priartėjo tiek, kad galėjome geriau prisitaikyti ir savo šūviais sustabdėme juos netoli tilto. Ten jie, slėpdamiesi nuo mūsų ugnies, pranyko kažkokioje įduboje.

Pasibaigus bombardavimui pas mus atėjo ryšininkas sužinoti padėties. Atrodo, nė vienas vyras ant šlaito nebuvo sužeistas, be abejo, dėl to, kad mes sudarėme tik ploną šaulių grandinę, buvome plačiai išsisklaidę vietovėje ir žinojome, kaip pasinaudoti tokios miškingos vietovės priedangomis. Ryšininkas pasakė, kad šaulių kuopų nuostoliai didžiuliai, be to, kalvos viršūnėje krito Schaperis – tiesiai į jį pataikęs sviedinys išdraskė jį į gabalėlius. Tik vėliau pajutau šio puskarininkio, prie kurio per tą laiką prisirišau, netektį. Jo geraširdiški bruožai ir krypuojanti eisena, kuria jis kėblindavo per mūsų pozicijas Kiestinkio fronte, buvo vienas iš tų aspektų, dėl kurių šiame batalione aš jaučiausi kaip namie.

Žemai dauboje toliau šaudė amerikiečių pabūklai ir pasirodė daugiau pėstininkų. Jei puolimas nesiliaus, mūsų plonas ratas tikrai neatlaikys ir dauba bus atverta amerikiečių batalionui išgelbėti. Galiausiai tiesiai mums virš galvų šnypšdamos ir kaukdamos atskriejo kelios *Nebelwerfer* raketos. Pirma aiškiai nepataikė į tikslą, tačiau antra ir trečia, ko gero, visiškai sunaikino abu pabūklus ir jų komandas. Netrukus po to puolimas nutrūko, bent jau kiek mes galėjome įžiūrėti. Priešakinis amerikiečių būrys liko pasislėpęs kažkur prie tilto, bijodamas išlįsti į atvirą erdvę ir įkalintas savo slėptuvėje. Mes nusprendėme, kad tarp jų buvo sužeistųjų.

* * *

Už mūsų toliau visu įkarščiu vyko mūšis. Smarkiausiai jis virė kalvos viršūnėje, kur, pasak ryšininko, mūsiškiai vis labiau spaudė apsuptą amerikiečių batalioną. Buvo aišku, kad jie bando rasti išėjimą iš apgulties, padedami kažkur anapus stovinčių haubicų, nuolat pleškinančių į mūsų pozicijas ir įnirtingai mėginančių palaužti apgulėjus. Klausydamasis toje vietovėje nesiliaujančio sviedinių sproginėjimo, pagalvojau apie ten esantį Heinrichą. Net nedrįsome pagalvoti, kokių nuostolių patyrė mūsų bendražygiai. Šiaurėje mums niekada neteko patirti tokio intensyvaus bombardavimo.

Po kažkiek laiko šis pragaras nurimo ir ant iškankintos žemės nusileido tyla. Atrodė, kaip desperatiškai vylėmės, kad išlaikėme savo pozicijas aplink kalvas. Įtampai slūgstant, pradėjome jausti didžiulį nuovargį. Iš mūsų veidų aiškiai matėsi, kad pastarąsias trisdešimt valandų mes nei valgėme, nei miegojome, tik nuolat tupėjome šaltyje. Per šias atokvėpio valandėles – išskyrus viltį, kad netrukus visa tai baigsis, – mūsų

SS kareiviai mūšyje.

išvargusius kūnus truputėlį atgaivindavo vien cigaretės, kurių užteko kur kas ilgesniam laikui nei maisto. Nepaisant to, mūsų pareigos niekur nedingo; reikėjo stebėti užspeistą būrį prie tilto ir, norom nenorom, teko gerinti, gilinti, maskuoti apkasus ir akmenimis bei rąstais įtvirtinti kulkosvaidžio ugniavietę. Kažkokiu būdu visgi pavykdavo trumpam atsipalaiduoti ir, tebestovint apkasuose, panirti į dešimties sekundžių snaudulį.

Po vidurdienio amerikiečiai dar kartą pabandė prasibrauti prie kalvos viršūnės. Bandymas truko vos pusvalandį, tačiau iš jo šį tą sužinojome apie naujuosius savo priešininkus. Šį kartą pamatėme juos greitai važiuojančius keliuku dviem tankais – jų riaumojantys varikliai pasigirdo daug anksčiau, negu patys tankai išlindo iš už posūkio. Priekinio tanko kulkosvaidininkas be paliovos pleškino iš kulkosvaidžio. Kažko panašaus ir tikėjomės. Jei jiems pavyks pervažiuoti tiltą, mums, esantiems ant pliko šlaito, labai nedaug galimybių išlikti. Mūsų kulkos tik nuslystų jiems per šarvus, o jie, mums pradėjus šaudyti, iškart galėtų nusitaikyti į mus iš arti.

Tačiau keliukas buvo status, ypač toje vietoje, kur leidosi prie tilto, o žemė pašalusi. Todėl, amerikiečiams greitai leidžiantis link tilto, pirmasis tankas šiek tiek slystelėjo, nučiuožė į šoną ir atsuko dešinįjį šoną mūsų kareiviams pasaloje prie tilto. Po akimirkos tankas jau buvo pamuštas. Iš jo pliūptelėjo dūmai. Atsidarė bokštelis, pro jį greitai išvirto aiškiai sužeista įgula ir pasislėpė už antrojo tanko. Šiam kelią dabar buvo užtvėręs pirmasis, bet lygiai taip pat jis kliudė ir mūsų vyrams su pancerfaustais. Abi pusės kurį laiką dvejojo. Tada staiga atsidarė antrojo tanko bokštelis ir iš jo iššoko žmogus. Per žiūronus nusprendžiau, kaip tai karininkas. Nepaisydamas pavojaus, jis nubėgo prie įdubos, kurioje slėpėsi užspeistas pėstininkų būrys, padėjo keliems sužeistiesiems nueiti prie tanko ir vieną po kito sukėlė juos į vidų. Apstulbę stebėjome šią neįtikėtiną gelbėjimo akciją ir neiššovėme nė šūvio. Karininkas įšoko atgal į tanką, apsisuko ir greitai nuvažiavo atgal. Tiek mes, tiek tolėliau esantys mūsiškiai, stebėję šią sceną, instinktyviai jautėme, kad negarbinga laimėti šaudant į tokį mirties nepaisantį bendražygių solidarumo veiksmą.[63]

Sutemo, o mes ir toliau neturėjome ko valgyti. Alkis nelabai gerai atsiliepia kovos dvasiai. Vyrai ėmė vis labiau niurzgėti. Strickeris smakru linktelėjo į kelią apačioje.

– Ką sugalvojai? – paklausiau, nujausdamas, kur jis lenkia.

– Ko gero, aš iš arčiau apžiūrėsiu tą tanką, – pasakė jis.

– Gerai, eik. Duodu tau pusę valandos. Žiūrėk, kad tavęs nenušautų saviškiai.

Strickeris atsargiai nusileido nuokalne prie vakar atvažiavusio tanko.

Grįžo laiku ir atnešė kelis C davinius, sausainių ir cigarečių – pirmas mūsų iš priešo pasisavintas atsargas.

Kitų dviejų dienų įvykius prisimenu miglotai – turbūt dėl besitęsiančio miego trūkumo, šalčio, alkio ir visus kankinusių įkyrių minčių, ar pavyks iš čia ištrūkti gyviems. Likusį laiką ant to šlaito mūsų pagrindiniu priešu tapo gamta, arba, tiksliau, oro sąlygos, taip pat ir fizinė bei dvasinė būklė. Oras dar labiau pablogėjo, o mūšis nesiliovė. Amerikiečiai nebemėgino prasiveržti pro mūsų griovą, tačiau netoliese vis pasigirsdavo nervus tampančių susišaudymų šaulių ginklais, kurie reiškė, kad

[63] Redaktoriaus pastaba: minimas karininkas buvo tuomet pulkininkas leitenantas Felixas L. Sparksas, 157-ojo pėstininkų pulko 3-iojo bataliono viršininkas, vadovavęs amerikiečių daliniui, bandžiusiam prasiveržti pro autoriaus pozicijas. Jo pulko vadas pulkininkas Walteris P. O'Brianas už šį poelgį rekomendavo L. Sparksą apdovanoti „Kryžiumi už pasižymėjimą tarnyboje", tačiau galiausiai jis buvo apdovanotas Sidabrine žvaigžde. Vėliau L. Sparksas tapo Kolorado nacionalinės gvardijos brigados generolu.

kažkas puola iš apsupties vidaus ar išorės. Amerikiečių artilerija ir toliau šaudė į mūsų pozicijas aplink kalvą, o mūsų haubicos savo ruožtu apšaudė kalvos viršūnę. Vėl pradėjo snigti, o pakilus vėjui užėjo pūga ir ėmė gūsiais ūžti aplink užpustytas kalvas. Matau save stovintį apkase prie mūsų ugniavietės, dugne aplink kojas telkšo sušalęs vanduo; aš krūptelėjęs pabundu iš trumpo, bet gilaus miego ir šalia savęs iš po šalmų matau griežtus ir niūrius Bingo ir Strickerio profilius – jų anorakai apsnigti, o galvos po gobtuvais.

Niekada nepamiršiu, kokios mintys tomis naktimis lindo į galvą. Jos buvo apie mirtį ir išgyvenimą, apie pažadus, kad jei kada nors pavyks iš čia ištrūkti, daugiau niekada gyvenime nebesiskųsiu, tegul tik bus pastogė, šilta ir ko nors pavalgyti. Galvojau, kad norėčiau tapti ūkininku, nes tai garantuotų šiuos gyvybiškai svarbius poreikius – dar niekada į galvą man nebuvo atėjusi panaši mintis.

Amerikiečių batalionas pasidavė penktą dieną nuo mūsų puolimo pradžios. Tą rytą jie paskutinį kartą pabandė prasiveržti, bet tik patyrė dar didesnių nuostolių. Tądien puolimai iš išorės jau baigėsi. Reikalaujant mūsų pulko vadui ir mūsų *batalioneriui*, kuris vadovavo kovoms aplink kalvos viršūnę, į pavakarę amerikiečiai pasidavė. Jų nuostoliai buvo siaubingi. Iš penkių kuopų į nelaisvę pasidavė vos apie 450 žmonių, dauguma iš jų sužeistieji. Dideliam mūsų nusivylimui, savo pozicijas jie paliko ties mūsų užnugario ešelonu, todėl neturėjome progos žvilgtelėti į narsiuosius priešininkus; tačiau neabejoju, kad mūsų bendražygiai sustojo savotiška garbės sargyba ir žiūrėjo į pro jų eiles einančius pasidavusius amerikiečių kareivius. Apie dvidešimt penki jų karininkai su visa pagarba buvo pasitikti mūsų pulko vadavietėje.[64] Sklido gandai, kad visiems kareiviams buvo išdalinta po „Schoka-Kola" dėžutę – gražus mūsų vado poelgis, nors girdėjau ir nepasitenkinimo pastabų, kad tų dėžučių nebeliko mums.

---

[64] Redaktoriaus pastaba: būtent taip vokiečiai elgdavosi su amerikiečių belaisviais. Apklausęs daugiau nei 100 dalyvių iš abiejų pusių (daugiausia amerikiečių), JAV kariuomenės atsargos pulkininkas leitenantas Hugh Fosteris užfiksavo ypatingas amerikiečių kareivių pasidavimo aplinkybes ir 11-ojo SS kalnų jėgerių pulko elgesį jiems kapituliavus. Dauguma vokiečių ne tik sveikino į nelaisvę pasiduodančius apstulbusius ir išsekusius amerikiečius, bet ir pakvietė į lauko valgyklą pasivaišinti jų daviniais. Po to, vadovaujantis 256-osios folksgrenadierių divizijos (prie kurios per šį mūšį laikinai buvo prijungtas ir autoriaus dalinys) generolas generalmajoras Gerhardas Franzas atskirai asmeniškai padėkojo amerikiečių karininkams, o vėliau tas pats karininkas, stovėdamas savo štabo automobilyje, pareiškė pagarbą daugeliui įvairaus rango kareivių, kai šie, kaip karo belaisviai, pradėjo žygiuoti į užnugarį.

Prašvitus geriau įsižiūrėjome vienas į kitą. Neištvėrėme nesusijuokę iš mūsų penkių dienų barzdų išblyškusiuose, išvargusiuose veiduose. Jaučiausi lengvai sukrėstas išvydęs, kokie išsekę mano bendražygiai. Klausiau savęs, kiek visa tai dar gali tęstis? Grįždami ėjome trumpiausiu keliu per kalvos viršūnę. Perėjome per patį mūšio lauko vidurį ir matėme nuniokotoje žemėje vis dar gulinčius žuvusiuosius, dauguma iš jų pavieniui, kitus jų bendražygiai buvo sukrovę į eiles – keistas krūvas, lengvai atpažįstamas net ir po sniegu.

Bataliono štabo būstinė stovėjo iškart už paskutinio posūkio kelyje į šiaurę. Praėjome pro mažame pušynėlyje įrengtą mūsų mulų stotį. Mums kėblinant pro šalį mulų varovai žiūrėjo į mus, tarsi būtume pakilę iš numirusiųjų. Užnugaryje sužinojome, kad mūsų nuostoliai mažesni už priešo, bet vis dėlto dideli. Dideliam savo palengvėjimui Heinrichą radau gyvą ir sveiką. Tiesa, krito jo antrasis kulkosvaidininkas, kuris buvo peršautas į kaklą jiems bandant sulaikyti amerikiečių puolimą vos už trisdešimties metrų nuo jų apkasų – kulka užkabino miego arteriją ir jis iškart mirė. Taip pat žuvo ir vienas iš jo pietų tiroliečių. Negana to, sužinojau, kad žuvo kito 12-osios kuopos būrio vadas. Vėliau tądien nuėjau pas gydytoją, kad šis apžiūrėtų mano pėdą. Jis pasakė, kad nušalau du pirštus – taigi, man pasisekė.

Mūsų pulkas pasiekė didžiulį persilaužimą. Amerikiečiai traukėsi.

Jau kitą dieną ėmėme persekioti juos į pietus, o tai reiškė atsargiai žygiuoti šaulių grandinėmis per miškingas kalvas ir valyti vietovę. Mums tai buvo visai naujas dalykas. Apylinkės nebuvo evakuotos ir mes vėl grąžinom karą žmonėms niūriose gyvenvietėse. Mums artėjant jie užsidarė langines, o jų veidai buvo nepaprastai iškalbingi. Be jokios abejonės, mes čia nebuvome pageidaujami.

Nedideliame kaimelyje sutikome šiokį tokį amerikiečių pasipriešinimą, bet jis greitai buvo palaužtas. Radome jų atsargų likučius – cigarečių ir saldainių; mums tai atrodė tikras perteklius. Mano komanda ten atrado sunkųjį amerikiečių kulkosvaidį su stovu, vežimu ir amunicija.

Pagalvojome, kad anksčiau ar vėliau priešas surengs didelį kontrpuolimą ir mums reikės kuo didesnės ugnies galios. Taigi nusprendėme tą surastą „papildomą“ ginklą pasiimti. Strickerį „pakėlėme“ šio kulkosvaidžio antruoju kulkosvaidininku.

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord“ kareivis mūšio metu duoda nurodymus karo lauko telefonu.

Sutemus pasiekėme kaimą kalvos šlaito papėdėje. Priešakinis būrys išsiaiškino, kad amerikiečiai dar nepasitraukė; bent jau paliko ariergardą. Kautynės buvo trumpos. Apėję giliame slėnyje įsikūrusį kaimą atkirtome jiems kelius pasitraukti, užėmėme jį ir susėmėme visą ariergardą kartu su ginkluote. Įvairiausiomis kryptimis zujantys mūsų vyrai laidė trumpas automatų serijas, riaumodamos lakstė ir cypdamos stabdė mašinos. Atrodo, nė viena pusė nepatyrė jokių nuostolių. Surinkome grobį: amerikiečių karinių parduotuvių gėrybes ir daugybę apelsinų – tokios prabangos neregėjome jau daug metų. Visa tai labai pakėlė mūsų kovos dvasią.

Peršukuoti kaimą mums užėmė dar apie valandą, o tada viskas vėl nurimo. Nesimatė jokių ženklų, kad pagrindinės amerikiečių pajėgos ruoštųsi ateiti savo bendražygiams į pagalbą, nors jos tikrai negalėjo nepastebėti, kas įvyko.

Pastatėme savo kulkosvaidį ugniavietėje į pietus nuo kaimo, visai šalimais mūsų prieštankinių artileristų. Prie kulkosvaidžio stojo Bingas. Atkreipiau dėmesį, kad jis pasidarė kažkoks nekalbus. Žinojau, kad Bingas kilęs iš Elzaso ir kad kažkur priešais mus besidriekiančioje lygumoje yra jo namai.

– Tikriausiai jautiesi keistokai tokiomis aplinkybėmis grįždamas namo? O, beje, kur tavo gimtasis miestas? – paklausiau jo.

– Maždaug už dvidešimt penkių kilometrų nuo čia, pusiaukelėje iki Štrasburgo. Tai nedidelis kaimelis, – atsakė jis tyliai.

Pamėginau jį pralinksminti:

– Kaip tik toks atstumas, kokį sekmadienio popietę galima numinti dviračiu.

Jis tylėjo.

– Gal giedrą dieną jis matytųsi nuo šių kalvų? – vėl pabandžiau aš.

– Taip, gal ir matytųsi, – trumpai nukirto jis.

Supratau, kad pasirinkau netinkamą toną ir nieko neišmanau apie Elzasą. Žinojau tik tiek, kad tai pasienio žemė, kuri iš mūsų buvo atimta pagal Versalio sutartį, ir kad Prancūzija su Vokietija jau ne vieną šimtmetį dėl jos ginčijasi. Pabandžiau dar sykį:

– Elzasas visgi yra Prancūzijos teritorija, ar ne?

– Teisingai.

– O tavo tėvai gryni vokiečiai ar maišytos prancūzų ir vokiečių kilmės? – paklausiau.

– Mes tikri vokiečiai; mano mamos gimtoji kalba vokiečių, – patvirtino jis.

– Bet tu laisvai moki prancūziškai, ar ne?

– Juk ir pats žinai, kad taip, – atsakė susierzinęs Bingas.

Prisimenu, kaip mūsų bunkeryje į rytus nuo Kiestinkio, Bäumeriui akompanuojant armonikėle, jis dainavo prancūzišką dainelę – nusileido ir padainavo ją tik mums labai reikalaujant ir būdamas kaip reikiant įkaušęs:

Pour qu'je finisse	Aš nusprendęs
mon service	Baigt tarnybą
au Tonquin je suis parti,	Nusibeldžiau į Tonkiną,
à quel beau pays, mes dames,	Į tą gražią šalį, ponios
quel paradis des petite femmes.	Kur mažų merginų rojus.
Elles sont belles	Jos gražiausios
et fidèles,	Ištikimiausios,
et je suis d'venu un mari	Tad ėmiau aš ir vedžiau
d'une petite femme du pays,	Merginą mažą iš toli,
qui s'appelle Mélaolie.	iš apskrities Melaoli.
(Priedainis)	
Je suis gobé d'une petite,	Aš vedžiau merginą mažą,
c'est une Ana-, c'est une Ana-,	Ji Ana, ji Ana,
une Anamite	Anamitė ji tikra.
Elle est vif, elle est charmante...	Ji graži, ji žavi...

Visą laiką galvojau, iš kur jis nusičiupo tą dainą; galų gale juk tai kariškių daina. Kiek patylėjęs Bingas tęsė:

– Bet kuriuo atveju į *Waffen-SS* aš įstojau ne tam, kad įrodyčiau, jog esu vokietis, jei klausi apie tai.

– Ne, visai ne, nesuprask neteisingai, – pradėjau teisintis. – Tiesiog stengiuosi įsijausti į tavo padėtį – kauniesi, kad susigrąžintum gimtinę, kuri vis tiek liko užsienis.

– Užsienis ar ne užsienis – nemanau, kad valstybių ribos tokios jau svarbios. Kažkada maniau, kad šis karas yra Europa prieš bolševizmą. Bet viskas pakrypo kitaip. Dabar aš atsidūriau savotiškame pilietiniame kare. Viskas vis neaiškiau ir mane tai varo iš proto! – susikrimtęs prisipažino jis.

Nustebęs leptelėjau:

– Na ką tu dabar. Pilietiniame kare! Juk mes kaunamės su amerikiečiais, argi ne?

– Mano nuomone, tai ne toks ir didelis skirtumas. Be to, ar žinai, kas bus mūsų priešininkai prie Kolmaro? – paklausė jis reikšmingai.

– Ne, nežinau, – prisipažinau.

– Aš tik neseniai sužinojau: prancūzų kariai, vadovaujami generolo Leclerco.

– Tai kas? – pasakiau, vis dar nesuprasdamas. – Juk tai *une quantité négligeable*[65]. Nėra ko bijoti.

Bingas kurį laiką tylėjo. Kai pažvelgiau į jį, jis pasidėjęs smakrą ant buožės išsiblaškiusiu žvilgsniu žiūrėjo pro kulkosvaidžio taikiklį.

– Maniau, tu žinai, – pasakė galiausiai. – Jei mane paims gyvą, būsiu sušaudytas vietoje už dezertyravimą į kitos šalies kariuomenę.

Šis klausimas daugiau niekada nebuvo iškeltas. Bingas žuvo po dviejų mėnesių. Jis buvo tik dar vienas europietis savanoris iš tų, kurie išėjo kautis su bolševizmu ir tapo savo idealizmo auka – tiek mūšio lauke, tiek šovinistiniuose Europos vidaus sienų spąstuose. Nenoriu tikėti, kad žuvo ir jų idealizmas, jų vizija apie kažkokią didesnę zoną, kurioje svarbiausia bendri tikslai ir kurioje sienos, kaip sakė Bingas, nebebus tokios svarbios.

* * *

Ryte, kai mus pakeitė prie kulkosvaidžio, sušalę, mirtinai pavargę ir alkani nuėjome kaimo gatve. Dar nebuvome atsigavę po Reipersveilerio. Kiek jau laiko praėjo nuo tada, kai paskutinį kartą išsimiegojome geroje pastogėje? Dabar mums tokią pažadėjo: kaimo bažnyčią. Oras buvo giedras ir šaltas. Pakeliui užėjome į virtuvę, kuri kažkokiu būdu per naktį sugebėjo mus prisivyti. Gavome kavos – tikros kavos, sausainių ir apelsinų – viskas iš grobio.

Bažnyčia stovėjo ant nedidelės aukštumos. Prie jos durų vedė laiptai. Priėję arčiau pamatėme priekyje susibūrusius amerikiečių belaisvius. Vienas karininkas su seržantu tarėsi, ką su jais daryti. Kadangi mūsų pulkas ruošėsi judėti toliau, jų nebuvo kaip nusiųsti į užnugarį. Negalima buvo ir palikti šaltyje ant kaimo pievutės, kur jie praleido visą naktį. Šiaip jau bažnyčia buvo rezervuota mums. Tačiau buvo rastas nuostabiai

---

[65] Nereikšmingas kiekis (pranc.) *(Vert. past.)*

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai mūšio metu.

paprastas sprendimas: ant bažnyčios grindų kartu miegos ir belaisviai, ir kareiviai. Suėjome į vidų ir išėjo taip, kad belaisviai įsitaisė tarp mūsų, tad ir jėgeriai, ir amerikiečių kareiviai persimaišę miegojo ant medinių grindų vieni šalia kitų.

Akis į akį susidūręs su pirmaisiais amerikiečių belaisviais, aš niekaip negalėjau sumerkti akių. Man iš kairės gulėjo baltas ir išblyškęs amerikietis, iš dešinės lieknas ir rusvo gymio belaisvis. Uždavinėjau jiems klausimus, kurie dabar man atrodo naivūs: kodėl jie atsibeldė į šį žemyną kautis su mumis? Argi nederėjo mums sujungti pajėgų ir kartu kautis su rusais? Argi mūsų bendras tikslas nebuvo sustabdyti bolševizmo? Jie buvo labai nedrąsūs ir nelabai ką pasakė. Per tą laiką visiškai primiršęs anglų kalbą, sunkiai rinkau žodžius, tačiau tąsyk pirmą kartą supratau, kad anglų ir amerikiečių kalbos yra visiškai skirtingos.

Bingas mandagiai paprašė manęs užsičiaupti. Netrukus visi kietai miegojome – bent jau mes, jėgeriai. Prie durų stovėjo sargybinis, o pro vitražo langus taikiai švietė saulė.

24

LAMPADENAS

Paskutinėmis 1945 metų vasario dienomis mes atsitraukėme iš Žemutinių Vogėzų sektoriaus. Mūsų tenykščio fronto užduotis buvo sulaikyti tolesnius amerikiečių bandymus atsikovoti prarastas teritorijas prie Vokietijos sienos. Operacija „Šiaurės vėjas" buvo atšaukta, nes vokiečių pajėgos, Naujųjų metų išvakarėse iš šiaurės ir rytų puolusios rytų Lotaringiją ir šiaurės Elzasą, pasirodė per silpnos pradiniams pasiekimams išnaudoti. Galiausiai pagrindinis operacijos tikslas – atsikariauti Elzasą su sostine Štrasburgu ir atskirti prancūzus nuo amerikiečių karių – taip ir liko neįgyvendintas.

Susidūrę su stipriu pasipriešinimu šiame sektoriuje ir ruošdamiesi dideliam puolimui pavasarį, amerikiečiai per nusistovėjusią pertrauką vis tiek siekė padaryti mums kuo daugiau nuostolių, tuo pat metu pernelyg nenukentėdami patys. Po to, kai amerikiečiai pasitraukė iš Reipertsveilerio, fronto linijos liko pagarbiu atstumu viena nuo kitos. Abi pusės rengė žvalgybos patrulius, ir mūsų patrulis, kurį sudarė Heinrichas, keli kiti ir aš, visai neblogai pasižymėjo, turint omeny, kiek paėmėme belaisvių – Heinrichas už tai gavo Geležinį kryžių, taip pat savaitę atostogų. Iš belaisvių mūsų vadai sužinojo, kad amerikiečiai kol kas neplanuoja atnaujinti puolimo, nutraukto maždaug gruodžio viduryje. Tačiau jie ėmė bombarduoti mus su artilerija ir kiekvieną savaitę vis labiau intensyvino ugnį. Nuolat ateidavo žinių apie didelius mūsų nuostolius, ypač užnugario ešelone; kartais, kai į bunkerį pataikydavo didelio kalibro sviedinys, žūdavo ištisos komandos, ir mes su nusivylimu suprasdavome, kad mūsų artilerija, daugiausia dėl Sąjungininkų pranašumo ore, negalėjo veiksmingai atsakyti tuo pačiu. Artimiausiu metu neplanuojant jokios didelės operacijos, mes toliau uoliai vykdėme žvalgybos patrulius, tačiau kovos dvasia geso. Mums buvo pats laikas iš čia trauktis.

Perleidę savo pozicijas mus pakeitusiam daliniui ir kelias dienas praleidę tvarkydamiesi užnugaryje, neišvengiamai susidūrėme su niūria bendros karo situacijos tikrove. Išlindę iš miškų ir keliukais išėję į atvirą vietovę, iškart pamatėme, kad „Vokietijos tvirtovė", kaip ją vadino mūsų propaganda, iš tikrųjų buvo bastionas be stogo ir visiškai neapsaugotas nuo Sąjungininkų bombonešių. Dienomis, nebent būdavo itin prastas oras, mes turėdavome slėptis, antraip amerikiečių naikintuvai imdavo pulti mus kaip širšės. Joks kariuomenės judėjimas dienos metu tapo nebeįmanomas.

Vieną dieną per radiją išgirdome, kad kažkas baisaus įvyko Drezdene – siaubingas, iki tol neregėto masto ir žiaurumo smūgis; daugiau nepranešta jokių smulkmenų. Dar blogiau, Raudonoji armija įžengė į reichą ir jau buvo į vakarus nuo Oderio. Čia, Vakarų fronte, truputį toliau į šiaurę, JAV kariuomenė jau buvo užėmusi du placdarmus rytinėje Saro pakrantėje ir stūmėsi toliau link Sarburgo.

Ši karo stadija, ir šiaip vis labiau žiaurėjanti, dar baisesnė buvo dėl to, kad mes nelabai ką ir galėjome padaryti. Žvelgiant iš perspektyvos galima kalbėti, kad jau seniai buvo aišku, kuo viskas baigsis. Tačiau bendra tuometinė kareivių nuostata buvo tokia, kad Aukščiausioji vadovybė yra pajėgi organizuoti efektyvią, ilgalaikę reicho sienų gynybą ir kad kokiu nors būdu įmanoma rasti išeitį ir užbaigti karą. Net jei įvyktų pats blogiausias scenarijus, mūsų vadai geriau žinotų, kada pasiduoti, kad būtų išvengta visiškos katastrofos ir bereikalingų aukų. Tačiau klausydamiesi radijo mes tegirdėjome raginimus Vokietijos žmonėms priešintis ir netgi kreipimusis į dangaus apvaizdą. Kad ir kaip keista, į šiuos raginimus atsiliepdavome. Argi ne dabar yra būtent tas metas, kai *Waffen-SS* privalo įrodyti savo nesvyruojančią ištikimybę? Tačiau vis tiek jautėme artėjančią pragaištį ir blėstančią viltį.

Maždaug tuo metu sužinojau ir apie Christinos mirtį. Laiškas, kurį parašiau jai iš Danijos, grįžo neatplėštas, kartu su laišku nuo jos draugės. Christina žuvo sausio pradžioje per antskrydį savo tarnybos vietoje Hanoverio ligoninėje. Taigi ir taip niūrioje tų dienų atmosferoje ši naujiena buvo tikras smūgis – tiesa, asmeninis, bet vis tiek atitinkantis bendrą pobūdį. Ši be galo skaudi žinia kartu su visais kitais skauduliais giliai įsirėžė man į širdį.

Išgyventi šią tamsią valandą man padėjo Heinrichas. Įdėjęs laišką atgal į voką, pamačiau klausiamą žvilgsnį ir pasakiau jam, kas atsitiko. Išėjau iš trobelės, norėdamas pabūti vienas, tačiau po kurio laiko jis atsekė iš paskos ir atsistojo šalimais.

– Suprantu, kaip jautiesi, – pasakė jis. – Žinau, kad skaudu. Bet patikėk, praeis.

– Aš pradedu galvoti, ar galiausiai liks bent kas nors, dėl ko bus verta aukotis, – pasakiau, palikdamas nuošalyje asmeniškesnius jausmus. – Juk šis karas yra ne dėl to, kad tiesiog kariautume. Jis kariaujamas, kad apsaugotume mums brangius dalykus – mylimus žmones, kažkokią savo gyvenimo dalį. Tiesa? Bet jei visa tai bus sunaikinta, tai dėlei ko šios kančios?

– Taip, suprantu, – pasakė jis su užuojauta. – Nesijaudink, tai tik silpnybės akimirka. Prieš tris savaites ir man teko išgyventi tamsų laikotarpį, kai gavau savaitę atostogų, bet neturėjau kur važiuoti, nes Kėnigsbergas buvo apgultas. Patikėk, tamsių akimirkų teko išgyventi ir anksčiau. Aš vis dar nežinau, kur yra mano tėvai. Bet mums negalima pradėti šitaip nerimauti. Bet kuriuo atveju geriau nuo to nepasijusi.

– Bet kaip galima nebegalvoti, dėlei ko visa tai? – papriešTaravau aš.

– Pripažinus tiesą, kad dalykai tiesiog vyksta – nuolatos visokiausi dalykai ir mes nelabai galime jų paveikti, – tęsė jis susimąstęs. – Matai, iš esmės žmogus turi ne taip jau daug įtakos tam, kaip klostysis jo gyvenimas. Dauguma dalykų tiesiog nutinka. Tavo savanoriškas įstojimas į šį dalinį buvo išimtis. Bet kitą akimirką tu jau tapai sistemos dalimi ir daugiau jokio pasirinkimo. Todėl tenka susitaikyti su tais dalykais, kurie atsitinka, ir kiek įmanoma geriau atlikti savo vaidmenį. Neverta sukti galvos dėl to, ko negali pakeisti.

– Bet juk neįmanoma apie tai negalvoti.

– Aš ir nesakiau, kad nereikia. Priešingai, reikia galvoti, kad galėtum daryti išvadas. Bet jei negali pakeisti įvykių tėkmės, reikia su jais susitaikyti.

– Nežinau, ar sugebėsiu.

– Žinoma, sugebėsi.

– Nežinau, ar taip noriu gyventi.

– Taip tik tapsi stipresnis. Kai priimsi tokį sprendimą, protas galės užsiimti svarbesniais dalykais negu nerimavimas.

– Pavyzdžiui?

– Savo pareiga.

– Tas ir yra, kad aš vis galvoju, kokia šioje karo stadijoje yra mano pareiga.

– Jei tau būtinai reikia ją kaip nors įvardinti, pavadink ištikimybe. Nejau mes kovėmės Laplandijoje, prie Volgos ir Afrikoje tam, kad dabar, kai mūsų priešai žengia į reichą, viską mestume?

Jis kalbėjo tyliai ir ramiai. Heinricho žodžiai ir vėl kvietė į jo stojiškumo pasaulį, kuriame, žinojau, jis jaučiasi kaip namie. Be to, jis buvo teisus. Argi mes neprisiekėme būti ištikimiausi iš ištikimiausiųjų? Ši akimirka buvo Heinricho valanda. Jis spinduliavo ramybę. Netekties baimei atsverti viltis jam nebebuvo būtina.

Po kelių naktų išvykome šiaurės vakarų kryptimi į naują sektorių. Tik vėliau paaiškėjo, kad mūsų divizija, veikdama pagal ypatingą įsakymą iš fiurerio būstinės, turėjo surengti puolimą per Ruverio upę į pietus nuo Tryro. Iš pradžių mūsų kelionė sunkvežimiu pasirodė labiau beprasmis važinėjimas po regioną negu suplanuota operacija. Naktį važiuodami, o dieną ilsėdamiesi neaiškiose vietose, mes – paprasti kareiviai – visiškai nebesigaudėme, kur esame. Važiavome vingiuotais keliukais per miškingų kalvų apylinkes, kartais pravažiuodami pro vynuogynus ant šlaitų, aukštai iškilusių virš gilių upės slėnių – Mozelio, o galbūt Saro, nežinia. Kelionė buvo panaši į klaidžiojimą. Atrodė, kad ant kalvų įsikūrę vieniši kaimai, kuriuose vis dar buvo gyventojų, nusigręždavo nuo naktyje skubančių kareivių, tarsi norėdami pasislėpti nuo artėjančio karo. Galiausiai mūsų pasivažinėjimas baigėsi mažame miestelyje Hermeskeilyje. Nuo čia žygiavome į vakarus.

Puolimas buvo suplanuotas kovo septintąją, ketvirtą valandą nakties. Pasiruošėme, tarsi eitume į reidą. Palikome dalį kulkosvaidžių ir visą sunkiąją ginkluotę. Heinricho ir mano kulkosvaidžių komandos buvo sujungtos į vieną, pagrindiniu kulkosvaidininku paskirtas Heinrichas. Laukdami, kada reikės leistis į kelią, stoviniavome tylėdami ir mėgindami sušilti. Jau kelias dienas temperatūra vėl laikėsi žemiau nulio. Žemę dengė plonas sniego sluoksnis. Naktis buvo labai tamsi. Nesimatė net greta stovinčių bendražygių, tik jų žibančios cigaretės. Staiga visi sukruto. Pro šalį praėjo karininkas, perbraukė milinės skvernu, tarė kareiviams kelis žodžius; neaiškiai sužibėjo jo Riterio

kryžius. Tai *batalioneris* paskutinį kartą prieš leidžiantis į žygį apžiūrėjo savo karius. Buvo džiugu žinoti, kad jis bus su mumis už amerikiečių fronto linijų. Būtent tokia buvo mūsų operacijos vieta – priešo fronto linijos užnugaris į pietus nuo Tryro.

Pradėjome žygiuoti vorele, greitai perėjome pėsčiųjų tiltelį, kurį pastatė mūsų pionieriai, o tada patraukėme per lauką. Nė truputėlio nenutuokiau, nei kur turi būti mūsų pozicijos, nei kaip ten nusigauti. Tą turėjo žinoti kažkas kažkur priekyje. Kad nepasimestume tamsoje, kiekvienas iš mūsų buvo virve prisirišęs prie priekyje einančio žmogaus.

Iš pradžių slinkome palei slėnį, o paskui pradėjome kilti link pagrindinio savo tikslo – per kalvų virtinę iš šiaurės į pietus einančio kelio. Tai buvo pagrindinis JAV kariuomenės tiekimo kelias. Ėjome apie pusantros valandos, dažnai stabtelėdami susiorientuoti. Maždaug pusiaukelėje iki kalvos viršaus pasukome ir pradėjome eiti išilgai jos. Sustojome. Kol kas mums pavyko išlikti nepastebėtiems. Naktis buvo rami. Pasirodė būrio vadas, apgraibomis ieškodamas kelio palei mūsų eilę, ir įsakė mums apsikasti nuokalnėje, nuožulniai besileidžiančioje link kaimo. Tačiau tokioje tamsoje nebuvo įmanoma įžiūrėti kulkosvaidžio ugniavietei tinkamos vietos. Žinojome tik, kad stovime plikame lauke, o žemė įšalusi.

– Klausykite, – pasakiau, – čia kažkokia klaida. Nejau išties norite pasakyti, kad tokioje vietoje reikia statyti kulkosvaidį? Kokia išvis mūsų užduotis?

– Pridengti mūsų vyrus ant kelio nuo štai ten esančio kaimo pusės, – atsakė būrio vadas. – Beje, amiai ten turi kelis tankus.

– Kaip? Mes turėsime su kulkosvaidžiu kautis prieš tankus?

– Nekaltinkite manęs. Toks įsakymas. Mums reikia laikyti šią poziciją iki tolesnių nurodymų. O dėl tankų nesijaudinkite. Prie išėjimo iš kaimo batalionas pastatė prieštankinį būrį; jie pasitiks tankus su ofenrorais[66]. Jų vis tiek nebus daugiau nei du ar trys.

– Bet mes net negalime apsikasti. Žemė čia sušalusi į akmenį.

– Iki aušros dar liko daugiau nei valanda. Turėtų užtekti. Jei neišeina apkasai, liepkite vyrams įsirausti į žemę ir, dėl Dievo meilės, nekelkite triukšmo.

– Kokio velnio mes nepuolame, kol dar tamsu ir tankai neišvažiavo į

---

[66] *Ofenrohre* – pažodžiui išvertus „krosnies kaminai" – vokiečių atsakymas į JAV kariuomenės bazuką. Jie šaudydavo toliau ir didesnes raketas negu pancerfaustai.

atvirą vietovę? – puoliau aiškintis, bet jis jau pranyko tamsoje. Jaučiausi beviltiškai.

– Bus visiškas fiasko, – pasakė Heinrichas, kastuvu mėgindamas kapoti žemę. – Beprasmiška čia rengti ugniavietę. Mums reikėtų iš čia kuo greičiau nešdintis.

Perdaviau jam, ką sakė būrio vadas.

– Šūdas! Koks sumautas šūdas! – tepasakė jis ir toliau kasė žemę. Nuėjau ieškoti kitų iš mūsų komandos.

Visi mes, nepaisydami triukšmo, karštligiškai darbavomės kastuvais ir sugebėjome išsikasti negilias duobes priedangai. Mudu su Heinrichu netgi padarėme nedidelę ambrazūrą, bet vis tiek tai tebuvo pasityčiojimas iš tikros kulkosvaidžio ugniavietės. Tarsi to dar būtų maža, pamečiau savo automatą. Kasdamas pasidėjau į šoną, o paskui tamsoje niekaip negalėjau jo rasti. Todėl, laukdamas priešo, ropojau keturiomis ir bandžiau jį užčiuopti, keikiausi ir jaučiau, kaip kyla panika. Galiausiai užčiuopiau brangųjį ginklą. Apačioje kaime visą laiką girdėjosi kažkoks ūžimas – ko gero, tai burzgė užvesti amerikiečių tankai.

Po valandos pradėjo aušti. Staiga už mūsų, maždaug už dviejų kilometrų, pasigirdo automatų serijos, sprogimai, vėl šaulių ginklų salvės. Matyt, batalionas bus susidūręs su priešu ant kelio. Vėliau automatų šūviai pratrūko dar keliose skirtingose vietose, iš pradžių dešinėje, paskui kairėje. Į pagalbą atėjo ir mūsų artilerija, pasiųsdama pirmuosius sviedinius. Netrukus amerikiečių užnugaryje užvirė mūšis.

Mūsų nuokalnėje ir žemai kaime niekas nejudėjo. Visi jautėme augančią įtampą. Kurį laiką vis dar vylėmės, kad, kol nevėlu, mums duos įsakymą pulti kaimą; buvome pasiruošę bet kokiam desperatiškam veiksmui, kad tik ištrūktume iš šio lauko. Tačiau viltims nebuvo lemta išsipildyti. Kaime vienas po kito suriaumojo tankų varikliai ir netrukus kiekvienas iš jų virto niūriu burzgimu. Tankų buvo du ar trys, o gal ir daug daugiau. Išgirdome, kaip jie važiuoja, ir pasiruošėme veikti. Dabar visa mūsų viltis buvo pionieriai ir jų ofenrorai.

O tada, pilkoje ankstyvo ryto šviesoje, iš už artimojo mūsų apvalaus šlaito kampo lėtai pasirodė šermanai[67]. Prieštankiniai ginklai, į kuriuos buvo sudėta visa mūsų viltis, tylėjo. Kas ten atsitiko? Nejau juos permetė kur kitur? Tankai lėtai kilo į kalvą: du... trys... paskui dar, šeši ar septyni,

[67] Amerikiečių tankai „M4 Sherman". *(Vert. past.)*

< 6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareivis rengiasi šiltą žieminę uniformą.

jau pamiršau. Iš pradžių pamatėme priešakinį tanką su atidarytu bokšteliu, o jo kulkosvaidininkas atidengė ugnį į mūsiškių apkasus žemiau. Tankas vis dar buvo per toli, kad galėtume pradėti šaudyti. Tada pamatėme amerikiečių pėstininkus, einančius šaulių grandine ir atsargiai besislepiančius už šių metalinių milžinų. Mūsų vyrai šlaite apačioje visiškai nesipriešino, o gal jų išvis ten nebuvo? Bet kuriuo atveju ką šioje situacijoje įmanoma padaryti be prieštankinių ginklų?

Priešakiniam tankui lėtai važiuojant, o jo kulkosvaidininkui vis šaudant, Heinrichas nusitaikė į jį taikikliu. Daugiau tverti nebegalėjome. Atidengėme ugnį – desperatiškas veiksmas. Paleidome vos kelias serijas, be trasuojamųjų kulkų. Kulkosvaidininkas iškart pranyko, dangtis užsidarė, kulkosvaidis ėmė keistai sukaliotis ant viršaus. Tankas sustojo, pavažiavo, vėl sustojo. Lygiai tą patį darė ir kiti. Pėstininkai krito ant žemės. Važiuodama kažkaip įstrižai tanko įgula dabar jau pamatė mūsų aiškiai į akis krintančią poziciją. Priešakinis tankas vėl trūktelėjo į priekį ir pasuko tiesiai link mūsų, o kiti ėmė sklaidytis. Uždarytais bokšteliais tankų įgulos lėtai ir negailestingai pradėjo savo žiaurų darbą naikinti visus lauke išsimėčiusius apkasus.

Priešakinis tankas dar šiek tiek pavažiavo link mūsų ugniavietės, sustojo ir nukreipė į mus savo didįjį pabūklą. Kai pamatėme juodą pabūklo skylę, vos užteko laiko, sekundės dalies, kad spėtume iš visų jėgų prisispausti duobėje prie žemės. Tada nugriaudėjo pirmas šūvis. Visiškai pro šalį. Tačiau nuo tos akimirkos mes ir taip buvome nutildyti. Iš taip arti šauto šūvio garsas ir kontūzija yra tokie stiprūs, kad joks žmogus to negali pakelti. Laukdamas antro šūvio, galva prisispaudęs prie žemės žiūrėjau tiesiai į Heinricho veidą. Jis buvo siaubingai išblyškęs, akys plačiai atmerktos ir kupinos siaubo – matyt, aš jam atrodžiau lygiai taip pat. Antras sviedinys krito tiesiai už mūsų, tačiau irgi nepadarė jokios žalos.

Trumpa pauzė. Likome tvirtai prisispaudę savo menkos priedangos dugne ir visiškai nejudėjome. Kiti tankai jau pravažiavo ir toliau kopė į kalvą. Bingas buvo sužeistas ir mes girdėjome jo siaubingą riksmą:

– Koja! Koja!

Tada iššovė trečias sviedinys, vėlgi taikytas tiesiai į mūsų apkasą. Ir vėl nepataikė! Tiesiog neįtikėtina. Nejau jie žaidė su mumis katę ir pelę? Savotiškai kankino? Bet kokiu atveju nebesitikėjome iš ten ištrūkti gyvi. Kitą kartą jie tikrai nebeprašaus.

1945 m. sausį karinės operacijos „Šiaurės vėjas" metu Šilersdorfe, Elzase, į nelaisvę paimti SS kareiviai.

Šermano įgula paleido dar vieną šūvį. Pasigirdęs siaubingas sprogimas išvertė žemę, o mūsų kūnai net šoktelėjo, bet šį kartą jis krito per arti ir sprogo tiesiai priešais ambrazūrą – išsviedė į viršų mūsų kulkosvaidį ir apžėrė mus ambrazūros žemėmis. Tai buvo paskutinis šūvis.

Visą laiką aš puikiai supratau, kas vyksta. Šaudymas liovėsi. Išgirdome šūkaujant pėstininkus, besiartinančius iš už šermano. Viskas baigta. Mes stebuklingai išlikome gyvi ir netgi nesužeisti – už tai turime būti dėkingi karštakošiškiems amerikiečių tanko artileristo nervams. Lėtai, pakėlę rankas, pakilome iš duobės. Pėstininkai artinosi, lėtai ir įsitempę, nutaikę į mus šautuvus. Išgirdau šalia esančioje duobėje vaitojantį Bingą ir atsigręžiau. Jis gulėjo, vis dar mėgindamas pasislėpti, viena jo koja buvo keistai persikreipusi ir smarkiai kraujavo.

– Kelkis, Bingai! – šūktelėjau. – Viskas baigta!

Tačiau, užuot pirma pakėlęs rankas, jis abiem rankom pagriebė savo šautuvą, greičiausiai norėdamas juo pasiremti. Tai buvo baisi klaida. Vienas iš amerikiečių iškart švystelėjo į Bingo duobę rankinę granatą. Mes kritome ant žemės ir tą pat akimirką nugriaudėjo sprogimas.

Nepaprastai sukrėstas vis dar klūpėjau, kai kažkas ėmė tempti mane už šalmo, šiurkščiai smaugdamas šalmo dirželiu, kol šis nutrūko. Tai buvo pirma ir skausminga pamoka man, kaip karo belaisviui, kuris neturi teisės dėvėti šalmo. Vėl atsistojusius mus greitai apieškojo, ar neturime ginklų. Apsidairę pamatėme patį liūdniausią vaizdą. Bingo kūnas gulėjo išdraskytas. Strickeris buvo negyvas, taip pat ir dar vienas iš mus papildžiusių kareivių. Tolėliau esančiuose apkasuose keistomis negyvėlių pozomis gulėjo žuvę kareiviai.

Kurį laiką spoksojome į šį šiurpų vaizdą, kol vienam pėstininkui buvo įsakyta mudu su Heinrichu nuvesti. Mūsų artilerija pradėjo apšaudyti kaimą. Iš toli girdėjome, kaip verda mūšis, ypač kelyje, ir jis nenurimo dar dvi ateinančias dienas. Tačiau mes su juo nebeturėjome nieko bendra. Apkvaitę stengėmės suprasti, kas atsitiko. Tada amerikiečiai nuvedė mus šlaitu žemyn į kaimą.

Kai į jį įžengėme, pamačiau, kad jo pavadinimas yra Lampadenas.

25

PASMERKTIEJI

Vėl spalis. Praėjo lygiai metai nuo to laiko, kai pradėjau rašyti savo atsiminimus apie Juodųjų edelveisų savanorius. Manau, kad šis mano pasakojimas apie jų pergales ir pralaimėjimus, nedidelius džiaugsmus ir kančias, jų idealizmą ir pasiaukojimą tiksliai nušviečia tą trumpą šių karių gyvenimo laikotarpį, kuris šiandien yra smerkiamas ir niekinamas. Dabar, baigęs pasakojimą, jaučiu didžiulį palengvėjimą, tarsi galų gale būčiau atlikęs pareigą.

Taip jau sutapo, kad savaite kita anksčiau po dešimties mėnesių teismo Tarptautinis karo tribunolas paskelbė nuosprendį, kuriame *Waffen-SS*, kaip Bendrosios SS dalis, buvo pripažinta nusikalstama organizacija. Vis dėlto tai įvyko! Taigi, pagal nugalėtojų įstatymus, savanoriai buvo nusikaltėlių gauja, o jų žuvusieji mirė nešlovinga mirtimi. Net ir tie, kurie visą laiką dalyvavo fronte, yra laikomi atsakingais už nusikaltimus, kurie buvo įvykdyti kažkur užnugaryje, ir kuriais daugelis išlikusių gyvų frontininkų net ir dabar dar sunkiai gali patikėti. Tačiau teismas pareiškė, kad visuomenė apie šiuos nusikaltimus žinojo, kad nusikalstama organizacijos programa buvo tokia aiški ir nedviprasmiškai skelbė milžiniško masto žudynes, jog tie, kurie savanoriškai į ją stojo, tikrai turėjo žinoti apie jos nusikalstamą pobūdį. Tokiu štai būdu Tarptautinis karo nusikaltimų tribunolas įrodė jų kaltę.

Šiuo nuosprendžiu siekta nuplėšti mūsų garbę – paskutinę vertybę, kurią dar galima atimti iš nugalėto priešo. *Ehre verloren, alles verloren.* (Praradai garbę, praradai viską.) Besąlyginės kapituliacijos neužteko; norėdami visiškai įtvirtinti savo pergalę, nugalėtojai dar turėjo mus ir pažeminti.

Gyvendamas kaip karo belaisvis aš ir toliau dirbu su kapitonu Herbertu ir matau jį kasdien. Jis kol kas dar niekaip nepakomentavo tribunolo nuosprendžio. Jaučiu, kad mane atjaučia ir esu jam už tai dėkingas,

6-osios SS kalnų divizijos „Nord" kareiviai karinės operacijos metu.

tačiau nebenoriu atnaujinti mūsų ankstesnio pokalbio, kuris neduotų jokios naudos, išskyrus tai, kad vienas žmogus pasiklausytų kito verkšlenimų. Nesitikiu, kad jis galėtų užginčyti šį teismo sprendimą. Jam tai greičiausiai yra *Roma locusta, causa finita* (Roma pasakė, ginčas baigtas).

Tiesa, net ir be kapitono pagalbos įtikėti savo teisuoliškumu man neleidžia mano paties dvejonės, nors ir visiškai skirtingo pobūdžio. Kadangi šios masinės žudynės ir kiti nusikaltimai žmogiškumui yra tiesa, ir kadangi juos organizavo nusikaltėliai, dėvintys mūsų uniformas, ką derėtų pirmiau apkaltinti – SS ar teismą? Tai gal nieko keista, kad sidabrinės runos yra laikomos blogio simboliu? Ar verta stebėtis, kad šis simbolis ėmė sietis su tokiomis milžiniškomis SS piktadarystėmis, jog apie jokį išteisinimą nebuvo galima pasvajoti net organizacijos koviniams daliniams? Argi nuo pat pradžių tai nebuvo didžioji išdavystė, kurią įvykdė mažas žmogelis su apvaliais akiniais[68], rengdavęsis pilka lauko uniforma, tačiau niekada negalėjęs tikėtis pelnyti fronto kareivių pagarbos? Argi dabar ne akivaizdu, kad tokia ir buvo jo plano dalis – susieti kareivius su savo rasinio fanatiškumo padariniais?

Was ist aus uns geworden? (Kažin, ką ruošia mums likimas?)[69]

[68] SS reichsfiureris H. Himleris. *(Vert. past.)*

[69] Eilutė iš Walterio Flexo dainos „Laukinės žąsys lekia naktyje", žr. 6 skyrių.

Ar mes buvome užnuodyti vadovybės rasiniu fanatiškumu ir tapome reguliariu šio išsigimusio režimo instrumentu? Iš to, ką skaitau naujuosiuose vokiškuose laikraščiuose, visuomenė tokiam nuosprendžiui ne tik pritaria, bet gal net juo džiaugiasi. O koks apskritai mūsų žmonių likimas? Klausantis savo likimo brolių belaisvių atrodo, kad jiems rūpi tik jų asmeniniai rūpesčiai ir ateitis; geriausiu atveju juntamas abejingumas, kylantis iš bendro nuovargio nuo visų siaubingų dalykų, paaiškėjusių per ilgus mėnesius besitęsiantį teismą. Nugalėti bolševizmą, apginti Tėvynę ir reichą – šie tikslai, pareikalavę nesuskaičiuojamų aukų, atrodo, niekam nebeįdomūs. Ar jie tebuvo propagandos išmonės, neturinčios nieko bendra su paprastais žmonėmis?

Net ir kalbant apie teritoriją nebeaišku, koks mūsų likimas. Po to, kai iš Rytų Prūsijos, Silezijos, Pomeranijos ir Sudetų buvo iškeldinti mūsų tautiečiai, šios provincijos yra prarastos, ko gero, amžinai. Jos jau net nebelaikomos Vokietijos dalimi. O nuo ten į vakarus, į pačią šalies širdį, tęsiasi sovietų valdomos teritorijos, iki pat Harco kalnų – pirmųjų Šventosios Romos imperatorių žemės, įskaitant Blesheimą ir didžiąją dalį Braunšveigo žemių. Ar ši okupacija ilgainiui dar labiau padalins šalį? Ką iš tikrųjų reiškė reichas? Ar tai tebuvo Vokietijos istorijos dalis, kaip skelbė kažkurios dienos vokiškas laikraštis? Kas liko žlugus reichui, ant ko galėtume

statyti savo bendrą ateitį? Karo metu Vokietija buvo užėmusi daug senųjų valstybių ir daugeliui iš jų leido išlaikyti savo teritorinę tapatybę. O ar liko tokia šalis, kurią galėtume vadinti Vokietija? Aš nežinau.

Mūsų pasaulis pražuvo. Dabar aušta naujas, kuriame mūsų vertybės yra visiškai diskredituotos, o mes dėl savo praeities būsime sutinkami su neapykanta ir akivaizdžiu nepasitikėjimu. Ką gi, sakau, pripažinkime – ne be priežasties! Svarbiausia dabar, kokia bus mūsų ateitis ir ką mes joje darysime. Būtent ten mums reikės įrodyti, kokie esame iš tikrųjų – tai bus dar viena išmėginimo zona. Norėčiau tikėti, kad iš mūsų nebus atimta tokia galimybė.

Tačiau niekas negali mūsų atleisti nuo ištikimybės žuvusiesiems, nuo pareigos užstoti juos ir pasirūpinti, kad jų atminimas ir garbė nebūtų juodinami. Jie, kaip ir visi kiti žuvę per karą ar nužudyti iš rasinio fanatiškumo, privalo būti prisimenami kaip rūstus įspėjimas, kad tokie dalykai daugiau niekada nebeatsitiktų. Tačiau čia reikia dar daug ką išsiaiškinti ir konstatuoti. Gal tie simboliai, kuriuos jie dėvėjo kovodami, ir buvo begėdiški, gal tikslas, už kurį jie padėjo galvas, ir buvo niekšiškas, bet jų didžiulis nesavanaudiškumas, ištikimybė savo šaliai ir galutinė auka yra vertybė; tai jaunatviška dvasia, be kurios negali išgyventi jokia tauta.

EPILOGAS

Lampadeno mūšis truko dar dvi dienas ir abi pusės patyrė didžiulių nuostolių. Tada abu mūsų pulkai – tiksliau, jų likučiai – prasiskynė kelią atgal į vokiečių pozicijas.

Po dešimties dienų prie Pfafenheko kaimo, netoli nuo Bitburgo, tarp Mozelio ir Reino esančiose kalvose, mūsų batalionas, kartu su beveik visu 11-uoju SS kalnų pėstininkų pulku, krito kovoje. Pavargę ir nusikamavę, nebeturintys sunkiosios ginkluotės, mat ją teko palikti, nes baigėsi degalai, placdarme į rytus nuo Mozelio jie surengė paskutinį desperatišką puolimą. Pragariškai apšaudomi priešo artilerijos jie atsitraukė į įkalnę ir netoli kaimo įsitvirtino apkasuose. Kitą rytą priešas juos puolė iš užnugario. Buvo surengta žiedinė gynyba. Amerikiečių artilerija negailestingai bombardavo jų pozicijas. Nuostoliai augo kiekvieną valandą. Šiame mūšyje savo kareivių apsuptyje žuvo ir bataliono vadas.

Pfafenheko mūšis buvo paskutinis pulko pasipriešinimas – įnirtinga kova, kurioje ir vieni, ir kiti patyrė didelių nuostolių. Amerikiečiai neteko penkių tankų ir vėliau sakė, kad tai buvo pats baisiausias mūšis per visą kampaniją. Tačiau vis tiek amerikiečių kariuomenės skverbimąsi gilyn į reichą pavyko sustabdyti tik trims dienoms. Pulkui nepavyko surinkti žuvusiųjų, kurių buvo beveik du šimtai. Juos palaidojo miestelio gyventojai, o vėliau berželių ir eglaičių miškelyje įkūrė kapines, kuriose ilsisi ir mūsų bataliono vadas.

Teritorijoje, kurioje vyko Reipertveilerio mūšis ir kur padėjo galvas tiek daug kareivių, dabar įkurta Tylos zona. Kad ir koks buvo šios zonos įkūrimo tikslas, mums, veteranams, tai yra didelė paguoda.

Praėjus penkiolikai metų, padedant tiems patiems pionieriams, kurie ir padėjo juos išgelbėti, buvo iškasti Kūsamo varpai. Miestelį laikinai buvo okupavę rusai, ir grįžę gyventojai rado jį visiškai sudegintą. Varpai dabar skamba naujai po karo pastatytoje bažnyčioje. Joje kabo ir išsaugoti senieji variniai sietynai.

Dėdė Peteris Paulius po karo grįžo į Švediją ir dirba vietos pramonėje. Jis ir jo šeima tapo Švedijos piliečiais ir tęsia švedišką Vossų giminės šaką. Teta Eda pusantrų metų praleido britų internuotųjų stovykloje ir grįžo

iš jos nė kiek nepasikeitusi – kaip tik dar labiau įsitikinusi savo teisumu. Heinrichas 1945 metais buvo perduotas prancūzams, kur trejus metus dirbo ūkio darbininku. Dabar jis gyvena Berlyne. Medikas Pete'as tapo gydytoju ir išvyko gyventi į Jungtines Valstijas. Jis sutiko vokietę merginą, sukūrė šeimą, turi šešis vaikus ir visi tapo Amerikos piliečiais. Prieš kelerius metus jis pasimirė.

Mane iš nelaisvės paleido prieš pat 1946 metų Kalėdas. Grįžęs į Hardenburgą radau ten visus savo namiškius; kai paaiškėjo, kad britai išeis iš Blenheimo regiono ir užleis jį rusams, mama su mano seserimi, pasiėmusios tik nedaugelį daiktų, iš ten išvyko. Mano tėvą paleido iš karo belaisvių stovyklos Italijoje. Nickas 1945 metų pradžioje buvo sužeistas ir parvyko iš ligoninės; sugrįžo ir mano jaunėlis brolis. Be to, senelė priėmė giminaičius iš Silezijos – dvylikos asmenų šeimą, išvarytą iš savo dvaro, kurį užėmė lenkai. Kartu su senele ir tetomis dabar namuose žmonių buvo prisigrūdę iki pat stogo. Aš prisiglaudžiau paviljone. Mums vos užteko maisto ir kuro; maitinomės burokais iš laukų ir vištų lesalu, o malkas vogėme iš miško. Niekas šeimoje nesiskundė – nei tėvai, nei mes, jaunesnieji, kurie regėjome ir blogesnių akimirkų ir tikėjomės ateityje gyventi geriau. Jaučiausi taip, tarsi man būtų nusišypsojusi nepelnyta laimė išgyventi iki dvidešimt vienų metų ir nuo to laiko tasai jausmas manęs niekada neapleido.

Nors susidarė ketverių metų pertrauka, nusprendžiau tęsti mokslus. Visi mokyklos baigimo pažymėjimai, išduoti vėlesniais karo metais, buvo paskelbti negaliojančiais, todėl, norint stoti į universitetą, visų amžių grupių žmonėms reikėjo pakartoti paskutinę mokyklos klasę. Hardenburgo mokykloje nebuvau pageidaujamas – direktorius, kuris, kalbėta, nukentėjo nuo ankstesniojo režimo, visiškai atvirai pareiškė, kad, kaip buvęs *Waffen-SS* narys, esu paleistas gerokai per anksti. Aš vis tiek nuėjau į tą mokyklą, savo klasėje sutikau merginą, pabėgėlę nuo Baltijos jūros pakrantės, ir susituokę mes iki šiol laimingai gyvename.

Kiekvieną lapkritį, per Atminimo dieną, mūsų divizijos veteranai, kartu su kaimo gyventojais, susirenka Pfafenheko kapinėse ir pagerbia žuvusius bendražygius. Apsilanko Bundesvero[70], o kartais ir JAV kariuomenės karininkų bei veteranų. Sustiprėjus taikos judėjimui, prasidėjo žiniasklaidos priekabiavimai ir susirinkimų trukdymai, ir metams bėgant

[70] Bundesveras – Vokietijos ginkluotosios pajėgos nuo 1955 m. *(Vert. past.)*

jie tik intensyvėjo. Net ir regiono vadovaujantis generolas nusprendė žengti koja kojon su laiko dvasia ir vieną dieną pareiškė daugiau nebesiųsiąs jaunų šauktinių į minėjimus, kuriuose dalyvauja *Waffen-SS* veteranai. Generolo pareigos buvo paaukštintos, Bundesvero kariai galiausiai sugrįžo, o žiniasklaida griebėsi kitų temų.

Į visa tai veteranai žvelgia ramiai ir nesvyruodami.

SERIJA:

II PASAULINIS KARAS

VLADIMIR BEŠANOV
Raudonasis žaibo karas
Lietuvos ir jos kaimynių okupavimas

KARL KNOBLAUCH
Pabaigai artėjant
„Hermano Geringo" fuzilierių bataliono kario dienoraštis

JOACHIM HOFFMANN
Naikinamasis Stalino karas. 1941–1945
Antrasis pasaulinis karas kilo ne tik dėl Hitlerio, bet ir dėl Stalino kaltės

MICHAEL SHARPE, IAN WESTWEL
Vokietijos specialiosios pajėgos
Vokiečių specialiųjų dalinių sukūrimas, operacijos įvairiose šalyse

NIKOLAJ NIKULIN
Atsiminimai apie karą
Sovietų kario atviri, neparankūs sovietų istorikams, tikri pasakojimai apie karą

SIMON DUNSTAN, IAN WESTWEL
Sąjungininkų specialiosios pajėgos
Britų komandosų ir amerikiečių reindžerių operacijos II pasaulinio karo frontuose

HINRICH-BOY CHRISTIANSEN
Su šūksniu HURRA – pirmyn!
„Brandenburgiečio" – vokiečių komandoso – atsiminimai apie karo ir nelaisvės metus

RAYMOND F. TOLIVER, TREVOR J. CONSTABLE
Šviesiaplaukis Vokietijos riteris
Žymiausias Antrojo pasaulinio karo lakūnas asas (numušęs 352 lėktuvus) „Juodasis Velnias" E. Hartmanas

ROLF MICHAELIS
SS 500/600-asis parašiutininkų jėgerių batalionas
Garsiausio vokiečių parašiutininkų dalinio kovos, mūšiai Lietuvoje

OTTO LASCH
Karaliaučiaus žlugimas
Paskutinės kovos dėl Rytų Prūsijos sostinės

BILL NIVEN (sud.)
Svajonių laivas *Wilhelm Gustloff*
Didžiausia XX a. laivo katastrofa. Sovietų povandeninis laivas paskandina vokiečių pabėgėlių laivą

VLADIMIR BEŠANOV
Leningrado skerdynės
Baisi tiesa apie blokadą

MIKA KULJU
Ratės kelias. Legenda apie Žiemos karo didvyrius
Didvyriškos suomių pastangos apginti tėvynę

PATRICK HOOK, MICHAEL SHARPE, BRIAN L. DAVIS
Hitlerio elitinės pajėgos
SS divizijų „Hohenstaufen" ir „Grossdeutschland" operacijos II pasaulinio karo frontuose

DR. HANS HEINZ REHFELDT
Su tankų korpusu *Grossdeutschland* Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių
Puskarininkio, minosvaidininkų būrio vado dienoraštis (1943–1945)

ARMIN SCHEIDERBAUER
Mano jaunystės nuotykiai, arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m.
Austrų karininko, pakliuvusio į Rytų fronto pragarą, atsiminimai. 1944 m., žlugus armijos grupei „Centras", aršiuose gynybiniuose mūšiuose kovėsi Lietuvoje (Labanoras, Alanta, Kėdainiai)

WERNER HAUPT
Kuršas. Pamirštos armijų grupės kronika nuotraukose
Dvi nuo kitų Vermachto pajėgų atkirstos Kuršo armijos, kovodamos prieš gerokai pranašesnį priešą, parodė nepaprastą drąsą ir ištvermę, atlaikė šešis itin galingus sovietų puolimus ir liko nenugalėtos iki pat Vokietijos kapituliacijos

HANS ULRICH RUDEL
„Štukos" pilotas. Karo dienoraštis
Vieno žymiausių visų laikų karo lakūnų atsiminimai apie II pasaulinį karą

NAUJIENA!

LEONID RABIČEV
Karas viską nurašys
Įžymaus rusų dailininko, prozaiko, poeto, II pasaulinio karo metais tarnavusio sovietų 31-ojoje armijoje ryšininku, atviras pasakojimas, išpažintis, laimė, gėda, atgaila, atsiminimai

ALEXANDER GOGUN
Stalino komandosai
Išdegintos žemės taktika, provokacijos, savų kaimų naikinimas, plėšikavimas, girtavimas, prievarta, tarpusavio vaidai, bakteriologinio ginklo panaudojimas ir net kanibalizmas – toks tikrasis sovietų partizanų – Stalino komandosų – veidas dokumentais pagrįstoje knygoje

JUTAKA JOKOTA, JOSEPH D. HARRINGTON
Povandeniniai kamikadzės
Antrojo pasaulinio karo pabaigoje sukurto slapto Japonijos ginklo – valdomos torpedos – piloto mirtininko atsiminimai apie savo ir draugų ryžtą bei spėtas įvykdyti atakas

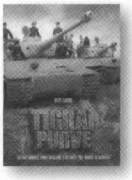

OTTO CARIUS
„Tigrai" purve
502-ojo sunkiųjų tankų bataliono 2-oji kuopa prie Narvos ir Daugpilio.
Vieno iš geriausių visų laikų tankų asų Otto Carius atsiminimai apie Antrąjį pasaulinį karą

CAJUS BEKKER
K vyrai. Vokiečių jūrų diversantai II pasaulinio karo metais
Jaudinantys vokiečių torpedų raitelių, amfibijų ir sprogstamųjų valčių valdytojų nuotykiai

JOHANN VOSS
Juodasis edelveisas. Waffen-SS kario atsiminimai
Amerikiečių nelaisvėje knygos autorius aprašo savo išgyvenimus prieškario bei karo metais

SERIJA:
II PASAULINIS KARAS

BUS IŠLEISTA:

VLADIMIR BEŠANOV
1942-ieji, „mokslo" metai
Nemokšos sovietų kariuomenės vadai 1942-aisiais dar tik mokėsi kariauti... Šis „mokslas" kainavo daugiau kaip 7 milijonus gyvybių!

HEINZ GUDERIAN
Kareivio atsiminimai
Įžymaus vokiečių generolo atsiminimai. Operacijos, kovos, tarnybinių santykių peripetijos Vokietijos štabe

JOACHIM HOFFMANN
Vlasovas prieš Staliną.
Rusijos išvaduojamosios armijos tragedija 1944–1945 m.
Knygoje paneigiamas sovietų propagandos mitas apie SSRS tautų vienybę kovoje su fašistiniais okupantais

ROCHUS MISCH
Fiurerio šešėlyje: paskutinio Hitlerio sargybinio užrašai
Labiausiai atsidavusio A. Hitlerio apsaugininko, mačiusio paskutines nacistų lyderio valandas Berlyno bunkeryje, atsiminimai

ILMARI JUUTILAINEN
Kaip aš kovojau su raudonaisiais
Vieno geriausių Suomijos naikintuvų asų atsiminimai

ISTORINĖ PROZA IR PUBLICISTIKA

MINDAUGAS MILINIS
Partizanas
Kvapą gniaužiantys nuotykiai, ašarą spaudžiančios lietuvių ūkininkų trėmimo scenos, raudonarmiečių šiurpių nusikaltimų Rytų Prūsijoje vaizdai, Lietuvos partizanų kovų su NKVD daliniais aprašymai, pergalės, išdavystės ir pralaimėjimai – pirmajame žurnalisto M. Milinio istoriniame romane „Partizanas"

NAUJIENA!

MARK LAWRENCE SCHRAD
Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje
Analizuodamas įvairius Rusijos istorijos įvykius nuo Ivano Rūsčiojo laikų iki mūsų dienų autorius atskleidžia, kad Rusijos politika kiaurai persmelkta „vodkos"

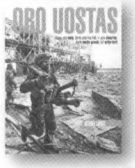

SERGEI LOIKO
Oro uostas
Tikrais faktais grindžiama knyga apie Ukrainos karių kautynes su prorusiškaisiais separatistais bei Rusijos karinėmis pajėgomis per 242 d. trukusią Donecko oro uosto apgultį. S. Loiko buvo vienintelis užsienio žurnalistas, kuriam tada pavyko patekti į sugriautą oro uostą ir keletą dienų gyventi drauge su narsiais jo gynėjais

BUS IŠLEISTA:

IGNAS ŠEINIUS
Raudonasis tvanas
Memuarinės publicistikos knyga, tiesiogiai inspiruota istorinių pervartų Lietuvoje (1940-ųjų sovietinės okupacijos, Nepriklausomos Lietuvos žlugimo) ir išgyventa asmeniškai (stebint sovietų karinę invaziją, trečiuoju bandymu emigruojant iš okupuotos Lietuvos)

PIOTR ZYCHOWICZ
Pilsudskio–Lenino paktas, arba kaip lenkai išgelbėjo bolševizmą ir praleido progą sukurti imperiją
Žymaus lenkų publicisto ir istoriko knyga pasakoja apie 1920 m. Lenkijos ir Rusijos karą, skirtingus to laiko Lenkijos politinių grupuočių – konservatorių, endekų, federalizmo šalininkų – planus dėl Lenkijos (taip pat ir Lietuvos) ateities ir ją savaip nulėmusią Rygos taikos sutartį, 1921 m. lenkų pasirašytą su bolševikine Rusija

SERIJA:
KOMUNIZMAS BE GRIMO

IGOR BUNIČ
Partijos auksas
Įvykdyti tokio masto perversmą, koks įvyko 1917 m. spalį Rusijoje, be pinigų neįmanoma. Didžiausia bolševikų finansinė afera, vykstanti ir dabar, – operacija „Partijos auksas“

NIKITA PETROV
Budeliai. Jie vykdė Stalino užsakymus
Stalino teroro anatomija

VARLAM ŠALAMOV
Kolymos apsakymai
Stulbinantys pasakojimai apie sovietų lagerius Sibire

VLADIMIR VOINOVIČ
Kareivio Ivano Čonkino gyvenimas ir nepaprasti nuotykiai. Neliečiamasis asmuo
Pirmoji knyga
Sovietinės realybės vaizdai, karo nuotykiai, meilės lyrika ir fantastika – visa tai paryškinta švelniu humoru. Su originaliomis R. Vaitkaus iliustracijomis!

NAUJIENA!

JUKKA RISLAKKI
Vorkuta! Sukilimas lageryje
Pasakojama, kas nutiko Vorkutoje prieš daugiau nei 60 metų, apie neramumus visame Gulage ir kelių milijonų gyvybių pareikalavusią Stalino diktatūrą

BUS IŠLEISTA:

ROBERT SERVICE
Draugai komunistai
Knygoje nagrinėjama komunizmo istorija visame pasaulyje. Autorius pateikia nepatogią išvadą – žinutę XXI a. žmogui – nors komunizmo kaip politinės doktrinos nebėra, korupcija, skurdas, neteisybė ir toliau klesti

ROBERT CONQUEST
Sielvarto derlius
Knygoje pasakojama apie SSRS komunistų partijos nusikalstamą politiką valstietijos atžvilgiu. Didžiausias dėmesys skiriamas išbuožinimo kampanijai, kolektyvizacijai ir terorui badu (1932–1933 m.) Ukrainoje ir kai kuriuose kituose SSRS regionuose. Dėl bado, trėmimų į darbo stovyklas, sušaudymų mirė milijonai žmonių. Autorius pritaria nuomonei, jog teroras badu (holodomoras) – planuotas Ukrainos tautos genocidas

SERIJA:
VILNIUS LIEPSNOSE

GINTAUTAS ŠIRONAS (sud.)
Liepsnojantis Vilnius.
Liudininkų prisiminimai
Beviltiška gynyba ir sunkus puolimas, kruvini mūšiai siaurose senamiesčio gatvelėse, apsuptis, prasiveržimas ir belaisvių lagerio kasdienybė. Visa tai – lūpomis žmonių, praleidusių tas lemtingas dienas liepsnojančiame Vilniuje

ANTANAS VERKELIS
Kas sugriovė Vilnių
Sovietinė propaganda tikino, kad per Antrąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 40 % Vilniaus senamiesčio. O kas nutiko iš tikrųjų? Kur dingo ištisi viduramžių Vilniaus kvartalai, sovietmečiu virtę plačiais bulvarais ir niūriomis automobilių stovėjimo aikštelėmis?

JÓZEF MACKIEWICZ
Nereikia garsiai kalbėti
Atskleidžiami nežinomi Vilnijos istorijos faktai Antrojo pasaulinio karo metais, kai komplikuotų santykių raizgalynėje susipynė vieni su kitais kovoję vokiečiai, lietuviai, lenkai ir sovietų diversantai bei teroristai, save vadinę „partizanais“

BUS IŠLEISTA:

ANTANAS VERKELIS
Operacijos „Ostra brama“ blefas
Žlugusio Armijos krajovos Vilniaus puolimo anatomija

ANTANAS VERKELIS
Fester Platz Vilna
Penkios 1944 m. liepos mėnesio kruvinų kovų dienos Vilniuje

SERIJA:

MARK SOLONIN

MARK SOLONIN
Birželio 22-oji: katastrofos anatomija
Griaunami sovietų propagandiniai mitai apie II pasaulinio karo pradžią

MARK SOLONIN
Mozgoimenije. Suklastota Didžiojo karo istorija
Knygoje atskleidžiamos Antrojo pasaulinio karo istorinės falsifikacijos

MARK SOLONIN
Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją
„Užmirštas" 1941–1944 m. suomių ir sovietų karas Jatkasota (Tęstinis karas)

MARK SOLONIN
Kare nieko gero
Stalino karo planai, lendlizas, sovietų vykdyta Berlyno blokada, sovietų karių niokota Rytų Prūsija

MARK SOLONIN
Katastrofos chronologija
Triuškina sovietinę istoriografiją. Pirmosios Antrojo pasaulinio karo dienos Lietuvoje ir sovietų aviacija. Nauji, unikalūs dokumentai

BUS IŠLEISTA:

MARK SOLONIN
1941-ųjų birželis. Galutinė diagnozė
Karti tiesa apie „didįjį tėvynės" karą

SERIJA:

ŠALTASIS KARAS

NAUJIENA!

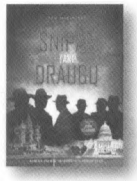

BEN MACINTYRE
Šnipas tarp draugų.
Kimas Filbis ir didžioji išdavystė
Knyga apie K. Filbį, įžymiausią XX a. šnipą, kuris ištisus 20 m. išdavinėjo Sovietų Sąjungai savo šalį ir draugus. Remiamasi neviešintais britų žvalgybos dokumentais, atskleidžiami nauji jaudinantys šaltojo karo istorijos puslapiai

M. STANTON EVANS, HERBERT ROMERSTEIN
Stalino slaptieji agentai. Poveikis Roosevelto vyriausybei
Autoriai rašo apie daugybę sovietų agentų (tarp jų buvo daug vietinių JAV komunistų ir jiems prijaučiančių), įsiskverbusių į įvairias JAV valstybės institucijas kelių Roosevelto vyriausybių metu. Bet tai knyga ne apie šiaip šnipinėjimą, o apie slaptuosius įtakos agentus ir jų poveikį valstybės politikai

BUS IŠLEISTA:

DAVID E. HOFFMAN
Negyvėlio ranka
Remiantis mokslininkų, karių, diplomatų ir šnipų liudijimais, pasakojama apie JAV ir SSRS šaltojo karo laikotarpio vidinius motyvus ir slaptus sprendimus

SHERRY SONTAG, CHRISTOPHER DREW,
ANNETTE LAWRENCE DREW
Medžioklė po vandeniu
Povandeninis šnipinėjimas – JAV karinio jūrų laivyno povandeninės operacijos šaltojo karo metais

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

Johann Voss

Juodasis edelveisas

WAFFEN-SS KARIO ATSIMINIMAI

Vertėjas Gediminas Sadauskas
Redaktorė Asta Bučienė
Iliustracijas parinko Remigijus Černius
Viršelio dizainerė Emilija Dobrovolskienė
Maketuotojas Simas Stonkus

Išleido leidykla „Briedis“
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva
www.briedis.lt, info@briedis.lt

Spausdino „Standartų spaustuvė“
Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, Lietuva
www.standart.lt, info@standart.lt

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

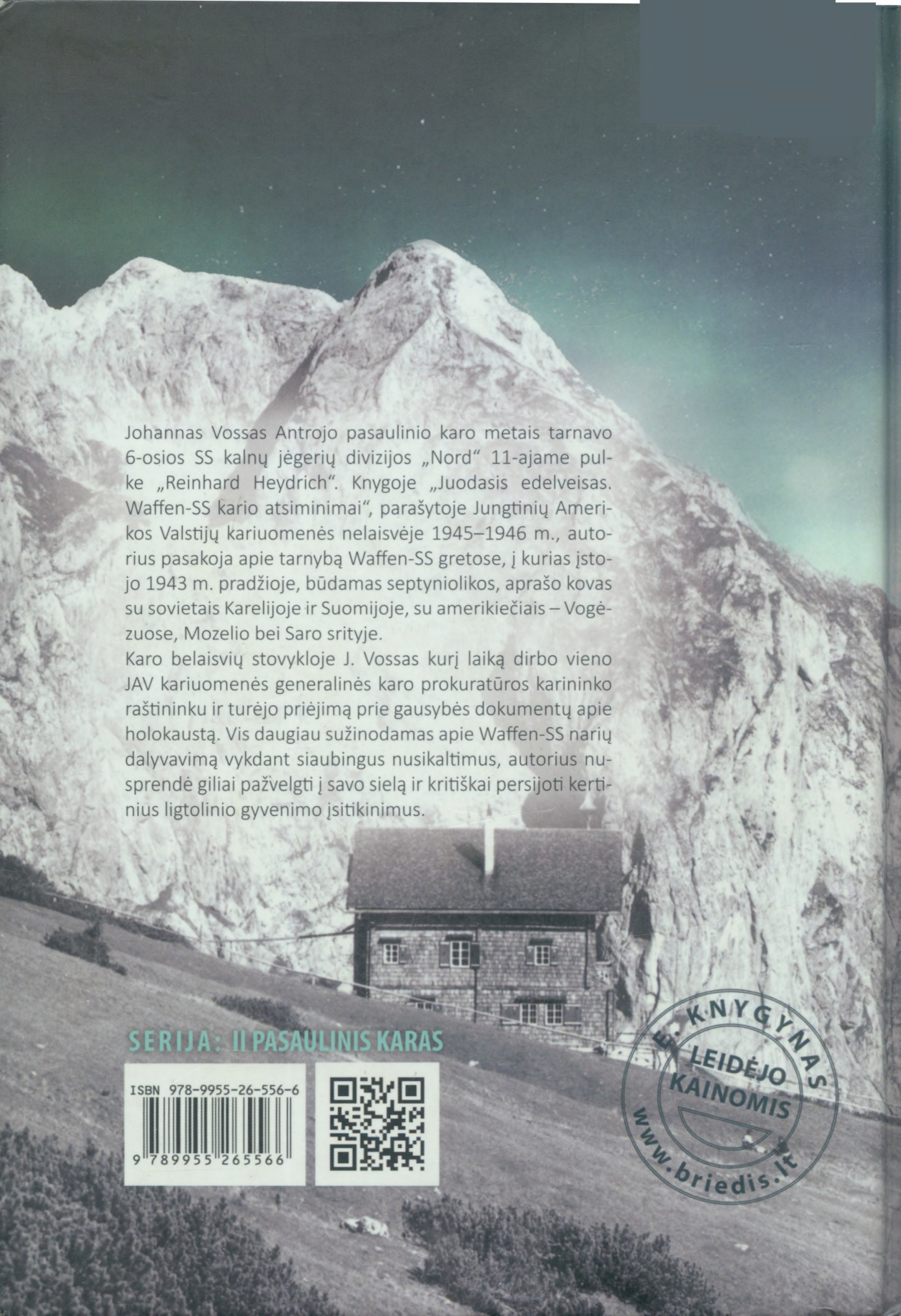

Johannas Vossas Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo 6-osios SS kalnų jėgerių divizijos „Nord“ 11-ajame pulke „Reinhard Heydrich“. Knygoje „Juodasis edelveisas. Waffen-SS kario atsiminimai“, parašytoje Jungtinių Amerikos Valstijų kariuomenės nelaisvėje 1945–1946 m., autorius pasakoja apie tarnybą Waffen-SS gretose, į kurias įstojo 1943 m. pradžioje, būdamas septyniolikos, aprašo kovas su sovietais Karelijoje ir Suomijoje, su amerikiečiais – Vogėzuose, Mozelio bei Saro srityje.

Karo belaisvių stovykloje J. Vossas kurį laiką dirbo vieno JAV kariuomenės generalinės karo prokuratūros karininko raštininku ir turėjo priėjimą prie gausybės dokumentų apie holokaustą. Vis daugiau sužinodamas apie Waffen-SS narių dalyvavimą vykdant siaubingus nusikaltimus, autorius nusprendė giliai pažvelgti į savo sielą ir kritiškai persijoti kertinius ligtolinio gyvenimo įsitikinimus.

SERIJA: II PASAULINIS KARAS

ISBN 978-9955-26-556-6

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt